А. Є. Шевченко,
С. В. Кудін

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

2019

УДК 340(477)(091)(075)
Ш 37

Рекомендовано до друку Вченою радою
Університету державної фіскальної служби України
(протокол № 6 від 26 червня 2019 р.)

Рецензенти:

Копиленко О.Л., доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік Національної академії наук України, директор Інституту законодавства Верховної Ради України;

Гончаренко В. Д., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік-секретар відділення теорії та історії держави і права, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, завідувач кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн.

Шевченко А. Є.

Ш 37 Історія держави і права України : навчально-методичний посібник / А. Є. Шевченко, С. В. Кудін – Вінниця: ТОВ «Твори» – 2020. – 688 с.

ISBN 978-966-949-281-4

У навчально-методичному посібнику містяться рекомендації щодо опрацювання тем з навчальної дисципліни «Історія держави і права України», починаючи від найдавніших часів до сьогодення. Він містить правові джерела різних часів історичного розвитку держави на території сучасної України.

Матеріал подано відповідно до навчальної програми з дисципліни «Історія держави і права України», розробленої на кафедрі теорії, історії права і держави та конституційного права Університету державної фіскальної служби України.

Навчально-методичний посібник побудовано за модульним принципом і відповідає вимогам Європейської кредитно-трансферної системи навчання студентів-бакалаврів.

Розрахований на студентів вищих навчальних закладів, а також на широкий загал читачів, які цікавляться історією державного й правового розвитку України.

УДК 340(477)(091)(075)

© Шевченко А. Є., Кудін С. В., 2020
© ТОВ «Твори», 2020

ISBN 978-966-949-281-4

ЗМІСТ

Передмова 5

Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів 8

Методичні рекомендації до семінарських занять 9

Методичні рекомендації до написання і оформлення рефератів 10

Тема 1. Предмет, метод та завдання курсу 12

Тема 2. Стародавні держави і право на території Північного Причорномор'я (VII ст. до н.е. – V ст. н.е.) 16

Тема 3. Держава і право Київської Русі (VI – кінець XII ст.).....26

Семінарське заняття 1 26
Семінарське заняття 2 34

Тема 4. Галицько-Волинське князівство та його право (початок XIII – перша половина XIV ст.).....55

Тема 5. Українські землі у складі Литовсько-Руської держави. Право Литовсько-Руської держави (друга половина XIV – перша половина XVI ст.) 59

Семінарське заняття 1 59
Семінарське заняття 2 67

Тема 6. Українські землі під владою Речі Посполитої (друга половина XVI – перша половина XVII ст.).....77

Тема 7. Запорозька Січ та її право 94

Тема 8. Державний механізм та право Гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.)..... 100

Семінарське заняття 1 100
Семінарське заняття 2 108

Тема 9. Українські землі у складі Російської імперії (XIX ст. – 1917 р.) 125

Семінарське заняття 1 125
Семінарське заняття 2 134

Тема 10. Західноукраїнські землі у складі Австрії, Угорщини та Австро-Угорської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.) 142

Тема 11. Держава і право України періоду Центральної ради та Гетьманату П. Скоропадського 154

Тема 12. Держава і право України періоду Директорії. ЗУНР 183

Тема 13. Становлення і розвиток в Україні радянської держави і права (1917–1929 рр.) 195

Семінарське заняття 1 195
Семінарське заняття 2 201

Тема 14. Радянська державність і право в Україні у період тоталітарного режиму (30-ті роки XX ст.) 229

Тема 15. Держава і право України у роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) 242

Тема 16. Державний лад і право УРСР у повоєнні роки та період десталінізації (1945 – початок 1960-х рр.) 263

Тема 17. Державний лад і право УРСР у середині 1960-х – 1991 рр. 277

Тема 18. Держава і право України у період незалежності (1991–2019 рр.) 299

Бібліографічні дані президентів України 611

Коротка хронологія подій історії держави і права України 623

Список рекомендованих джерел 672

ПЕРЕДМОВА

За умов становлення і розвитку української державності, розбудови правової системи України значно зростає потреба у вивченні історії України, основою якої є проблема державно-правових інституцій. «Історія держави і права України» є не лише загальноосвітньою, а й спеціально-юридичною фундаментальною навчальною дисципліною, вона має історично-правовий характер і є своєрідним вступом до інших юридичних дисциплін. Під час вивчення цього курсу студенти знайомляться з основними правовими поняттями, термінами та категоріями, отримують перший значущий досвід аналізу державно-правових інститутів, чим закладається міцна база для подальшого оволодіння спеціальністю юриста.

Історія держави і права України надзвичайно складна і суперечлива, в окремі періоди героїчна, часто – драматична, а подекуди – трагічна. Історія державності й права – це частина загальної історії українського народу, вона сприяє піднесенню культурного рівня народу та формуванню його національної самосвідомості і правосвідомості. Без глибокого осмислення історичного минулого в усій його складності й суперечливості важко зрозуміти здобутки українського народу у державно-правовому будівництві України, а також сучасні процеси державотворення і розбудови правової системи України.

Особливістю історії держави і права України є те, що український народ не мав власної безперервної держави. Існували періоди, коли українські землі були розчленовані і століттями перебували під владою інших держав, які намагались нищити національну державність та право, проводили колоніальну імперську політику, через власні державно-правові традиції впливали на організацію державної влади й характерні особливості права України.

Завдання вивчення навчальної дисципліни полягає у тому, щоб знати справжню історію держави і права України, проявляти об’єктивність при аналізі історичних подій і державно-правових інститутів. При цьому слід пам’ятати, що вивчення історії держави та права України має здійснюватись з урахуванням як вітчизняних

державно-правових традицій, так і загальнолюдських світових цінностей. Такий підхід дасть можливість глибше зрозуміти ті процеси, які мають місце в сучасному процесі становлення і розвитку української національної державності і права, побудови суверенної, незалежної держави Україна, де повинно ствердитися верховенство права.

Метою навчальної дисципліни є надання студентам юридичних факультетів знань щодо основних закономірностей, особливостей та тенденцій становлення і розвитку державно-правових інститутів України у хронологічній послідовності.

Відповідно до мети *завданням* дисципліни «Історія держави і права України» є надання студентам *знань* щодо:

– закономірностей та тенденцій становлення і розвитку державно-правових інститутів України, а також історичних типів, форм держави і права в Україні у хронологічній послідовності;

– особливостей становлення і розвитку механізму держави та правових інститутів в Україні у хронологічній послідовності;

– еволюції вітчизняної державно-правової традиції і формування правосвідомості українського народу.

Після вивчення дисципліни студенти повинні не тільки оволодіти знаннями, а й *навчитись*:

– об'єктивно оцінювати історію державно-правового розвитку України;

– працювати з науковими джерелами, історично-правовими матеріалами, нормативно-правовою базою;

– практично використовувати набуті знання, історичний досвід вітчизняної державно-правової традиції під час розбудови сучасної Української держави та її правової системи.

Цей навчально-методичний посібник має на меті допомогти майбутнім фахівцям у сфері юриспруденції оволодіти програмою навчальної дисципліни «Історія держави і права України». Він складається з:

– методичних рекомендацій до самостійної роботи студентів;

– методичних рекомендацій до семінарських занять;

– методичних рекомендацій до написання і оформлення рефератів;

– тематики семінарських занять та питань для обговорення, дискусії;

– основних (ключових) понять з кожної теми;

– тематики реферативних повідомлень до кожної теми;

– питань для самостійного опрацювання з кожної теми;

– глосарія з кожної теми;

– питань для самоконтролю з кожної теми;

– тестових завдань з кожної теми;

– першоджерел і завдань до документів;

– бібліографічних даних Президентів України;

– короткої хронології подій історії державно-правового розвитку України;

– списку загальної літератури.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

У зв'язку з поступовим переходом українських вищих навчальних закладів до Болонської системи освіти важливою стає самопідготовка студентів. Самостійна робота студентами здійснюється з метою підготовки до *семінарських занять*, до *відповідного контролю* (у різних формах) викладачем рівня набутих студентами знань (*контроль за самостійною роботою студентів*), до *контрольної модульної роботи*, до *екзамену*.

Безперечно, що найголовніше в організації кожним студентом самостійної роботи – це послідовне виконання плану підготовки, який може включати такі *етапи:*

1. Опрацювання рекомендованої викладачем літератури (підручників та навчальних посібників, монографій, першоджерел тощо).

2. Написання опорного конспекту, який би містив необхідну інформацію (з підручників та навчальних посібників, монографій, першоджерел) щодо відповідної теми.

При цьому *важливо пам'ятати*, що під час підготовки до семінарських занять студенти повинні дотримуватись тих питань для обговорення, дискусії, що винесені викладачем на ці заняття. Студентам також необхідно звернути увагу на основні (ключові) поняття до кожної теми, оскільки вони, по суті, визначають змістовне наповнення кожної теми.

У зв'язку з тим, що на семінарському занятті усі проблемні питання розглянути неможливо, студент має додатково *самостійно опрацювати* питання, що формуються викладачем до кожної теми. Якість підготовки з цих питань перевіряється викладачем не на семінарському занятті, а під час контролю за самостійною роботою студентів (у формі усної співбесіди, реферативного повідомлення студента, тестових завдань тощо).

Для *перевірки* набутих під час самостійної роботи знань студентам у цьому навчально-методичному посібнику пропонуються питання для самоконтролю.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття є однією з важливих форм поточного контролю за знаннями студентів. Тому підготовка до нього і її реалізація у вигляді виступу є важливим етапом у здобутті студентом якісних знань. У багатьох моментах підготовка до семінарського заняття і самостійна робота студентів збігаються. Зокрема, це етапи підготовки, викладені у «методичних рекомендаціях до самостійної роботи студентів», звернення уваги студентами на основні (ключові) поняття тощо.

Разом з тим студентам *важливо пам'ятати*, що під час виступу на семінарському занятті:

– слід уникати суцільного зчитування з опорного конспекту, оскільки студент уже на першому курсі має прагнути вільно володіти мовою. Необхідно вміти робити цитування з першоджерел, монографічної літератури тощо;

– потрібно концентрувати увагу на проблемних питаннях теми, уникати висвітлення матеріалу, що не має суттєвого значення;

– треба наголошувати на історіографічних аспектах проблемних питань теми;

– необхідно наприкінці виступу зробити короткий, стислий висновок щодо висвітленого проблемного питання теми.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ І ОФОРМЛЕННЯ РЕФЕРАТІВ

Написання студентами рефератів з проблем історії держави і права України є *обов'язковою* формою самостійної роботи. У процесі підготовки реферату студент отримує навички самостійної роботи з літературою, вміння узагальнювати різні точки зору на історично-правові події, висловлювати свої думки на проблему, що вивчається, аналізувати джерела права.

У процесі роботи слід виділити кілька етапів: вибір теми та пошук необхідної літератури, вивчення зібраних матеріалів, написання реферату і захист на семінарському занятті, під час перевірки викладачем самостійної роботи студента, на науково-теоретичній конференції чи в індивідуальній співбесіді з викладачем.

Після вибору та осмислення теми, яка зацікавила студента, необхідно отримати консультацію у викладача з питань складання попереднього плану та підбирання тематичної літератури. Ознайомлення з літературою є дуже відповідальним етапом роботи над рефератом, оскільки сьогодні є велика кількість праць та різних досліджень з проблем історії держави та права України, спектр яких коливається від заідеологізованих праць радянського періоду до суперрадикальних, псевдонаукових досліджень сьогодення. Тому спроба об'єктивно осмислити різні погляди на історичні події вимагає критичного ставлення до джерел, глибокої розумової праці.

Після ознайомлення з джерелами та літературою потрібно скласти план, що має включати два–три питання, які не повторюють назву теми, а розкривають її зміст. Найважливіші вимоги до реферату – змістовність, логічна послідовність, органічний зв'язок викладу окремих питань. Після розкриття кожного питання плану необхідно обов'язково подати висновки, а після розгляду теми зробити ґрунтовний загальний висновок.

Теоретичні положення і висновки мають бути аргументовані з посиланням на першоджерела. В кінці реферату подається список використаної літератури.

Обсяг реферату має бути 10–15 сторінок. На титульній сторінці вказується назва навчального закладу, факультет, курс, група, прізвище, ім'я, по батькові студента, тема роботи, прізвище та ініціали викладача, який керує виконанням роботи. На наступній сторінці розміщують зміст. Сторінки обов'язково нумерують.

ТЕМА 1
ПРЕДМЕТ, МЕТОД ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ

Предмет, методологія та функції історії держави і права України. Принципи пізнання історично-правових явищ.

Завдання історії держави і права України. Місце та значення історії держави і права України у системі юридичних наук.

Періодизація історії держави і права України. Історіографія історії держави і права України. Джерела історії держави і права України.

Основні (ключові) поняття: предмет історії держави і права України; методологія історії держави і права України; функції історії держави і права України; принципи пізнання історично-правових явищ; періодизація історії держави і права України; історіографія історії держави і права України; джерела історії держави і права України.

Тематика реферативних завдань

1. Предмет та методологія історії держави і права України.
2. Характеристика місця та значення історії держави і права України у системі юридичних наук.
3. Загальна характеристика періодизації історії держави і права України.

Глосарій

Методологія історії держави і права України – система методів дослідження (вивчення, пізнання) предмета історії держави і права України. До найбільш суттєвих методів вчені відносять: філософський метод – діалектичний; загальнонаукові методи – аналіз, синтез, формально-логічний, системно-структурний, абстрагування; узагальнення, аналогія тощо; спеціально-наукові – історичний, історично-порівняльний, порівняльно-правовий, спеціально-юридичний тощо.

Періодизація історії держави і права України – поділ розвитку державності і права на території України на певні епохи (періоди, доби) залежно від певного критерію. У сучасній українській історично-правовій науці виділяють такі критерії, як зміна суспільно-економічних формацій; залежність від культурно-духовних та ідейних чинників; співвідношення джерел права; зіставлення з розвитком державно-правових інститутів європейських народів; залежність від правового і соціально-культурного розвитку тощо.

Предмет історії держави і права України – вивчення закономірностей та особливостей формування й розвитку державності і права, зародження, змін і генезису типів і форм держави та права, державно-правових інститутів на території України у хронологічній послідовності.

Принципи пізнання історико-правових явищ – основні підходи до вивчення історико-правових явищ. До основних принципів вчені відносять принципи об'єктивності, системності, історизму, плюралізму, розвитку.

Функції історії держави і права України – основні напрями теоретичного та практичного призначення історії держави і права України як науки. Вчені виділяють такі функції: навчально-виховну, ідеологічну, наукову, прогностичну, онтологічну, пізнавальну тощо.

Питання для самоконтролю

1. Визначте предмет історії держави і права України.
2. Охарактеризуйте методи дослідження історії держави і права України.
3. Охарактеризуйте функції історії держави і права України.
4. Які Ви знаєте принципи пізнання історико-правових явищ? Охарактеризуйте їх.
5. У чому полягають завдання історії держави і права України як науки?
6. Визначте місце і значення історії держави і права України у системі юридичних наук.

7. Які Ви знаєте критерії періодизації історії держави і права України? Охарактеризуйте їх.

8. Охарактеризуйте етапи становлення і розвитку історії держави та права України як науки.

9. Дайте загальну характеристику джерелам історії держави і права України. Класифікуйте їх.

Тестові завдання

1. Заповніть у тексті прогалини:

Предметом історії держави і права України є вивчення … та особливостей формування … державності і права, зародження, … і генезису типів і форм … і права, державно-правових інститутів на … … у … послідовності

2. Внесіть до таблиці загальнонаукові та спеціально-наукові методи, що використовуються вченими під час дослідження історії держави і права України:

Загальнонаукові методи	Спеціально-наукові методи

3. Визначте, яка функція відповідає таким визначенням:

Спрямована на пізнання і пояснення історії державно-правових явищ в Україні:

а) прогностична;

б) евристична;

в) ідеологічна;

г) онтологічна;

д) навчальна.

4. Визначте принципи пізнання історико-правових явищ:

а) дидактичний;

б) системності;

в) історизму;

г) релігійний;

д) плюралізму.

5. Внесіть до таблиці відомі Вам основні критерії періодизації історії держави і права України і, відповідно до них, поділ на етапи (періоди):

Основні критерії періодизації	Етапи (періоди)

6. Визначте, які проблеми історії держави і права України, в основному, досліджували вчені київської історично-правової школи:

а) державно-правовий розвиток незалежної України;

б) державний лад і право України періоду Другої світової війни;

в) литовсько-руське право;

г) державний механізм і право Гетьманщини;

д) систему права Київської Русі;

є) державний лад і право УСРР-УРСР.

ТЕМА 2
СТАРОДАВНІ ДЕРЖАВИ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я (VII ст. до н.е. – V ст. н.е.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Держава, суспільний лад і право скіфів.
2. Античні міста-держави, їхній суспільний лад і право.
3. Боспорське царство, його суспільний лад і право.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Скіфії; суспільний лад Скіфії; джерела та система права Скіфії; державний устрій античних міст; суспільний лад античних міст; джерела і система права античних міст; державний устрій Боспорського царства; суспільний лад Боспорського царства; джерела і система права Боспорського царства.

Тематика реферативних завдань

1. Особливості державного устрою Скіфського царства.
2. Характерні риси системи права античних міст-держав.
3. Особливості становлення і розвитку апарату держави Боспорського царства.

Питання для самостійного опрацювання

1. Наведіть приклади перших відомостей про історію народів Північного Причорномор'я.
2. Які племена у VII ст. до н.е. населяли територію Північного Причорномор'я?
3. У чому, на Вашу думку, полягають спільні та відмінні риси джерел права Скіфської держави, античних міст – держав та Боспорського царства?
4. Яким чином, на Вашу думку, на політичне життя Північного Причорномор'я вплинула поява сарматських племен у III ст. до н.е.

Глосарій

Античне рабство – вид рабства, який передбачає повну, абсолютну залежність раба від свого господаря; на відміну від патріархального рабства, за умов домінування античного рабства раб розглядається виключно як безправна річ, об'єкт. Цей вид рабства був характерним для античних міст-держав.

Античні міста-держави – поліси, які утворились у результаті колонізації грецьким населенням Північного Причорномор'я в VII–VI ст. до н.е. Найбільш відомими містами вважались Ольвія, Херсонес, Феодосія, Тіра, Пантікапей. Свого розквіту вони досягли в V–IV ст. до н.е. У III–IV ст. н.е. були знищені готами та гунами. Склад міст-держав включав територію міста і приміську зону. За формою правління були рабовласницькими демократичними чи аристократичними республіками. До органів держави належали народні збори, Рада міста, магістратури. Основними суспільними верствами міст були рабовласники, вільні землероби, ремісники, торгівці, раби. Джерелами права були закони, звичаї місцевих племен.

Боспорське царство – виникло на узбережжі Керченської протоки як союз деяких грецьких міст. Свого розквіту досягло у IV–III ст. до н.е. У I ст. до н.е. підпало під вплив Риму, а з VI ст. н.е. увійшло до складу Візантійської імперії. Боспор став рабовласницькою необмеженою монархією. Допомогу царю надавали: палац, де вирішувалися усі питання управління, та різні управителі. У державі певний час зберігалась автономія деяких міст і племен. Суспільний лад царства майже збігався з суспільним устроєм античних міст-держав. Джерелами права були: закони царів, право грецьких міст, звичаї місцевих племен, римське право.

Вільні негромадяни – мешканці античних міст, що не мали громадянства цього поліса і не користувались політичними правами. Разом з тим вони мали право займатись торгівлею, ремісництвом, лихварством.

Воєнна демократія – одна з форм організації влади і управління у скіфів у період розкладу родоплемінних відносин (VII–VI ст. до н.е.). Передбачала наявність царя як військового вождя, народних зборів чоловіків-воїнів, ради старійшин.

Громадяни – вільні повноправні чоловіки, що народились у місті-полісі та користувались політичними правами.

Клери – ділянки землі до 26 га, що належали громадянам античних міст-полісів. На цих ділянках, як правило, вирощували виноград, але вони могли включати сади та пасовища.

Магістратури – виборні колегії в античних містах-державах. До складу магістратури входили виборні посадові особи: стратеги (займались обороною міста); агораноми (відали порядком у місті); продики (займались правовими питаннями) тощо. Керівництво магістратурою здійснював перший архонт міста.

Народні збори (агора, еклесія тощо) – орган верховної влади в античних містах. У них брали участь чоловіки-громадяни цього полісу, що досягли певного віку (як правило, 20 років.). Народні збори приймали закони, вирішували питання війни і миру, обирали магістратуру, займались іншими важливими питаннями суспільного життя міста.

Остракізм (від грецького «остракон» – черепок) – своєрідний вид покарання, що застосовувався виключно в античних містах-полісах, і полягав у вигнанні з міста строком на 10 років осіб, які, на думку громадян поліса, могли загрожувати республіканському устрою. Вперше цей вид покарання було введено реформою архонта Клісфена в Афінах у 509 р. до н.е., згодом він дістав поширення і у містах Північного Причорномор'я.

Поліс – античне місто-держава (місто-колонія) на території Північного Причорномор'я. Виникало як результат грецької колонізації.

Рада міста – орган влади в античних містах-державах, що обирався виключно на народних зборах. Рада міста займалась, переважно, підготовкою постанов народних зборів, контролювала діяльність магістратів тощо.

Сармати – фактично, збірна назва різних етнокультурних племен, що з послабленням у III ст. до н.е. скіфських держав відіграють значну роль у політичній історії Північного Причорномор'я. У сарматських племен у цей час відбувається розклад родоплемінного устрою, виникає воєнна демократія. У III ст. н.е. відбувається занепад могутності сарматів через вторгнення готських та гунських племен.

Скіфська держава – рабовласницьке державне утворення скіфських племен, що проживали на території Північного Причорномор'я і в Криму. Утворилось у VII ст. до н.е. і досягло свого розквіту в IV–III ст. до н.е. Була знищена у III ст. н.е. готами. Главою держави був цар, який мав необмежену владу. До апарату державної влади належали його родичі, особисті слуги та ін. Суспільні верстви складались із рабовласників, вільних общинників, ремісників, торгівців, рабів. Джерелами права були звичай і закони царів.

Скіфські племена – племена скіфів, що проживали на території Північного Причорномор'я, Приазов'я та у Криму. Вони поділялись на царських скіфів (наймогутніших), скіфів-кочовиків, скіфів-землеробів, скіфів-орачів, скіфів-еллінів.

Цар як необмежений монарх – володар у Боспорському царстві. Він очолював верховну владу, мав вищі судові та релігійні функції, був верховним командувачем армії. Йому ж формально належала земля у Боспорському царстві. Найбільш знаними царями були Спарток I та Перісад I.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте державний лад Скіфії.
2. Визначте особливості монархічної форми правління у Скіфії.
3. Визначте правовий статус груп населення у Скіфії.
4. Дайте характеристику джерелам та основним рисам права скіфів.
5. Визначте повноваження органів державної влади і управління в античних містах-полісах.
6. Назвіть особливості республіканської форми правління в античних містах-державах.
7. Визначте правовий статус груп населення в античних містах-державах.
8. Дайте характеристику джерелам та основним рисам права античних міст-держав.

9. Охарактеризуйте державний лад Боспорського царства.

10. З'ясуйте правовий статус груп населення в Боспорському царстві.

11. Дайте характеристику джерелам та основним рисам права Боспорського царства.

Тестові завдання

1. Назвіть, коли існувала Скіфська держава:

а) XI – VII ст. до н.е.;

б) III – VII ст. н.е.;

в) VII ст. до н.е. – III ст. н.е.;

г) II ст. до н.е. – V ст. н.е.;

д) III – V ст. н.е.

2. Які верстви суспільства Скіфії Ви знаєте:

а) родоплемінна знать;

б) жерці;

в) архонти;

г) раби;

д) феодали.

3. Визначте особливості державного апарату у Скіфії:

а) наявність двірсько-вотчинної системи управління;

б) наявність десяткової системи управління;

в) значну роль відігравала родова організація скіфів;

г) значну роль у центральному апараті управління відігравали царські сини;

д) вся повнота влади належала царській раді.

4. Які форми власності захищали норми скіфського права:

а) приватну власність заможних сімей на землю;

б) власність громади на землю;

в) приватну власність скіфів на рухоме майно;

г) верховну власність царя на землю;

д) власність громади на рухоме майно;

є) тільки приватну власність скіфів на рухоме майно та власність громади на рухоме майно.

5. Зробіть внесення до тексту:

Скіфська держава утворилась у ... На її чолі стояв ... До пануючої верхівки скіфського суспільства належали …, родоплемінна знать, дружинники. Найбільш поширеними видами покарань були …, членопошкодження, вигнання.

6. Коли відбувся розквіт грецьких міст держав на території Північного Причорномор'я:

а) I ст. до н.е.;

б) IV – V ст. н.е.;

в) V – IV ст. до н.е.;

г) I ст. н.е.;

д) IX – VII ст. до н.е.

7. Вкажіть, який орган в античних містах-державах був наділений законодавчими функціями:

а) Рада міста;

б) магістратура;

в) Народні збори;

г) архонт;

д) цар.

8. Із запропонованих умов визначте ті, сукупність яких була необхідна для набуття політичних прав в античних містах-державах:

лише чоловіки; проживання в місті не менше 1 року; повноліття; наявність у власності землі; наявність у власності рабів; вільний стан; факт народження у цьому місті.

9. Визначте суб'єктів права власності на землю в античних містах-державах:

а) храми;

б) скіфські царі;

в) раби;

г) громадяни міста;

д) всі вільні, що проживали у цьому місті;

є) поліс.

10. Підкресліть у тексті помилки:

Античні міста-держави свого розквіту досягли у III ст. н.е. Очолювали міста князі, до органів державної влади належали посадники, народні збори, Рада міста, ефори. Не могли брати участь в управлінні державними справами чужоземці, громадяни, які не досягли 30 років, раби. Основну масу експлуатованого населення становили вільні землероби.

11. У якому столітті Боспор підпав під владу Візантії:

а) VI ст. н.е.;
б) IV ст. до н.е.;
в) VI ст. до н.е.;
г) I ст. н.е.;
д) IV ст. н.е.

12. Підкресліть у таблиці помилкові поняття:

	Боспорське царство
Державний лад	Цар, родоплемінна знать, стратег, наварх, метек
Суспільний устрій	Магістратура, раб, дворецький, землероб, лихвар

13. Назвіть основні джерела права Боспорського царства:

а) римське право;
б) звичаї місцевих племен;
в) звичаєве право східних слов'ян;
г) законодавча діяльність царів;
д) право грецьких міст;
є) тільки римське право та право грецьких міст.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Гіпократ про життя і звичаї скіфів

(витяг)

В Європі є скіфський народ, що живе тепер навколо озера Меотіди і відрізняється від інших народів. Назва його савромати. Жінки їздять верхи, стріляють з луків і кидають дротики, сидячи на конях, і б'ються з ворогами, поки вони дівчата, а заміж вони не йдуть, поки не заб'ють трьох ворогів, і оселюються жити з чоловіками не раніш, як принесуть звичайні жертви. Та, що вийде заміж, перестає їздити верхи, поки прийде потреба поголовне виступати в похід...

Так звана «Скіфська пустиня» являє собою рівнину, багату на траву, але позбавлену дерев і помірно зрошену, по ній течуть великі ріки, які відводять воду з степів. Ось тут і живуть скіфи; звуться вони кочівниками, бо в них немає хат, а живуть вони в кибитках, з яких найменші бувають чотириколісні, а інші шестиколісні, і зроблені подібно до домів: одні з двома, інші з трьома виходами; вони непроникні ні для води (дощової), ні для снігу, ні для вітрів. У ці вози запрягають по дві і по три пари безрогих волів, роги в яких не ростуть від холоду. В таких кибитках перебувають жінки, а чоловіки їздять верхи на конях; за ними йдуть їхні стада овець і корів і табуни коней. На одному місці вони залишаються стільки часу, поки вистачає трави для стад, а коли її невистачить, переходять в іншу місцевість. Самі вони їдять варене м’ясо, п’ють кобиляче молоко і їдять «іпаку» (це сир з кобилячого молока). Такий спосіб життя і звичаї скіфів.

Завдання до документа:

1. Дайте характеристику суспільній організації Скіфської держави.

Повідомлення Страбона про грецькі колонії на узбережжі Чорного моря

(витяг)

Якщо пливти з Таміракської затоки (сучасна Севастопольська бухта), то ліворуч буде містечко і друга гавань херсонесців. Потім, якщо пливти вздовж берега, на південь виступає великий мис, що

становить частину цілого Херсонесу. На ньому розташоване місто іраклеотів, колонія тих, що живуть на південному березі Понта, яке зветься також Херсонесом (тобто півостровом) і міститься на 4400 стадій плавби від гирла Тіри.

Між містом і мисом є три гавані, потім іде стародавній Херсонес, що лежить у руїнах, за ним бухта з вузьким входом, коло якої переважно влаштовували свої розбійницькі кубла таври, скіфське плем'я, які нападали на тих, що рятувались у цій бухті, зветься вона бухтою Символів. Вона з другою бухтою, що зветься Ктенунтом, утворює перешийок в 40 стадій. Це й є той перешийок, який замикає малий Херсонес, що становить, як ми сказали, частину великого Херсонесу, і має на собі місто з однаковою з півостровом назвою – Херсонес.

Це місто раніше користувалося автономією, але потім, спустошуване варварами, примушене було взяти собі в покровителі Мітрідата Євпатора, який хотів іти на варварів, що живуть вище перешийка до Борисфену, й Андрія, ці походи були готуванням до війни з римлянами. Через це він, спонукуваний такими надіями, охоче послав військо в Херсонес і став воювати з скіфами, що були тоді під владою Скілура і його синів з Палаком на чолі; їх, за свідченням Посідонія, було п’ятдесят, а за свідченням Апполоніда – вісімдесят. Він силою підкорив їх собі і в той же час зробився владарем Боспору, яким добровільно поступився йому тодішній його володар Парісад. З тієї пори і дотепер місто Херсонес підкорене владикам Боспору... Від Феодосії до Пантікапея близько 530 стадій; вся ця земля багата на хліб, має села і місто з доброю гаванню, зване Німфей. Пантікапей являє собою горб, з усіх боків заселений колом у 20 стадій; на схід від нього знаходиться гавань і доки приблизно для 30 кораблів, є також акрополь; заснований він мілітянами.

Довгий час це місто і всі сусідні поселення навколо гирла Меотіди по обидва боки його були під одноосібною владою правителів з дому Левкона, Сатіра і Парісада, аж до того Парісада, що добровільно передав владу Мітр і латові...

Великий Херсонес і виглядом, і розміром подібний до Пелопоннесу; ним володіють боспорські владарі після того, як він увесь дуже постраждав від безперервних війн. Раніш боспорські тирани володіли лише невеличким краєм при гирлі Меотіди і при Пантікапеї до Феодосії, а найбільшу частину країни до перешийка і Каркінітської затоки займало скіфське плем'я таврів. Вся ця країна, а також, мабуть, і

країна за перешийком до Борисфену, звалися Малою Скіфією. Через безліч переселенців, які переправились сюди з-за Тіру і Істра і заселяли цю країну, значна частина її теж дістала назву Малої Скіфії, бо фракійці віддавали їм землю, почасти примушувані силою, почасти ж унаслідок поганої якості ґрунту, бо більша частина цієї країни болотиста.

Що ж до Херсонесу, то, за винятком гірської частини на морському березі до Феодосії, вся інша його частина становить рівнину з добрим ґрунтом і надзвичайно багату на хліб; земля, зорана абияк, будь-яким орачем, дає врожай сам-тридцять. Жителі давали в данину Мітрідатові 180 000 медимнів хліба і 200 талантів срібла разом з азіатськими містечками коло Сіндіки. І в давніші часи звідси вивозили хліб до еллінів, подібно до того, як солону рибу з Меотіди. Розповідають, що Левкон послав з Феодосії афінянам 2 100 000 медимнів, ці самі жителі півострова спеціально звались хліборобами через те, що народи, які жили вище них, були номади, що живилися м'ясом різних тварин, переважно ж кониною, а також кобилячим сиром, молоком і сироваткою (остання, особливим способом приготовлена, є для них ласощами). Через те саме поет і назвав усіх тутешніх жителів молокоїдами. Номади займаються більше війною, ніж розбійництвом, і війни ведуть за данину, віддавши землю у володіння бажаючим займатися хліборобством, вони задовольняються одержанням умовленої помірної данини не для наживи, а для задоволення щоденних життєвих потреб; у випадку ж несплати грошей орендаторами - починають з ними війну. Ось чому поет назвав цих самих людей і справедливими і разом з тим не маючими засобів. Справді, вони навіть не починали б війни, якби їм правильно сплачували данину. А не платять їм ті, які певні в своїх силах, так що можуть або легко відбити нападників, або перешкодити вдертю...

Хлібороби ж хоч і вважалися щодо войовничості людьми більш мирними і цивілізованішими, але, бувши корисливими і стикаючись з морем, не втримуються від розбою і подібних незаконних засобів збагачення.

Хрестоматія з історії Української РСР:
У 3-х т. К., 1959. І. С. 14-16.

Завдання до документа:

У чому сутність великої грецької колонізації? Які причини й фактори еллінської міграції?

ТЕМА 3
ДЕРЖАВА І ПРАВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ
(VI – кінець XII ст.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Формування державності у давніх українців. Утворення Київської Русі.

2. Державний устрій Київської Русі:

а) вищі органи влади та управління;

б) місцеві органи влади та управління;

в) судова система;

г) військова організація.

3. Зміни у державному ладі Русі у період роздробленості (друга чверть – кінець XII ст.).

4. Суспільний лад Київської Русі.

Основні (ключові) поняття: державність у давніх українців; державний устрій Київської Русі; розвиток державного механізму Київської Русі; суспільний лад Київської Русі.

Тематика реферативних завдань

1. Закономірності та особливості формування державності у давніх українців.

2. Особливості функціонування вищих органів влади та управління Київської Русі у IX–XI ст.

3. Характерні риси військової організації у Київській Русі.

4. Основні тенденції змін у суспільному ладі Київської Русі у X–XI ст.

Питання для самостійного опрацювання

1. У чому, на Вашу думку, полягають особливості становлення державності у народів, що минули рабовласницьку формацію?

2. Охарактеризуйте процес розселення праукраїнських племен на території України.

3. У чому полягає суть норманської теорії походження Київської Русі? Яким є Ваше бачення цієї проблеми?

4. Спираючись на історіографічні праці вчених, визначте форму правління та форму державно-територіального устрою Київської Русі. Чи відбулись, на Вашу думку, зміни у формі правління та формі державно-територіального устрою Київської Русі у період роздробленості?

Глосарій

Анти – одна з історичних назв слов'янських племен, що проживали, орієнтовно, між Дністром і Дніпром у II–VI ст. н.е. Займались землеробством, скотарством, різними ремеслами. У IV–V ст. н.е. у антів відбувається розклад родового ладу та родової громади, формується воєнна демократія. Одним із найбільш відомих антських вождів був Бож. Термін «анти» з VII ст. н.е. замінюється термінами «склавіни», «слов'яни».

Бояри (боляри) – у Київській Русі великі землевласники, деякі з них входили до боярської ради, воєнної дружини князя.

Боярська рада (дума) – дорадчий орган при великому князеві, складався з великих бояр, старших дружинників, вищих представників церкви та верхівки міст («старцев градских»).

Венеди (венети) – одна з історичних назв слов'ян, яка вперше була вжита римським істориком Плінієм Старшим у I ст. н.е. Венеди проживали на території між Одером і Дніпром і вели осілий спосіб життя, займаючись, переважно, землеробством та скотарством.

Верв (вервь) – територіальна громада у Київській Русі. Вона була органом місцевого самоврядування, виконувала фінансові функції (сплачувала князеві податки), у випадку вбивства на її території здійснювала розшук злочинця.

Віче – у Київській Русі збори вільних дорослих чоловіків міста, на вічах приймались важливі рішення щодо виборів військового очільника, зборів народного ополчення, фінансових та законодавчих питань тощо. Особливо впливовими вічові збори були у Новгороді та Пскові.

Гридин (гридь) – у Київській Русі молодший дружинник князя, здійснював охорону князя.

Двірсько-вотчинна система управління – система управління, в основу якої покладено принцип єдності державного управління і управління особистим доменом князя. Відтак, управитель в особистому господарстві князя був одночасно і державним службовцем (тіун, вірник тощо). Крім того, ця система управління передбачала поділ органів влади на центральні та місцеві.

Десяткова система управління – система управління, що має своїм джерелом організацію дружини князя (тисяцькі, соцькі, десяцькі). Спочатку вони виконували суто військові функції, з ускладненням державного управління – судово-адміністративні функції. Занепад цієї системи відбувся наприкінці X ст.

Домен – велике феодальне землеволодіння. У Київській Русі існували такі різновиди доменів, як князівський, боярський та церковний. Велике феодальне землеволодіння склалось у Київській Русі, в основному, у XI–XII ст.

Задушні люди – мешканці сіл, що передавались церкві князями та боярами.

Закуп – особисто вільна людина, але залежна в економічному відношенні. Закупами називали людей, що брали «купу» (гроші, збіжжя тощо у борг) і мали віддати її, а у випадку несплати – відробити борг у господарстві займодавця. Закуп обмежувався у своїх правах і ніс відповідальність перед господарем за недбале використання знаряддя займодавця, у випадку втечі закуп міг бути перетворений на холопа. Разом з тим у «Статуті Володимира Всеволодовича» розміщені норми, що значно полегшують правове становище закупів.

Ізгой – згадується у Руській Правді; особа, яка з тієї чи іншої причини вибула з певної соціальної групи, але не змогла увійти до іншої. У Київській Русі ізгої були двох видів: вільні та залежні.

Київська Русь – перша Українська держава утворилась у 882 р. у результаті об'єднання Києва і Новгорода князем Олегом. Її територія набула значного розширення за часів князювання Ігоря, Святослава, Володимира Великого. Розквіт Київської Русі припадає на X–XI ст., після чого настає період феодальної роздробленості. За формою правління – спадкова монархія. Очолював державу князь, до органів влади та посадових осіб належали боярська рада, посадники, воєводи, тисяцькі, соцькі, тіуни, мечники, вірники та ін. Існували і органи самоврядування в особі віча, верві. Суспільні верстви складались з феодалів (князі, бояри, церква), залежного населення (вільні общинники, ізгої, закупи, рядовичі), рабів (челядь, холопи), міщан (патриціат і плебс). До основних правових пам'яток Київської Русі належали руcько-візантійські договори X ст., Руська Правда, церковні статути Володимира та Ярослава, діяв і правовий звичай.

Князівський дуумвірат – форма правління (спільне правління) в окремих князівствах (передусім, у Київському) Київської Русі, яка почала формуватись у середині XII ст. Основними причинами її запровадження є суперечки між князівськими династіями, боротьба боярства з посиленням князівської влади, необхідність захисту кордонів.

Мечник – у Київській Русі князівський дружинник.

Норманська теорія – наукова теорія, що заклала підвалини норманізму – напряму в українській та зарубіжній історіографії XVIII–XX ст., прихильники якого вважають норманів (варягів) засновниками Київської Русі.

Огнищанин – князівський управитель, входив до боярської групи населення, був «княжим мужем».

Отрок – молодший дружинник при князі. Виконував в основному різні доручення князя.

Переддержавні утворення східних слов'ян та давніх українців – утворення, які виникли у східних слов'ян та давніх українців на основі розкладу родового ладу і були перехідним етапом до виникнення держави. Видами переддержавних утворень були союзи племен (об'єднували кілька десятків племен) та союзи союзів (наприклад, Русь, дулібо-волинський союз). Одними з найбільш відомих переддержавних утворень (за арабськими

джерелами) вважались Артанія (південно-східна група племен), Славія (північна група), Куяба (південна група на чолі з полянами). У VIII–IX ст. у Середньому Подніпров'ї виникає утворення давніх українців – Руська земля, що об'єднала вже кілька союзів.

Посадник (волостель) – князівський управлінець, представник великого князя в містах і сільських територіях. Виконував судово-адміністративні функції, відав збройними силами певної території.

Русин – згадується у Руській Правді; окремі вчені доводять, що русинами називали або вихідців із племен Середнього Подніпров'я, або мешканців міст.

Рядович – збірний термін для позначення людей, що уклали договір; як вважають дослідники, рядовичі могли втратити свободу за договором.

Словенин – згадується у Руській Правді; деякі вчені вважають, що словенинами називали мешканців Новгородської землі.

Смерд – згадується у Руській Правді та інших джерелах. Дослідники доводять, що під смердом слід розуміти або феодально залежну особу, або вільного селянина.

Снем – у Київській Русі феодальний з'їзд, на якому, як правило, брали участь князі, церковна знать, бояри. На з'їздах вирішувались важливі питання внутрішньої (законодавство, розподіл території між князями, питання кордонів між князівствами, охорона торгових шляхів) і зовнішньої (питання війни і миру) політики. Феодальні з'їзди стали наслідком послаблення влади великого князя у другій половині XI ст.

Тіун – у Київській Русі управитель князя, боярина або посадника у сфері господарства.

Холоп – згадується у Руській Правді. Як вважають вчені, це була невільна особа, яка такою могла стати через самопродаж, одруження на рабі без договору, втечу від господаря, за борги; за вчинений ним злочин відповідав його господар.

Челядь (челядин) – згадується у Руській Правді. Як наголошують науковці, це була повністю невільна особа, яка такою могла стати внаслідок полону.

Ябетник – у Київській Русі посадова особа у суді.

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні шляхи та особливості формування державності у давніх українців.
2. Охарактеризуйте процес утворення Київської Русі.
3. Визначте повноваження вищих та місцевих органів влади і управління Київської Русі у X – на початку XII ст.
4. З'ясуйте, які зміни у державному апараті Київської Русі відбулися протягом X – на початку XII ст.
5. Дайте характеристику системі судових органів у Київській Русі.
6. Охарактеризуйте зміни у державному ладі Русі у період роздробленості (друга чверть – кінець XII ст.). У чому полягали їхні особливості?
7. Визначте характер взаємовідносин князя, віча та боярської ради у період роздробленості Русі.
8. Охарактеризуйте правовий статус різних груп населення Київської Русі.
9. У чому, на Вашу думку, полягали особливості правового стану вільних общинників, закупів, челяді та холопів.

Тестові завдання

1. Переддержавні утворення давніх українців виникли як наслідок:

а) розкладу рабовласницької формації;
б) впливу античних міст-держав;
в) впливу кочових племен;
г) розкладу родового ладу;
д) впливу норманів:
є) розкладу феодальної формації.

2. У якому столітті утворилась Київська Русь:

а) перша половина VIII ст.;
б) кінець IX ст.;
в) початок X ст.;
г) початок IX ст.;
д) друга половина VIII ст.

3. Назвіть вищі органи влади і управління Київської Русі:

а) князь;

б) митрополит;

в) громада;

г) посадник;

д) рядович;

є) феодальний з'їзд;

ж) феодальна рада;

з) посольська ізба.

4. Визначте місцеві органи влади і управління Київської Русі:

а) намісник;

б) смерд;

в) вервь;

г) волостель;

д) закуп;

є) гридин.

5. Що являє собою двірсько-вотчинна система управління, яка утворилась у Київській Русі:

а) надцентралізоване управління;

б) одна з форм експлуатації населення; в) організація великого господарства;

г) відсутність різниці між органами державного управління і управління особистими справами князя;

д) одна з форм управління дружинною організацією.

6. Із вказаних видів злочинів виберіть і внесіть до таблиці ті, що могли розглядатись: а) у князівських судах; б) у церковних судах:

– вбивство огнищанина; святотатство; крадіжка церковного майна; розпуста; пошкодження майна смерда; банкрутство.

Князівський суд	Церковний суд

7. Вкажіть найважливіші зміни, що відбулись у державному ладі Русі у період роздробленості:

а) повний занепад двірсько-вотчинної системи управління;

б) формування в князівствах особистих династій;

в) посилення ролі великого київського князя;

г) відмирання звичаю скликання феодальних з'їздів;

д) формування системи дуумвірату.

8. Які, на Вашу думку, класи та стани населення існували в Київській Русі:

а) феодали;

б) родоплемінна знать;

в) закупи;

г) холопи;

д) шляхта;

є) бояри;

ж) духовенство;

з) козацтво;

і) слуги панцирні;

к) смерди.

9. До представника якої, на Вашу думку, групи (категорії) населення в Київській Русі підходить характеристика: «залежна в економічному відношенні, але особисто вільна людина»:

боярин; смерд; закуп; ізгой; холоп; челядин; «княж муж»; рядович; роба.

10. Підкресліть у тексті помилки:

До феодалів у Київській Русі належали князі, бояри, рядовичі та церква. Феодально-залежне населення складалось з челяді, смердів, ізгоїв. Джерелами холопства у Київській Русі був полон, самопродажа, одруження на рабі без «ряду».

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Джерела права Київської Русі:

а) звичаєве право;

б) русько-візантійські договори X ст.;

в) князівські статутні, судні, договірні грамоти;

г) церковні статути Володимира та Ярослава.

2. Походження та редакції «Руської Правди». Її структура, зміст та історичне значення.

3. Основні риси цивільного права:

а) майнове та зобов'язальне право;

б) право спадщини;

4. Основні риси сімейно-шлюбного права.

5. Основні риси кримінального права:

а) поняття і види злочинів;

б) мета і система покарань.

6. Судовий процес у Київській Русі.

Основні (ключові) поняття: джерела права Київської Русі; Руська Правда; цивільне право Київської Русі; сімейно-шлюбне право Київської Русі; кримінальне право Київської Русі; процесуальне право Київської Русі.

Тематика реферативних завдань

1. Церковні статути Володимира та Ярослава: порівняльно-правовий аналіз.

2. Історичне значення Руської Правди у процесі становлення давньоукраїнського права.

3. Характерні риси договірних відносин у Київській Русі.

4. Особливості кримінального права Київської Русі.

5. Види і особливості судових доказів вини у Київській Русі.

Питання для самостійного опрацювання

1. Назвіть шляхи трансформації правових звичаїв на закон у Київській Русі.

2. Охарактеризуйте законодавчу діяльність княгині Ольги.

3. Розкрийте питання щодо основних напрямів рецепції норм візантійського права у давньоукраїнське.

Глосарій

Братучаду – термін, вживаний у Руській Правді, означає – двоюрідний брат.

Видок – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як свідок.

Віра – вид покарання у Київській Русі, означає грошове стягнення на користь князя за вбивство (за голову; тому вбивців у Київській Русі називали головниками). Розмір віри був двох видів: 40 гривень – за простолюдина; 80 гривень – за представника княжої (державної) адміністрації.

Головщина (головництво) – вид покарання у Київській Русі, відображений у нормах Руської Правди. Головщина замінила звичай кровної помсти і стягувалась зі злочинця за вбивство. Викуп належав родичам вбитого. Руська Правда не вказує чіткого розміру головщини, але деякі дослідники вважають, що вона дорівнювала вірі.

«Гоненіе следа» – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як процедура розшуку злочинця за залишеними ним слідами.

Задниця (задница) – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як спадщина.

Заклич – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як оголошення потерпілим від крадіжки речі про це на місцевому ринку (торгу). Якщо крадена річ перебувала у кого-небудь протягом трьох днів, то він вважався винним.

Знаменіє – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як певний знак або доказ.

Ізвод – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться, в основному, як показання свідків.

Обида – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як злочин проти прав особи.

Покон – у Київській Русі цей термін мав два значення: звичай пращурів та закон.

Послух – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як надійний свідок.

Поток і «пограбування» – вид покарання у Київській Русі, означає вигнання злочинця з громади та конфіскацію його майна; призначався за вбивство «в розбои», підпал будинку чи гумна, конокрадство.

Пошибаніє – термін, вживаний у церковному Статуті Ярослава, тлумачиться як зґвалтування.

Продажа – вид покарання у Київській Русі, грошовий штраф на користь князя за скоєння деяких видів злочинів; стягувався у трьох розмірах – 1, 3 і 12 гривень.

Рота – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як клятва.

Ряд – договір. Їх було кілька видів: міжнародні (наприклад, русько-візантійські 907, 911, 944, 971 рр.), внутрішньополітичні (міжкнязівські), торговельні тощо.

«Руська Правда» – перший давньоукраїнський писаний звід норм світського права, джерелами якого були звичаєве право, постанови князів та судова практика. «Руська Правда» існувала у трьох редакціях: Короткій, Просторовій та Скороченій. Найдавніша частина Руської Правди була укладена у 10–30-х роках. XI ст. за часів князювання Ярослава Мудрого, доповнена і розширена його синами, Володимиром Мономахом. Руська Правда містила норми цивільного, сімейно-шлюбного, кримінального, процесуального права.

Свада – термін, вживаний у «Руській Правді», тлумачиться як сварка (звідси термін «вбивство в сваде», тобто вбивство під час сварки).

Свод – термін, вживаний у «Руській Правді», тлумачиться як процедура розшуку особи, що незаконно заволоділа чужою річчю.

Смирять – термін, вживаний у «Руській Правді», тлумачиться, в основному, як помститися винному.

Тать – термін, вживаний у «Руській Правді», тлумачиться як злодій (звідси татьба – крадіжка).

Умикати – термін, вживаний у церковних джерелах права Київської Русі, тлумачиться як викрадення жінки або дівчини.

Урок – вид покарання у Київській Русі, грошове відшкодування потерпілому «за образу».

Утяти – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як поранити.

Церковні статути Володимира та Ярослава – збірки норм церковного права. Були укладені за часів князювання Володимира та Ярослава. В основному визначали становище православної церкви в державі, закріплювали правий стан служителів церкви, містили норми, в яких йшлося про злочини проти церкви, сім'ї та моралі й покарання за їхнє вчинення. Вони фіксували джерела існування церкви («десятина», штрафи за вчинення злочинів тощо). Певний вплив на церковні статути мали норми візантійського права.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте джерела права Київської Русі.
2. З'ясуйте, чому звичаєве право було основним джерелом права Київської Русі.
3. Назвіть причини створення «Руської Правди».
4. Вкажіть, якими були джерела «Руської Правди».
5. Охарактеризуйте кожну складову частину Короткої та Просторової редакції «Руської Правди».
6. Визначте основні риси цивільного права Київської Русі.
7. Визначте основні риси сімейно-шлюбного права Київської Русі.
8. Визначте основні риси кримінального права Київської Русі.
9. Охарактеризуйте судовий процес у Київській Русі. У чому, на Вашу думку, полягали його особливості?

Тестові завдання

1. Які, на Вашу думку, терміни відображали у давніх українців поняття «звичай»:

а) статут;
б) урок;
в) покон;
г) закон;
д) ряд;
є) устав.

2. У яких роках були укладені руcько-візантійські договори:

а) 911;
б) 975;
в) 974;
г) 921;
д) 944;
є) 971.

3. «Устави» і «уроки» княгині Ольги були спрямовані на:

а) упорядкування стягнення данини;
б) упорядкування церковного життя;
в) упорядкування руcько-візантійських торговельних відносин;
г) визначення виду покарання за окремі злочини;
д) реформування війська.

4. Підкресліть помилки у тексті:

Церковний Статут Володимира було укладено наприкінці XI ст. Він визначав правове становище церковних людей, холопів та челяді. Статут, крім того, містив норми щодо передачі церкві десятини, норми про злочини монахів та відповідні за це покарання.

5. У який час було укладено «Правду Ярослава»:

а) друга половина X ст.;
б) перша половина XI ст.;
в) перша половина XII ст.;
г) друга половина XI ст.;
д) перша половина X ст.

6. Заповніть прогалини і розташуйте в хронологічному порядку основні правові пам'ятки Київської Русі:

1. Русько-візантійський договір 907 р.
2. Русько-візантійський договір 911 р.
3.
4. Русько-візантійський договір 971 р.
5.
6. Коротка Правда.
7.
8.

7. Які редакції Руської Правди Ви знаєте:

а) Просторова;
б) Синодальна;
в) Коротка;
г) Правда Ярослава;
д) Устав Володимира Всеволодовича;
є) Скорочена;
ж) Карамзинська.

8. В якій правовій пам'ятці Київської Русі, на Вашу думку, чітко встановлено захист права приватної власності на землю:

а) русько-візантійському договорі 944 р.;
б) Правді Ярославичів;
в) церковному Статуті Володимира;
г) Правді Ярослава;
д) церковному Статуті Ярослава;
є) Статуті Володимира Всеволодовича.

9. За «Руською Правдою» невиконання стороною умов договору могло тягти за собою:

а) сплату віри князю;
б) сплату головщини;
в) продаж у холопство;
г) перетворення на закупа;
д) конфіскацію майна.

10. У Київській Русі XI–XII ст. покарання за порушення у сімейно-шлюбній сфері встановлювались:

а) нормами Руської Правди;

б) нормами церковного Статуту Ярослава;

в) нормами візантійських правових пам'яток;

г) нормами звичаєвого права;

д) правильні усі відповіді.

11. Які, на Вашу думку, види злочинів за Руською Правдою вважались найбільш небезпечними:

а) крадіжка холопа;

б) крадіжка коня;

в) підпал гумна;

г) образа честі;

д) вбивство «в сваде»;

є) вбивство «в разбои»;

ж) знищення знаку земельної межі.

12. Які види покарань за Руською Правдою Ви знаєте:

а) досудова помста;

б) грошовий штраф на користь держави;

в) смертна кара;

г) правильна відповідь – пункти б) та в);

д) відшкодування шкоди;

є) «поток і пограбування»;

ж) тілесні покарання.

13. Внесіть до таблиці терміни, що стосувались у Київській Русі судового процесу і відповідають вказаним у таблиці визначенням:

«гоненіе следа»; «покон»; «обида»; «знаменіе»; «видок»; «свада»; «віра»; «рота»; «продажа»; «заклич»; «свод»; «умикати».

Термін	Визначення
	Процедура розшуку злочинця за залишеними ним слідами
	Свідок
	Доказ
	Процедура розшуку особи, що незаконно заволоділа чужою річчю
	Клятва

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Договір Русі з Візантією 907 року

(витяг)

Про договір 907 року ми дізнаємося із «Повісті минулих літ». Особливого договору в 907 році укладено, напевно, не було. Перелік послів в цьому договорі взято з договору 911 року, перелік міст взято з договору 944 року. На матеріалах цього договору побудована і клятва на вірність договору.

1. Олег же, трохи відступивши від Царгороду, почав вести переговори про мир з грецькими царями Леоном і Олександром, послав до них в місто послів: Карла, Фарлофа, Вермуда, Руальда і Стемида із словами: «Платіть мені данину». І сказали греки: «Що хочеш дамо тобі!» і сказав Олег: «Дати (своїм) воїнам на 2000 кораблів по 12 гривень на ключ і потім давати на утримання тих, хто приїздив із руських міст, перш за все, і Києва, а також із Чернігова, Переяслава, Полоцька, Ростова, Любеча й інших міст, бо по тих містах сидять підвладні Олегу князі».

2. Коли приходять руські, нехай беруть на утримання скільки хочуть, а якщо прийдуть купці, то нехай беруть місячне на протязі 6 місяців: хліб, вино, м'ясо, рибу і плоди. Коли ж руські відправляються до себе, то нехай беруть у вашого царя на дорогу їжу, якоря, сіті, вітрила і що їм потрібно.

3. І зобов'язались греки. І сказали царі й усі бояри. Якщо являться руські не для торгівлі, нехай не беруть місячного. Нехай (руський) князь заборонить своїм послам, і (взагалі) приїжджаючим сюди руським, творити безпорядки в наших селах і в нашій країні. Приїжджаючі сюди руські нехай живуть поблизу (монастиря) святого Мамонта; і коли паша царська величність пришле (до них кого-небудь), хто перепише їх імена, то (лише) тоді вони візьмуть місячне, яке їм належить - спочатку ті, хто приїхав із Києва, потім із Чернігова і Переяслава, і з інших міст. І нехай входять в місто тільки через одні ворота у супроводі царського чиновника без зброї, чоловік по 50, і нехай торгують, скільки їм потрібно, не сплачуючи ніяких торгових мит.

4. І так, царі Леон і Олександр заключили мир з Олегом, зобов'язуючись сплатити данину і присягли обидві сторони: самі (греки) цілували хрест, а Олега і його дружинників привели до присяги, по руському звичаю; і клялись ті своєю зброєю і своїм богом Перуном, Велесом, богом худоби. І так був утверджений мир.

Договір Русі з Візантією 911 року

(витяг)

При вивченні цього договору слід врахувати, що він був укладений після переможного походу Олега на Царгород, який, згідно з «Повістю минулих літ», було здійснено в 907 році.

В рік 6420 послав Олег своїх дружинників встановити мирні відносини і заключите договір між Візантією і Руссю; і послав їх сказав так:

1. Ми, від (імені) руського народу, Карл, Інгельд, Фарлоф, Вермуд, Гуди, Руальд, Карн, Фрелав, Рюар, Труан, Лідул, Фост, Стемид, послані Олегом Великим князем Руським, і всіма підвладними йому світлими боярами, до вас: Леона, Олександра, Костянтина, Божою милістю великих самодержців, царів грецьких, для підтвердження і відновлення дружби, яка існувала між греками і руськими на протязі багатьох років, згідно бажанню і велінню наших князів і всіх підвладних їм руських. Наша світлість більш за всіх бажає милості Бога підтвердити і закріпити дружбу, яка існує між християнами і руськими, які багаторазово дійсно намагалися не тільки на словах, а й в письмовій формі, і непорушною присягою, клянучись своєї зброєю, підтвердити і закріпити цю дружбу згідно нашій вірі і звичаю.

2. Такими є розділи милості Божої, мирна угода, як ми про неї домовились. Перш за все, укладемо з вами, греками, мир і будемо дружити один з одним всією душею і серцем, і не допустимо, згідно нашого спільного бажання, ніякого обману чи злочину з боку тих, що перебувають під рукою наших світлих князів і подбаємо наскільки (це) можна, зберегти з вами, греками, (надалі) бездоганну дружбу, письмовим договором виражену і клятвою підтверджену.

Так само і ви, греки, надалі завжди дотримуйтесь такої ж непорушної і не звабливої дружби по відношенню до наших світлих князів руських і до всіх, хто знаходиться під рукою нашого світлого князя, завжди і в усі літа.

3. А про справи щодо злочинів домовимося так: нехай звинувачення, які містяться в публічно представлених (речових) доказах, будуть визнано доведеними; коли ж якому-небудь (з доказів) не будуть вірити, то нехай клянеться та сторона, яка домагається, щоб її доказу не довіряли; і коли присягне, згідно своєї віри, нехай покарання буде відповідним злочину.

4. Про це. Якщо хто-небудь уб'є (кого-небудь) – руський християнина чи християнин руського – нехай умре на місці скоєного убивства. Якщо ж убивця втече, а (він) є заможнім, то частину його майна, яка належить йому за законом, нехай візьме родич убитого, але і дружина вбивця нехай забере те, що належить їй за звичаєм (законом). Якщо вбивця буде бідняком (не імущим), і при цьому він втік, і о нехай знаходиться під судом до того часу, поки не буде знайдений, (якщо ж буде знайдений, то) нехай умре.

5. Якщо (ХТОСЬ) вдарить мечем чи поб'є (когось) яким-небудь знаряддям, то за той удар чи побиття нехай віддасть 5 літрів срібла за звичаєм руським. Якщо ж злочинець є убогим (не імущим), то нехай дасть скільки зможе, аж до того, що навіть зніме з себе той самий одяг, в якому ходить (і віддасть потерпілому), а (що стосується) недостачі, то нехай поклянеться згідно своєї віри, що ніхто не може допомогти йому, і нехай після цього, за провину, (з нього більше) не стягують.

6. Про це. Якщо руський вкраде що-небудь у християнина, або християнин у руського і злодій буде спійманий в той самий час, коли чинить крадіжку (краде), при цьому, він (злодій) буде чинити опір тим, хто втратив що-небудь (у кого вкрав), і буде вбитий, то не карають за його смерть ні християнина ні руса, але нехай потерпілий візьме те своє (майно), яке у нього пропало. Якщо ж злодій здається без опору в руки того, у кого здійснив крадіжку, і буде ним зв'язаний, то нехай поверне те, на що всмілився посягнути, в потрійному розмірі.

7. Про це. Якщо хто-небудь – руський у християнина чи християнин у руського, – завдаючи муки, вчинить грабіж або явно насильно візьме що-небудь, що належить другому, нехай відшкодує збитки в потрійному розмірі.

8. Якщо викинутий буде човен сильним вітром на чужу землю і буде він знайдений нами, руськими, то якщо збереться (господар) спорядити човен разом зі своїм товаром і відіслати назад в Грецьку землю, (то) ми проведемо його через будь-яке небезпечне місце, поки не вийде він в місце безпечне; якщо ж цей човен врятований після бурі чи після того, як він був викинутий на мілину, не зможе сам повернутися в своє місце, то ми руські, допоможемо гребцям того човна і проведемо його з товаром неушкодженим. В тому випадку, якщо станеться таке нещастя поблизу грецької землі з руським човном, то (ми, греки,) проведемо його в Руську землю і нехай (вільно) продаються товари того човна, (так, що) якщо можна продати що-небудь із (того) човна, то нехай греки вивантажать товар човна. І коли приходимо

(ми), руські, в Грецію для торгівлі чи з посольством до вашого царя, то пропустимо (ми, греки,) з честю привезений для продажу товар з човна. Якщо ж станеться (так, що) хто-небудь із прибулих на тому човні буде вбитий чи побитий нами руськими, чи станеться (так що), що-небудь буде знято із човна, то нехай руські, зробивши це, будуть присуджені до вищезазначеного покарання.

9. Про це. Якщо полонений, (із числа підданих) тієї чи іншої країни, насильно утримується руськими чи греками, будучи проданий в ту їхню країну, і з'явиться (співвітчизник полоненого), руський чи грек, то (тоді дозволяється його) викупити і повернути викупленого на батьківщину, а ті купці (які викупили його) візьмуть ціну його, чи нехай буде зарахована у викупну ціну поденно (відпрацьована ринкова) ціна челядина. Так само, якщо і на війні (він) буде взятий тими греками, все рівно нехай повернеться він в свою країну, і віддано буде (за нього), як сказано вище, його ціна, існуюча в звичайних торгових розрахунках.

10. Коли ж необхідно іти на війну. Коли ж вам необхідно іти на війну, і якщо виникне потреба в людях, а ці (руські) захочуть віддати пошану Вашому царю, то скільки б із тих, хто прийшов (до Вас) в будь-який час, не захотіли залишитися у Вашого царя по своїй волі, нехай буде виконано їх бажання.

11. Про полонених руськими (християнах), привезених із будь-якої країни на Русь і зразу ж продаються до Греції.

Якщо ж коли-небудь полонені християни будуть привезені із якої-небудь країни на Русь, то вони повинні продаватися по 20 золотих і повертатися до Греції.

12. Про це. Якщо руський челядин буде вкрадений, чи втече, чи буде насильно проданий, і руські почнуть скаржитися, то нехай підтердиться це свідченнями челядина, (тоді) руські його візьмуть; також якщо і купці загублять челядина і заявлять про це, то нехай проводять розшук і найшовши його – заберуть... Якщо хтось не дозволить провести цього розшуку місцевому чиновнику, то буде вважатися винуватим.

13. Про руських, які знаходяться на службі в Греції у Грецького царя. Якщо хтось (із них) помре, не заповівши свого майна, а своїх (родичів) у нього (в Греції) не буде, то нехай повернуть його майно найближчим родичам на Русі. Якщо ж він складе заповіт, то нехай той, кому (він) написав (розпорядження) успадкувати майно, візьме заповітне і успадковує його.

13а) Про руських, які здійснюють торговельні операції.

14. Про різних (людей), котрі ходять в Грецію і залишаються в боргу... Якщо злодій (боржник) (не) повернеться на Русь, то нехай руські скаржаться грецькому цісареві, і він (боржник) нехай буде схоплений і повернутий силою на Русь.

15. Те ж саме нехай зроблять і руські грекам, якщо станеться таке ж (з ними).

Для підтвердження і непорушності миру, що має бути між вами християнами (і нами), ми учинили цей мирний договір новим написанням написаний на двох хартіях – вашого царя і власноручно, цісар закріпив (клятвою), чесним хрестом і святою єдиносущною трійцею єдиного істинного Бога Вашого, і віддали нашим послам. Ми ж клянемося вашому царю, поставленому (на царство) милістю Бога, за звичаєм і за законом нашого народу, що ні ми, ні хто-небудь із нашої країни не (буде) порушувати (цих) встановлених пунктів мирного договору. І цей письмовий примірник договору дали вашим царям на утвердження, щоб цим договором був підтверджений і скріплений існуючий між нами мир.

Місяця вересня 2, індикту 15, в рік від створення світу 6420 (2 вересня 91 1 року) за давньоруським вересневим літочисленням.

Цар же Леон вшанував руських послів дарами: золотом і шовками і дорогоцінними тканинами; і приставив до них своїх мужів; показати їм церковну красоту, золоті палати і багатства, які в них зберігаються: багато золота, дорогоцінних тканин, дорогоцінного каміння.

Гуз А. М. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі: Навч. посіб. К: КНТ, 2007. С. 23-28.

«Руська Правда»
Розширена редакція (за Троїцьким списком)

(витяг)

1. Если человек убьет человека, то мстит брат за (убийство) брата, или отец, или сын, или двоюродный брат, или племянник со стороны брата, если же не будет никого, кто бы отомстил за него, то положить за убитого 80 гривен, если [убитый] будет княжим мужем или княжеским тиуном; если он будет русин, гридин, купец, боярский тиун, мечник, изгой или Словении**,** то положить за него 40 гривен.

2. После [смерти] Ярослава снова собрались его сыновья Изяслав, Святослав, Всеволод и мужи их Коснячко Перенег, Никифор и отменили мщение смертью за убийство, установив денежный выкуп; а что касается всего остального, то как судил Ярослав, так решили судить и его сыновья.

3. Если кто злоумышленно убьет княжа мужа, а убийцу [люди] не будут искать, то виру в 60 гривен платит вервь, в которой найден труп убитого; если же [убитый] простолюдин, то 40 гривен.

4. Если какая-нибудь вервь начнет платить дикую виру, то [пусть] заплатит ее, во сколько лет сможет, ибо платит без (участия) убийцы.

5. Если убийца из (числа членов) верви окажется налицо, то им [следует] помогать ему [в платеже виры], ибо он сам приплачивает за других [в таких же случаях]. Если [платится] дикая вира, то сообща платится 40 гривен, а головничество - сам убийца, выплачивая [также] совместно с другими в 40 гривнах свою часть.

6. Если же [кто] совершил убийство открыто во время ссоры или на пиру, то теперь он платит вместе с вервью, [поскольку и сам он] участвует в общинных платежах [дикой] виры.

7. Если [кто] совершит умышленное убийство [к тому же] не во время какой-либо ссоры, то за преступника люди не платят [виру], а выдадут его самого [вместе] с женой и детьми на поток [т. е. для продажи их в рабство, изгнания] и для конфискации всего имущества.

Если кто не участвовал в платежах дикой виры, то и ему люди не помогают [в уплате виры, которую] пусть он платит сам.

11. О княжеском отроке. Если [убьют] княжеского отрока, или конюха, или повара, то [платить] 40 гривен.

12. А за [убийство] дворецкого или конюшего [платить] 80 гривен.

13. А за [убийство] княжеского тиуна, ведавшего селами или пашнями [платить] 12 гривен.

15. О ремесленнике и о ремесленнице. А за [убийство] ремесленника или за ремесленницу [платить] 12 гривен.

16. А за [убийство] пашенного холопа [платить] 5 гривен, а за рабу – 6 гривен.

18. Об обвинении в убийстве по подозрению. Если кого-либо будут обвинять в убийстве по подозрению, то пусть выставят семь свидетелей, которые снимут [это] обвинение в убийстве; если [обвиняемый] будет варяг или какой-либо другой [иноземец], то выставить двух [свидетелей].

21. Если [ответчик] станет искать свидетелей и не найдет [их], а истец будет обвинять [его] в убийстве, то пусть дело решится испытанием железом.

22. Так же и по всех делах, о воровстве и [в делах] по подозрении [в воровстве]; если нет поличного, а иск не менее полугривны золотом, то подвергать насильно его [т. е. обвиняемого] испытанию железом; когда же [иск] менее, то, если до двух гривен, подвергать испытанию водой, а если еще меньше, то для получения своих денег истцу [достаточно] присягнуть.

23. Если кто ударит мечом. Если кто ударит [кого-либо] мечом, не вынув его [из ножен], или рукоятью, то [платить] 12 гривен штрафа.

26. Если же [он], не стерпев, [в отместку] ударит того [т. е. обидчика] мечом, то этого ему в вину не ставить.

28. Если [кто] отсечет [кому-либо] какой-нибудь палец, то [платить] князю 3 гривны штрафа, а самому [т. е. потерпевшему] гривну кун.

32. О челяди. Если челядин скроется [у кого-либо], а [об его пропаже] объявят на торгу и в течение трех дней [после этого] не вернут его [прежнему господину], то, опознав его на третий день, он [т. е. прежний господин] [может] взять своего челядина, а тому [т. е. укрывателю] платить 3 гривны штрафа.

34. Если у кого пропадет конь, оружие или одежда, и [потерпевший об этом] объявит на торгу, то потом, [опознав пропавшее] в своем городе, он может взять свою вещь, имеющуюся налицо, а штраф заплатит он [виновный] 3 гривны.

35. Если кто опознает свою вещь, потерянную им или украденную у него, [а именно] коня, одежду или скотину, то ему не [следует] говорить «это мое», но [пусть скажет так]: «Пойди на свод, [выясним], где ты взял [ее]». Если на своде выявится [тот], кто виновен [в присвоении чужой вещи], то на того и падет ответственность за воровство; тогда он [т. е. истец] возьмет свою вещь, ему же будет платить виновный и за то, что пропало вместе с обнаруженной вещью; если будет конокрад, то выдать его князю на поток [т. е. для продажи в рабство, изгнания]; если же будет обыкновенный вор, то ему платить 3 гривны.

36. О своде. Если свод будет только в одном городе, то истцу довести его до конца; если захватит свод и земли [тянущиеся к городу], то ему идти до третьего ответчика, а третий платит ему деньгами за наличное [т. е. обнаруженную вещь], с которым идут до конца свода, а истец ждет остального [т. е. того, что не обнаружено]; когда же дойдет дело до последнего [ответчика], то тот и платит все, включая штраф.

37. О воровстве. Если же [кто] купил на торгу что-нибудь краденное, [а именно] коня, одежду или скотину, то пусть выставит двух свободных человек или мытника; если не знает, у кого купил [краденное], то эти свидетели должны присягнуть в его пользу, а истец – взять обнаруженную вещь; а с тем, что пропало, пусть простится; ответчик же пусть простится со своими деньгами [заплаченными за краденое], ибо сам [виноват, что] не знает, у кого покупал; если опознает в последствии [того], у кого покупал это [т. е. краденное], то пусть возьмет свои деньги [с него], а тот пусть выплатит и за пропавшее [вместе с обнаруженной вещью] и штраф князю.

38. Если опознает кто [свою] челядь. Если кто опознает и возьмет своего украденного челядина, то он [должен] вести его согласно деньгам [полученным при его перепродаже] до третьего ответчика, [у которого он] брал челядина вместо [своего] челядина, а этому [ответчику] дать опознанного, пусть ведет свод до конца, ибо это [т. е. челядин] не скот, и нельзя сказать «не знаю, у кого купил», но [следует] согласно показаниям [челядина] идти до конца [свода]; а когда окончательно будет найден вор, то возвратить [опознанного] челядина [его хозяину], третьему ответчику взять своего [челядина], а вор платит убытки [хозяину] за украденного челядина и князю 12 гривен штрафа.

40. О своде же. А из своего города в чужие земли свода нет, но также [следует] ему [т. е. ответчику] выставить свидетелей или мытника, перед кем совершал покупку, а взять опознанную вещь, а с остальным, что пропало вместе с ней, [нужно] проститься, а тому [т. е. перекупщику] проститься со своими деньгами [заплаченными за опознанную вещь].

41. О воровстве. Если кого-либо убьют [за кражею], в доме или [вообще] во время какой-нибудь кражи, то пусть убьют [его] как собаку; если его додержат до рассвета, то вести [его] на княжеский двор; если же убьют его и люди видели [его] уже связанным, то платить за него 12 гривен.

42. Если кто крадет скот из хлева или [обокрадет] дом, то, если совершал кражу один, платить ему 3 гривны и 30 кун, если крали несколько [воров], то [также] каждому платить по 3 гривны и 30 кун.

43. Если обокрадут гумно или [украдут] зерно в яме, то сколько бы [воров] ни совершало кражу, каждый из них платит по 3 гривны и по 30 кун.

46. Если окажутся холопы ворами, то судит князь. Если окажутся холопы ворами – княжеские, боярские или церковные, – то их князя штрафом не наказывают, поскольку они не свободны, но пусть их хозяин платит вдвойне вознаграждение потерпевшему истцу.

47. Если кто взыщет деньги [с кого-либо]. Если кто станет взыскивать с другого деньги, а тот начнет запираться, и если он [т. е. истец выставит свидетелей и те присягнут, то он может взять свои деньги; [а] так как [должник] не отдавал ему деньги в течение ряда лет, то заплатит вознаграждение заимодавцу [размером] в 3 гривны.

49. О товаре, данном на сохранение. Если кто кладет у кого-либо товар на сохранение, то при этом свидетели не нужны; если же [положивший на хранение] станет взыскивать больше [чем сам отдал], то пусть присягнет тот, у кого находился товар [на сохранении, заявляя, что] «ты у меня положил лишь столько [не более]», ибо [он] уже тем ему [т. е. истцу] оказывал благодеяние, что хранил его товар.

51. О месячном проценте. А месячный процент взимать ему [т. е. кредитору] только в течение небольшого срока; если не будут выплачены деньги в установленный срок, то пусть дают проценты из расчета па два третий [...], а месячный процент аннулируется.

Если не будет [выставлено] свидетелей, а [иск] будет [в] 3 гривны, то достаточно ему [т. е. заимодавцу] для [взыскания] своих денег присягнуть; если [иск] будет касаться большей суммы, то [следует] ему так сказать: «сам виноват, что не выставлял послухов [при отдаче денег взаймы]».

52. Устав Владимира Всеволодовича. А вот [как] постановил Владимир Всеволодович после [смерти] Святополка, созвав в Берестове свою дружину: Ратибора, киевского тысяцкого; Прокопия, белгородского тысяцкого; Станислава, переяславского тысяцкого; Нажира, Мирослава, Иванка Чудиновича мужа [князя] Олега; и постановили [они], что если кто берет деньги [под проценты из расчета] на два третий, то [брать ему] до третьего платежа процентов; если кто-либо возьмет проценты дважды, то тогда он может получить и [сами] деньги [отданные под проценты]; но если возьмет проценты трижды, то [этих] денег ему не получать...

53. Если какой-либо купец потерпит кораблекрушение. Если какой-либо купец, отправившись с чужими деньгами, где-нибудь потерпит кораблекрушение или подвергнется нападению неприятеля, или [его] настигнет пожар, то не творить над ним насилия, не продавать [его и его имущество], но пусть, как начнет [выплачивать долг]

погодно, так и платит, ибо это несчастье от бога, а он [т. е. купец] не виновен; если же он пропьется или проиграется, в [своем] безумии нанеся ущерб чужому товару, то пусть будет, как угодно тем, чьим был тот товар: ждут ли [пока он возместит им ущерб] – на то их воля; продадут ли [его и его имущество] – на то [также] их воля.

54. О долге. Если кто-либо должен будет многим, а крупный иногородний или чужеземный купец, приехав, не зная этого, отдаст ему [свой] товар, а [тот] не захочет отдать купцу деньги, к тому же первые заимодавцы станут препятствовать [этому], не давая денег, – тогда отвести его [т. е. должника] на торг, продать [его имущество и его самого], затем отдать вначале деньги [иноземного или иногороднего] купца, а местные [пусть] поделятся теми деньгами, которые останутся; если же будут [за должником] княжеские деньги, то деньги князя возвратить вначале, а остальное [поступит] в раздел; если кто взимал неоднократно проценты [с должника], то тот не должен ничего получать.

56. Если закуп убежит. Если закуп убежит от господина, то он становится обельным [холопом]; если уйдет на поиски денег, притом открыто, или убежит ко князю или судьям из-за обиды, нанесенною ему господином, то за это его не порабощать, но дать ему управу по закону.

58. О закупе же. Если [коня] выведут из хлева, то закупу за него не платить; но если же погубит [его] на поле, или в двор не введет и не запрет, где ему велит господин, или погубит во время своей собственной работы, то за это ему платить.

60.Если же [господин] возьмет с него [т. е. закупа] больше денег [чем полагалось], то ему [следует] возвратить назад взятые [сверх положенного] деньги и заплатить за обиду князю 12 гривен штрафа.

61. Если господин продаст закупа в обельные [холопы], то наймит получает свободу от всех денежных обязательств [по отношении к хозяину], а господин за обиду платит 12 гривен штрафа.

62. Если господин бьет закупа за дело, то этого [ему] в вину не ставить; если же побьет бессмысленно, будучи пьяным, без [какой-либо] вины [со стороны закупа], то тогда за [избиение] закупа устанавливается такой же платеж, как и за [избиение] свободного.

64. О закупе. Если закуп украдет что-либо, то господин [отвечает] за него; но если где-нибудь его [т. е. закупа] найдут, то господин, заплатив вначале за коня или за что-либо другое, взятое им, его самого

[обращает] в обельные холопы; и если же господин не захочет платить за него и продаст его, то пусть он вначале отдаст за коня, за вола, за чужой товар, взятый им [т. е. закупом], а оставшееся после выплаты за краденное может взять самому себе.

65. А вот если холоп ударит. Если холоп ударит свободного человека и убежит в хоромы, а господин его не выдаст, то господин платит за него 12 гривен; а если после того найдет тот побитый [человек] своего оскорбителя, то Ярослав постановил, что он мог убить, но сыновья его [т. е. Ярослава] после [смерти] отца установили денежные штрафы: либо публично высечь его [т. е. холопа] либо взять за бесчестье деньгами.

66. О свидетельстве. На свидетельство холопа не ссылаться; но если не будет свободного [человека в качестве свидетеля], то при необходимости [можно] сослаться на боярского тиуна, а на других не ссылаться; при небольшом иске по необходимости [можно] сослаться на закупа.

71. Если кто уничтожит знак собственности на борти. Если [кто] уничтожит знак собственности на борти, то [платить] 12 гривен.

72. Если [кто] срубит знак бортной [межи] или распашет пашенную межу или тыном перегородит дворовую, то [платить] 12 гривен штрафа.

77. Если вора не будет [сразу обнаружено], то искать [его] по следу; если не будет следа к [частновладельческому] селу или к торговому стану, а [люди, т. е. члены верви] не отведут следа от себя и не поедут по следу [разыскивать вора, или воспротивятся [разысканию вора у них], то они платят и убытки, причиненные воровством, и штраф; если же [при разыскании] след затеряется на большой дороге, [где] и села [поблизости] не будет, или на пустыре, где не будет ни села ни людей, [то им] не следует платить ни убытки за воровство, ни штраф.

78. О смерде. Если смерд истязает смерда без княжеского распоряжения, то [платить] 3 гривны штрафа, а за истязание гривну денег; если истязает огнищанина, то [платить] 12 гривен и за истязание гривну.

83. О гумне. Если [кто] подожжет гумно, то [выдать] его на поток [для продажи в рабство, изгнания], а его имущество для конфискации; сначала выплатить [потерпевшему] убытки, а остальным при потоке [продаже в рабство, изгнании] распоряжается князь. Так же [поступать], если кто-либо подожжет двор.

85. Все эти тяжбы решаются показаниями свидетелей из числа свободных [людей]; если случится свидетелем быть холопу, то на суде ему не выступать; но если захочет истец подвергнуть ответчика испытанию [железом], то сказав так: «согласно показаниям этого [холопа], я беру тебя [для испытания железом], но беру тебя я, а не холоп», [он может] взять его [т. е. ответчика] для испытания железом; если удастся обвинить его, то он [т. е. истец] получает с него свое; не удастся обвинить его - платить ему за истязание гривну, ибо взял его [для испытания] согласно показаниям холопа.

86. А пошлин за испытание железом платить 10 кун, мечнику 5 кун, детскому пол гривны: вот таковы пошлины, [взимающиеся] при испытании железом, кто за что получает.

89. А за [убийство] холопа и раба вира не взыскивается, но если холоп или раб убиты безвинно, то за них платится возмещение убытка [хозяина] и князю 12 гривен штрафа.

90. Если умрет смерд. Если умрет смерд, то его наследство [идет] князю; если у него в доме будут дочери, то им [следует] дать выдел; если они будут замужем, то выдела им не давать.

91. О наследстве бояр и дружинников. Если [кто-либо умрет] из бояр или дружины, то наследство князю не идет; если же [у умершего] не будет сыновей, то пусть возьмут [наследство] дочери.

92. Если кто, умирая, разделит свое имущество детям, то пусть так и будет; если же [он] умрет без завещания, то [имущество идет] всем детям, а на помин души самого [умершего] дать выдел.

Если жена после [смерти] мужа останется во вдовах, то ей дать выдел, она же является госпожой того, что ей завещал муж, но до [самого] наследства мужа ей дела нет.

93. Если останутся дети от первой жены, то они возьмут то [что причитается] их матери; если даже их умерший отец завещал [это имущество второй] жене, все равно они возьмут себе [причитающееся] их матери.

94. Если останется дома [незамужней] сестра [у сыновей умершего] то та в наследстве не участвует, но братья отдадут ее замуж сообразно с их достатком.

98. А вот [установление] о наследстве. Если останутся у [какого-либо] человека дети от рабы, то они в наследстве не принимают участия, но получают вместе с матерью свободу.

99. Коли останутся в доме [после смерти отца] малолетние дети и не будут еще способны сами о себе заботиться, а их мать выйдет [снова] замуж, то дать их вместе с движимым и недвижимым имуществом

под опеку ближайшему родичу до тех пор, пока не подрастут; при этом] товар передать [опекуну] в присутствии свидетелей; а что [в дальнейшем] он наживет, отдавая тот товар под проценты, или пуская его в [торговый оборот, то, возвратив им [т. е. опекаемым] самки товар, пусть он возьмет себе прибыль, ибо кормил и заботился о них; если же будет приплод от челяди или от скота, то это все взять [опекаемым]; если же [он] что-либо утратил, то за все ему [следует] заплатить тем самым детям наличностью; если даже отчим возьмет [под опеку] детей с [их] наследством, то условия договора [будут] те же.

100. Но отцовский двор всегда без раздела [передается] младшему сыну.

101. О жене, решившей остаться вдовою. Если жена после [смерти] мужа решит остаться вдовою, а расточит имущество [своего покойного супруга] и выйдет [снова] замуж, то ей заплатить [за] все детям [покойного супруга].

102. Если дети не захотят жить с нею на [одном] дворе, а она всячески будет стремиться [там] остаться, то исполнить во всем ее волю, а детям воли не давать; и при этом ей сидеть во вдовстве с тем [имуществом], что дал ей муж, или получив свой выдел, также сидеть [во вдовстве].

А до выдела матери детям дела нет; кому же [свой выдел] отдаст мать, тот [его] и возьмет; отдаст ли всем [своим детям], то [его] разделят [между собой]; умрет ли [мать] без завещательного распоряжения, то его взять тому, у кого она жила на дворе и кто ее кормил.

106. А мать [пусть] даст свое [имущество тому] сыну, который [был] добр [по отношению к ней], будь он от первого мужа, или от второго; а если все ее сыновья будут неблагодарны, то может отдать [свое имущество той] дочери, которая ее кормила.

110. О холопстве. Обельное холопство [бывает] трех видов: если кто купит [кого-либо], хотя бы за пол гривны, выставив свидетелей и дав [продавцу] в присутствии самого холопа [хотя бы] ногату; второе холопство – [если] женится на рабе без [предварительного] договора, женится ли согласно договору, то как будет договорено, так пусть и останется; а вот третье холопство – тиунство без [предварительного] договора, или когда [просто] привяжет к себе ключ без [предварительного] договора, если же согласно договору, то как будет договорено, так пусть и останется.

111. А человек, отрабатывавший данные ему [в ссуду] деньги, – не холоп; нельзя порабощать [его также] ни за хлеб, ни за что-либо, данное вместе с тем; но если он не отработает [своего] срока, то ему [следует] вернуть полученное [от хозяина]; если отработает, то ничем [ему] не обязан.

112.Если холоп убежит и господин объявит [об этом на торгу], а кто-либо, зная понаслышке или доподлинно, что тот является холопом, накормит его или поможет ему скрыться, то он [т. е. пособник] платит за холопа 5 гривен, а за рабу 6 гривен.

117. Если кто пошлет холопа торговать, а [он] задолжает, то господину его [следует] выкупать, а не расставаться с ним.

121. Если холоп обокрадет кого-либо, то господину выкупать его или выдавать [вместе с тем], с кем [он] крал, а жену и детей [выдавать] не нужно; но если [они] крали и прятали [краденое вместе] с ним, то господин всех их выдаст; если же с ним крали и прятали [краденое] свободные [люди], то они [платят] князю штраф.

Хрестоматія з правознавства: Посіб. Упоряд. І. П. Козінцев, Л. М. Козаченко. К, 1998. С. 5-11.

Завдання до документа:

1. Наведіть приклади за «Руською Правдою» таких видів злочинів як:

– злочини проти життя;

– злочини проти честі і свободи;

– злочини проти майна.

2. Яка система покарань існувала в Київській Русі? Наведіть приклади за «Руською Правдою».

3. Що є об'єктом злочину за «Руською Правдою»? Наведіть приклади мовою зазначеного документа.

4. Хто є суб'єктом за «Руською Правдою»? Наведіть приклади мовою зазначеного документа.

ТЕМА 4
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО ТА ЙОГО ПРАВО
(початок XIII – перша половина XIV ст.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Утворення і розвиток Галицько-Волинського князівства.
2. Особливості державного устрою Галицько-Волинського князівства.
3. Особливості суспільного ладу Галицько-Волинського князівства.
4. Джерела та основні риси права Галицько-Волинського князівства.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Галицько-Волинського князівства; суспільний лад Галицько-Волинського князівства; джерела права Галицько-Волинського князівства; основні риси права Галицько-Волинського князівства.

Тематика реферативних завдань

1. Роль князів у формуванні Галицько-Волинського князівства.
2. Вплив особливостей суспільного ладу Галицько-Волинського князівства на характер державного устрою.

Питання для самостійного опрацювання

1. Значення Галицько-Волинської Русі як спадкоємниці вітчизняних державотворчих процесів періоду Київської Русі.
2. Охарактеризуйте збройні сили Галицько-Волинського князівства.

Глосарій

Галицькі бояри – великі феодали-землевласники, які, користуючись своєю політичною і економічною могутністю, впродовж всього існування Галицько-Волинського князівства постійно боролись із князівською владою.

Галицько-Волинське князівство – держава, утворена у 1199 р. князем Романом Мстиславичем внаслідок об'єднання Галицького та Володимиро-Волинського князівств, є головною спадкоємницею державно-правової та культурної традиції Київської Русі. Після смерті Романа Мстиславича у Галицько-Волинському князівстві почались центробіжні процеси, які на певний час були припинені у 1238 р. князем Данилом Романовичем (Галицьким). Останнім галицько-волинським князем був Юрій II Болеслав. Після його смерті у 1340 р. Галицько-Волинське князівство перестало існувати як самостійна держава.

Двірський – князівський урядовець, очолював князівський управлінський апарат, іноді здійснював судочинство.

Канцлер (печатник) – князівський урядовець, охороняв князівську печатку, проводив роботу щодо складання князівських грамот, засвідчував документи.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес утворення і розвитку Галицько-Волинського князівства.

2. Дайте характеристику державного устрою Галицько-Волинського князівства. У чому, на Вашу думку, полягали його особливості?

3. Вкажіть, які особливості суспільного ладу Галицько-Волинського князівства Ви знаєте.

4. Охарактеризуйте джерела та основні риси права Галицько-Волинського князівства.

Тестові завдання

1. Визначте рік утворення Галицько-Волинського князівства:

а) 1205;
б) 1199;
в) 1238;
г) 1340)
д) 1245.

2. Визначте князя, який створив Галицько-Волинське князівство:

а) Данило Галицький;
б) Лев Галицький;
в) Роман Мстиславич;
г) Володимир Волинський;
д) Василько Волинський.

3. Визначте орган державної влади (посадову особу) у Галицько-Волинському князівстві, який в окремі періоди відігравав провідну роль у державному механізмі:

а) печатник;
б) стольник;
в) віче;
г) боярська рада;
д) посадник.

4. Вкажіть місцеві органи влади у Галицько-Волинському князівстві:

а) стольник;
б) тисяцький;
в) волостель;
г) двірський;
д) печатник;
є) посадник;
ж) закуп.

5. Які, на Вашу думку, класи та стани населення існували в Галицько-Волинській Русі:

а) козацтво;
б) холопи;
в) закупи;
г) шляхта;
д) бояри;
є) духовенство;
ж) феодали;
з) слуги панцирні;
і) смерди.

6. У чому, на Вашу думку, полягала причина політичної і економічної могутності галицького боярства:

а) слабка князівська влада;
б) монголо-татарська навала;
в) наявність у бояр великої земельної власності;
г) підтримка з боку міст;
д) підтримка сільського населення.

7. Вкажіть правові пам'ятки, що діяли у Галицько-Волинському князівстві:

а) «Руська Правда»;
б) Судебник Казимира;
в) Псковська судна грамота;
г) Рукописання князя Володимира Васильковича;
д) Мерило праведне.

ТЕМА 5
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. ПРАВО ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (друга половина XIV – перша половина XVI ст.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Формування і розвиток Литовсько-Руської держави.
2. Державний устрій Литовсько-Руської держави:
а) вищі органи влади та управління;
б) місцеві органи влади та управління;
в) судова система;
г) військова організація.
3. Суспільний лад Литовсько-Руської держави.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Литовсько-Руської держави; суспільний лад Литовсько-Руської держави.

Тематика реферативних завдань

1. Основні шляхи та особливості формування Литовсько-Руської держави.
2. Становлення і розвиток копних судів у Литовсько-Руській державі.
3. Еволюція суспільного ладу Литовсько-Руської держави.

Питання для самостійного опрацювання

1. Спираючись на історіографічні праці вчених, з'ясуйте причини мирного утворення на українських землях Литовсько-Руської держави.

2. З'ясуйте причини утворення в рамках Литовсько-Руської держави удільно-автономної системи місцевого управління.

3. Які відмінності Ви можете назвати в правовому становищі різних верств і груп населення на праві руському, німецькому і польському?

Глосарій

Аграрна реформа 1557 р. – реформа великого князя Сигізмунда II Августа (було видано «Уставу на волоки»), після якої становище селян на великокнязівських землях істотно погіршилось, а частина з них перетворилась на кріпаків. Проведення «волочної поміри» передбачало поділ усіх земель на рівні ділянки (волоки), причому найкращі ділянки відводились під фільваркове господарство, на яких мали працювати «тяглові» селяни (на одній панській волоці мали працювати селяни семи волок «тяглових»). За умовами реформи вводились обов'язкові два дні на тиждень панщини. Селяни ж, які не увійшли до категорії «тяглових», мали вносити грошову ренту з волоки.

Бурмістр (бургомістр) – у Литовсько-Руській державі міський голова, він здійснював головування на засіданні міської ради.

Війт – у Литовсько-Руській державі особа, яка очолювала судовий орган міста – судову лаву.

Віленська угода 1401 р. – відповідно до цієї угоди було ліквідовано залежність Великого князівства Литовського від Польщі.

Городельська унія 1413 р. – відповідно до цієї унії литовцям забезпечувались рівні з поляками права за умови прийняття ними католицтва, православним феодалам заборонялось обіймати найвищі державні посади.

Гродські (замкові) суди – суди, що займались вирішенням справ щодо найтяжчих злочинів; поділялись на вищі (апеляційні) та нижчі суди.

Земські суди – станові шляхетські суди, що розглядали цивільні та кримінальні справи.

Козацтво – особливий стан українського суспільства, який склався протягом другої половини XV ст. у результаті посилення соціального, національного і релігійного гніту. Спочатку козаки проживали у Середньому Подніпров'ї, після посилення репресій масово переселились за дніпровські пороги, де заснували козацьку організацію – Запорозьку Січ.

Копні суди – суди сільської громади, що виникли в Україні у ранньому середньовіччі. Копний суд, як правило, об'єднував кілька сіл. Копні суди збирались у визначеному місці – «коповищі» – і діяли в складі суддів, що називались «мужами копними». Суди поєднували слідчі і судові функції; могли вирішувати земельні суперечки, а також кримінальні справи. Копний суд збирався кілька разів: для розшуку злочинця, для судового розгляду, для остаточного вирішення справи і виконання вироку. Діяльність копних судів в Україні була припинена упродовж XVIII ст.

Кревська унія 1385 р. – династичний союз Польського королівства і Великого князівства Литовського, оформлений 14.08.1385. Він передбачав об'єднання Польщі і Литви в єдину державу внаслідок шлюбу литовського князя Ягайла і польської королеви Ядвіги. Князь Ягайло зобов'язувався прийняти католицтво, зробити її державною релігією для князівства, повернути Литві і Польщі втрачені ними землі. За цих умов він ставав польським королем, одночасно залишаючись великим князем.

Литовсько-Руська держава – державне утворення, яке виникло на території сучасної Литви, значної частини Білорусії та України в результаті об'єднання литовськими князями земель Південної, Білої Русі та етнічної Литви. Формування території проходило в другій половині XIV–XV ст. на основі, переважно, мирного «збирання» земель. Після Люблінської унії 1569 р. фактично припинила своє існування. На чолі держави стояв князь, влада якого поступово обмежувалась радою магнатів та шляхетським сеймом.

У державі склалась децентралізована система управління. До суспільних верств належали феодали (магнати, шляхта, церква), залежне населення (селяни – данники, «тяглові», «мужики» та ін.), міщани, проходило формування козацтва. Основними джерелами права були звичаї та закони (привілейовані грамоти князів, збірки Магдебурзького права, Литовський Статут тощо).

Магістрат – орган самоврядування, що обирали мешканці міст, які користувались Магдебурзьким правом. До магістрату належали міська рада та лава. Міська рада складалась з певної кількості «райців», як правило, заможних міщан-патриціїв. Очолював раду міста бургомістр (бурмістр). Міська рада вирішувала основні питання життя міста, іноді це був судовий орган. Лава була виключно судовим органом і складалась із суддів-лавників. Очолював цей судовий орган війт. Лава займалась переважно кримінальними справами.

Магнати – великі феодали-землевласники; як стан, в основному, утворився наприкінці XV – першій половині XVI ст. Джерелами накопичення земельної власності були князівські та королівські пожалування, купівля маєтностей, захоплення земель громад та займанщина (освоєння земель, які нікому не належали). Магнати мали кілька привілеїв: підлягання юрисдикції лише великого князя чи короля, виключне право брати участь у засіданнях «пани-Ради», зосередження в руках деяких найвищих державних посад тощо.

Маршалок – у Литовсько-Руській державі одна з посад урядовців великого князя, одночасно він був головою повітового шляхетського сеймику.

Міщани – мешканці українських міст, поділялись на патриціїв (заможні верстви), середні верстви (займались різними ремеслами чи промислами) та плебс (міські низи).

«Пани-Рада» – орган державної влади, який мав законодавчі, виконавчі й судові функції. До його складу входили канцлер, маршалок, великий гетьман, підскарбій, каштеляни, представники вищої духовної і світської знаті. Компетенція органу склалась, в основному, наприкінці XV – на початку XVI ст. Проте у середині XVI ст. його вплив зменшується через посилення шляхти та сейму.

Підкоморські суди – станові шляхетські суди, що розглядали земельні суперечки.

Сейм – орган державної влади, що мав представницький характер, і у Литовсько-Руській державі сформувався приблизно на початку XV ст. У ньому брали участь великий князь, єпископи, «пани-Рада», шляхтичі-делегати від кожного повіту. Сейм вирішував важливі питання, пов'язані з обранням великого князя,

оголошенням війни, збиранням народного ополчення, встановленням податків, реформуванням адміністративного устрою тощо. На місцевому рівні існували повітові сеймики, які обирали суддів у земські суди та кандидатів до сейму.

Селяни – у Литовсько-Руській державі становили найчисельнішу групу населення і поділялись на вільних, залежних (данники) та кріпаків (тяглові). Селяни мали сплачувати державі податки («серебщина», «подимщина»), виконувати на користь свого пана панщину та натуральні й грошові повинності. Особливо погіршилось становище селян після запровадження фільваркової системи та проведення у 1557 р. аграрної реформи.

Удільні князівства – території, що зберегли після входження до складу Литовсько-Руської держави автономні права, стару волосну систему адміністративного устрою, місцеві звичаї. Протягом другої половини XV ст. удільні князівства урядом були ліквідовані і введено новий адміністративно-територіальний устрій (воєводства і повіти).

Фільварок – господарський комплекс, ділянка землі шляхтича, яка оброблялась кріпаками. Фільварок міг включати не тільки орну землю, а й сади, випаси для худоби тощо. В українських землях фільваркова система поширилась у XV ст.

Цехи – середньовічні професійні корпоративні об'єднання у містах, які мали відстоювати інтереси своїх членів і проводити конкурентну боротьбу. До цехів належали майстри (повноправні члени), підмайстри, учні. Особливого поширення в Україні цехи набули у XV – першій половині XVI ст.

Шляхта – середні й дрібні феодали-землевласники. Як окремий стан склався, в основному, протягом XV – першої половини XVI ст. Шляхта проводила боротьбу з магнатами щодо зрівняння з ними у правах. Цьому сприяли кілька постанов у першій половині XVI ст. (про «вивід» шляхти, про перепис шляхти, ревізія замків, аграрна реформа тощо). У 60–х роках XVI ст. шляхта була остаточно зрівняна у правах з магнатами у результаті створення спільних земських судів, шляхетських повітових сеймиків, надання права займати найвищі державні посади тощо.

Юридики – відокремлені міські території, на які поширювалась судово-адміністративна влада феодала.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте етапи формування і розвитку Литовсько-Руської держави.

2. Дайте характеристику повноваженням вищих та місцевих органів влади та управління Литовсько-Руської держави.

3. Охарактеризуйте процес еволюції державного апарату Литовсько-Руської держави. У чому, на Вашу думку, полягали його особливості?

4. У чому полягали, на Вашу думку, суттєві риси міського управління у Литовсько-Руській державі?

5. Визначте систему судових органів Литовсько-Руської держави. Назвіть її характерні риси.

6. Охарактеризуйте правовий статус різних груп населення Литовсько-Руської держави.

7. Які особливості правового становища козацтва у Литовсько-Руській державі Ви можете назвати?

Тестові завдання

1. Назвіть дату укладення Кревської унії:

а) 1569 р.;
б) 1596 р.;
в) 1413 р.;
г) 1385 р.;
д) 1471 р.

2. Підкресліть у тексті помилки:

Формування території Литовсько-Руської держави проходило в другій половині XIV – першій половині XVII ст. на основі захоплення українських земель. На чолі держави стояв цар, влада якого поступово обмежувалась радою магнатів та вічем. У державі склалась централізована система управління. Основними джерелами права були звичаї та закони (привілейовані грамоти князів, збірки Магдебурзького права, Судебник Івана III, Литовський Статут).

3. До складу «Пани-Рада» входили:

а) представники стану магнатів;

б) представники козацького стану;

в) маршалок;

г) підскарбій;

д) представники селянського стану;

є) бургомістри міст.

4. Із запропонованих термінів замініть ті таблиці, які не відображають поняття «орган державної влади і управління у Литовсько-Руській державі»:

Війт; Вальний сейм; Осавул; Великий князь; Коронний гетьман; Бургомістр; Посольська ізба.

Король
Староста
Пани-Рада
Сенат
Воєвода

5. Назвіть органи місцевого самоврядування в Литовсько-Руській державі:

а) воєвода;

б) міська рада;

в) сенат;

г) лава;

д) посольська ізба;

є) староста.

6. Визначте особливості місцевого управління у Литовсько-Руській державі у другій половині XIV–XV ст.:

а) надмірна централізація управління;

б) існування удільних князівств;

в) існування лише місцевого самоврядування;

г) децентралізація управління;

д) місцеве управління здійснювалось лише шляхтичами – представниками католицької релігії.

7. Підкресліть ті назви судів Литовсько-Руської держави, якими слід замінити помилкові у таблиці. Визначте помилкові назви в таблиці:

Назва судів: земські, повітові, військові, сеймові, виложені.

Судова система Литовсько-Руської держави
Підкоморські
Воєнно-польові
Королівський
Гродські
Адміністративні
Копні
Паланкові

8. Які Ви знаєте категорії селян, що існували в Литовсько-Руській державі:

а) смерди;
б) селяни-данники;
в) «підсусідки»;
г) закупи;
д) «тяглові» селяни;
є) плебс;
ж) «слуги панцирні»;
з) «підпомічники».

9. До складу міської цехової організації належали:

а) козаки міста;
б) майстри;
в) підмайстри;
г) партачі;
д) лавники.

10. Заповніть прогалини в тексті:

Магнати і … становили основні соціальні верстви класу … в Литовсько-Руській державі. Водночас до залежного населення належали селяни, …, дрібні торгівці. Значного поширення набули такі форми експлуатації, як грошова рента, …, натуральний податок. У 1557 р. було видано …, який ще більше закріпив підлегле становище кріпаків та визначив нові принципи організації … господарства.

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Джерела права Литовсько-Руської держави:

а) звичаєве право та Руська Правда;

б) грамоти литовських князів;

в) Судебник Казимира 1468 р.;

г) збірники магдебурзького права;

2. Походження та редакції Литовського Статуту. Його структура, зміст та історичне значення.

3. Основні риси цивільного права:

а) майнове та зобов'язальне право;

б) право спадщини.

4. Основні риси сімейно-шлюбного права.

5. Основні риси кримінального права:

а) поняття і види злочинів;

б) мета і система покарань.

6. Судовий процес у Литовсько-Руській державі.

Основні поняття: джерела права Литовсько-Руської держави; Литовський Статут; цивільне право Литовсько-Руської держави; сімейно-шлюбне право Литовсько-Руської держави; кримінальне право Литовсько-Руської держави; процесуальне право Литовсько-Руської держави.

Тематика реферативних завдань

1. Звичаєве право як одне з провідних джерел права Литовсько-Руської держави.

2. Вплив давньоукраїнського права на Литовський Статут.

3. Право спадщини за Литовським Статутом.

4. Рецепція норм польського та німецького права до Литовського Статуту (на прикладі кримінального права).

Питання для самостійного опрацювання

1. Зробіть порівняльно-правовий аналіз земських статутних грамот князів та Судебника Казимира 1468 р. У чому їхні спільні та відмінні риси?

2. Охарактеризуйте джерела церковного права Литовсько-Руської держави.

3. Яким був обсяг рецепції польського та німецького права до Литовського Статуту I і II редакції? У чому він виявився?

Глосарій

Держання – термін, вживаний у правових джерелах; тлумачиться як маєток, одержаний за певну службу або переданий у володіння та користування на певний строк.

Канонічне (церковне) право – сукупність правових норм, що встановлені церковними канонами. У Литовсько-Руській державі діяли канонічні правила двох церков: православної і католицької. Юридичні джерела православної церкви представлені, в основному, кормчими книгами та церковним Статутом Ярослава («Свиток Ярослава»), католицької церкви – «Зводом канонічного права» (1532 р.) та деякими іншими джерелами.

Кривда (шкода) – термін, вживаний у правових джерелах; тлумачиться як злочин проти прав особи. Для позначення порушення правових норм вживаними були терміни «злочинство», «виступ з права».

Литовський Статут – кодекс світського права Литовсько-Руської держави, після Люблінської унії 1569 р. – Речі Посполитої. Приймався у трьох редакціях: 1529 р. («Старий»), 1566 р. («Волинський»), 1588 р. («Новий»). Його джерелами були звичаєве право, судова практика, положення Руської Правди, польське та німецьке право. Містив норми цивільного, сімейно-шлюбного, кримінального, процесуального права. Кожна з редакцій Литовського Статуту більш посилено захищала інтереси і привілеї шляхетського стану, разом з тим, у Статуті було збережено і розвинуто багато

норм Руської Правди (особливо це стосується кримінального права). За рівнем юридичної техніки Литовський Статут вважається багатьма вченими одним із найкращих східноєвропейських кодексів середньовіччя. Офіційно його дія в Україні була скасована у 1842 р.

Магдебурзьке право – міське право середньовіччя, за яким міста за певну плату звільнялись від влади центральної адміністрації чи феодала і створювали органи місцевого самоврядування. Магдебурзьке право надавалось жалуваними грамотами королів або великих князів і проголошувало три принципи: скасування влади державних урядовців щодо міських мешканців, утворення органів місцевого самоврядування і скасування раніше діючих звичаїв. В Україні магдебурзьке право діяло не у класичному вигляді, а у вигляді польських перекладів і переробок німецьких збірників. Серед українських міст першими магдебурзьке право отримали Володимир-Волинський (1324 р.) та Сянок (1339 р.).

Нав'язка – термін, вживаний у правових джерелах; тлумачиться як відшкодування шкоди потерпілому.

Отчина (дідина) – термін, вживаний у правових джерелах; тлумачиться як маєток, одержаний у спадщину як родове володіння.

Привілеї князівські – жалувані грамоти великих литовських князів як окремим верствам населення (загальноземські), так і окремим областям (обласні). Як правило, загальноземські привілеї стосувались розширення прав шляхти, обласні – регулювали відносини центральної влади і окремої землі. В Україні такі обласні грамоти отримали Київська і Волинська землі.

Судебник Казимира IV 1468 р. – перший кодифікований збірник законодавства Литовсько-Руської держави (містив 25 статей). Його джерелами були Руська Правда, звичаєве право, судова практика, постанови князів. В основному містив норми кримінального і кримінально-процесуального права.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте джерела права Литовсько-Руської держави.

2. Визначте, які норми давньоукраїнського звичаєвого права отримали свій розвиток у статутних земських (обласних) грамотах князів та Судебнику Казимира 1468 р.

3. З'ясуйте джерела артикулів Литовського Статуту та дайте характеристику правовій пам'ятці.

4. Визначте спільні та відмінні риси I та II редакції Литовського Статуту.

5. Охарактеризуйте основні риси цивільного права Литовсько-Руської держави.

6. Дайте характеристику основним рисам сімейно-шлюбного права Литовсько-Руської держави.

7. З'ясуйте основні риси кримінального права Литовсько-Руської держави.

8. Встановіть характерні риси судового процесу у Литовсько-Руській державі. У чому, на Ваш погляд, виявлялись особливості копного судочинства?

Тестові завдання

1. У Литовсько-Руській державі правовий звичай був домінуючим джерелом права до:

а) Литовського Статуту 1566 р.;
б) Судебника Казимира 1468 р.;
в) Литовського Статуту 1529 р.;
г) Устави на волоки 1557 р.;
д) кінця XV ст.

2. В якому році було створено «Устав на волоки»:

а) 1566;
б) 1557;
в) 1572;
г) 1529;
д) 1468.

3. Яким територіям України литовські князі надавали привілейовані грамоти:

а) Київській землі;

б) Руському воєводству;

в) Чернігівсько-Сіверській землі;

г) Волинській землі;

д) Подільській землі.

4. Поставте в таблиці відповіді «так» чи «ні» проти ймовірного, на Вашу думку, джерела Судебника Казимира 1468 року:

Джерела	Судебник Казимира
Новгородська Судна грамота	
Давньоукраїнське звичаєве право	
Римське право	
Церковне право	
Постанови литовських князів	

5. Назвіть роки створення Литовських Статутів:

а) 1468, 1529, 1566;

б) 1529, 1566, 1588;

в) 1529, 1566, 1568;

г) 1566, 1588, 1598;

д) 1511, 1566, 1588;

є) 1527, 1572, 1588.

6. Назвіть джерела права Литовсько-Руської держави:

а) Судебник Казимира 1468 р.;

б) «Права, по которым судится малороссийский народ»;

в) Руська Правда;

г) обласні привілейовані грамоти;

д) Псковська Судна грамота;

є) Литовський Статут;

ж) тільки Литовський Статут та Псковська Судна грамота.

7. Нормами Литовського Статуту 1529 р. було встановлено, що землевласник міг вільно розпоряджатися своїми землями. Це положення стосувалось:

а) лише земель шляхтичів;

б) земель куплених;

в) лише земель магнатів;

г) отчини;

д) земель, пожалуваних великим князем за службу;

є) земель, успадкованих від матері.

8. Заповніть таблицю:

Гарантії виконання зобов'язань за Литовським Статутом
1.
2.
3.

9. За Литовським Статутом «віно» нареченого:

а) залишалось у власності чоловіка;

б) передавалось у власність дружини;

в) передавалось у власність батька дружини;

г) ставало спільною власністю чоловіка і дружини;

д) передавалось у володіння і користування дружини.

10. За Литовським Статутом під поняттям злочину розумілось:

а) лише спричинення моральної шкоди особі;

б) лише спричинення матеріальної шкоди особі;

в) лише порушення норм права;

г) лише спричинення фізичної шкоди особі;

д) правильні всі відповіді.

11. Які зміни відбулись у системі покарань Литовсько-Руської держави порівняно з добою Київської Русі:

а) зникає помста;

б) вводиться смертна кара та тілесні покарання;

в) починає застосовуватися принцип феодального права-привілею;

г) вводиться тюремне ув'язнення;

д) застосовується заслання;

є) тільки вводиться смертна кара і застосовується заслання;

ж) вводяться покарання, що пов'язані із втратою громадянських прав.

12. Із запропонованих видів злочинів внесіть до таблиці ті, вчинення яких передбачало проведення або слідчого, або обвинувально-змагального процесу: злочини проти особи; злочини проти держави; злочини проти власності; злочини проти сім'ї та моралі; службові злочини; злочини проти церкви.

Слідчий процес	Обвинувально-змагальний процес

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Судебник короля Казимира IV Ягеллончика, даний Литві 29 лютого 1468 року

(витяг)

...Ми з князями і панами-радою нашою великого князівства Литовського і з усім поспільством порадившись і вчинили таке:

1. Якщо злодія (татя) приведуть з речовим доказом, то мусить той заплатити за вчинене штраф; якщо ж платити буде нічим, а дружина з дорослими дітьми знала про вчинений злочин, то вони повинні сплатити штраф; якщо ж будуть малі діти до семи років; то вони в тому невинуваті. Самого злодія стратити на шибениці.

3. У кого буде вкрадено, то судці присудять: спершу заплатити позивачу, а тоді господар татя бере свою вину.

5. Коли б злодій щось у когось вкрав, і там, де вкрадено, його спіймано на гарячому, але додому вкрадене він не приносив, дружина і діти краденого не споживали, то відповідальність несе лише один злодій.

7. Коли чийсь підданий впаде в злодійство, а його господарю буде відомо про це, він ділитиме зі злодієм здобич, то, якщо буде на те відповідний доказ, господар понесе кару нарівні зі злодієм.

12. Коли злодія видадуть, і суд визнає його винуватим, то він підлягає страті. Коли ж той, кому татя видадуть, не захоче його страчувати, а матиме бажання заробити на ньому гроші чи собі в неволю взяти, то нам з пани-радою слід порадитись і скарати смертю його, якщо буде на те причина. Для злодія милість не потрібна.

13. А хто вкраде майно на суму більше півкопи грошей чи корову, того повісити.

14. Якщо ж крадіжка вчинена вперше, то за першу татьбу виною карати злодія: якщо вкраде менше полтини, домашні речі, домашніми речами платити; якщо ж більше полтини, то віддавати до суду.

15. А хто хоча б і вперше крав, але то була крадіжка коня, то, коли буде спійманий на гарячому, повісити.

22. Якщо хто-небудь знайде заблудлого коня чи клячу або якісь інші речі, то має оголосити про це. Якщо знайдеться господар впродовж трьох днів, то тому, хто знайшов, має бути винагорода за знахідку,

дана на королівському дворі. Якщо той, хто знайде, не оголосить про знахідку, а візьме у користування, то відповідатиме, як злодій.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб.: У 2-х т. Упоряд. В. Д. Гончаренко. К, 1997. Т. 1. С. 57-60.

Завдання до документа:

1. Визначіть, які існують форми співучасті, види співучасників та межі їх відповідальності за Судебником короля Казимира 1468 року?

«Устава на волоки» (1 квітня 1557 р.)

(витяг)

Арт. 1. Бояри путні, стародавні на службу тяглу і у підводи ходити не повинні. А коли із розпорядження нашого на дорогу поїдуть, то того року ніяких податків платити не повинні. Без волі і роз порядження нашого їх на дорогу ніхто послати не може.

Арт. 7. На селах війти із розпорядження врядового мають людей на роботу виганяти, бути присутніми при видачі оплати; при всяких роботах над людьми свого війтовства наглядати замість пристава, супроводжувати людей свого війтовства при доставці ними вівса та сіна на Вільно.

Судити вряду підданих слід в день торговий, привселюдно, окрім справ про вбивство і зґвалтування.

На суді війт повинен бути присутнім і має допомагати своєму підданому. За всяку вину війт може бути засуджений врядом, тільки при цьому війтовства у нього не відбирати, а лише зняти з посади і іншого поставити.

Арт. 15. Податок із землі з волоки визначається: добрий родючий ґрунт – 21 грош (з однієї волоки), середній – 12 грошей, поганий – 8 грошей, досить поганий (піщаний або болотистий) – 6 грошей. Крімцього, з доброго і середнього ґрунту давати по дві бочки вівса з волоки, з поганого ґрунту – одна бочка. А якщо буде сказано платитигрішми, то за кожну бочку – 5 грошей. З кожної волоки давати сіна один віз або три гроші замість сіна. З досить поганого ґрунту податок сіном та вівсом не збирати.

Арт. 16. Тяглові люди повинні відпрацювати за кожну волоку по два дні на тиждень.

Арт. 17. Городникам при дворах панських відпускається по три морги землі, за що вони (чоловіки) повинні відробляти по одному

дню на тиждень, а жінки – відпрацювати в полі не більше шести днів до жнив або до прополювання.

Арт. 20. Робота підданим повинна бути наперед оголошена війтом, вказавши при цьому, з чим і на який день мають вони приступити до її виконання. В день виходу на роботу війт ще раз нагадує про це. Якщо хто-небудь не вийде на роботу, то за перший день прогулу має сплатити штраф один грош, за другий день – барана. А коли на третій день не приступить до роботи або запиячить, то того покарати побиттям бичем на лаві, а прогуляні дні зобов'язати відробити.

Якщо внаслідок якоїсь поважної обставини підданий не зможе вийти на роботу, то повинен через сусіда або лавника повідомити про це вряда, який, зваживши причину невиходу, зобов'яже його відробити іншого дня. Нікому не велено відкуплятися від роботи.

Арт. 21. Пустих волок підданим не заорювати. А коли хтось, не вписаний до реєстру, посміє то вчинити, його збіжжя підлягає звезенню на панський тік, а з самого винуватого стягується один грош штрафу до казни.

Арт. 22. Підданим приступати до роботи, як зійде сонце, а закінчувати, коли сонце заходитиме. Тим, хто працює біля худоби, відпочивати годину перед обідом, годину пополудні і годину під вечір. А хто працює в полі, то відпочивати у ті ж самі часи по півгодини. Хто рано на роботу не з'явиться, то повинен відпрацювати в інші дні стільки ж часу, скільки ним було втрачено.

Арт. 40. Піддані мають вольність ловити рибу в ріках, озерах вудкою, бродом, тригубицею, малими сітками. Однак у квітні, травні, червні ловля риби забороняється, оскільки йде нерест. За дотриманням цього повинні стежити вряд і неводники.

Арт. 41. Збіднілий, убогий підданий у голодні роки, засіявши ниву на зиму і не маючи чим прогодуватися, має доповісти про це врядові у присутності війта. Ті повинні не стягувати податки з такого підданого аж до святого Івана. Якщо до того часу не буде погашена заборгованість, то бідняк втрачає засіяне поле. Якщо ж хто-небудь втече, не повідомивши врядові про свої нестатки, то той втрачає землю.

Новий довідник: історія України. Упоряд. С. Крупач. К., 2008. С. 134-135.

Завдання до документа:

1. Які норми права, на Вашу думку, містить документ «Устава на волоки»? Доведіть свою думку мовою документа.

2. Наведіть приклади прав та обов'язків підданих, які наведено у витязі з документа «Устава на волоки».

ТЕМА 6
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (друга половина XVI – перша половина XVII ст.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Державний устрій українських земель під владою Речі Посполитої.

2. Зміни у суспільному ладі українських земель у другій половині XVI – першій половині XVII ст.

3. Джерела та основні риси права українських земель під владою Речі Посполитої.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Речі Посполитої; суспільний лад українських земель у складі Речі Посполитої; джерела права українських земель у складі Речі Посполитої; основні риси права українських земель під владою Речі Посполитої.

Тематика реферативних завдань

1. Закономірності та тенденції змін у державному механізмі українських земель після утворення Речі Посполитої.

2. Правовий статус українського селянства у другій половині XVI – першій половині XVII ст.

3. Система джерел права українських земель після утворення Речі Посполитої.

Питання для самостійного опрацювання

1. У чому, на Вашу думку, полягали особливості адміністративно-територіального поділу Галичини?

2. Охарактеризуйте причини і наслідки селянсько-козацьких повстань у період існування Речі Посполитої.

3. Ґрунтуючись на історіографічних працях вчених, з'ясуйте обсяг рецепції польського та німецького права до Литовського Статуту 1588 р. У чому він виявився?

Глосарій

Берестейська унія 1596 р. – об'єднання католицької і православної церкви (греко-католицька церква) на умовах збереження східного обряду у богослужінні, але залежності від Папи Римського. Призвела до посилення релігійного гніту проти українців.

Генріхові артикули 1572 р. – своєрідна угода між Генріхом Валуа та польсько-литовськими феодалами про організацію державної влади і управління у Речі Посполитій. За цією угодою король мав обиратися сеймом, зберігати територіальну цілісність держави, систематично скликати сейм, не вирішувати питання зовнішньої політики без сенату тощо.

Люблінська унія 1569 р. – угода про об'єднання Польського королівства і Великого князівства Литовського в єдину державу – Річ Посполиту. Завершила процес злиття двох держав. За умовами унії на чолі нової держави стояв монарх, який титулувався королем польським і Великим князем Литовським, створювались спільні органи влади і управління, грошова система. Законодавча влада передавалась вальному сейму. Разом з тим Литва зберігала певну автономію (окремі закони, судову систему, фінанси, військо, державну мову). Укладення унії призвело до різкого посилення національно релігійного і соціального гніту в Україні, викликало піднесення національно-визвольного руху.

Ординація Війська Запорозького реєстрового, що перебуває на службі у Речі Посполитої 1638 р. – постанова польського сейму, якою зменшувались до мінімуму козацькі привілеї, а реєстр чисельно зменшувався до 6 тис. осіб. Також Ординацією 1638 р. ліквідовано виборність козацької старшини та козацьке судочинство. Всі верховні посади мали займати лише представники польської шляхти (комісар, полковники та осавули), тільки сотники та отамани обирались з числа козаків. Реєстровим козакам заборонялось проживати в інших містах України, крім прикордонних з татарами.

Посольська ізба – депутати від шляхетських повітових сеймиків, які мали представляти інтереси місцевої шляхти у вальному сеймі.

Реєстрове козацтво – частина українських козаків, що перебували на державній службі Речі Посполитої у другій половині XVI – першій половині XVII ст. і вносилися до спеціальних списків (реєстрів). Поява реєстрового козацтва започаткована грамотою короля Сигізмунда II Августа від 5 червня 1572 р. Реєстровики, за задумом уряду, мали виконувати дві функції: охороняти південний кордон від нападів татар та боротись проти народних повстань.

Річ Посполита – назва держави, що складалась із Польського королівства і Великого князівства Литовського. Утворена згідно з Люблінською унією 1569 р., припинила своє існування після третього поділу Польщі у 1795 р. Відновлена як II Річ Посполита у 1918 р.

Сейм (сойм) Речі Посполитої – орган вищої державної влади, мав законодавчі функції, вирішував фінансові, зовнішньополітичні питання тощо; складався з короля, сенату і посольської ізби (вальний сейм). Збирався регулярно, кожних два роки. Постанови сейму називались «конституціями» і приймались одностайно за принципом «liberum veto». Для обрання короля існували три види сеймів: конвокаційні (вирішувались питання про умови і час обрання монарха); елекційні (на них, власне, обирали короля); коронаційні (коронація короля, давання ним присяги).

Сенат – орган державної влади, що складався з вищих посадових осіб держави; входив до сейму; вирішував важливі питання внутрішньої та зовнішньої політики.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте державний устрій українських земель під владою Речі Посполитої.
2. У чому, на Вашу думку, є особливості державного устрою українських земель під владою Речі Посполитої порівняно з державним устроєм Литовсько-Руської держави.
3. Дайте характеристику змінам у суспільному ладі українських земель у другій половині XVI – першій половині XVII ст.

4. Визначте джерела та основні риси права українських земель під владою Речі Посполитої.

5. З'ясуйте спільні та відмінні риси між III та I і II редакціями Литовського Статуту.

Тестові завдання

1. У таблиці встановіть відповідність назви унії з роком її укладення та підкресліть назву тієї унії та рік її укладення, умовами якої передбачалось утворення Речі Посполитої:

Назва унії	Рік
Городельська	1596
Берестейська	1572
Люблінська	1413
Кревська	1569

2. Характерними особливостями державного ладу Речі Посполитої були:

а) законодавча влада належала королю, виконавча – вальному сейму;

б) король мав обиратись сеймом;

в) законодавча влада належала сенату, виконавча – королю;

г) вальний сейм складався з чотирьох станів: сенату, посольської ізби, короля та вищих католицьких ієрархів;

д) законодавча влада належала вальному сейму.

3. Визначіть, на які адміністративно-територіальні одиниці поділялись українські землі, що перебували під владою Речі Посполитої:

а) воєводства;

б) сеймики;

в) повіти;

г) райони;

д) каштелянства;

є) староства.

4. Вкажіть у таблиці категорії українських селян та їхній правовий статус:

Категорія селян	Правовий статус

5. Визначте, які привілеї мали реєстрові козаки:

а) займати посади воєвод і каштелянів;

б) займатись промислами;

в) обиратись на повітових сеймиках до вального сейму;

г) займати посади у міських магістратах;

д) судитись у власних судах; є) не сплачувати податків.

6. Важливим джерелом права Речі Посполитої були постанови вального сейму. Вони мали назву:

а) накази;

б) універсали;

в) декрети;

г) конституції;

д) привілеї.

7. З'ясуйте, які прояви рецепції польсько-німецького законодавства можна знайти у III редакції Литовського Статуту:

а) головщина залишилась як вид покарання;

б) посилення у санкціях норм феодального принципу права-привілею;

в) збільшення кваліфікованих видів смертної кари;

г) збільшення калічницьких видів тілесних покарань;

д) вбивство розглядалось як один із найтяжчих злочинів проти особи.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

«Генрікові артикули» (Статті)

(витяг)

Ст. 1. ...Мы и наши потомки, польские короли, они же великие князья литовские и пр., не должны ни в коем случае назначать... себе преемника. А это для того, чтобы всегда после кончины нашей и наших потомков выбор короля оставался за всей шляхтой. Поэтому ни мы, ни наши потомки, польские короли, не должны употреблять титула наследственного.

Ст. 3. ...Ни мы, ни наши потомки не должны посылать послов в чужие страны и принимать чужих послов без совета сенаторов...

Ст. 4. Что касается войны или ополчения, мы ничего не будем предпринимать без разрешения сейма...

Ст. 6. Каждый вальный сейм назначает из числа сенаторов 16 человек... которые будут постоянно пребывать при нас... и без которых ни мы, ни наши потомки не должны ничего предпринимать по текущим делам.

Ст. 7. Вальный коронный сейм должен созываться по крайней мере каждые 2 года... А дольше как 6 недель мы его не будем держать, а перед этими сеймами... должны быть уездные сеймики... На этих сеймиках мы должны через своих послов сообщать о своих нуждах.

Ст. 16. Так как в нашей женитьбе Речь Посполитая весьма заинтересована, мы обещаем и обязуемся за себя и за наших королевских потомков... никогда не заключать наших браков без ведома и разрешения Сената.

Історія їх появи така: з липня 1572 р. до травня 1573 р. королівський трон (після смерті бездітного Сигізмунда II Августа, останнього з династії Ягеллонів) залишався вільним. Державна влада була на шляху анархії. У квітні 1573 р. у Варшаві зібрався виборчий сейм для обрання короля. На цю посаду як претендентів було висунуто: царя Московії Івана IV, принца Генріха Анжуйського – брата французького короля Карла IX, шведського короля Ернста, нащадка попередньої династії королів Польщі – Пястів.

У результаті політичних і міждержавних інтриг перемогу у виборчій кампанії здобув Генріх Анжуйський. Як наслідок, 1 травня 1573 р. з'явився новий законодавчий акт Польщі – знамениті Генрікові Статті. Стосувалися вони лише одного питання державного права – верховної влади.

Генрікові Статті, обмежуючи королівську владу, внесли принципові зміни в галузь державного права, спонукали до руху від абсолютної, чи станово-представницької, до парламентської монархії. За час існування Статті жодного разу не було змінено. Діяли до розпаду Речі Посполитої, тобто до втрати Польщею державної незалежності. Генрікові Статті, порівнюючи їх певним чином з англійською Великою Хартією свободи, можна вважати Польською Хартією. З прийняттям Статей у Польщі розпочався новий період розвитку державної (королівської) влади. Так чи інакше, він позначився і на долі українських земель, що залежали від польської корони.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Упоряд. А. С. Чайковський. К., 2003. С. 72-73.

Завдання до документа:

1. Доведіть мовою документа, що литовсько-польська держава була станово-представницькою монархією.

Рішення Люблінського сейму про об'єднання Польщі й Литви в одну державу – Річ Посполиту (1569 р.)

Ми, Сигізмунд Август, всім узагалі і кожному зокрема, кому відати належить, людям теперішнього часу і майбутніх часів оголошуємо даною грамотою таке: нам відомо, що всі чини королівства часто нагадували славної пам'яті батькові нашому Сигізмунду, королю польському, і просили його на сеймах і в інших випадках, щоб завершено було те з'єднання або унія Великого князівства Литовського з королівством Польським... Знаючи, що це об'єднання приносило велику славу і користь обом народам, ми спрямували на це діло нашу думку і волю, призначили без дальшого загаяння тут спільний сейм, щоб вирішити і здійснити це діло, щоб уже обов'язково на цьому сеймі було постановлено і закінчено справедливе і ґрунтовне об'єднання і злиття цих держав, так щоб на майбутній час унія не тільки не могла бути перервана і розладнана, а щоб приносила такі плоди, які б могли дати польському і литовському народові насамперед можливо більший і твердий мир і збереження в цілості, а потім славу і окрасу*.

На скликаному таким чином цьому сеймі явилися особисто всі пани сенатори духовні і світські і всі інші чини польського і литовського народу і, за нашим допущенням і згодою, після взаємних між ними нарад, додержуючи цілком усіх привілеїв, закінчили всю цю справу унії між ними в братерській любові, і ця унія викладена нами, за згодою всіх тих чинів обох народів, в таких пунктах.

Обрання короля

Насамперед: Польське королівство і Велике князівство Литовське, згідно з попередньою інкорпорацією між ними, складають з обох вищезазначених народів одно нерозривне, неподільне тіло, одне зібрання, один народ, так що віднині у цього з двох народів одного зібрання, з'єднання, неподільного народу і майже єдиного, однорідного, нерозривного і неподільного тіла буде на вічні часи одна голова, не окремі государі, а один – король польський, який, згідно з давнім звичаєм і привілеєм, спільними голосами поляків і литви буде обиратися в Польщі, а не в іншому місці... Обраний таким чином на Польське королівство буде миропомазаний і коронований у Кракові. Що ж до обрання, введення його на стіл Великого князівства Литовського, то воно повинно припинитися, так щоб уже віднині не було ніякого сліду його і подоби.

Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб.: У 2-х т. Упоряд.
В. Д. Гончаренко. К, 1997. Т. 1. С. 122-123.

Завдання до документа:

1. Дайте характеристику державного ладу Польсько-Литовської держави.

Статут Великого князівства Литовського, виданий у Кракові в 1588 році

(витяг)

Розділ 4

Про суддів та про суди

Арт. 1. У випадку смерті кого-небудь із земських врядників - судді, підсудка чи писаря, повинні Ми, государ, своїм листом призначити час для з'їзду всіх шляхтичів повіту. На з'їзді шляхтичів на місце вибулого врядника буде обрано чотири кандидати - люди добрі, набожні, які знають право, вміють писати і є уроженцями держави, щоьпроживають в даному повіті. Лист з вказаними іменами претендентів направляється государю, який з їх числа призначить одного на вакансію.

Писар земський повинен по-руськи буквами і словами руськими писати всі документи, виписки і позви, не іншою мовою і словами.

Арт. 3. Врядам повітовим, зокрема судді і підсудку, належить в установлені судові терміни судити і вирішувати справи всіх станів однаково і однотипно, коли хто-небудь не з'явиться на судове засідання, то ми даємо повну силу цьому вряду процесуальним порядком виносити постанову і здійснювати виконання проти кожного, хто на судовому засіданні буде визнаний винуватим, аж до застосування останнього ступеня права.

А коли відповідач, ставши перед врядом в суді, вислухавши позви, не бажав відповідати по суті справи, не дочекався до кінця судового засідання, пішов геть із суду, не бажаючи бути послушним праву, тоді вряд уповноважений з такого порушника не тільки здійснити стягнення за неявку, а відразу вирішити справу по суті позви при наявності достатніх доказів і винести постанову.

Те ж саме стосується позовної сторони. У випадку виявлення неповаги до вряда, залишення судового засідання вона втрачає свою справу. Декрети і всі постанови суддя з підсудком повинні здійснювати у письмовій формі.

Арт. 7. Коли б хто-небудь, з'явившись в суд замковий чи земський, там, на суді, або хоча б на вулиці суддю, підсудка чи писаря або кого-небудь із врядників ганебними словами образив, той повинен відсидіти 6 тижнів у замку чи у дворі нашому. А ображеного врядника задовольнити відповідно до його шляхетського стану. А коли б поранив врядника, тоді смертною карою повинен бути покараний, а пораненому у подвійному розмірі принести відшкодування з свого майна.

А коли б убив, такий життя і честь свою втрачає, а дітям чи близьким родичам вбитого половина з майна злочинця у подвійному розмірі повинна бути виплачена.

Арт. 22. Якщо хто-небудь, будучи викликаним на сесію земського суду, не з'явиться і ніякої поважної причини своєї неявки не вкаже чи не пояснить суду, то такий повинен стороні заплатити за неявку за кожні позви 4 копи грошей, в суд одну копу з розрахунку судді 40 грошей, а підсудку - 10 грошей.

Арт. 30. Встановлюємо, що у підсудність воєвод і старост наших судових належать справи про насильницькі напади на шляхетський будинок, на церкви християнські, про зґвалтування жінок і дівчат, про насилля в містах наших, про розбої на дорогах і крадіжках, про підробку документів і печатей, про підпал будинку чи току, про чаро дійство, про отруєння, про загрозу шляхтича шляхтичу на здоров'я чи погрозу підпалу, про вбивство шляхтича.

Коли зловмисник у перерахованих вище випадках буде впійманий на місці злочину, то незалежно від станового положення його, він підлягає суду без позова. Причому це слід розуміти так: впійманий на місці злочину при здійсненні вказаних вище злочинних дій карається смертною карою.

Арт. 35. Коли хто-небудь у справах про вбивство шляхтича чи інших кривавих злодіяннях, які караються смертною карою і підсудні замковому суду, не був притягнутий до суду на протязі трьох років, той вже вічно про те повинен мовчати.

Арт. 57. Якщо хтось, перебуваючи особисто в суді, не міг би чи не вмів сам говорити і вести свою справу, доручив її усно комунебудь іншому, суд повинен прийняти того за представника його. Але, перепоручивши свою справу, така сторона не повинна покидати судове засідання до закінчення справи.

Якщо хтось із-за бідності своєї не може найняти собі адвоката, а попросив би вряда про надання адвоката, тоді вряд повинен такого адвоката безплатно найняти. Коли б призначений адвокат підкоритися вряду не захотів, то такому не дозволяється виступати в суді і від інших осіб.

Арт. 76. У всякій справі в суді свідками повинні виступати християни, люди добрі, що заслуговують довіри, у справах важливих, кровавих, де справа йде про смертну кару, свідки повинні бути допитані в суді окремо, але у присутності сторін. А коли б свідок давав суду свідчення і брехливі, фальшиві, то він повинен бути сам покараний тим, до якої і кари міг бути присуджений оббреханий ним інший хто-небудь.

Розділ 11

Про насилля, побої і головщини шляхетські

Арт. 1. Коли б на чийсь шляхетський будинок навмисно, насильно був здійснений напад або напад і в тому будинку був би хто-небудь вбитий, зловмисник піддається смертній карі разом зі своїми спільниками. При цьому головщина повинна бути виплачена відповідно до стану вбитого у подвійному розмірі.

А коли б зловмисник кого-небудь поранив, то тільки він сам присуджується до смертної кари, а його спільники присуджуються до тюремного ув'язнення на дні башти як кримінальні злочинці терміном один рік і шість тижнів.

А коли насильно наїхавши чи напавши, нікого не поранив і не вбив, але ознаки насилля залишив або шкоду причинив, тоді тільки за насилля буде платити 12 рублів грошей, а також відшкодовувати збитки.

Арт. 7. Коли б син чи дочка свою матір чи батька насильно вбили або по-іншому позбавили їх життя, то вони не тільки смертною карою покарані бути повинні, але й позбавлені честі і майна, яке передається на користь інших братів чи сестер або родичів. Вбивця ганебною смертною карою повинен бути покараний: водити по ринку, кліщами тіло рвати, а потім посадити у шкіряний мішок разом з собакою, півнем, вужем і котом і втопити. Таким же способом караються співучасники.

За навмисне вбивство батьками свого дитяти вбивця карається однім роком і шістьма тижнями тюремного ув'язнення в башті, а відсидівши строк, повинні чотири рази в рік при церкві чи костьолі приносити покаяння і сповідатися в явному гріху перед всіма людьми християнськими.

Арт. 9. Коли чийсь слуга із-за злого умислу свого пана вбив чи поранив, він карається жорстокою смертною карою - четвертуванням. А коли б не вбив і не поранив, а лише зброю проти свого панаьпідняв, то позбавляється руки.

Арт. 11. Коли б хтось дівчину чи порядну жінку будь-якого звання зґвалтував, а потерпіла звала на поміч і на крик прибігли б люди, побачили ознаки насилля, а потім у суді двома або трьома свідками засвідчила факт злочину, то такий насильник карається смертною карою

Коли б вона побажала за насильника вийти заміж, на то її воля.

А коли б насилля сталось у такому місці, де б люди почули крик, але дівчина чи жінка не кричала, а лише потім розказала про те, що сталось, то така розповідь за доказ насилля прийматися не може.

Арт. 12. Коли б хтось без згоди батька чи матері або інших близьких родичів насильно взяв за дружину дівчину чи жінку, то такий викрадач карається смертною карою. А в якості нав'язки третя частина скою майна достається потерпілій. Крім того, з двох частин майна вираховуються збитки, нанесені під час насилля.

Арт. 16. Коли б хто навмисно у гніві ножем, кинджалом вбив, то, якщо він шляхтич і шляхтича вбив, карається четвертуванням. Якщо те здійснить проти шляхтича людина простого звання, то теж карами я четвертуванням. А якщо таким же способом шляхтич вб'є прос ту людину, він карається позбавленням руки, крім випадку затримання на місці злочину.

З майна кожного такого вбивці стягується головщина. Якщо при такому випадку здійснене поранення, то шляхтич за нанесення рани шляхтичу карається позбавленням руки, а за поранення простої людини карається грошовим стягненням. Якщо поранить шляхтича людина простого звання, то карається смертною карою, а за простолюдина позбавляється руки.

Арт. 17. Коли хто-небудь когось не з причини сварки, а таємно вдень чи вночі вб'є і при цьому буде спійманий на місці злочину або на нього буде достатньо доказів вчиненого злочину, то коли це здійснить шляхтич по відношенню до шляхтича, карається смертною карою четвертуванням або посаженням на палю. Він позбавляється честі. При цьому сплачується годовщина у подвійному розмірі. Якщо при цьому шляхтич шляхтича поранить, то теж буде покараний смертною карою і нав'язкою з його майна.

А якщо такий злочин здійснить по відношенню до шляхтича проста людина, то вона присуджується до смертної кари різними жорстокими муками, а за поранення карається відрубуванням голови.

Арт. 29. Коли б декілька осіб шляхетського стану були звинувачені у вбивстві шляхтича, тоді один з них, кого виберуть на смерть і присягнуть на нього, карається смертною карою. А спільники його повинні виплатити головщину 100 коп грошей і відбути покарання тюремним ув'язненням один рік і шість тижнів.

Арт. 39. Коли б люди простого звання вбили шляхтича або шляхтянку, то всі вони караються смертною карою. Однак і таких простих людей за голову шляхтича не повинно бути страчено більше трьох чоловік. А коли б люди простого звання навмисне напали на шляхетський будинок, вбили шляхтича, то всі вони караються смертною карою.

Арт. 60. Коли б жінка, не будучи одруженою, яка вела непорядний і розпусний спосіб життя, завагітніла, а потім через сором чи побоювання розкриття і покарання позбавилась плоду і умертвила його сама або з допомогою когось іншого, то та, хто погубила свій плід, і її спільники караються смертною карою.

Розділ 12
Про головщини і нав 'язки

Арт. 1. Коли б хтось із шляхтичів без всякого поводу навмисно вбив людину простого звання, не шляхтича і при цьому був би впійманий на гарячому, він, крім виплати головщини, карається смертною карою.

Однак для доказу такого злочину, крім безпосередніх доказів, необхідне представлення шістьох свідків і сьомого потерпілого, які повинні дати присягу. В числі шести свідків повинні бути два шляхтича. Коли шляхтичів не буде представлено у якості свідків, то при наявності трьох свідків простого звання позивач може домагатися сплати головщини.

А коли при такому злочині шляхтича не буде спіймано на гарячому, то, будучи притягненим до суду, він повинен заплатити головщину і всі витрати, які сталися у зв'язку з цим.

Арт. 2. Коли б людина простого звання вбила рівного собі, не шляхтича, то при представленні трьох свідків вбивця карається смертною карою і виплатою головщини.

Арт. 3. Головщина: панцирному слузі - 60 коп грошей, путному слузі 50 коп, бортнику - 40 коп, тягловій людині - 25 коп, домашньому челяднику - 20 коп, а дружинам їх - у два рази менше.

Нав'язка: панцирному слузі - 5 рублів грошей, путному слузі - 3 рублі, бортнику - 1 рублі, тягловій людині - 2 рублі, челяднику - 1 копу грошей. А дружинам їх вдвоє менше. Жінці, яка чоловіка не має і не мала, нав'язка полтина грошей, а головщина - 20 коп грошей.

Арт. 4. Тіуну, ключнику, війту, старцю головщина призначається у 40 коп грошей. А коли б челядин при виконанні цих доручень був, то йому головщина - 10 коп, а нав'язка 2 копи грошей. А коли б ключником чи війтом був шляхтич, то головщина йому була б відповідно до його шляхетського звання. Нав'язка тіуну, ключнику, війту, старцю - 3 рублі грошей.

Арт. 7. Коли б єврей єврея вбив, поранив чи побив, то суд між ними повинен бути здійснений на основі їх права і привілеїв. Коли б шляхтич вбив єврея і був би пійманий на гарячому, то повинен бути покараний смертю, але головщина ним виплачуватися не буде. Те ж саме слід розуміти і щодо розбою (наїзду).

Розділ 14
Про крадіжки різного роду

Арт. 3. Суд докази всякі повинен розглядати сумлінно і у сумнівних справах схилятися у бік звільнення від покарання, ніж до його посилення.

Арт. 7. Встановлюємо, що кожен злодій, впійманий на гарячому, коли вартість вкраденого коштувала понад 4 копи грошей, повинен бути покараний смертю. Коли сума вкраденого оцінюється 4 копи і менше, то коли злодій впійманий перший раз, повинен повернути вкрадене разом з нав'язкою. Коли він не матиме чим заплатити нав'язку, то повинен бути відданим потерпілому на відробіток, зараховуючи при цьому чоловікові по одній копі грошей за рік, жінці – по 50 грошей.

Коли злодій буде спійманий на гарячому вдруге, то хоча б вартість вкраденого була б менше двох коп грошей, він повинен бути покараний різками біля стовпа. І коли б при цьому він був не в змозі заплатити в подвійному розмірі за вчинену шкоду, він віддається на відробіток, як про це сказано вище.

При крадіжці втретє - злодій карається смертною карою.

Арт. 14. Коли крадіжка вчинена з панської комори чи кладової, то злочинець зобов'язаний буде заплатити штраф 12 рублів грошей, а також відшкодувати причинену шкоду. За таку ж крадіжку селянином у селянина штраф сплачується в розмірі трьох рублів.

Арт. 18. Коли спіймано злодія не на гарячому, але викритого у злодійстві, то його можна піддавати тортурам три рази на протязі дня, але при цьому не покалічити. Якщо злодій не признається у вчиненні ним дій, то за кожну окремий тортур йому належить нав'язка відповідно до його становища. Коли при цьому злодій був покалічений чи помер від тортур, то за нього сплачується подвійна головщина, а за каліцтво - як за заподіяння смерті відповідно до його звання.

Арт. 21. Коли б хтось вбив злодія на гарячому у своєму будинку, то відразу повинен показати вбитого навколишнім сусідам і потім

якнайшвидше засвідчити факт возним та свідками, привезти його до вряда. Після того, як буде викликаний врядом у цій справі, повинен під присягою засвідчити, що злодій був вбитий саме в його будинку під час крадіжки.

Така ж процедура пред'явлення свідків і принесення присяги має бути при умові вбивства злодія при його переслідуванні в полі, в лісі чи на дорозі.

Пораненого злодія необхідно негайно привести до вряда, якщо хто-небудь буде тримати злодія у себе вдома одну добу, то необхідно буде сплатити злодію нав'язку за його становищем. Якщо спійманий злодій помре в домі потерпілого, то той, хто його затримав, має сплатити головщину.

Арт. 22. Якщо хто-небудь вкраде щось в государевому дворі, і сума вкраденого буде менше 2 коп грошей, то злодію повинні відрізати одне вухо. При повторній крадіжці, якщо вартість вкраденого не буде коштувати і десяти грошей, злодій карається смертною карою.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Упоряд. А. С. Чайковський. К., 2003. С. 75-84.

Завдання до документа:

1. За яких умов наставала відповідальність за скоєний злочин? Доведіть мовою документа.

2. За яких умов та за які види злочинів злочинців карали смертною карою? Доведіть свою думку мовою документа.

3. *Що таке головщина, нав'язка? Наведіть приклади із документа.*

4. Визначіть, які існують форми співучасті, види співучасників та межі їх відповідальності за Судебником короля Казимира 1468 року.

Ординація Війська Запорозького, заведенапольським урядом. Організація Війська Запорозького реєстрового, перебуваючого на службі Речі Посполитій (1638 р.)

1. На вічні часи позбавляємо козаків старшинства, всяких старовидних судових установ, права, доходів і інших відзнак, набутих ними за вірні послуги від наших предків і тепер в наслідок заколотів, утрачених, і бажаємо тих, кого в живих зберегло воєнне щастя, мати в стані простого народу, оберненого в холопів .

2. Реєстровим же козакам, число яких Річ Посполита визначила на своїй службі тільки 6 тисяч і які змирилися перед нами і Річчю Посполитою, ми встановлюємо таку військову організацію, згідно з постановою цього сейму.

3.На місце старшого, який більше не буде [вибиратись] серед козаків, ми будемо ставити старшого комісара, від сейму до сейму, за рекомендацією гетьманів, - людину, яка була б народжена в шляхетському стані, в лицарській справі досвідчена, підтримувала б у війську лад, запобігала б усяким бунтам, була б справедлива до вбогих людей і з розпорядження гетьмана приходила б у той час і на призначене місце, де потребуватиме Річ Посполита. Він мусить бути приведений до присяги за такою формою...

4.Цьому комісарові мусять коритися осавули, полковники, сотники, як і все військо. Всі вони, також полковники з комісаром, мусять залежати від гетьмана. Більше того: і осавулами мусять бути шляхтичі, досвідчені в лицарському ремеслі, випробуваної доблесті і віри. Сотники і отамани можуть обиратися з самих козаків, добре заслужених перед нами і Річчю Посполитою, і людей лицарських. Резиденція комісара мусить бути в Трахтемирові, як у центральному пункті. Полковники мусять перебувати кожний при своєму полку, при чому не відлучатися з своїх місць, хіба на законній підставі і то з відома коронного гетьмана.

5.Полки з своїми полковниками повинні ходити по черзі на Запоріжжя для охорони тих місць і щоб перешкодити татарським переходам через Дніпро. Треба невпинно стежити, щоб козацька вольниця не ховалась по островах і звідти не чинила б походів на море. Разом з тим жоден козак не повинен наважуватись ходити на Запоріжжя без паспорта комісара; спійманий комендантом козацьким, він підлягає смертній карі.

6. Попереджаємо також про те, щоб перебуваючи на службі у Речі Посполитій козаки не терпіли від старост і українських підстарост безсудних вироків. Так само козаки не повинні чинити ніяких труднощів у здобуванні доходів у наших маєтках, - за цим полковники і комісар повинні пильно стежити і, якби виявились недбалими в виконанні своїх обов'язків, то підлягають відповідальності перед коронним гетьманом. В разі виникнення справи між міщанином з наших маєтків і реєстровим козаком в судах у такій справі повинно засідати підстарости з полковником.

7. Призначаємо також іменем нашим і Речі Посполитої комісарів для визначення осілості козаків, якою повинні користуватися козаки на вічні часи з тим, щоб не було щорічних приписок на шкоду Речі Посполитій і зменшення доходів з наших маєтків.

Козаки реєстрові ніким не повинні бути обтяжені як щодо земель, так і особисто. Наші міщани, згідно з старовинними правами і заборонами, не повинні ні самі вступати в козаки, ні втягати в це своїх синів, ні навіть віддавати заміж за козаків своїх дочок під страхом кари з конфіскацією майна.

Попереджаю про те, що козаки в далеких українських місцевостях [крім Черкас, Чигирина, Корсуня, де для безпеки від поганих повинні проживати], в інших містах на самій Україні не проживали, щоб, живучи там разом, вони не мали ніякого приводу до зборищ і далі до бунтів.

Новий довідник: історія України. Упоряд. С. Крупач. К., 2008. С. 162-164.

Завдання до документа:

1. Які права та обов 'язки реєстрових козаків визначено в документі? Наведіть приклади мовою документа.

ТЕМА 7
ЗАПОРОЗЬКА СІЧ ТА ЇЇ ПРАВО

Питання для обговорення, дискусії

1. Умови зародження козацтва.
2. Органи управління у Запорозькій Січі.
3. Особливості козацького права. Зміни характеру системи звичаєвого права Запорозької Січі у XVIII ст.
4. Основні риси цивільного права Запорозької Січі.
5. Основні риси кримінального права Запорозької Січі.

Основні (ключові) поняття: органи управління у Запорозькій Січі; козацьке звичаєве право; цивільне право Запорозької Січі; кримінальне право Запорозької Січі.

Тематика реферативних завдань

1. Закономірності та особливості формування звичаєвого права Запорозької Січі.
2. Характеристика козацького самоврядування у Запорозькій Січі.
3. Характерні риси та особливості системи покарань у Запорозькій Січі.

Питання для самостійного опрацювання

1. Яким чином, на Вашу думку, умови життя козаків впливали на формування і розвиток системи права Запорозької Січі?
2. Охарактеризуйте судовий процес у Запорозькій Січі.
3. Визначте особливості військової організації Запорозької Січі.

Глосарій

Військова старшина – посадові особи Запорозької Січі. Військова старшина включала кошового отамана, військового суддю, військового писаря та військового осавула. Під час воєнних дій вона очолювала козаків, у мирний час – займалась адміністративно-судовими справами.

Військова рада Січі – збори усіх козаків Січі. На раді вирішувались усі питання внутрішнього і зовнішнього життя Запорозької Січі, обирались посадові особи Запорозької Січі.

Військовий булавничий – у Запорозькій Січі зберігав булаву кошового отамана.

Військовий бунчужний – у Запорозькій Січі зберігав бунчук кошового отамана.

Військовий довбиш – у Запорозькій Січі відав літаврами, стягненням податків.

Військовий кантаржій – у Запорозькій Січі відав мірами та вагами.

Військовий осавул – у Запорозькій Січі пильнував за дотриманням порядку, охороною кордонів, розподіляв натурально-грошове забезпечення козакам.

Військовий писар – у Запорозькій Січі був начальником канцелярії.

Військовий пушкар – у Запорозькій Січі відав артилерією.

Військовий суддя – здійснював у Запорозькій Січі суд над козаками.

Військовий шафар – у Запорозькій Січі відав збиранням торгового мита.

Військовий хорунжий – у Запорозькій Січі зберігав військовий стяг.

Запорозька Січ – форма самобутньої козацької організації самоврядування, прояв волелюбності українського народу. Існувала з 30–40-х років. XVI ст. до 1775 р., коли була знищена російськими військами. Поділялась на курені та паланки. Найвищим органом вважалась військова рада, яка обирала кошового отамана, суддю, писаря, курінного отамана тощо. Військова старшина під

час війни очолювала козаків, у мирний – займалась адміністративними та судовими справами. Січовики поділялись на «лицарство», яке переважно воювало, та сімейних козаків, які селились на околицях Січі і займались хліборобством, скотарством, торгівлею. Джерелом права у запорожців був неписаний звичай.

Зимовники-козаки – особи, що проживали поза межами Січі і займались землеробством, різними ремеслами, скотарством, торгівлею, мали сім'ї. Разом з січовиками становили одне запорозьке військо.

Кіш – мав кілька значень: товариство козаків; Запорозька Січ; укріплений табір.

Кошовий отаман – вища посадова особа у Запорозькій Січі; обирався на один рік військовою радою. У воєнний час очолював козацьке військо, у мирний час здійснював адміністративно-судову владу.

Курінь – у Запорозькій Січі це була самостійна частина війська (існувало 38 куренів). Разом з тим курінь вважався і адміністративною одиницею, оскільки існували курінні зібрання, на яких вирішувались важливі питання куреня. Курені козаки обирали собі керманича – курінного отамана.

Паланка – адміністративно-територіальний округ Запорозької Січі (існувало вісім паланок). Існували паланкові зібрання, на яких вирішувались господарські питання.

Паланкова старшина – посадові особи паланки, їхня влада поширювалась виключно на паланкових козаків; до неї належали полковник, писар, осавул, підосавул.

Похідна старшина – посадові особи, що діяли виключно під час воєнних походів, до неї належали полковник, осавул та писар.

Сірома – прості, незаможні козаки.

Січові козаки («лицарі», «товариші») – козаки, що мешкали на території, власне, Січі. Лише вони мали право обирати собі старшину, розподіляти військову здобич; разом з тим їм заборонялось одружуватись, вести господарство тощо.

Питання для самоконтролю

1. Визначте умови зародження козацького права.
2. Які особливості звичаєвого права Запорозької Січі Ви можете назвати?
3. Охарактеризуйте систему органів влади Запорозької Січі. У чому її особливості?
4. Охарактеризуйте якісні зміни у звичаєвому праві Запорозької Січі.
5. Дайте характеристику основним рисам цивільного права Запорозької Січі.
6. Дайте характеристику основним рисам кримінального права Запорозької Січі.

Тестові завдання

1. Визначте причини формування козацького стану:

а) посилення соціального гніту;

б) посилення релігійного гніту;

в) необхідність боротьби з Московською державою;

г) посилення національного гніту;

д) внаслідок урядової політики щодо колонізації незаселених українських земель.

2. У Запорозькій Січі питання оголошення війни та укладення миру вирішувались:

а) кошовим отаманом;

б) військовою старшиною;

в) військовою радою;

г) похідною старшиною;

д) на курінних зібраннях.

3. Розташуйте перераховані назви посадових осіб у Запорозькій Січі в першій колонці так, щоб їм відповідали визначення в другій колонці.

Назви посадових осіб: військовий осавул, військовий суддя, військовий писар, військовий хорунжий, військовий кантаржій, військовий чауш, військовий довбиш.

Назва	Визначення
	Виконував функції посла
	Здійснював суд над козаками
	Стежив за дотриманням порядку
	Завідував канцелярією
	Відав литаврами
	Охороняв військові міри та ваги
	Зберігав військовий стяг

4. Особливостями козацького права були:

а) норми права були неписані;

б) норми права встановлювали привілеї для військової старшини щодо цивільних прав;

в) норми права встановлювали імунітет від кримінальної відповідальності для кошового отамана;

г) норми права встановлювали рівні права між козаками;

д) норми права дозволяли вступати до Січі лише селянам-втікачам;

є) норми права дозволяли одружуватись лише козакам-зимовникам.

5. Кримінальне право Запорозької Січі складалось, в основному:

а) на основі норм Литовського Статуту;

б) на основі норм Руської Правди;

в) під впливом здорового глузду;

г) на основі звичаїв;

д) на основі норм Литовського Статуту та Руської Правди.

6. Визначте найтяжчий злочин у Запорозькій Січі:
а) неповага до кошового отамана;
б) заподіяння тілесних ушкоджень;
в) вбивство козаком свого товариша;
г) крадіжка;
д) халатне ставлення до виконання своїх обов'язків.

7. Назвіть види покарань у Запорозькій Січі:
а) головщина;
б) тюремне ув'язнення;
в) забивання киями;
г) повішення;
д) позбавлення честі та вигнання за межі Січі;
є) покута у монастирі.

8. Назвіть рік ліквідації Запорозької Січі:
а) 1772;
б) 1765;
в) 1775;
г) 1803;
д) 1750.

ТЕМА 8
ДЕРЖАВНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ПРАВО ГЕТЬМАНЩИНИ (друга половина XVII – XVIII ст.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Державний устрій Гетьманщини за роки національно-визвольної війни 1648–1657 рр.

2. Органи державної влади і управління Гетьманщини у другій половині XVII–XVIII ст. Судова система та судові реформи XVIII ст.

3. Суспільний лад Гетьманщини у другій половині XVII ст. Зміни у суспільному ладі Гетьманщини у XVIII ст.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Гетьманщини; розвиток державного механізму Гетьманщини; суспільний лад Гетьманщини; еволюція суспільного ладу Гетьманщини.

Тематика реферативних завдань

1. Особливості державного устрою Гетьманщини в роки національно-визвольної війни 1648–1657 рр.

2. Причини та наслідки судових реформ XVIII ст. у Гетьманщині.

3. Характеристика правового статусу козацтва у XVIII ст.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте соціально-економічне та політичне становище України напередодні національно-визвольної війни 1648–1657 рр.

2. У чому, на Вашу думку, полягала ідея відродження національної державності українського народу? Назвіть основні пункти програми Б. Хмельницького.

3. У чому полягають причини ліквідації російським царатом автономії України? Які, на Вашу думку, могли існувати способи збереження автономних прав.

Глосарій

Березневі статті 1654 р. (Статті Б. Хмельницького) – договірні умови, якими визначалось правове й політичне становище козацької держави під протекторатом московського царя. У початковому варіанті проект складався з 23 пунктів (збереження недоторканності суспільного ладу, існуючої системи влади і управління, права вести зовнішні зносини, встановлення реєстру козаків у 60 тис. тощо), але в результаті переговорів був значно зменшений до 11 пунктів із правками царя. У такому вигляді відомі як Московські статті 1654 р. Розірвані у вересні 1658 р. козацтвом, яке було незадоволене втручанням Московського царя у внутрішні справи Гетьманщини.

Бунчукові товариші – вищий стан української шляхти, безпосереднє оточення гетьмана, були великими землевласниками.

Військові товариші – стан української шляхти, належали до генеральної старшини.

Генеральна військова канцелярія – складалась з генеральної старшини; здійснювала поточне адміністративне, фінансове та військове управління, судові функції. Була ліквідована у 1764 р.

Генеральна старшина – вищі посадові особи держави (генеральний суддя, генеральний писар, генеральний підскарбій, генеральний обозний, генеральний бунчужний, генеральний осавул, генеральний хорунжий). Їх обирали на раді генеральної старшини або міг призначити гетьман.

Генеральний уряд – постійно діючий орган державної влади, мав виконавчо-розпорядчі та судові функції; його очолював гетьман, до складу входили генеральний суддя, генеральний писар, генеральний підскарбій, генеральний обозний, генеральний бунчужний, генеральний осавул, генеральний хорунжий.

Гетьман – найвища посадова особа; мав обиратись на козацькій раді; володів широкими повноваженнями у сфері законодавства, здійснював вищу судову та військову владу. Посада гетьмана була скасована у 1764 р.

Гетьманщина (Військо Запорозьке) – усталена у науковій літературі назва української національної держави, відновленої внаслідок національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького, що існувала впродовж 1648–1781 рр. Включала в різні часи частину Правобережної України, Лівобережну Україну. Після Переяславської ради 08.01.1654 увійшла до складу Московії на умовах протекторату. На думку багатьох науковців, після смерті Б. Хмельницького з укладанням нових договорів між гетьманами і московськими царями Гетьманщина набуває статусу автономного утворення. Особливості державного ладу зумовлювались військовим полково-сотенним устроєм. На чолі держави стояв виборний гетьман зі значними повноваженнями. Вищими органами були козацька військова рада, Генеральний уряд, генеральна старшина. На місцях діяли полковники, сотники та відповідні уряди. Після утворення Гетьманщини було скасовано кріпацтво, яке поступово відроджувалось внаслідок розповсюдження російської колоніальної політики. Клас феодалів складався з української старшини і російського дворянства. Існувала і значна верства вільного населення – козацтва.

Значкове товариство – стан української шляхти, входили до оточення полковників.

Козацька Рада – військова рада козаків, яка мала вирішувати найважливіші питання внутрішнього і зовнішнього життя, адміністративно-судові справи, ведення війни та обирати гетьмана і генеральну старшину.

Конституція Пилипа Орлика 1710 р. («Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького») – документ, ухвалений у Бендерах 5 квітня 1710 р. при обранні гетьманом Пилипа Орлика. Конституція складалася з преамбули і 16 параграфів, в яких розглядалися питання кордонів, виборчого права, релігії, статусу Києва та Запорозької Січі, а також фінансові, економічні, військові та інші питання. Вона діяла у Правобережній

Україні до 1714 р. Конституція, значно обмежуючи права гетьмана, заклала основи республіканського правління в Україні. Передбачалось, що гетьман мав бути главою виконавчої влади, законодавчі ж функції передавались Генеральній раді, що складалась з одного представника від кожного полку, генеральної старшини і представників Запорозької Січі.

Малоросійська колегія (1722–1727 і 1764–1786 рр.) – провідний орган російської колоніальної політики в Лівобережній Україні у XVIII ст. Вона започаткувала реальний процес ліквідації української державності. Формально колегія мала статус вищої апеляційної інстанції, насправді ж її завданням, особливо другої, було завдання знищити будь-яку автономію України та прояви населення до самостійності.

Малоросійський приказ – орган державного центрального управління у Московії, створений у 1662 р., що мав управляти Гетьманщиною як автономією. Цей орган контролював адміністративно-судові та військові справи, церкву.

Переяславська Рада 1654 р. – загальна військова рада, скликана Б. Хмельницьким у м. Переяславі 8 січня 1654 р. Ухвалила перехід Війська Запорозького з підвладними йому землями під високу руку московського царя Олексія Михайловича на умовах протекторату. Ці умови були сформульовані у Березневих статтях 1654 р.

Підпомічники – одна з груп реєстрового козацтва, формально утворена у 1735 р. Вони не мали свого господарства, виконували повинності й забезпечували всім необхідним заможних реєстровців під час військових дій.

Підсусідки – безземельні козаки, що працювали у господарствах заможних реєстровців за одяг і харчування.

Полковий уряд – орган управління, складався з полкової ради та полковника. Полкова рада обирала полкову та сотенну старшину.

Полково-сотенний устрій – військовий і, одночасно, адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини; полягав у поділі території на полки, які, у свою чергу, поділялись на сотні. Уведений під час національно-визвольної війни середини XVII ст., скасований російським царатом у 1781 р.

Посполиті – селяни. Під час національно-визвольної війни прошарок вільних селян значно збільшився через покозачення (перехід до стану козацтва), скасування польського феодального землеволодіння, перехід до стану міщан. Під час Руїни і, особливо, наприкінці XVII ст. становище селян значно погіршилось з огляду на посилення податкового тиску та збільшення ренти феодалам. У XVIII ст. російський царат за підтримки українських феодалів поступово закріпачує селян. Цей процес формально було завершено у 1783 р. указом Катерини II про повне скасування права переходу селян.

Правління гетьманського уряду (1734–1750 рр.) – орган, створений російським царатом у 1734 р. для управління Гетьманщиною. Складалося з шести осіб (троє росіян і троє українців). Існувало до обрання в 1750 р. гетьманом К. Розумовського.

Рада генеральної старшини – дорадчий орган при гетьмані; складався виключно з генеральної старшини.

Сотенний уряд – орган управління, який складався із сотника і його найближчих помічників.

Судова реформа 1760–1763 рр. – за умовами реформи Генеральний військовий суд перетворювався на вищу апеляційну інстанцію; до нього тепер входили два генеральних судді і десять депутатів від полків. У 1763 р. були скасовані полкові та сотенні суди, їх замінили земські, міські й підкоморські суди.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте державний устрій Гетьманщини в роки національно-визвольної війни 1648–1657 рр.
2. Дайте характеристику повноваженням органів державної влади і управління Гетьманщини у другій половині XVII–XVIII ст. У чому, на Вашу думку, відбулись зміни в їхньому правовому статусі порівняно з періодом національно-визвольної війни?
3. Охарактеризуйте судову систему Гетьманщини.
4. Визначте причини та характер судових реформ XVIII ст.
5. З'ясуйте правовий статус різних груп населення Гетьманщини. Які зміни в їхньому правовому становищі відбулись у XVIII ст.?

Тестові завдання

1. Визначте особливості державного ладу Гетьманщини у роки національно-визвольної війни:

а) Гетьманщина стала автономним утворенням у складі Речі Посполитої;

б) гетьман вважався самодержавним правителем;

в) полково-сотенна організація одночасно мала військову, політико-адміністративну та судову владу;

г) Гетьманщина була суб'єктом федерації у складі Речі Посполитої;

д) провідну роль в управлінні державою відігравав московський цар;

є) виборність органів державної влади.

2. Визначте головний розпорядчий та виконавчий орган Гетьманщини у роки національно-визвольної війни:

а) гетьман;

б) полковники;

в) генеральна військова канцелярія;

г) генеральний уряд;

д) козацька рада.

3. В яких роках існували Малоросійські колегії:

а) 1727–1764;

б) 1722–1727;

в) 1764–1768;

г) 1764–1786;

д) 1786–1799.

4. Назвіть роки проведення судової реформи в Гетьманщині:

а) 1654 р.;

б) 1760–1763 рр.;

в) 1840 р.;

г) 1775 р.;

д) 1686 р.

5. Назвіть центральні органи влади гетьманської України на початку XVIII ст.:

а) гетьман;

б) кошовий отаман;

в) загальновійськова рада;

г) полковий уряд;

д) Генеральний уряд;

є) курінний отаман;

ж) Генеральний Суд;

з) полковник.

6. З наведених у таблиці термінів і понять залиште ті, що відображають місцеві органи влади Гетьманщини у середині XVIII ст.:

Генеральний уряд
Кошовий отаман
Полковники
Міністерства
Прикази
Сотники
Паланкова старшина

7. Підкресліть у тексті помилки:

Гетьманщина існувала з 1648 до 1811 р. Очолював цю державу гетьман. Окремими галузями управління керували генеральні старшини, військова рада, сотники. Генеральний уряд складався з судді, писаря, воєводи, осавула, каштеляна, бунчужного, обозного тощо. Головним державцем після гетьмана вважався генеральний осавул.

8. Діяльність II Малоросійської колегії була спрямована на:

а) наведення порядку у судово-адміністративній сфері Лівобережної України;

б) періодичний перепис населення;

в) підготовку проведення кодифікаційних робіт:

г) усунення відмінностей у державному устрої Лівобережної України та Росії;

д) підготовку проведення судової реформи.

9. Визначте зміни, які відбулись у судовій системі Гетьманщини після судових реформ 60-х років. XVIII ст.:

а) створення земських судів;

б) формування системи всестанових судів;

в) ліквідація Генерального військового суду;

г) ліквідація сотенних судів;

д) перетворення Генерального військового суду на вищу апеляційну інстанцію;

є) запровадження у судочинстві принципу рівності.

10. Визначте особливості суспільного ладу Гетьманщини у XVII ст.:

а) поява в Гетьманщині російських дворян-землевласників;

б) протягом XVII ст. відбувається урівнення у правах козацької старшини і шляхти;

в) українським феодалам були надані дворянські звання;

г) ліквідація реєстрового козацтва;

д) наявність значної кількості особисто вільних селян;

є) поступове закріпачення селян-посполитих.

11. Які зміни в суспільному ладі гетьманської України відбулися в XVIII ст.:

а) поповнення класу феодалів за рахунок російського дворянства;

б) зменшення кількості міського населення;

в) зрівняння прав української старшини і російського дворянства;

г) збільшення кількості вільних селян;

д) ліквідація запорозького козацтва;

є) закріпачення селян;

ж) формування класу пролетарів.

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Джерела права Гетьманщини:

а) звичаєве право;

б) нормативні акти органів української влади;

в) збірники магдебурзького права;

г) Литовський Статут;

г) царське законодавство;

д) джерела церковного права.

2. Кодифікація українського права у XVIII ст.:

а) «Процес короткий приказной», 1734 р.

б) «Права, по которым судится малороссийский народ», 1743 р.

в) «Суд и расправа в правах малороссийских», 1750–1758 рр.

г) «Книга Статут и прочие права малороссийские», 1764 р.

г) «Экстракт малороссийских прав», 1767 р.

д) «Экстракт из указов, инструкций и учреждений», 1786 р.

3. Основні риси цивільного права:

а) майнове та зобов'язальне право;

б) право спадщини;

4. Основні риси сімейно-шлюбного права.

5. Основні риси кримінального права:

а) поняття і види злочинів;

б) мета і система покарань.

6. Судовий процес у Гетьманщині.

Основні (ключові) поняття: джерела права Гетьманщини; кодифікація українського права; цивільне право Гетьманщини; сімейно-шлюбне право Гетьманщини; кримінальне право Гетьманщини; процесуальне право Гетьманщини.

Тематика реферативних завдань

1. Характеристика нормативних актів органів української влади другої половини XVII ст.

2. Причини та основні напрями кодифікації українського права у XVIII ст.

3. Розвиток поняття і видів злочинів у кримінальному праві Гетьманщини XVIII ст.

4. Характерні риси судового процесу Гетьманщини за Кодексом 1743 р.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть питання щодо змін джерел права у другій половині – наприкінці XVIII ст. порівняно з другою половиною XVII – першою половиною XVIII ст.

2. У чому, на Вашу думку, полягає відмінність між «Экстрактом из указов, инструкций и учреждений» 1786 р. та іншими кодифікованими збірниками правових норм XVIII ст.?

3. Визначте обсяг рецепції норм російського законодавства до пам'яток права українського народу у XVIII ст.

Глосарій

Виморочне майно – майно, що не було прийнято спадкоємцями у визначений строк, або їх взагалі не було (воно тоді надходило до держави).

Возний – службова особа суду, виконував його рішення.

Інстигатор (актор) – особа, яка була скривджена і виступала на суді як позивач.

«Книга Статут и прочие права малороссийские 1764 р.» – кодифікований збірник, укладений українським правознавцем, практиком В. Кондратьєвим. Основними джерелами були Литовський Статут, гетьманське законодавство, магдебурзьке право, правовий звичай. Укладався для практичних потреб. Містив, в основному, норми процесуального права.

Книги декретів – записи рішень судових органів щодо цивільних справ.

Кодифікація українського права – уніфікація існуючих різноманітних джерел права, норми яких часто суперечили одна одній. Проводилась у 30–60 роках XVIII ст. Більшість кодифікованих збірок не дістала офіційного визнання з боку російського царату.

Муки – тортури.

«Права, по которым судится малороссийский народ» (Кодекс 1743 р.) – кодифікований збірник норм права, його джерелами були магдебурзьке право, Литовський Статут, звичаєве право, гетьманські універсали, російське законодавство. Складався з 30 розділів, 531 артикулу, 1716 пунктів. Містив норми державного, цивільного, сімейно-шлюбного, кримінального, процесуального права. Не дістав офіційного визнання, оскільки був спрямований на відстоювання автономних прав України.

Процесс короткий приказной, изданный при резиденции гетьманской 1734 р. – пам'ятник права Гетьманщини; складається зі вступу, 13 параграфів і короткого додатка та характеристики порядку винесення вироків. Містив норми процесуального права, створювався з метою практичного застосування у судах Гетьманщини.

Рангові землі – землі старшини, що надавались їм у володіння за службу. Їх розмір залежав від посади. У XVIII ст. проходить процес зближення рангових земель і вотчин. Особливо цей процес посилився після проведення в Україні у 1729–1730 рр. «Генерального слідства по маєтності».

Стародавні права і вольності – сукупність писаних та неписаних норм права з попередніх періодів.

Страта – смертна кара, існувала проста і кваліфікована. Проста полягала у повішенні, відсіканні голови, кваліфікована – у додатковому посиленні страждань (четвертування, колесування тощо).

Суд и расправа в правах малороссийских (1750–1758 рр.) – кодифікований збірник, укладений кандидатом у члени Генерального військового суду Ф. Чуйкевичем; його джерелами були Литовський Статут, магдебурзьке право, гетьманське законодавство,

звичаєве право. У праці обґрунтовується ідея створення в Гетьманщині статутових судів, вона містить також норми процесуального права, обґрунтування права української старшини на землю.

Тестамент (духівниця) – заповіт.

Універсали – офіційні акти державної влади. Видавались гетьманами, іноді – полковниками. Існували загальнообов'язкові універсали та спеціальні (стосувались окремих станів населення або конкретних осіб).

Чорні книги – записи рішень судових органів щодо кримінальних справ.

Шлякування – в актових книгах назва процесуально-слідчих дій.

Экстракт малороссийских прав 1767 р. – кодифікований збірник, який було укладено у цьому році за дорученням президента Малоросійської колегії П. Рум'янцева під керівництвом секретаря колегії О. Безбородька. Складався зі вступу, 16 розділів та додатків. Його джерелами були Литовський Статут, магдебурзьке право, правовий звичай, гетьманське законодавство. Містив норми цивільного, кримінального та процесуального права. Не був офіційно визнаний російським урядом.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте джерела права Гетьманщини.
2. Дайте загальну характеристику змісту кодифікації українського права у XVIII ст.
3. Охарактеризуйте кодифіковані правові пам'ятки Гетьманщини XVIII ст.
4. Визначте основні риси цивільного права Гетьманщини.
5. З'ясуйте основні риси сімейно-шлюбного права Гетьманщини.
6. Визначте основні риси кримінального права Гетьманщини.
7. Охарактеризуйте судовий процес у Гетьманщині.

Тестові завдання

1. Визначте, яких станів населення стосувались норми звичаєвого права у другій половині XVII ст.:

а) тільки селянства;

б) тільки козацтва;

в) всіх станів;

г) тільки української шляхти;

д) тільки міщан.

2. Які нормативні акти автономної влади Ви знаєте:

а) князівські грамоти;

б) постанови сейму;

в) універсали;

г) договірні статті;

д) інструкції Генеральної військової канцелярії;

є) царські укази;

ж) гетьманські декрети.

3. Які основні чинники, на Вашу думку, зумовили поширення в Лівобережній Україні у XVIII ст. російського законодавства:

а) бажання української шляхти набути прав російського дворянства;

б) кодифікація українського права;

в) поразка І. Мазепи;

г) постійне зменшення автономних прав Гетьманщини;

д) бажання російського дворянства отримати землі в Гетьманщині.

4. Визначте, які кодифікаційні роботи з'явились у XVIII ст.:

а) «Книга Статут и прочие права малороссийские»;

б) «Собрание малороссийских прав»;

в) «Свод законов Российской империи»;

г) «Суд и расправа в правах малороссийских»;

д) «Права, по которым судится малороссийский народ»;

є) «Свод местных законов западных губерний».

5. В якому році з'явився збірник «Права, по которым судится малороссийский народ»:

а) 1743;

б) 1764;

в) 1728;

г) 1750–1758;

д) 1767.

6. В якому році з'явився збірник «Экстрат малороссийских прав»:

а) 1764;

б) 1728;

в) 1743;

г) 1767;

д) 1750–1758.

7. Назвіть джерела права власності на землю в Гетьманщині:

а) купівля-продаж;

б) захоплення земель;

в) спадщина;

г) тільки купівля-продаж та спадщина;

д) пожалування;

є) тільки купівля-продаж та пожалування;

ж) тільки освоєння пусток та купівля-продаж.

8. Назвіть категорії недієздатних осіб за цивільним та кримінальним правом Гетьманщини XVIII ст.:

а) діти;

б) невільники;

в) психічно хворі;

г) німі;

д) жінки;

є) жінки без опікунів;

ж) тільки діти, психічно хворі та жінки.

9. Визначте, кому у Гетьманщині діставалось як спадщина батьківське майно (у випадку відсутності заповіту):

а) синам і дочкам рівною мірою;

б) тільки синам;

в) синам і неодруженим дочкам;

г) синам і одруженим дочкам;

д) тільки старшому сину

10. Внесіть до лівої частини таблиці ті види злочинів проти власності, які передбачались нормами Кодексу 1743 р., а до правої – їхнє термінологічне відображення:

11. Заповніть прогалини у тексті із запропонованих понять і термінів:

Метою покарання у кримінальному праві Гетьманщини другої половини XVIII ст. було відшкодування шкоди, …, … Цілі покарання досягались через можливість застосування до злочинця майнових штрафів, …, …, … Норми українського звичаєвого права передбачали … спосіб помилування злочинця …

Тортури; залякування; гуманний; церковне каяття; скривджений; спокутування гріха; страта; монарх; вбивство; тілесні покарання; суворий.

12. Розташуйте у правій частині таблиці визначення так, щоб вони відповідали поняттям із судового процесу Гетьманщини у лівій частині таблиці:

Квестії	Представник особи на суді
Мнение	Рішення у цивільних справах
Возний	Позивач
Решение	Вирок
Містр	Виконавець рішень із цивільних справ
Шлякування	Тортури
Патрон	Позивач
Актор	Кат
Інстигатор	Виконавець рішень із кримінальних справ

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Білоцерківський договір між польським урядом і гетьманом України Богданом Хмельницьким (18 вересня 1651 р.)

(витяг)

Через те що Військо його королівської милості Запорозьке з гетьманом і всією старшиною своєю визнали себе підданими його королівської милості і республіки, то, приносячи належну господу богу подяку за припинення і відхилення внутрішнього кровопролиття, яке досі тривало, ми, комісари, постановляємо :

1. Дозволяємо і призначаємо організувати реєстрове військо в числі двадцяти тисяч чоловік. Це військо гетьман і старшина повинні набрати і записати в реєстр, і вони мусять перебувати тільки в маєтках його королівської милості, що містяться у воєводстві Київському, не маючи нічого до воєводств Брацлавського і Чернігівського. А маєтки шляхетські мусять лишатися вільними, і в них реєстрові козаки ніде не повинні лишатись; а хто лишиться реєстровим козаком у числі двадцяти тисяч, той з маєтків шляхетських, які містяться у воєводствах Київському, Брацлавському і Чернігівському, також у маєтках його королівської милості, мусить переселитись у маєтки його королівської милості у воєводстві Київському, туди, де буде розташовано Військо його королівської милості Запорозьке; а хто бувши реєстровим козаком, буде переселятися, кожний такий матиме право продати своє майно без ніякої перешкоди з боку панів, а також старост і підстарост.

Вищезгадана організація двадцятитисячного реєстрового війська його королівської милості мусить починатися протягом двох тижнів від цього числа, а закінчитися до свят Різдва. Реєстр цього війська за власноручним підписом гетьмана мусить бути відісланий до його королівської милості, і копія його вписана в книзі гродській київській. В цьому реєстрі ясно мусять бути записані реєстрові козаки в кожному місті по іменах і прізвиськах, і загальне число їх не повинно становити більше двадцяти тисяч; а які козаки будуть включені в реєстри, ті повинні лишатися при давніх звичайних своїх правах; ті ж, які не будуть включені в реєстр, мусять лишатися, як і раніш, у звиклому послушенстві, приписаними до замків його королівської милості.

2. Обиватели воєводств Київського, Брацлавського і Чернігівського, а також і старости самі особисто і через своїх урядників можуть вступати у володіння своїми маєтками і одразу брати під свою владу всі доходи, корчми, млини і судочинство; проте саме збирання податків з селян повинні відкласти до вищезгаданого строку, призначеного для закінчення реєстрів, щоб обрані в реєстр козаки тим часом переселились, а лишились тільки ті, що належать до стану селян. Те саме мусить бути і в маєтках його королівської милості, поки не буде вже відомо, хто лишається на правах козацьких, а хто приписаний до замка і підлягає селянським повинностям.

3. Чигирин на основі привілею його королівської милості мусить лишатися при гетьмані. Як теперішній гетьман, благородний Богдан Хмельницький, призначений і затверджений привілеєм його королівської милості, так і на наступні часи гетьмани повинні перебувати під старшинством і владою гетьманів коронних і мусять бути затверджувані привілеями.

Кожний з них, стаючи гетьманом, повинен дати присягу у вірнопідданстві його королівській милості і Речі Посполитій. Всі полковники і старшини мусять призначатися за поданням гетьмана його королівської милості запорозького.

6. Релігія грецька, яку сповідає Військо королівської милості Запорозьке, також собори, церкви, монастирі і колегіум київський повинні лишатися при попередній свободі, згідно з стародавніми правами. Якщо хто під час колишніх заколотів випросив у власність якийсь маєток церковний або належний духовенству, то таке право власності ніякої чинності мати не може.

Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб.: У 2-х т. Упоряд.
В. Д. Гончаренко. К., 1997. Т. 1. С. 145-146.

Завдання до документа:

1. Використовуючи зазначений документ, дайте його правовий аналіз.

2. Яке значення має зазначений документ для державно-правового розвитку українських земель у литовсько-польський період?

Статті Богдана Хмельницького, стверджені царем і боярською думою, які визначали умови військового договору між Московією і Військом Запорозьким (21 березня 1654 р.)

Бьють чолом великому государеві цареві і великому князеві Олексію Михайловичу, всеї Великої і Малої Росії самодержавцеві і многих держав государеві й обладателеві піддані його царського величества Богдан Хмельницький гетьман Запорозького війська і весь мир християнський російський, аби його царське величество пожалував їх тим [дав їм те], про що битимуть чолом [проситимуть] посланики їх, а вони його царському величеству служитимуть вовіки в усім що їм государ повелить.

1. Щоб по містах урядники були обирані з людей того гідних, будуть вони повинні підданими царського величества правити, і всякі доходи по правді віддавати до казни. А то тому, що воєвода царського величества, приїхавши, почав би права їх ламати і якісь устави заводити, і то було б [Українцям] прикро; а як будуть старшими місцеві, свої люди, то вони будуть поводитися згідно з місцевими правами.

Що до сеї статті царське величество пожалував - велів бути по їх прошению. Мають по містах бути урядниками війти, бурмистри, райці, лавники, і доходи всякі грошеві і хлібні збирати на царське величество і віддавати до государевого скарбу тим людям, которих пришле царське величество. І ті прислані люде, котрих царське величество пришле до того збору грошей, мають доглядати зборщиків, щоб робили по правді.

2. Писареві військовому по милости царського величества щоб давано 1000 золотих польських на підлисків [канцеляристів], на судей військових по 300 золотих польських, на писаря судейського по 100 зол., на хорунжого сотенного по 30 зол., на бунчужного гетьманського 50 зол.

Царське величество пожалував, велів бути по їх проханню; а давати ті гроші з тамошніх доходів.

3. На писаря і на судей військових, на 2 чоловіка, і на всякого полковника, осаулів військових і полкових щоб було по млину, для прогодовання, тому що несуть великі видатки. Царське величество пожалував, велів буть по їх проханню.

4. На роботи військової армати, на пушкарів і всіх робочих людей що бувають при арматі, аби царське величество зволив вчинити милостиву ласку на зимове прогодованнє і пристановище; також на арматного обозного 200 зол., а на хорунжого 50 зол. Царське величество пожалував, велів дати з тамошніх доходів.

5. Послів, котрі здавна приходять з чужих країв до війська Запорозького аби було вільно приймати, а коли б було щось противне царському величеству [в сих посольствах], мусять вони [козаки] сповіщати царське величество.

До сеї статі царське величество велів: послів з добрими ділами приймати і відправляти, і писати царському величеству вірно і скоро, за чим вони приходили і з чим їх одправлено. А котрі посли будуть присилатися з справами противними царському величеству, тих послів і посланників затримувати в війську та писати про них зараз же до царського величества, а без дозволу царського назад їх не відправляти. А з турецьким султаном і з польським королем без волі царського величества не мати зносин.

6. Про митрополита київського дано послам усний наказ. А в розмовах посли били челом, щоб царське величество велів дати свою государську жаловану грамоту на його маєтності.

Царське величество пожалував: митрополитові і всім людям духовного чину велів дати свою государську жалувану грамоту на маетности, которими вони тепер володіють.

7. Аби царське величество зволив післати своє військо під Смоленськ не гаючись ні трохи, аби неприятель не міг собі ради дати і сполучитися з іншими [військами], бо тепер війська [польські] потомлені - нехай не вірять ніякому лукавству [поляків], коли б почали що вимишляти.

Царське величество постановив на неприятеля свого польського короля йти самому і бояр та воєводів послати з великим військом, як просохне і почне бути паша.

Хрестоматія з правознавства:
Зб. актів законодавства. Уклад. І. П. Козінцев.
К., 1996. С. 24-28.

Завдання до документа:

1. Які зміни у правовому становищі України передбачено за статтями Богдана Хмельницького?

Пакти Конституції законів та вольностей Війська Запорозького, укладені 5 квітня 1710 року у Бендерах

(витяг)

Якщо в самодержавних країнах шанується такого, як в мирний час, так і в час війни, слушного і корисного державному устрою порядку, що звичайно задля загального блага вершаться приватні і громадські ради, і навіть самі самодержці, особисто присутні на них і головуючі, не противляться піддати свої рішення розсуду і схваленню своїх міністрів і радників, то чому ж би тоді й серед вільної нації не дотримуватися такого-от благотворного ладу? Таж у Війську Запорозькому здавен-давна дотримувалися і нині дотримуються саме такого порядку при гетьманській владі, згідно зі старовинним законом вольностей. Однак дехто з гетьманів Війська Запорозького захоплювали собі необмежену владу, геть потоптавши рівність і звичаї, і свавільно встановлювали отой закон: «Так хочу – так повеліваю». Через те непритаманне гетьманському уряду самоуправство **у** Вітчизні і Війську Запорозькому запроваджувався розлад, викривлення прав і вольностей, утиски посполитих та насильний, не виважений розподіл військових посад, а відтак росла зневага до генеральної старшини, полковників і значного товариства. Тому ми генеральна старшина, кошовий отаман і все Військо Запорозьке - склали угоду і затвердили з найяснішим гетьманом у ході виборів його ясновельможності закон, який повинен мати вічну силу **у** Війську Запорозькому :

- чільними радниками **у** нашій Вітчизні мають бути генеральні старшини з огляду на важливість їхніх посад, а також через те, що вони постійно перебувають при боці гетьмана;

- після них **у** звиклому порядку ті ж права народних радників нехай мають городові полковники;

- крім того, з кожного полку необхідно вибрати зі згоди гетьмана до Генеральної ради як генеральних радників по одному визнавшому вислуженцю із людей розважливих і заслужених.

З тими генеральними старшинами, полковниками і генеральними радниками повинен теперішній ясновельможний гетьман, а також його наступники радитися про безпеку Вітчизни, про спільне благо і про всі громадські справи і не має права нічого вирішувати, розпочинати і здійснювати своєю волею без попереднього розгляду і схвалення ними.

Тому-то тепер, на виборах гетьмана, призначаються одностайною ухвалою три сесії Генеральної ради, які повинні кожного року проводитися у гетьманській резиденції: перша – на Різдво Христове, друга - на Великдень і третя – на празник Покрови Пресвятої Богородиці. На ті сесії повинні прибути не лише полковники зі своєю старшиною і сотниками, не лише генеральні радники з усіх полків, але також посли від Війська Запорозького Низового для участі і дорадчування; по одержанні універсалу від гетьмана вони зобов'язані бути присутніми і прибути точно у визначений час. І коли ясновельможний гетьман запропонує якісь питання для спільного розгляду, то всі вони повинні чесно й щиро, не дбаючи про жодний зиск – свій власний чи інших осіб, – відкинувши лихі заздрощі і мстиві намисли, давати слушні поради в такий спосіб, щоб не заподіяти тим ані урази честі гетьмана, ані шкоди справам Вітчизни, – нехай обминуть її лихо і згуба!

Якщо ж поза тими згаданими сесіями Генеральної ради, що для них визначено спеціальні терміни, траплятимуться якісь справи, котрі треба невідкладно розглянути, вирішити і залагодити, то ясновельможний гетьман може вжити всієї повноти влади і впливу для владнання і запровадження таких справ з відома генеральної старшини. Також якщо прибудуть якісь листи з чужоземних держав чи сторін, призначені ясновельможному гетьманові, то їхній зміст належить його ясновельможності обговорити з генеральною старшиною і повідомити свої відповіді на них, щоб не лишалось у тайні листування, в першу чергу – з чужинецькими країнами і таке, що могло б завдати шкоди безпеці Вітчизни і громадському благу.

А щоб постало щире обопільне довір'я поміж гетьманом і генеральною старшиною, полковниками і генеральними радниками, необхідне для проведення таємних і публічних нарад, то кожен з них повинен, перш ніж приступити до виконання обов'язків своєї посади, особисто присягнути на вірність Вітчизні, на щиру відданість гетьманові, а також на сумлінне виконання обов’язків своєї посади схваленою публічно присягою відповідної форми.

Якщо ж у діях ясновельможного гетьмана буде спостережено щось незгідного справедливості, хибного щодо військових прав і вольностей, чи зловорожого Вітчизні, то генеральні старшини, полковники і генеральні радники владні використати свободу голосу, щоб особисто або ж – якщо того вимагатиме крайня і невідкладна потреба –

публічно на нараді висловити докір його ясновельможності і рішуче стримати від зневаги отчистих прав і вольностей, не завдаючи при тому ані найменшої образи високий гетьманській честі. На ті докори ясновельможний гетьман не повинен ані ображатися, ані не має права за них мстити, - навпаки, повинен постаратися виправити переступи.

Крім того, кожен генеральний радник у своєму полку, де буде обраний публічним голосуванням до Генеральної ради, владен разом з городовим полковником достерігати справедливого ладу, брати участь в управлінні, кермуючи з допомогою загальних порад, а також повинен приглядатися і рішуче виступати проти кривд і утисків посполитому люду.

Ще подібно до того, як генеральна старшина, полковники і генеральні радники повинні дотримуватись добрих звичаїв, належно шанувати високу гідність найяснішого гетьмана, виявляти йому відповідні його високому становищу почесті і вірний послух, – так і ясновельможному гетьманові зі свого боку пристало також мати їх за побратимів, а не за слуг, не вважати їх своїми власними підручними та не примушувати зумисне для приниження їхньої гідності ганебно і негоже вистоювати у своїй присутності, за винятком тих випадків, коли вимагатимуть обставини.

VII. Якщо б провинився хто з генеральних старшин, полковників, генеральних радників, значних товаришів чи інших урядовців, а понад-то з рядових козаків, – чи то образивши проти звичаю гетьманську честь якимось зухвальством, чи виявившись винним у якомусь інакшому переступі, - то ясновельможний гетьман не повинен карати того винуватця за такі провини засобами своєї влади чи особисто призначати йому кару.

Така справа - кримінальна чи якась інша – має бути передана на розгляд Генерального суду. І хоч би яке неприхильне, а проте безстороннє рішення він ухвалив, – такому повинен кожен правопорушник підкоритися.

VIII. Що стосується усіх військових справ, то їх мають доносити ясновельможному гетьманові саме вищезгадані генеральні старшини, які постійно перебувають при боці гетьмана - котрі справи до чиїх обов'язків та уряду належатимуть, - а також особисто отримувати від нього рішення. В жодному разі не використовувати для цього

дворових слуг гетьманових, котрі не повинні втручатися до жодних військових справ, нарад і доповідей, ані залучатися до пересилання військової кореспонденції, навіть незначної.

IX. Як відомо, у Війську Запорозькому споконвік постійно були генеральні підскарбії, котрі завідували військовою скарбницею, млинами, усіма військовими доходами і повітовими виплатами та давали усьому лад з волі й схвалення гетьмана. Отож і тепер встановлюємо за загальним схваленням такий порядок і затверджуємо ж непорушний закон, щоб у нашій Вітчизні, дай-то, Боже, визволеній з московського ярма, за рішенням гетьмановим і згодою загалу був обраний генеральний підскарбій - чоловік значний і заслужений, маєтний і порядний, який би сумлінно опікувався з відома гетьманового військовою скарбницею, пильнував млинів і доходів та обертав їх на громадські потреби, а не на власний зиск. Сам же ясновельможний гетьман не повинен мати жодного права і не зазіхати ані на військовий скарб, ані на надходження до військової скарбниці; не обертати їх на власну користь, а вдовольнитися власними чиншами і доходами, передбаченими для гетьманської особи й булави. Це – індукти з Шептаківської сотні, з Гадяцького полку, з маєтків Почепівських і Оболонських та інші доходи, які здавен-давна ухвалено виділити для гетьманської посади. Понадто ясновельможний гетьман не має права ані самовладно привласнювати собі громадських маєтностей і угідь Війська Запорозького, ані розподіляти їх під яким не було б претекстом іншим людям, менш заслуженим перед Вітчизною, а найпаче ченцям, священикам, бездітним вдовам, дрібним посполитим і військовим урядовцям, особистим слугам дворакам та приватним особам.

Очевидно, що генеральний підскарбій повинен обиратися як підручний гетьмана і бути там присутнім, де постійно перебуватиме гетьманська резиденція. Крім того, у кожному полку необхідно обрати загальною ухвалою полковника і старшини обох станів – козаків і посполитих - по два підскарбії, теж заприсяжених, з визначніших маєтних людей. Вони повинні відати полковими і цивільними прибутками і посполитими податками, заопікуватися ними і видатками та щороку звітуватись про свою діяльність.

До обов`язків отих полкових підскарбіїв, підлеглих безпосередньо генеральному підскарбієві, входить нагляд у їхніх полках за належними до військової скарбниці прибутками, збір їх і передання до

рук генерального підскарбія. Панам полковникам рівно ж не пристало бути причетними до полкових коштів, а мусять удовольнятися доходами і пільгами своїх посад.

Через те що ясновельможний гетьман повинен з обов'язку свого уряду провадити і достерігати ладу у Вітчизні та Війську Запорозькому, то передовсім він має недремно пильнувати і докладати особливого старання, щоб простим козакам і посполитим не чинилось надмірних утисків, спустошливих поборів і здирства. Ті надужиття спонукають люд покидати обжиті місця і пускатися у чужі краї, аби пошукати собі поза межами вітцівської землі життя без тих прикрощів – догіднішого, відраднішого і спокійнішого.

Тому постановляємо, щоб панове полковники, сотники, отамани та інші військові і посполиті урядовці більше не наважувалися виконувати панщини та інших приватних робіт силами козаків і посполитих, а надто якщо ті люди не є їхніми безпосередніми підлеглими ані слугами: не посилати на сінокіс ані на жнива, не силувати гатити греблі, не чинити над ними насильства захопленням ґрунтів чи примусом до невигідного їх продажу і не конфісковувати за ледь-яку провину усе майно – рухоме і нерухоме. Також не залучати ремісників без оплати до виконання панам урядовцям домашніх робіт, а козаків не увільняти від служби заради приватних доручень. Ясновельможний гетьман повинен усією повнотою влади викорінювати надужиття і сам того остерігатися і не чинити, щоб не давати прикладу для наслідування іншим.

Усе те лихо – утиски і грабунок бідного посполитого люду – корениться у честолюбстві захланних хабародавців. Не маючи на те прав ані заслуг, а лише ненатлі бувши жадобою власного зиску, вони заходяться купувати військові і посполиті посади, здобуваючи гетьманську прихильність принадами хабарів, і таким робом допинаються поза вільними виборами проти права і слушності до найвищих гідностей – полковничої булави й інших посад. Тому суворо постановляємо, щоб ясновельможний гетьман не лакомився на жодні подарунки чи обіцянки і нікому не доручав полковничої булави чи інших військових і посполитих посад з огляду на особисті стосунки та щоб силоміць на ті посади нікого не нав’язував.

Військові і посполиті урядовці, а надто полковники, неодмінно мають обиратися на виборах свобідним голосуванням і волевиявленням, а по виборах затверджуватися владою гетьмана, проте вибори

таких урядовців повинні проводитися виключно зі згоди гетьмана. Такого ж порядку належить дотримуватися і полковникам: не обирати сотників чи інших урядовців за хабарі чи на основі особистої прихильності, нехтуючи вільним голосуванням усієї сотні, а також не усувати їх з посад внаслідок особистих незгод.

Історія української Конституції.
Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко.
К., 1997. С. 31-46.

Завдання до документа:

1. *Схематично визначіть державний устрій України згідно із зазначеним документом.*

2. *Яка посадова особа чи установа розглядає кримінальні справи? Наведіть приклади із документа. За документом наведіть приклади захисту посполитих і рядових козаків від старшини та інших посадових осіб.*

ТЕМА 9
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (XIX ст. – 1917 р.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Органи державної влади і управління на українських землях. Буржуазно-демократичні реформи початку XX ст. та зміни у державному механізмі Російської імперії.

2. Політична реакція після поразки буржуазно-демократичної революції 1905 р.

3. Суспільний лад українських земель. Селянська реформа 1861 р. та столипінська аграрна реформа початку XX ст.

4. Судова система на українських землях. Особливості проведення судової реформи та контрреформи на Лівобережній та Правобережній Україні у 60–80-х роках XIX ст.

Основні (ключові) поняття: державний механізм українських земель у складі Російської імперії; суспільний лад українських земель у складі Російської імперії; буржуазно-демократичні реформи другої половини XIX – початку XX ст.

Тематика реферативних завдань

1. Характеристика «Основних законів» Російської імперії початку XX ст.

2. Причини та наслідки столипінської аграрної реформи початку XX ст.

3. Основні риси судової системи на українських землях у дореформений період.

Питання для самостійного опрацювання

1. Які особливості проведення буржуазних реформ в Україні на початку XX ст. Ви можете назвати?

2. Охарактеризуйте виборчий закон від 3 червня 1907 р.

3. Проаналізуйте умови виходу з кріпацької залежності спеціальних груп селян.

4. Охарактеризуйте військову, міську та земську реформи в Російській імперії у другій половині XIX ст. У чому полягають їхні особливості?

Глосарій

Державна Дума – парламент Російської імперії, заснований після проголошення Маніфесту 17.10.1905. Згідно з Законом «Установа Державної Думи» вона створювалась для розробки і прийняття законопроектів, які згодом передавались імператору для затвердження. Вибори до неї здійснювались за куріями: міською, селянською, землеробською та робітничою. Домінували у Державній Думі дворяни, велика буржуазія, землевласники. Усього за період до 6.10.1917 існувало чотири Державні Думи.

Земський дільничний начальник – посадова особа, що призначалась губернатором і наділялась адміністративно-судовими та наглядовими функціями.

Маніфест 17 жовтня 1905 р. – акт конституційного характеру, проголошував непорушність деяких демократичних прав підданих. Таку саму мету переслідувало і видання Тимчасових правил (про періодичні видання, про товариства і спілки, про збори) у 1905–1906 рр.

Міські обиватели – мешканці міст, які поділялись на кілька станів: почесні громадяни, купецтво, ремісники, робітники та ін.

Мирові суди – вид суду у Російській імперії, який було створено у результаті проведення судової реформи 1864 р. Розглядав дрібні кримінальні справи щодо злочинів, за вчинення яких передбачалось тюремне ув'язнення до одного року та цивільних

справ з ціною позову до 500 руб. На мирові суди покладався основний обов'язок примирити сторони. Остаточно були ліквідовані у січні 1918 р.

Основні закони Російської імперії – закони, що були затверджені імператором Миколою II 23.04.1906 і являли собою прообраз конституції. Видання законів стало результатом революційної активізації певної частини населення імперії, зростання опозиційних настроїв. Основні закони містили деякі прогресивні принципи: гарантування прав підданих, «розподіл влади» тощо. Основні закони сприяли певному обмеженню самодержавства.

Політична реакція – форма придушення самодержавством революційної активності мас, усунення наслідків буржуазно-демократичної революції 1905–1906 рр. Проявилась у вигляді видання реакційного виборчого закону від 03.06.1907, створення воєнно-польових судів, намагання зробити жорсткішим кримінальне і адміністративне законодавство.

Селянська реформа 1861 р. – реформа, спрямована на скасування кріпацтва, розвиток капіталістичних відносин. Правовою базою були Маніфест про скасування кріпосного права, Положення про поземельний устрій та деякі інші акти (17 актів). Внаслідок її проведення селяни отримали особисті та майнові права, а також права у сфері судочинства, розвиток капіталістичних відносин відбувався більш швидкими темпами. Реформа носила і негативний характер: селянські дореформені ділянки зменшились, селяни в ролі тимчасовозобов'язаних мали викуповувати свої наділи, селяни повинні були погашати борги державі (за викупну операцію). На Україні проведення реформи виявило свої особливості для трьох місцевостей: південних губерній, Лівобережної та Правобережної України, що визначалось характером землекористування. Були також встановлені правила виходу з кріпацької залежності для окремих категорій селян: двірських, удільних, фабричних, державних, дрібнопомісних.

Сільські обиватели – селяни після реформи 1861 р.

Справник – урядовець, який очолював адміністративну владу у повіті, був відповідальним перед губернатором.

Столипінська аграрна реформа – аграрна реформа, ініціатором якої був Голова Ради Міністрів П. А. Столипін, що проводилась у 1906–1911 рр. Мала на меті як створення соціальної основи самодержавства у сільських місцевостях, так і розвиток капіталістичних відносин. Селянам дозволялось виходити з громади, переселятись на хутори («на отруби»), колонізувати незаселені території у Сибіру. Наслідком реформи було збільшення кількості заможних селян. Разом з тим реформа мала суперечливий і незавершений характер.

Судова контрреформа 80-х років – заходи, спрямовані на усунення наслідків проведення демократичної судової реформи. Внаслідок її проведення були скасовані важливі демократичні принципи судочинства, замість мирових судів створювалась нова система судових органів (земський дільничний начальник, міський суддя, повітовий член окружного суду).

Судова реформа 1864 р. – буржуазно-демократична реформа, яка мала на меті відділити суд від адміністрації, запровадити в діяльність судів демократичні принципи судочинства (незалежність, безстановість, змагальність тощо). Основні засади реформи втілені у Статуті кримінального судочинства 1864 р., Статуті про покарання, що накладаються мировими суддями 1864 р. та Статуті цивільного судочинства 1864 р. Основою реформи стало створення інституту мирових судів, вищою інстанцією яких був з'їзд мирових суддів. Судді обирались особами, які мали відповідний віковий, освітній та майновий ценз. Мирові суди розглядали деякі цивільні та дрібні кримінальні справи.

Питання для самоконтролю

1. Визначте правовий статус органів державної влади і управління на українських землях у складі Російської імперії (XIX ст.).

2. З'ясуйте характер буржуазно-демократичних реформ у Російській імперії на початку XX ст. і їхнє відображення в українських землях.

3. Визначте основні напрями політичної реакції царату після поразки буржуазно-демократичної революції 1905 р.

4. Охарактеризуйте юридичні акти селянської реформи 1861 р. і особливості її проведення на українських землях.

5. Визначте причини проведення, характер та наслідки Столипінської аграрної реформи початку XX ст.

6. З'ясуйте особливості проведення судової реформи та контрреформи на Лівобережній та Правобережній Україні у 60-х–80-х рр. XIX ст.

Тестові завдання

1. Коли було затверджено Основні державні закони:

а) 1905–1906 рр.;

б) 1904 рр.;

в) 1906 рр.;

г) 1907 рр.;

д) 1905 рр.

2. Назвіть рік видання Тимчасових правил про товариства та спілки:

а) 1905;

б) 1906;

в) 1903;

г) 1907;

д) 1905–1906.

3. Які зміни, на Вашу думку, відбулися в державному управлінні Російською імперією на початку XX ст.:

а) створення Державної Думи;

б) наділення уряду законодавчими функціями;

в) реорганізація судової системи;

г) обмеження монархії;

д) тільки наділення уряду законодавчими функціями та реорганізація судової системи.

4. Заповніть прогалини у тексті:

23.04.1906 імператор Микола II затвердив … . Згідно з ними … належала імператору, він залишався юридично і фактично … монархом. Існувала і … із законодавчими функціями. Внаслідок прийняття … в імперії відбувся державний переворот.

5. Яким було основне завдання політичної реакції після придушення буржуазно-демократичної революції:

а) боротьба з протиурядовими організаціями;

б) боротьба з чорносотенними організаціями;

в) боротьба з робітничим рухом;

г) забезпечення «спокою» на селі;

д) тільки боротьба з протиурядовими організаціями та з робітничим рухом;

є) боротьба з монархічними організаціями.

6. Наведіть основні законодавчі акти в галузі адміністративного права, які були прийняті в 1905–1906 рр.:

а) Тимчасові правила про пресу;

б) Положення про охоронні відділення;

в) Положення про воєнно-польові суди;

г) Тимчасові правила про товариства і спілки;

д) Тимчасові правила про збори;

є) Закон про введення на території Росії повітової поліцейської варти;

ж) Правила про призов військ для сприяння цивільним властям;

з) тільки Тимчасові правила про пресу та Положення про воєнно-польові суди.

7. Назвіть загальні юридичні акти реформи:

а) «Манифест об отмене крепостного права»;

б) «Положение о губернских и уездных земских учреждениях»;

в) «Местное положение про поземельное устройство крестьян губерний: Черниговской, Полтавской и части Харьковской»;

г) «Закон о поземельном устройстве государственных крестьян»;

д) «Общие положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости».

8. Назвіть зміни, які відбулися після реформи 1861 р.:

а) особисте та економічне звільнення селян;

б) особисте звільнення селян;

в) формування буржуазії та пролетаріату;

г) ліквідація дворянства як стану;

д) тільки особисте звільнення селян та ліквідація дворянства як стану;

є) формування верстви заможних селян.

9. Які особливості мало проведення селянської реформи на Правобережній Україні:

а) при звільненні селян застосовувався принцип спадкоємно-сімейного землекористування;

б) в основу реформи лягли інвентарні правила;

в) застосовувався принцип громадського землекористування;

г) селяни не вважалися «тимчасовозобов'язаними».

10. Внесіть у таблицю запропоновані принципи наділення селян землею за селянською реформою 1861 р. залежно від специфіки районів України.

Назви принципів: общинного землекористування, спадково-сімейного користування, в основу лягли інвентарні правила 1847–1848 рр.

Південна Україна	Лівобережна Україна	Правобережна Україна

11. Поставте у таблиці відповіді «так» чи «ні» залежно від того, чи мали вказані категорії селян права та обов'язки:

№ з/п		Селяни-власники	«Тимчасово-зобов'язані»
1.	Могли продавати нерухоме майно		
2.	Могли продавати рухоме майно		
3.	Мали відробляти панщину		
4.	Мали вносити оброк		
5.	Могли самостійно вирішувати свої сімейні справи		
6.	Могли здійснювати торгівлю		

12. Назвіть дату видання Закону «Про зміни і доповнення деяких постанов про селянське землеволодіння»:

а) 09.11.1906;

б) 10.04.1905;

в) 14.06.1910;

г) 14.07.1910.

13. Які основні положення Столипінської аграрної реформи Ви знаєте:

а) звільнення селян від панщини;

б) ліквідація територіальної громади;

в) дозвіл селянам переселятися на незаймані землі у Сибіру;

г) розподіл панської землі між малоземельними селянами;

д) тільки звільнення селян від панщини і розподіл панської землі між малоземельними селянами;

є) дозвіл селянам переселятися на хутори.

14. Який характер носила Столипінська аграрна реформа:

а) кріпосницький;

б) буржуазний;

в) феодальний;

г) соціалістичний;

д) соціал-демократичний;

є) національно-демократичний.

15. Які риси притаманні дореформеному суду в Україні:

а) становість;

б) незалежність від адміністрації;

в) змагальність;

г) залежність від адміністрації;

д) тільки становість та змагальність;

є) гласність;

ж) наявність формалізму.

16. Назвіть основні законодавчі акти, якими регулювалось проведення реформи:

а) Положення про губернські та повітові земські установи 1864 р.;

б) Статут цивільного судочинства 1864 р.;

в) Положення про корпус жандармів;

г) Статут кримінального судочинства 1864 р.;

д) Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 р.;

є) тільки Положення про губернські та повітові земські установи 1864 р. і Положення про корпус жандармів;

ж) Статут про покарання, які накладалися мировими суддями 1865 р.

17. Які установи входили до судової системи України після реформи 60-х років:

а) інститут мирових суддів;

б) земський начальник;

в) міський суддя;

г) повітові члени окружних судів;

д) з'їзд мирових суддів.

18. Які особливості проведення судової реформи на Правобережній Україні Ви знаєте:

а) введення судових установ у два етапи;

б) проведення контрреформи наприкінці 80-х років;

в) мировий суд не було ліквідовано;

г) введення станових судів;

д) проведення контрреформи одночасно із судовою;

є) мирові судді призначалися урядом;

ж) мирові судді обиралися.

19. Підкресліть у тексті помилки:

Судова реформа в Україні була започаткована після прийняття судових статутів 1865 р. Згідно з ними утворювався інститут мирових суддів. Мирові суди створювались у селах, містах та повітах. Вищу мирову інстанцію становили земські дільничні начальники та з'їзд мирових суддів. Касаційною інстанцією були Сенат та губернські присутствія.

20. Поставте в третій колонці «так» чи «ні» залежно від того, чи був зазначений у другій колонці орган касаційною інстанцією для судового органу, віднесеного до першої колонки:

Судовий орган	Касаційна інстанція	Відповідь
Міський суддя	Губернське присутствіє	
Повітові члени окружного суду	Окружний суд	
Земські начальники	Відповідний департамент Сенату	
Міський суддя	З'їзд мировых суддів та повітовий з'їзд в особі його судового присутствія	
Повітові члени окружного суду	Відповідний департамент Сенату	
Земські начальники	Губернське присутствіє	

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Кодифікація українського права у першій третині XIX ст.
а) «Собрание малороссийских прав», 1807 р.
б) «Литовський Статут» російської редакції, 1811 р.
в) «Свод местных законов западных губерний», 1837 р.
2. Загальноімперські кодифікаційні роботи у XIX ст.
а) «Полное собрание законов Российской империи», 1830 р.
б) «Свод законов Российской империи», 1832 р.
в) Уложення про покарання кримінальне та виправне, 1845 р.
3. Основні риси права:
а) цивільного;
б) кримінального;
в) процесуального.

Основні (ключові) поняття: кодифікація українського права; загальноімперська кодифікація; основні риси права українських земель у складі Російської імперії.

Тематика реферативних завдань

1. Причини, основні напрями та наслідки кодифікації українського права у першій третині XIX ст.

2. Характерні риси цивільного права українських земель у XIX ст.

Питання для самостійного опрацювання

1. Які спільні та відмінні риси між кодифікованими збірками права XVIII і першої половини XIX ст. Ви можете назвати?

2. Визначте основні риси системи права українських земель у другій половині XIX – на початку XX ст.

Глосарій

Полное собрание законов Российской империи 1830 г. – інкорпорований збірник законодавчих актів Московської держави і Російської імперії, розміщених у хронологічному порядку. Виходило тричі: у 1830 р. (вміщувало близько 50 тис. документів за період від 1649 р. до 1825 р.); у 1830–1884 рр. (вміщувало близько 60 тис. документів за період від 1825 р. до 1881 р.); у 1884–1916 рр. (вміщувало близько 40 тис. документів за період від 1881 р. до 1913 р.).

Свод законов Российской империи 1832 р. – збірник чинних актів законодавства, що розміщувались у тематичному порядку. Виходив тричі. Перше видання – 1832 р., друге – 1842 р., третє – 1857 р. У подальшому застарілі томи Зводу замінювались новими, і на початок XX ст. Звід складався з 16 томів.

Свод местных законов западных губерний 1837 р. – кодифікований збірник українського права XVIII ст. Містив, в основному, норми цивільного і процесуального права. У зв'язку з імперською політикою російського царату не набув офіційного статусу.

Собрание малороссийских прав 1807 г. – кодифікований збірник українського права попереднього періоду. Містив норми цивільного права. У зв'язку з імперською політикою російського царату не дістав офіційного визнання.

Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. – кодифікований збірник норм кримінального права, який поділявся на Загальну і Особливу частини. У другій половині XIX ст. було видано кілька нових редакцій Уложення, зокрема, у 1857 р., 1866 р., 1885 р. Воно було замінено у 1903 р. на Уголовное уложение (Кримінальне уложення).

Питання для самоконтролю

1. Визначте зміст кодифікації українського права у першій третині XIX ст.
2. Охарактеризуйте кодифіковані правові пам'ятки українських земель першої третини XIX ст.
3. Визначте зміст загальноімперських кодифікаційних робіт у XIX ст.
4. Визначте основні риси цивільного права українських земель.
5. Визначте основні риси кримінального права українських земель.
6. Охарактеризуйте судовий процес в українських землях у XIX – на початку XX ст.

Тестові завдання

1. Визначте, норми якої галузі права були відображені у збірнику «Собрание малороссийских прав»:

а) кримінального;

б) адміністративного;

в) цивільно-процесуального;

г) цивільного;

д) кримінально-процесуального.

2. Назвіть рік видання Литовського Статуту московської редакції:

а) 1711;
б) 1767;
в) 1811;
г) 1837;
д) 1807.

3. Назвіть рік видання збірника «Свод местных законов западных губерній»:

а) 1807;
б) 1845;
в) 1811;
г) 1830;
д) 1837.

4. Визначте, які кодифікаційні роботи з'явились у XIX ст.:

а) «Книга Статут и прочие права малороссийские»;
б) «Собрание малороссийских прав»;
в) «Свод законов Российской империи»;
г) «Суд и расправа в правах малороссийских»;
д) «Права, по которым судится малороссийский народ»;
є) «Свод местных законов западных губерний».

5. Визначте, яким правовим пам'яткам притаманні такі види систематизації:

Інкорпорація; кодифікація; консолідація

Види систематизації	Правова пам'ятка
	«Собрание малороссийских прав»
	«Литовський Статут» російської редакції
	«Свод местных законов западных губерний»
	«Полное собрание законов Российской империи»
	«Свод законов Российской империи»
	Уложення про покарання кримінальне та виправне

6. Назвіть найсуттєвіші особливості Загальної та Особливої частини Уложення 1845 р.

Загальна частина	Особлива частина

7. Визначте, які чинники не впливали на обсяг цивільної дієздатності за законами Російської імперії після проведення селянської реформи 1861 р.:

а) стан здоров'я;
б) стать;
в) соціальний стан;
г) релігія;
д) вік;
є) свояцтво.

8. Визначте основні спільні і відмінні риси між «Уложением о наказаниях уголовных и исправительных» у редакції 1866 р., 1885 р. і Уголовным уложением 1903 р.

Назва	Спільні риси чи засади	Відмінні риси чи засади
Уложение о наказаниях уголовных и исправительных, 1866 р.		
Уложение о наказаних уголовных и исправительных, 1885 р.		
Уголовное уложение 1903 р.		

9. Визначте спільні та відмінні демократичні засади, що були передбачені Статутом кримінального судочинства 1864 р. і Статутом цивільного судочинства 1864 р.

№ з/п	Спільні засади чи риси	Відмінні засади чи риси
Статутом кримінального судочинства		
Статутом цивільного судочинства		

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Маніфест Олександра ІІ від 19 лютого 1861 року

(витяг)

...Ми почали цю справу актом нашого довір'я до російського дворянства, до перевіреної великими спробами відданості його престолові і готовності його до пожертв на користь батьківщини. Самому дворянству надали ми, з власного виклику його, зробити накреслення про новий устрій побуту селян, причому дворянам передлежало обмежити свої права на селян і підняти трудності перебудови не без зменшення своїх вигод. І довір'я наше виправдалось. В губернських комітетах, в особі членів їх, наділених довір'ям усього дворянського товариства кожної губернії, дворянство добровільно відмовилось відправа на особу кріпаків. В цих комітетах, після того як було зібрано потрібні відомості, зроблено накреслення про новий устрій побуту людей, що перебувають у кріпосному стані, та про їх відношення до поміщиків.

Ці накреслення, що виявилися, як і можна було чекати через особливість справи, різноманітними, зіставлені, узгоджені, зведені в правильне ціле, виправлені і доповнені в Головному в цій справі комітеті, і складені таким способом нові положення про поміщицьких селян та дворових людей, розглянуті в Державній раді.

Призвавши бога на допомогу, ми наважились дати цій справі виконавчий рух.

В силу зазначених нових положень кріпосні люди одержать свого часу повні права вільних сільських обивателів.

Поміщики, зберігаючи право власності на всі належні їм землі, передають селянам за встановлені повинності в постійне користування присадибну їх осілість і, крім того, для забезпечення побуту їх та виконання обов'язків їх перед урядом визначену в «положеннях» кількість польової землі і інших угідь.

Користуючись цим поземельним наділом, селяни за це зобов’язані виконувати на користь поміщиків визначені в «положеннях» повинності. У цьому стані, який є перехідним, селяни іменуються тимчасово-зобов`язальними.

Разом з тим їм дається право викуповувати присадибну їх осілість, а за згодою поміщиків вони можуть набувати у власність польові землі і інші угіддя, відведені їм в постійне користування. З таким придбанням у власність певної кількості землі селяни звільняться від обов'язків до поміщиків по викупленій землі і перейдуть у твердий стан вільних селян-власників.

Особливим положенням про дворових людей визначається для них перехідний стан, пристосований до їх занять та потреб; по закінченні дворічного строку від дня видання цього положення вони дістануть повне звільнення і термінові пільги...

...Звертаючи увагу на неминучі труднощі розпочатої перебудови, ми передусім покладаємо упования на всеблаге провидіння боже, що сприяє Росії.

За цим покладаємося на доблесну про благо загальне ревність благородного дворянського стану, якому не можемо не висловити від нас і від усієї батьківщини заслуженої вдячності за безкорисливе діяння для здійснення наших вказівок. Росія не забуде, що воно добровільно, керуючись тільки повагою до гідності людини і християнською любов'ю до ближніх, відмовилось від скасованого нині кріпосного права і поклало основу нової господарської будучини селян. Сподіваємося безсумнівно, що воно також благородно докладе надалі зусиль, щоб здійснити нові положення в доброму порядку, в дусі миру і доброзичливості, і що кожен власник довершить в межах свого маєтку великий громадянський подвиг всього стану, влаштувавши побут оселених на його землі селян та його дворових людей на вигідних для обох сторін умовах і тим дасть сільському населенню добрий приклад і заохочення до точного і сумлінного виконання державних постанов.

Вже наявні приклади щедрого піклування власників про благо селян і вдячності селян до благодійного піклування власників зміцнюють нашу надію, що взаємними добровільними угодами розв'яжеться велика частина труднощів, неминучих в деяких випадках застосування загальних правил до різноманітних обставин окремих маєтків, і що цим способом полегшиться перехід від старого порядку до нового і на майбутній час зміцниться взаємне довір'я, добра згода і одностайне прагнення до загальної користі.

А для найзручнішого приведення в дію тих угод між власниками і селянами, за якими ці будуть набувати у власність разом з садибами і польові угіддя, від уряду буде подано допомогу, на основі особливих правил, видачею позик і переведенням боргів, що лежать на маєтках.

Покладаємося і на здоровий розум нашого народу.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб.: У 2-х т. Упоряд. В. Д. Гончаренко. К., 1997. С. 231-233.

Завдання до документа:

1. Як змінився правовий статус селян згідно з Маніфестом від 19 лютого 1861 року?

Маніфест про удосконалення державного порядку (17 жовтня 1905 р.)

(витяг)

...Повелев предлежащим властям принять меры к устранению прямых проявлений беспорядка... Мы... признали необходимым объединить деятельность высшего правительства .

На обязанность Правительства возлагаем Мы выполнение непреклонной Нашей воли:

1.Даровать населению незыблемые основы гражданской свободы на началах действительной неприкосновенности личности, свободы совести, слова, собраний и союзов.

Не останавливая предназначенных выборов в Государственную Думу, привлечь теперь же к участию в Думе, в мере возможности, соответствующей краткости оставшегося до созыва Думы срока, те классы населения, которые ныне совсем лишены избирательных прав, предоставив за сим дальнейшее развитие начала общего избирательного права вновь установленному законодательному порядку.

3. Установить, как незыблемое правило, чтобы никакой закон не мог восприять силу без одобрения Государственной Думы и чтобы выбранным от народа обеспечена была возможность действительного участия в надзоре за закономерностью действий поставленных от нас властей.

Хрестоматія з історії держави і права України. Навч. посіб. У 2-х т. Упоряд. В. Д. Гончаренко. К., 1997. Т.1. С. 296.

Завдання до документа:

1. Які зміни відбулися в правовому статусі громадян Російської імперії завдяки зазначеному Маніфесту?

ТЕМА 10
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРІЇ, УГОРЩИНИ ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (кінець XVIII – початок XX ст.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Органи державної влади і управління у Галичині, Північній Буковині та Закарпатті. Судова система.

2. Суспільний лад західноукраїнських земель.

3. Джерела права західноукраїнських земель у складі Австрії та Угорщини. Кодифікація права в Австрії та Угорщині наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

4. Право західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії.

5. Основні риси права західноукраїнських земель:

а) цивільного;

б) кримінального;

в) процесуального.

Основні (ключові) поняття: державний механізм західноукраїнських земель у складі Австрії, Угорщини та Австро-Угорської імперії; суспільний лад західноукраїнських земель; джерела та основні риси права західноукраїнських земель у складі Австрії, Угорщини та Австро-Угорської імперії.

Тематика реферативних завдань

1. Система органів державної влади і управління у Галичині, Північній Буковині та Закарпатті: порівняльний аналіз.

2. Основні напрями та наслідки кодифікації права в Австрії та Угорщині наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть процес приєднання західноукраїнських земель до Австрії та Угорщини. Які причини приєднання Ви можете назвати?

2. Охарактеризуйте відмінності у правовому статусі різних груп та верств населення у Галичині, Північній Буковині та Закарпатті.

Глосарій

Австро-Угорська імперія (імперія Габсбургів) – дуалістична монархія, що виникла у 1867 р., складалась з Цислейтанії (Австрії та інших земель) та Транслейтанії (Угорщини й інших земель). Діяли дві конституції: в Австрії – груднева 1867 р., в Угорщині – квітнева 1848 р. Спільними для двох частин імперії був монарх, військо, фінанси і зовнішня політика. В інших питаннях вони були самостійні.

Гмина – громада.

Головна руська рада – політична організація, створена у травні 1848 р., діяльність якої була спрямована на об'єднання західноукраїнських земель у складі Австрії на правах автономії.

Головна українська рада – політична організація, створена у серпні 1914 р. на чолі з К. Левицьким з метою представництва перед центральною владою інтересів західноукраїнських земель. Закликала до боротьби проти Російської імперії, виступала за створення на Наддніпрянщині незалежної Української держави, надання західноукраїнським землям автономії у складі Австро-Угорської імперії. Продовжувачем її діяльності була Загальна українська рада (заснована у травні 1915 р.).

Жупа – адміністративно-територіальна одиниця на Закарпатті, очолювалась жупаном.

Комітат – адміністративно-територіальна одиниця на Закарпатті, кілька комітатів утворювали жупу.

Королівство Галичини і Лодомерії (Коронний Край) – адміністративно-територіальна одиниця Австрійської імперії (з 1867 р. – Австро-Угорської імперії) з центром у Львові. Виникає наприкінці XVIII ст. Територія охоплювала Івано-Франківську, Львівську, центральну та південну частину Тернопільської, Чернівецьку області України, Перемишльського, Жешівського, Тарнівського, Новосандецького і частини Краківського та Бельського воєводств Польщі. До складу галицької провінції у 1786–1849 рр. входила Буковина, а у 1795–1809 рр. – велика територія між ріками Пилиця і Західний Буг. Адміністративна влада належала губернському управлінню на чолі з губернатором. Вищим представницьким органом був крайовий сейм.

Крайовий сейм – представницький орган місцевої влади; створювався у 1861 р. у Галичині і на Буковині. Вважались органами, що мали наглядати за діяльністю органів місцевого самоврядування; у свою чергу, контролювались намісником і крайовим президентом. Очолювались маршалками; вибори проходили за куріями: землевласницькою, сільською, міською та торгово-промисловою. У галицькому сеймі домінували поляки, у буковинському – румуни.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте повноваження органів державної влади і управління в Галичині, Північній Буковині та Закарпатті.
2. Визначте правовий статус різних груп населення на західноукраїнських землях.
3. Визначте зміст кодифікації права в Австро-Угорщині наприкінці XVIII – на початку XIX ст.
4. Охарактеризуйте право західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії (1867 р. – початок XX ст.).
5. Охарактеризуйте основні риси цивільного права західноукраїнських земель.
6. Визначте основні риси кримінального права західноукраїнських земель.
7. Дайте характеристику судовому процесу на західноукраїнських землях.

Тестові завдання

1. Визначте адміністративно-територіальний устрій Галичини після проведення реформи 40-х роках XIX ст. Адміністративні одиниці мали назву:

а) повіти;

б) гмини;

в) дистрикти;

г) циркули;

д) староства;

є) комітати.

2. Визначте орган управління Галичиною у другій половині XIX ст.:

а) галицький крайовий сейм;

б) намісник;

в) губернатор;

г) крайовий президент;

д) крайовий маршалок;

є) крайовий комітет.

3. Знайдіть у тексті помилки та заповніть прогалини:

Вибори до буковинського крайового сейму, заснованого у 1864 р., проходили за п'ятьма куріями. До першої входили землевласники, до другої – промислова буржуазія, до третьої – чиновники і …, до четвертої – робітники, п'ята мала бути представлена …

4. Визначте, до якого виду поділу Закарпаття у першій половині XIX ст. відносились відповідно домінії та жупи:

а) адміністративно-територіального та територіально-економічного;

б) територіально-економічного та адміністративно-територіального;

в) тільки адміністративно-територіального;

г) тільки територіально-економічного.

5. Із запропонованих понять і термінів внесіть до таблиці ті, якими визначались особливості виборчого закону до Галицького сейму від 14.02.1914:

Вибори за 6 куріями; пасивне виборче право – 21 рік; загальне виборче право; багатоступеневість виборів; вибори за чотирма куріями; пряме виборче право; активне виборче право – 18 років; плюральність; пасивне виборче право – 30 років; право голосу надавалось жінкам; поділ виборців за національністю; відкритість голосування.

6. Визначте, в якому році було скасоване кріпосне право на західноукраїнських землях:

а) 1861;
б) 1795;
в) 1849;
г) 1848;
д) 1870.

7. Внесіть до таблиці спільні і відмінні риси суспільного ладу західноукраїнських земель у першій та другій половині XIX ст.:

Назва	Спільні риси	Відмінні риси
Суспільний лад у першій пол. XIX ст.		
Суспільний лад у другій пол. XIX ст.		

8. Який кодекс було прийнято в Австро-Угорщині у 1787 р., що діяв на території Західної України:

а) кримінально-процесуальний;

б) цивільний;

в) кримінальний;

г) цивільно-процесуальний;

д) адміністративний.

9. Назвіть важливі наслідки проведення кодифікаційних робіт на західноукраїнських землях наприкінці XVIII ст.

а) заміна польського законодавства російським;

б) заміна польського законодавства австрійським;

в) польське законодавство залишилось без змін;

г) польське законодавство було поєднане з російським;

д) заміна польського законодавства угорським.

10. Визначте, в якому році набув чинності на західноукраїнських землях новий цивільно-процесуальний кодекс Австро-Угорської імперії:

а) 1892;

б) 1898;

в) 1905;

г) 1900;

д) 1901.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Конституційний закон Австро-Угорської імперії про судову владу (21 грудня 1867 р.)

1. Всякое отправление правосудия в государстве совершается от имени Императора. Судебныя решения и приговоры постановляются от имени императора .

2. Организация и компетенция судов определяются законами. Исключительные суды могут быть установлены лишь в случаях, предварительно определенных законом.

3. Компетенция военных судов определяется специальными законами.

4. Юрисдикция по отношению к полицейским поступкам и налогам определяется законом.

5. Судьи несменяемы и назначаются пожизненно императором или от его имени.

6. Судьи, при отправлении своих судейских обязанностей, совершенно свободны и независимы. Они могут быть смещены не иначе, как в случаях, указанных законом, и на основании правильно постановленного судебнаго решения, они могут быть временно отчислены от своей должности не иначе, как по приказу председателя или другой высшей судебной власти, при условии немедленной передачи дела компетентному суду; не позволяется перемещать их или увольнять в отставку против их воли иначе, как в случаях и порядке, установленными законом. Эти постановления не касаются перемещений или отставки, вызываемых переменами в организации судебных мест.

7. Судебныя места не могут судить о силе правильно изданных законов; напротив того, они могут судить о силе административных распоряжений во время и по случаю процессов, которые законным образом ведутся в судебных местах.

8. Все чиновники судебнаго сословия должны, кроме должностной присяги, принести присягу незыблемо соблюдать конституционные законы.

9. Независимо от других средств судебной процедуры, против государства и его чиновников судебного сословия может быть вчинен иск, в случае судебных ошибок. Это право иска определяется специальным законом.

Судоговорение, как в гражданских, так и в уголовных судах, происходит публично. Исключения из этого правила установляются законом. Жалобная система допускается в уголовных судах.

По преступлениям, подлежащим тяжким наказаниям по закону, а также по всем преступлениям и уголовным проступкам политическаго характера, или современным путем печати, о виновности (или невиновности) обвиняемаго решают присяжные.

Суд верховный и кассационный, заседающий в Вене, установляется для королевств и областей, представленных в рейхсрате.

Император имеет право амнистии; он имеет также право отменять или смягчать наказания, наложенныя судами, равно как освобождать осужденных от законных последствий осуждения, исключая ограничений, содержащихся в законе об ответственности министров. Регламентирование права издавать приказы по поводу того, чтобы наказуемый поступок не подлежал преследованию, или чтобы начатое преследование было прекращено, находится в законах об уголовном судопроизводстве.

Судебная и административная функции разделены на всех ступенях процесса.

Во всех случаях, где административная власть, согласно существующим или могущим быть изданными в будущем законам, призвана решать споры между частными лицами, сторона, потерпевшая в своих правах от административнаго решения, свободна обращаться на своего противника в обыкновенные суды. Кроме того, всякий, кто считает себя потерпевшим в своих правах вследствие какого-либо решения или меры административной власти, имеет право обращаться к административному суду, в публичном и устном порядке, с иском против представителя административной власти. Случаи, в которых административный суд призван постановлять решения, состав этого суда и порядок судопроизводства определяются специальным законом.

Заруба В. М. Історія держави і права України: Навч. посіб. В. М. Заруба. К., 2006. С. 190-192.

Завдання до документа:

1. Назвіть основні принципи судочинства за документом.

2. Визначіть компетенцію імператора за зазначеним законом.

Конституційний закон на зміну закону від 26 лютого 1861 року про імперське представництво (21 грудня 1867 р.)

1. Общее представительство королевств: Богемии, Далмации, Галиции и Лодемерии с великим герцогством Краковским, эрцгерцогства Австрийскаго выше и ниже Эннса, герцогств Зальцбурга, Штирии, Каринтии, Карниолии и Буковины, маркграфства Моравии, герцогства верхней и нижней Силезии, графства княжества Тироля и области Форальберга, маркграфства Истрии, графства княжества Герца и Градиски и города Триеста со своей областью – осуществляется рейхсратом. Рейхсрат состоит из палаты господ и палаты депутатов. Никто не может быть одновременно членом обеих палат.

2. Совершеннолетние принцы императорской фамилии считаются членами палаты господ по рождению.

3. Наследственными членами палаты господ считаются совершеннолетние главы семейств туземной знати, обладающие значительной земельной собственностью в королевствах и областях, представленных в рейхсрате, и пожалованные этим достоинством наследственно от Императора.

4. Членами палаты господ состоят, вследствие их высокаго церковнаго достоинства, все архиепископы и те из епископов, которые имеют княжеский ранг, принадлежащий к королевствам и областям, представленным в рейхсрате.

5. Императору предоставляется право призывать в палату господ пожизненно выдающихся людей королевств и областей, представленных в рейхсрате, которые оказали значительныя услуги государству, церкви, наукам и искусствам.

6. (Измененная законом 2 апреля 1873 г.). Палата депутатов состоит из 353 членов, избранных и распределенных следующим образом: от королевства Богемии – 92; от королевства Далмации – 9; от королевства Галиции и Лодемерии с великим герцогством Краковским – 63; от великаго герцогства Австрийскаго ниже Эннса – 37; от великаго герцогства Австрийскаго выше Эннса – 17; от герцогства Зальцбургскаго – 5; от герцогства Штирии – 23; от герцогства Каринтии – 9; от герцогства Карниолии – 10; от герцогства Буковины – 9; от маркграфства Моравии – 36; от герцогства верхней и нижней Силезии –

10; от графства княжества Тироля – 18; от области Форальберга – 3; от маркграфства Истрии – 4; от графства княжества Герца и Градиски – 4; от города Триеста с его областью – 4.

8. Государственные чиновники, избранные в палату депутатов, не должны выходить в отставку для осуществления своих полномочий.

9. Император назначает президента и вице-президента палаты господ из числа ея членов на одну сессию. Палата депутатов избирает себе из своих членов президента и вице-президента. Каждая из обеих палат назначает сама прочих членов своего служебнаго персонала.

10. Рейхсрат созывается Императором каждый год, по возможности в течение зимних месяцев.

11. Компетенция рейхсрата охватывает все дела, относящиеся к правам, обязанностям и интересам, общим всем королевствам и землям, которыя он представляет, исключая тех дел, которыя, вследствие соглашения с землями венгерской короны, должны быть обсуждаемы сообща между ними и другими землями монархии. Таким образом, к компетенции рейхсрата принадлежат:

a) обсуждение и одобрение торговых договоров и тех из политических трактатов, которые возлагают обязательства на империю или какое-либо из государств, ее составляющих, или на простых граждан, или могут привести к изменению территории королевств и областей, представленных в рейхсрате;

b) все дела, касающияся способа набора, регламентирования и продолжительности военной службы; в частности ежегодное вотирование состава армии и правил относительно доставления войскам продовольствия и помещения;

c) регламентирование бюджета государственного управления, и в частности ежегодное вотирование налогов и пошлин; рассмотрение государственных счетов и результатов финансовых операций; выпуск новых займов, конверсия стараго государственнаго долга, отчуждение, преобразование и заклад недвижимой государственной собственности; законодательство о монополиях и регалиях, и вообще все финансовые дела, которыя являются общими для королевств и областей, представленных в рейхсрате;

a) регламентирование монетной системы и эмиссионных банков, таможенныя и торговыя дела, телеграфы, почты, железныя дороги, судоходство и другие способы сообщения в империи;

б) законодательство о кредите, банках, привилегиях на изобретения, промышленности, исключая права на продажу напитков; веса и меры; гарантия фабричных марок и образцов;

с) врачебное законодательство, равно как меры, направленныя против эпидемий и эпизоотии;

д) законодательство о правах граждан и нации, охрана иностранцев, паспорты и перепись населения;

е) законодательство о вероисповедных вопросах, правах ассоциаций и союзов, о печати и обеспечении литературной собственности;

г) определение порядка обучения в народных школах и гимназиях, равно как законодательство об университетах;

i) уголовное законодательство и законодательство о полицейских взысканиях; гражданское законодательство, за исключением того, что касается государственной росписи и тех предметов, которые, согласно провинциальным статутам и настоящему конституционному закону, составляют компетенцию ландтага; торговое законодательство; морское право; законы о рудниках и ленах;

к) законодательство об основах судебной и административной организации;

1) законы во исполнение конституционных законов об общих правах граждан, об имперском суде, судебной власти и власти правительственной и исполнительной;

м) законодательство об обязанностях и взаимных отношениях отдельных государств;

н) законодательство о форме, в которой должны обсуждаться дела, признанныя по соглашению с землями венгерской короны имеющими общий интерес.

12. Все предметы законодательства, кроме предоставленных рейхсрату настоящим законом, входят в полномочия ландтага королевств и областей, представленных в рейхсрате, и регулируются в означенных ландтагах конституционным порядком. Однако если бы ландтаг нашел, что законодательный вопрос, входящий в его компетенцию, должен быть обсуждаем и решаем рейхсратом, то этот вопрос, в данном частном случае и по отношению к данному ландтагу, может быть предоставлен на рассмотрение рейхсрата.

13.Законодательные проекты представляются в рейхсрат правительством. Рейхсрат с своей стороны имеет право вносить проекты законов по предметам своей компетенции. Всякий закон требует согласия обеих палат и утверждение императора. Если бы случилось,

что по поводу некоторых статей закона о финансах или по поводу закона о контингенте армии, согласия между палатами, несмотря на повторныя обсуждения, не состоялось, то следует считать принятой наименьшую цифру.

Если чрезвычайныя обстоятельства делают необходимой, в перерыв заседаний (рейхсрата) какую-нибудь меру, требующую, согласно конституции, обсуждения в рейхсрате, то она может быть принята, за коллективной ответственностью министров, по приказу императора, но под условием, чтобы она не вносила никаких изменений в конституционные законы, и чтобы из нея не вытекало ни каких-либо постоянных расходов для государственного казначейства, ни отчуждения государственной территории. Приказы, изданные при таких обстоятельствах, имеют временно силу законов, если они подписаны всеми министрами и опубликованы согласно предписаниям настоящей конституции. Они теряют силу закона, если правительство не внесет их на одобрение рейхсрата в сессию, непосредственно следующую за их обнародованием, и прежде всего на одобрение палаты депутатов в течение четырех недель после созвания, или если одна из палат отказывает им в одобрении. Министры отвечают коллективно за применение этих приказов после того, как они потеряли предоставленную им временно силу закона.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. У поряд. А. С. Чайковський. К., 2003. С. 269-274.

Завдання до документа:

1. Доведіть, що Австрійська імперія за формою правління с конституційною монархією. Назвіть повноваження імператора.

2. З яких палат складається рейхсрат? Як формується депутатський корпус?

3. *Дайте правову характеристику компетенции рейхсрата за зазначеним документом.*

ТЕМА 11
ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Питання для обговорення, дискусії

1. Утворення та діяльність Центральної Ради і проголошення УНР.

2. Органи центральної та місцевої влади і управління УНР. Судова система.

3. Право України періоду Центральної Ради (Універсали та законодавство Центральної Ради, Конституція УНР 29.04.1918).

4. Утворення Гетьманату П. Скоропадського. Державне будівництво (організація влади і управління, судова система).

5. Законодавство Гетьманату П. Скоропадського.

Основні (ключові) поняття: державний механізм України періоду Центральної Ради; право України періоду Центральної Ради; державне будівництво України періоду Гетьманату П. Скоропадського; право України періоду Гетьманату П. Скоропадського

Тематика реферативних завдань

1. Основні напрями діяльності Центральної Ради (березень–жовтень 1917 р.).

2. Характеристика повноважень органів центральної влади і управління УНР.

3. Характеристика основних положень Конституції УНР 29.04.1918.

4. Розвиток державного механізму Гетьманату П. Скоропадського.

5. Характеристика конституційного законодавства Української держави.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте політичну та соціально-економічну ситуацію в Україні на початку 1917 р.

2. З'ясуйте політико-ідеологічні програми партій, що входили до складу Центральної Ради. У чому їхні спільні та відмінні риси?

3. Висвітліть питання про зовнішньополітичну діяльність УНР.

4. Визначте, в яких відносинах перебувала гетьманська влада з соціалістичними партіями? Чому, на Вашу думку, соціалістичні партії відмовилися від участі у розбудові Української держави?

5. Висвітліть питання про зовнішньополітичну діяльність Гетьманату П. Скоропадського.

Глосарій

І Всекраїнський військовий з'їзд (05–08.05.1917) – на ньому були прийняті важливі рішення: 1. Центральна Рада – єдиний компетентний орган влади в Україні. 2. Тимчасовий уряд і Петроградська Рада мають прийняти акт про національно-територіальну автономію України. 3. Українізація армії триватиме. Для здійснення українізації армії був обраний генеральний військовий комітет. Генеральний військовий комітет повинен, погоджуючи свої дії з російським генеральним штабом, створити окремі українські частини, українські команди на деяких кораблях Балтійського флоту, українізувати весь Чорноморський флот.

ІІ Всеукраїнський військовий з'їзд (05–10.06.1917) – на ньому були прийняті важливі рішення: 1. Закликати Центральну Раду негайно приступити до створення автономного устрою України. 2. Запропонувати погодити питання автономії України з національними меншинами. 3. Ухвалити Перший Універсал Центральної Ради. 4. Створити вищу українську військову установу – Генеральний комітет; схвалити і запропонувати продовжити українізацію армії. 5. Обрати Раду військових депутатів. 6. Постановити, щоб Рада військових депутатів увійшла до складу Центральної Ради.

І Всеукраїнський селянський з'їзд (28.05. – 2.06.1917) – на ньому були прийняті важливі рішення: 1. Підтримати політику Центральної Ради, спрямовану на досягнення автономії України. 2. Засудити Тимчасовий уряд за відмову надати автономію Україні. 3. Обрати Раду селянських депутатів та її виконавчий орган – Центральний комітет Селянської спілки. 4. Прийняти рішення про входження до Центральної Ради Ради селянських депутатів і Центрального комітету.

Генеральний Секретаріат – вищий орган управління, своєрідний уряд**;** засновано 15.06.1917, правовий статус визначався «Статутом Генерального Секретаріату» від 16.07.1917, згідно з яким Генеральний Секретаріат мав право призначати посадовців, приймати нормативно-правові акти урядового характеру тощо. До складу входили: писар, секретар фінансів, секретар міжнаціональних справ, секретар освіти, секретар судових справ, секретар земельних справ, секретар продовольчих справ. Після проголошення IV Універсалу перетворюється на Раду Народних Міністрів.

Генеральний Суд – вищий судовий і наглядовий орган в УНР; створено у грудні 1917 р.; складався з трьох департаментів – цивільного, адміністративного і кримінального. Ця назва була збережена і законом Української держави від 02.06.1918 (Генеральний Суд отримував усі повноваження російського Сенату). 08.07.1918 новим Законом «Про Державний Сенат» було запроваджено нову вищу судову інстанцію – Державний Сенат, діяльність якого мала регулюватись відповідними російськими нормативно-правовими актами.

Гетьман – вища посадова особа в Українській державі. Він володів законодавчою владою, вищою виконавчою, вів зносини з іноземними державами, був верховним командувачем. Гетьман призначав голову Ради Міністрів – Отамана-міністра і затверджував її склад.

Грамота до всього українського народу – письмове звернення до українського народу П. Скоропадського від 29.04.1918, в якому він обіцяв відновити нормальне життя, скасував соціальну й економічну політику Центральної Ради.

Закони про тимчасовий державний устрій України 29.04.1918. – своєрідна «Конституція» Української держави, в якій викладалась організація державної влади в країні, основи соціально-економічної політики. Передбачали встановлення сильної влади гетьмана, відсутність парламенту; проголошували деякі основні права і обов'язки громадян; визнавали недоторканність приватної власності тощо.

Конституція УНР – основний закон УНР, ухвалений Центральною Радою 29.04.1918. Складалась із семи розділів і визначала основні засади організації влади в УНР, права людини, організацію місцевого самоврядування, основи міжнаціональних відносин та ін. Згідно з Конституцією УНР мала стати на шлях розвитку парламентської республіки.

Рада Міністрів – уряд в Українській державі. Його головою був Отаман-міністр (у подальшому – Голова), призначуваний гетьманом, склад Ради Міністрів затверджувався гетьманом за поданням Отамана. Основним завданням Ради Міністрів була організація здійснення управління в державі.

«Тимчасова інструкція для Генерального секретаріату Тимчасового уряду на Україні» (серпень 1917 р.) – цей документ встановлював, що: 1. Влада Генерального секретаріату поширюється на п'ять губерній – Київську, Волинську, Подільську, Полтавську, частину Чернігівської. 2. Генеральний секретаріат повинен бути підзвітним не Центральній Раді, а Тимчасовому уряду. Зі сфери компетенції Генерального секретаріату виключалися військові, продовольчі справи, пошта, телеграф, суд. В екстрених випадках ТУ мав право безпосередньо керувати органами місцевої влади (тобто без Генерального секретаріату). Генеральний секретаріат зменшувався кількісно (до семи секретарів), чотири з них мали бути представниками національних меншин. 3. Центральна Рада позбавлялася законодавчих прав.

Центральна Рада – загальноукраїнський політичний центр, створений за ініціативою Товариства українських поступовців, що поступово перетворюється на парламент із певними особливостями (тимчасовість, формування через делегування представників від громадських організацій тощо). Датою заснування

Центральної Ради вважається 03–04.03.1917. До її складу увійшли, в основному, партії соціал-демократичного спрямування, представники наукових, культурно-освітніх, військових організацій тощо. Центральна Рада виступала за соціал-демократичний розвиток України у складі оновленої федеративної Росії на правах автономії. Утворила в своєму складі Малу Раду – комітет, який мав оперативно вирішувати важливі питання; обрала Генеральний Секретаріат – вищий орган управління в Україні. Центральна Рада за період свого існування проголосила чотири Універсали, видала кілька актів, якими мали регулюватись відносини власності, відносини у галузі державного будівництва, міжнаціональні відносини тощо. Припинила своє існування 29.04.1918 внаслідок приходу до влади гетьмана П. Скоропадського.

Українська держава – офіційна назва Наддніпрянської України за правління гетьмана П. Скоропадського. Виникла внаслідок державного перевороту 29.04.1918. Верховна влада в Українській державі належала гетьману, виконавчу владу здійснювала Рада Міністрів. Режим гетьмана П. Скоропадського не здобув широкої підтримки населення. 14.12.1918 він зрікся влади і залишив Україну.

Українська Народна Республіка (УНР) – українська національна держава, проголошена 07.11.1917 р. III Універсалом Центральної Ради. 09.01.1918 IV Універсалом Центральна Рада проголосила незалежність УНР. Повалена переворотом гетьмана П. Скоропадського 29.04.1918 р. Відновлена у грудні 1918 р. Директорією. Остаточно ліквідована після поразки національно-визвольних змагань.

Універсали Центральної Ради – своєрідні правові документи у формі звернення до населення України. І Універсалом (10.06.1917) проголошувалась суверенність українського народу, національно-територіальну автономію у складі Росії; запровадження податку на потреби України, відмову передавати податки до Росії; ІІ Універсалом (03.07.1917) оголошувалась відмова від автономного статусу України до вирішення питання по суті Всеросійськими Установчими зборами, Центральна Рада і Генеральний Секретаріат мали бути крайовими органами влади; ІІІ Універсалом (07.11.1917) проголошувалась Українська Народна

Республіка, але у федеративних зв'язках з Російською Республікою, деякі права і свободи громадян, скасування приватної власності на землю, смертної кари, надання національним меншинам права на національно-персональну автономію; IV Універсалом (09.01.1918) – проголошується, що УНР стає самостійною державою.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес утворення та діяльності Центральної Ради (березень–жовтень 1917 р.).
2. Дайте характеристику повноваженням органів центральної та місцевої влади і управління УНР.
3. Охарактеризуйте зміст Універсалів Центральної Ради. У чому їхні спільні та відмінні риси?
4. Визначте основні напрями розвитку законодавства Центральної Ради.
5. Охарактеризуйте основні положення Конституції УНР 29.04.1918.
6. Дайте характеристику повноваженням органів центральної та місцевої влади і управління Української держави.
7. Визначте основні напрями розвитку законодавства Української держави.
8. У чому, на Вашу думку, полягали суттєві відмінності законодавства Центральної Ради і Гетьманату П. Скоропадського?

Тестові завдання

1. Визначте, як з початку створення Центральної Ради в її програмних документах визначалось політичне майбутнє України:

а) повна незалежність;
б) автономія у складі унітарної Російської монархічної держави;
в) автономія у складі Російської федеративної республіки;
г) як суб'єкт Російської конфедерації;
д) як звичайна провінція Російської держави.

2. Внесіть до таблиці особливості формування і діяльності Центральної Ради:

3. Визначте, як до проголошення IV Універсалу називався в Україні уряд:

а) Директорія;

б) Мала Рада;

в) Тимчасовий уряд;

г) Генеральний Секретаріат;

д) Мала Рада Міністрів.

4. Визначте, який принцип розбудови місцевого самоврядування був домінуючим в УНР:

а) обмежене самоврядування поєднувалось із суворою централізацією;

б) широке самоврядування поєднувалось з децентралізацією;

в) органи місцевого самоврядування ототожнювались з місцевими органами державної влади;

г) місцеве самоврядування взагалі не передбачалось.

5. Визначте вищий судовий орган за Конституцією УНР 29.04.1918:

а) Верховний суд;

б) Суд УНР;

в) Генеральний суд;

г) Вищий суд;

д) Сенат.

6. Назвіть дату видання II Універсалу Центральної Ради:

а) 20.11.1917;

б) 03.07.1917;

в) 03.06.1917;

г) 09.01.1918;

д) 29.04.1918.

7. Назвіть основні положення ІІІ Універсалу:

а) відмова від автономії України до скликання всеросійських Установчих зборів;

б) проголошення УНР;

в) проголошення УНР незалежною державою;

г) проголошення злуки з ЗУНР.

8. Визначте форму правління в Україні згідно з Конституцією УНР 29.04.1918:

а) парламентсько-президентська республіка;

б) конституційна монархія;

в) президентська республіка;

г) парламентська республіка;

д) необмежена монархія;

є) дуалістична монархія.

9. З'ясуйте, який принцип було покладено в основу земельного законодавства Центральної Ради:

а) непорушності приватної власності;

б) соціалізації землі;

в) часткової соціалізації землі;

г) скасування всіх форм власності, крім власності народу УНР;

д) приватна власність дозволялась на земельні ділянки не більше 100 десятин.

10. Коли були видані «Закони про тимчасовий державний устрій України»:

а) 20.05.1918;

б) 20.11.1917;

в) 08.07.1918;

г) 29.04.1918;

д) 08.07.1919.

11. Назвіть особливості державного устрою Української держави:

а) сильна влада гетьмана, відсутність парламенту;

б) сильна законодавча влада, гетьман тільки затверджує закони;

в) відсутність парламенту, державою управляють органи виконавчої влади (Рада Міністрів);

г) сильна виконавча влада, гетьман є лише главою держави.

12. Підкресліть у другій та третій колонці помилки:

Державний лад Української держави гетьмана П. Скоропадського:

Орган держави чи посадова особа	Влада	Влада
Гетьман	Законодавча	Виконавча
Рада міністрів	Законодавча	Виконавча
Державний Сенат	Виконавча	Законодавча
Губернські старости	Судова	Виконавча

13. Визначте, який принцип в Українській державі було покладено в основу розбудови місцевої державної адміністрації:

а) поєднання місцевої адміністрації з широким місцевим самоврядуванням;

б) заміни органів місцевої влади органами місцевого самоврядування;

в) створення системи органів місцевої адміністрації з широкими повноваженнями;

г) надання органам місцевої адміністрації поліцейських функцій;

д) поєднання адміністративних функцій і судової влади.

14. Внесіть до таблиці особливості Закону Української держави «Про Державний Сенат»:

15. Внесіть до таблиці відмінні риси законодавства про громадянство, земельного законодавства та законодавства про військове будівництво УНР та Української держави:

Назва	УНР	Українська держава
Законодавство про громадянство		
Земельне законодавство		
Законодавство про військове будівництво		

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Універсал Центральної Ради (10 червня 1917 р.)

Народе Український!

Народе селян, робітників, трудящого люду!

Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей української землі .

Найкращі сини твої, виборні люди від сел, від фабрик, від солдатських казарм, од усіх громад і товариств українських вибрали нас, Українську Центральну Раду, й наказали нам стояти й боротись за ті права та вольности.

Твої, Народе, виборні люди заявили свою волю так:

Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською; хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські Збори.

Ті ж закони, що мають лад давати по всій Російській державі, повинні видаватися у Всеросійському Парламенті.

Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба, й які закони для нас лучші.

Ніхто краще наших селян не може знати, як порядкувати своєю землею. І через те ми хочемо, щоб після того, як буде одібрано по всій Росії поміщицькі, казенні, царські, монастирські та інші землі у власність народів, як буде видано про це закон на Всеросійському Учредительнім Зібранні, право порядкування нашими українськими землями, право користування ними належало тільки нам самим, нашим Українським Зборам (Соймові).

Так сказали виборні люди з усієї Землі Української.

Сказавши так, вони вибрали з поміж себе нас. Українську Центральну Раду, й наказали нам бути на чолі нашого народу, стояти за його права й творити новий лад вільної автономної України.

І ми, Українська Центральна Рада, вволили волю свого народу, взяли на себе великий тягар будови нового життя й приступили до тієї великої роботи.

Ми гадали, що Центральне Російське Правительство простягне нам руку в сій роботі, що в згоді з ним ми, Українська Центральна Рада, зможемо дати лад нашій землі.

Але Тимчасово Російське Правительство одкинуло всі наші домагання, одпхнуло простягнену руку українського народу.

Ми вислали до Петрограду своїх делегатів (послів), щоб вони представили Російському Тимчасовому Правительству наші домагання.

А найголовніші домагання ті були такі:

Щоб Російське Правительство прилюдно окремим актом заявило, що воно не стоїть проти національної волі України, проти права нашого народу на Автономію.

Щоб Центральне Російське Правительство по всіх справах, що торкаются України, мало при собі нашого комісаря по українських справах.

Щоб місцева власть на Вкраїні була об'єднана одним представником від Центрального Російського Правительства, себто вибраним нами комісаром на Вкраїні.

Щоб певна частина грошей, які збираються в Центральну Казну з нашого народу, була віддана нам, представникам сього народу, на національно-культурні потреби його.

Всі ці домагання наші Центральне Російське Правительство одкинуло. Воно не схотіло сказати, чи признає за нашим народом право на Автономію, та право самому порядкувати своїм життям. Воно ухилилось од відповіді, одіславши нас до майбутнього Всеросійського Учредительного Зібрання.

Центральне Російське Правительство не схотіло мати при собі нашого комісаря, не схотіло разом з нами творити новий лад.

Так само не схотіло признати комісаря на всю Україну, щоб ми могли разом з ним вести наш край до ладу й порядку.

І гроші, що збираються з нашої землі, одмовилось повернути на потреби нашої школи, освіти й організації.

І тепер, Народе Український, нас приневолено, щоб ми самі творили нашу долю. Ми не можемо допустити край наш на безладдя та занепад. Коли Тимчасове Російське Правительство не може дати лад у нас, коли не хоче стати разом з нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе. Це наш обов'язок перед нашим краєм і перед тими народами, що живуть на нашій землі.

І через те ми, Українська Центральна Рада, видаємо цей Універсал до всього нашого народу й оповіщаємо: однині самі будемо творити наше життя.

Отже, хай кожен член нашої нації, кожен громадянин села чи города однині знає, що настав час великої роботи.

Од сього часу кожне село, кожна волость, кожна управа повітова чи земська, яка стоїть за інтереси українського народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою.

Там, де через якісь причини адміністративна влада зосталась у руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам повести широку, дужу організацію та освідомлення народу, й тоді перевибрати адміністрацію.

В городах і тих місцях, де українська людність живе всуміш з іншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди й порозуміння з демократією тих національностей і разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя.

Центральна Рада покладає надію, що народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій у нашім краю й у цей тяжкий час вседержавного безладдя дружно, одностайно з нами стануть до праці коло організації автономної України.

І коли ми зробимо цю підготовчу організаційну роботу, ми скличемо представників від усіх народів землі української й виробимо закони для неї. Ті закони, той увесь лад, який ми підготовимо, Всеросійське Учредительне Зібрання має затвердити своїм законом.

Народе Український! Перед твоїм вибраним органом – Українською Центральною Радою стоїть велика й висока стіна, яку їй треба повалити, щоб вивести народ свій на вільний шлях.

Треба сил для того. Треба дужих, сміливих рук. Треба великої народньої праці. А для успіху тої праці насамперед потрібні великі кошти (гроші). До цього часу український народ усі кошти свої оддавав у Всеросійську Центральну Казну, а сам не мав, та не має й тепер від неї того, що повинен би мати за це.

І через те ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організованим громадянам сел і городів, усім українським громадським управам і установам 31-го числа місяця липня (іюля) накласти на людність особливий податок на рідну справу й точно, негайно й регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради.

Народе Український! У твоїх руках доля твоя. В цей трудний час всесвітнього безладдя й розпаду докажи своєю одностайністю й державним розумом, що ти, народ робітників, народ хліборобів, можеш гордо й достойно стати поруч з кожним організованим, державним народом, як рівний з рівним.

Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття. Т. Гунчак. К, 1993. С. 254-256.

Завдання до документа:

1. Визначіть зміст та значення І Універсалу від 10 червня 1917 року.

ІІ Універсал Центральної Ради (3 липня 1917 р.)

Громадяне української землі! Представники Тимчасового Правительства повідомили нас про ті конкретні заходи, які задумує перевести Тимчасове Правительство в справі управи Україною до Установчих Зборів. Тимчасове Правительство, стоячи на сторожі завойованих революційним народом свобід, признаючи за кожним народом право на самоозначення та полишаючи остаточне усталення його форми Установчим Зборам, простягає руку представникам української демократії й Центральній Українській Раді та закликує в порозумінню з ним творити нове життя України на добро всієї революційної Росії .

Ми, Центральна Українська Рада, стоячи, як все, за тим, щоб не відривати України від Росії та щоб разом з усіма її народами змагати до піднесення й розвитку цілої Росії та до єдности її демократичних сил, з задоволенням приймаємо заклик Правительства до єдности й сповіщаємо всіх громадян України, що вибрана українським народом через його революційні організації Центральна Українська Рада незабаром буде доповнена на справедливих основах представниками инших народностей, які живуть на Україні, через їхні революційні організації, і тоді буде тим єдиним найвищим органом революційної демократії України, що заступатиме інтереси цілого населення нашого краю.

Доповнена Центральна Українська Рада виділить наново споміж себе окремий відповідальний перед нею Генеральний Секретаріат, який буде предложений до затвердження Тимчасовому Правительству

в характері представника найвищої краєвої власти Тимчасового Правительства на Україні. В сім органі будуть зосереджені всі права й засоби, щоб він яко представник демократії на цілій Україні й рівночасно яко найвищий краєвий орган управи міг виповнити складну роботу організації й будування життя всього краю в згоді з цілою революційною Росією.

У згоді з иншими національностями України й діючи на полі державної управи яко орган Тимчасового Правительства Генеральний Секретаріат Центральної Ради твердо йтиме шляхом закріплення нового ладу, витвореного революцією.

Змагаючи до автономного устрою України, Центральна Українська Рада в порозумінню з національними меншостями України приготовлятиме проекти законів про автономний лад України для предложения їх на затвердження Установчим Зборам.

Зважаючи, що утворення краєвого органу Тимчасового Правительства на Україні забезпечує бажане наближення управи краєм до потреб місцевого населення в межах, можливих до Установчих Зборів, і думаючи, що доля всіх народів Росії тісно зв'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче відкидаємо проби самочинного здійснювання автономії України до Всеросійських Установчих Зборів.

Що ж торкається комплектування українських військових частей, Центральна Українська Рада матиме своїх представників при кабінеті міністра війни, в генеральнім штабі й при верховнім головнокомандуючім для участи при комплектуванню окремих частей виключно українцями, оскільки заходи в сім напрямі на думку міністра війни будуть можливі з технічного боку без нарушения бойової здатности армії.

Сповіщаючи про се громадян України, ми твердо віримо, що українська демократія, яка наділила нас своєю волею, разом з революційним правительством доложить усіх своїх сил, щоб довести край і зокрема Україну до остаточної побіди революції.

Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття. Т. Гунчак. К., 1993. С. 259-261.

Завдання до документа:

1. Дайте правовий аналіз II Універсалу від 3 липня 1917 року та визначення його значення для відбудови державності в Україні.

III Універсал Центральної Ради
(7 листопада 1917 р.)

Народе український і всі народи України!

Тяжка і трудна година впала на землю Російської Республіки. На півночі в столицях іде межиусобна й кривава боротьба. Центрального Правительства нема й по державі шириться безвластя, безлад і руїна .

Наш край так само в небезпеці. Без власти, дужої, єдиної, народным Україна також може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе український! Ти разом з братніми народами України поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, в ім'я творення ладу в нашій країні, в ім'я рятування всеї Росії, оповіщаємо:

Віднині Україна стає Українською Народньою Республікою.

Не відділяючись від Російської Республіки й зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими помогти всій Росії, щоб уся Російська Республіка стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся власть творити лад на наших землях, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній Раді, й нашому правительству – Генеральному Секретаріатові України.

Маючи силу й власть на рідній землі, ми тою силою й властю станемо на сторожі прав і революції не тільки нашої землі, але й усеї Росії. Ото ж оповіщаємо:

До території Народньої Української Республіки належать землі, заселені в більшосте українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народньої Республіки, як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і сумежних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів. Всіх же громадян сих земель оповіщаємо!

Віднині на території Української Народньої Республіки істнуюче право власности на землі поміщицькі й інші землі нетрудових хазяйств сільськогосподарського значіння, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі – касується.

Признаючи, що землі ті єсть власність усього трудового народу й мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна Рада доручає генеральному секретареві земельних справ негайно виробити закон про те, як порядкувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих Зборів.

Праця робітництва в Українській Народній Республіці має бути негайно упорядкована. А зараз оповіщаємо:

На території Народньої Республіки України від сього дня встановлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

Тяжкий і грізний час, який перебуває вся Росія, а з нею й наша Україна, вимагає доброго упорядкування виробництва, рівномірного розділення продуктів споживання й кращої організації праці. І через те приписуємо Генеральному Секретарству праці від сього дня разом з представництвом від робітництва встановити державну контролю над продукцією на Україні, пильнуючи інтересів як України, так і цілої Росії.

Четвертий рік на фронтах ллється кров і гинуть марно сили всіх народів світу. Волею й іменем Української Республіки ми, Українська Центральна Рада, станемо твердо на тому, щоб мир установлено якнайшвидше. Для того ми вживемо рішучих заходів, щоб через Центральне Правительство примусити й спільників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

Так само будемо дбати, щоб на мирному конгресі права українського народу в Росії й поза Росією в замиренню не нарушено. Але до миру кожен громадянин Республіки України, разом з громадянами всіх народів Російської Республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях, як на фронті, так і в тилу.

Останніми часами ясні здобутки революції затемнено відновленою карою на смерть. Оповіщаємо: Віднині на землі Української Республіки смертна кара касується.

Всім ув'язненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до сього дня, як уже засудженим, так і незасудженим, а також і тим, хто ще до відповідальносте не потягнений, дається повна амністія. Про се негайно буде видано закон.

Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу. З тою метою приписуємо Генеральному Секретарству судових справ зробити всі заходи упорядкувати судівництво й привести його до згоди з правними поняттями народу. Генеральному Секретарству внутрішніх справ приписуємо: Вжити всіх заходів до закріплення й поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами

найвищої адміністративної влади на місцях, до встановлення найтіснішого зв'язку й співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській Народній Республіці мають бути забезпечені всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свобода слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканости особи й мешкання, право й можливість уживання місцевих мов у зносинах з усіма установами.

Український народ, сам довгі літа боровшися за свою національну волю й нині її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, на Україні сущих, тому оповіщаємо: що народам великоруському, єврейському, польському й іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права та свободи самоврядування в справах їх національного життя. Та доручаємо нашому Генеральному Секретарству національних справ подати нам у найближчим часі законопроект про національно-персональну автономію.

Справа харчова є корінь державної сили в цей тяжкий і відповідальний час. Українська Народня Республіка повинна напружити всі свої сили й рятувати, як себе, так і фронт і ті частини Російської Республіки, які потрібують нашої допомоги.

Громадяне! Іменем Народньої Української Республіки в федеративній Росії ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руїнництвом та до дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоровля, силу й нову будучність. Вироблення тих форм має бути проведене на Українських і Всеросійських Установчих Зборах.

Днем виборів до Українських Установчих Зборів призначено 27 грудня 1917 (9 січня н. ст. 1918) року, а днем скликання їх - 9 (22 н. ст.) січня 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих Зборів негайно видано буде закон.

Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття. Т. Гунчак. К., 1993. С. 261-263.

Завдання до документа:

1. Прокоментуйте мовою зазначеного Універсалу основні принципи політики Центральної Ради.

IV Універсал Центральної Ради
(9 січня 1918 р.)

Народе України!

Твоєю силою, волею, словом утворилась на Українській Землі вільна Українська Народня Республіка. Здійснилася давня мрія Твоїх батьків, борців за волю й право робочого люду!

Та в трудну годину народилась воля України. Чотири роки жорстокої війни обезсилили наш край і народ. Фабрики не виробляють товарів. Підприємства здержують свою працю, залізні дороги розбиті, гроші падають у ціні. Скількість хліба зменшується. Наступає голод. По краю розмножилися ватаги грабіжників і убийників, особливо, коли з фронту рушило російське військо, творячи криваву різню, безлад і руїну на нашій землі.

З приводу всього того не могли відбутися вибори до Українських Установчих Зборів у визначенім нашим попереднім Універсалом реченці й не могли відбутися ті Збори, визначені на нинішній день, щоб перебрати з наших рук тимчасову найвищу революційну власть над Україною, установити лад у нашій Народній Республіці й зорганізувати нове Правительство.

А тим часом Петроградське Правительство Народних Комісарів виповіло війну Україні, щоб повернути вільну Українську Республіку під свою власть, і посилає на наші землі свої війська – червону гвардію, большевиків, які граблять хліб у наших селян і без ніякої заплати вивозять його в Росію, не зоставляючи навіть зерна, приготовленого на засів, убивають невинних людей і сіють усюди анархію, убийство й злочин.

Ми, Українська Центральна Рада, робили всякі заходи, щоб не допустити до тої братовбивчої війни двох сусідніх народів, але Петроградське Правительство не пішло нам назустріч і веде дальше криваву боротьбу з нашим народом і Республікою.

Крім того, те ж саме Петроградське Правительство Народних Комісарів починає проволікати заключения мира й закликає до нової війни, називаючи її «святою». Знов поллється кров, знов нещасний робочий люд буде мусіти приносити в жертву своє життя.

Ми, Українська Центральна Рада, вибрана з'їздами селян, робітників і солдатів України, в ніякім разі не можемо згодитися на те, ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ бажає мира й мир повинен прийти можливо як найскорше.

Та для того, щоб ні російське Правительство, ні ніяке інше не ставило перешкод Україні в установленню того бажаного мира, для того, щоб повести свій край до ладу, творчої праці, закріплення революції й нашої волі, ми, Українська Центральна Рада, оповіщаємо всім горожанам України:

Віднині Українська Народня Республіка стає самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу.

З усіма сусідніми державами, а саме Росією, Польщею, Австрією, Румунією, Туреччиною й іншими ми бажаємо жити в згоді й приязні, але ніяка з них не може вмішуватися в життя самостійної Української Республіки.

Вдасть у ній буде належати тільки до народу України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представництво робочого народу – селян, робітників і солдатів та виконуючий орган, який віднині буде називатися Радою Народніх Міністрів.

І отеє, перш усього, поручаємо Правительству нашої Республіки, Раді Народніх Міністрів, від сього дня вести початі вже мирові переговори з осередніми державами вповні самостійно й довести їх до кінця, не звертаючи уваги на ніякі перешкоди з боку яких-небудь інших частей бувшої Російської імперії, та встановити згоду, щоб наш край почав своє життя в спокою й мирі.

Щодо так званих большевиків і інших напасників, які розграблюють і руйнують наш край, то поручаємо Правительству Української Народньої Республіки твердо й рішучо взятися за боротьбу з ними, а всіх громадян нашої Республіки закликаємо, щоб вони, не жаліючи свого життя, обороняли добробут і волю нашого народу. Народня Українська Держава повинна бути очищена від насланих з Петрограду наємних наїздників, які нарушують права Української Республіки.

Безмірно тяжка війна, почата буржуазними правительствами, вимучила наш народ, винищила наш край, знівечила добробут. Тепер сьому треба покласти край.

Одночасно з тим, коли армія буде демобілізуватися, поручаємо розпускати солдатів, а після затвердження мирових договорів розпустити армію зовсім, на місце постійної армії завести народню міліцію, щоб наше військо служило обороні робочого люду, а не забаганкам пануючих верств.

Знищені війною й демобілізацією місцевості мають бути відбудовані при помочи державного скарбу.

Коли наші вояки вернуться додому, народні ради – громадські й повітові й городські думи мають бути перевибрані в часі, який буде установлений, щоб і вони мали в них голос. Між тим, щоб установити таку власть, до якої мали б довір'я й яка спиралася б на всі революційно-демократичні верстви народа, має Правительство додати до помочи місцевим самоврядуванням ради робітничо-селянських і солдатських депутатів, вибраних із місцевих людей.

В земельних справах комісія, вибрана на останній сесії Центральної Ради, вже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власности й соціалізацію землі згідно з нашою постановою на 7 сесії.

Сей закон буде розглянено за кілька днів на повній сесії Центральної Ради й Рада Міністрів уживе всіх способів, щоб передача землі земельними комітетами в руки трудящих відбулася ще з початком весняних робіт.

Ліси, води й усі підземні багатства, як добро українського трудового народу, переходять у розпорядження Народньої Української Республіки.

Війна забрала для себе всі трудові сили нашої країни. Більшість підприємств, фабрик і робітень виробляли тільки те, що було необхідне для війни, й народ зостався зовсім без товарів. Тепер війні кінець.

Раді Народніх Міністрів поручаемо негайно пристосувати всі заводи й фабрики до мирних обставин, до виробу продуктів, необхідних для робочих мас.

Та сама війна дала сотні тисяч безробітних і інвалідів. В самостійній Народній Республіці України не повинен страждати ні один трудящий чоловік. Правительство Республіки має підняти промисел держави, має зачати творчу роботу по всіх галузях, де всі безробітні могли б найти працю й приложити свої сили, й прийняти всі міри для обезпечення покаліченим і потерпівшим від війни.

При старім ладі торговці й всілякі посередники наживали на бідних, пригнічених клясах надмірні капітали.

Відтепер Українська Народня Республіка бере в свої руки наважнійші області торговлі й усі доходи з неї обертає на користь народу.

Торговлю товарами, які мається привозити з-за границі й вивозити за границю, вестиме сама наша держава, щоб не було такої дорожні, через яку завдяки спекулянтам терплять найбідніші верстви.

Для виконання сього поручаємо Правительству Республіки виробити й представити до затвердження закони про се, також про монополі заліза, вугля, шкур, тютюну й інших продуктів і товарів, з котрих податки найбільше обтяжували робочі кляси в користь нетрудових.

Так само доручаємо установити державно-народню контролю над усіма банками, що через кредити нетрудовим клясам помагали експлуатувати трудові маси. Відтепер кредитова поміч банків має йти передовсім на піддержку трудовому населенню й на розвиток народнього господарства Української Народньої Республіки, а не для спекуляції й ріжнородної банкової експлуатації.

На ґрунті анархії, неспокоїв у життю й недостачі продуктів зростає невдоволення серед деяких частин населення. Тим невдоволенням користуються ріжні темні сили й тягнуть неосвідомлених людей до старих порядків. Сі темні протиреволюційні сили бажають знову піддати всі вольні народи під одно царське ярмо - Росії. Рада Народніх Міністрів повинна безпощадно боротися з усіма контрреволюційними силами й кождого, хто призиває до постання проти самостійної Української Народньої Республіки й до повороту старого ладу, - карати яко за державну зраду.

Всі демократичні свободи, проголошені Третім Універсалом Української Центральної Ради, потверджується й окремо проголошується: в самостійній Українській Народній Республіці всі народи користуються правом національно-персональної автономії, яку признано за ними законом 22 січня.

Все перечислене в Універсалі, чого не вспіємо виконати ми, Центральна Рада й наша Рада Міністрів, у найблищчі тижні виконають, справдять і до оконечного ладу доведуть Українські Установчі Збори.

Ми поручаємо всім нашим громадянам перевести вибори як найбільш енергійно, підняти всі зусилля, щоб підрахунок голосів був закінчений як найскорше, щоб за пару тижнів зібралися наші Установчі Збори, - найвищий господарь і управитель нашої землі, й Конституцією нашої незалежної Української Народньої Республіки закріпили свободу, порядок і добробут на добро всього трудового народу її на тепер і на будучі часи. Сей найвищий наш орган має рішити про

федеративну зв'язь з народніми республіками колишньої Російської імперії. До того ж часу всіх горожан самостійної Української Народньої Республіки зазиваємо стояти непохитно на сторожі добутої свободи й прав нашого народу й усіма силами боронити свою долю від усіх ворогів селянсько-робітничої Української Республіки.

Історія української Конституції .
Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко.
К., 1997. С. 115-116.

Завдання до документа:

1. Розкрийте зміст та значення IV Універсалу Центральної Ради від 9 січня 1918 року.

Статут Генерального Секретаріату

На підставі згоди з тимчасовим правительством дня 16 липня 1917 р. - орган революційної демократії всіх народів України - Українська Центральна Рада, що має підготувати Україну до остаточного здійснення автономного ладу й довести її до Українських Установчих всенародних Зборів і Російського Установчого Зібрання, - утворює Генеральний Секретаріат, який являється найвищим органом управи на Україні.

Діяльність Генерального Секретаріату зазначається тимчасово такими головними пунктами:

1. Найвищим краєвим органом управи на Україні є Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради, який формується Центральною Радою, відповідає перед нею і затверджується тимчасовим правительством.

2. Формування Генерального Секретаріату Центральна Рада здійснює через свій Комітет.

3. Центральна Рада затверджує Генеральний Секретаріат в цілості, висловлюючи йому довіру.

В склад Генерального Секретаріату входить 14 генеральних секретарів, а саме секретарі: в справах внутрішніх, фінансових, військових, харчових, земельних, юстиції, освіти, національних, торгу, промисловости, почти й телеграфу, праці, доріг, генеральний контрольор і генеральний писарь.

4. Свою власть Генеральний Секретаріат здійснює через всі урядові органи на Україні.

5. Всі урядові органи на Україні підлягають власти Генерального Секретаріату.

6. Всі урядові посади на Україні, коли вони не виборні, заміщаються Генеральним Секретаріатом або підвладними йому органами.

7. При тимчасовім правительстві має бути статс-секретар для справ України, якого призначає тимчасове правительство по згоді з Центральною Радою.

8. Статс-секретар має пильнувати інтересів України в усій роботі тимчасового правительства й в разі потреби переслати законопроекти через Генеральний Секретаріат на розгляд Центральної Ради.

10. Генеральний Секретаріат передає на санкцію тимчасового правительства ті законопроекти, які розглянула й ухвалила Центральна Рада.

11. Генеральний Секретаріат передає на затвердження тимчасового правительства тимчасові фінансові обрахунки видатків на потреби України, які розглянула й ухвалила Центральна Рада.

12. Тими коштами, які надходять на рахунок Центральної Ради, розпоряджується Генеральний Секретаріат по бюджету, ухваленому Центральною Радою.

13. Генеральний Секретаріат ті справи, які він уважає найважнійшими, передає на розгляд Центральної Ради.

14. Діяльність Генерального Секретаріату, відповідального перед Центральною Радою, контролюється нею шляхом запитань по всіх справах.

15. В перервах поміж сесіями Центральної Ради Генеральний Секретаріат відповідає перед Комітетом Центральної Ради, який виконує всі її функції, окрім зазначеної в 3-ім.

16. Коли Генеральний Секретаріат не згоджується з постановою Комітету в якій-небудь справі, остання переноситься на розгляд Центральної Ради, яка скликається негайно.

17. Коли Центральна Рада висловлює недовір'я Генеральному Секретаріатові, він подається у відставку.

18. Всі акти Центральної Ради й Комітету контрасигнуються Генеральним Секретаріатом.

Всі закони тимчасового правительства мають силу на Україні від дня проголошення їх в Краєвім Урядовім Віснику на українській мові.

20. Всі закони, адміністративні приписи й постанови, проголошені українською мовою, публікуються також на мовах: російській, єврейській, польській.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. У 2-х т. У поряд. В. Д. Гончаренко. К., 1997. Т. 1. С. 14-16.

Завдання до документа:

1. Які функції виконував Генеральний Секретаріат?

2. Охарактеризуйте повноваження Центральної Ради та Генерального Секретаріату за зазначеним документом.

Грамота до всього українського народу (29 квітня 1918 р.)

Громадяне України!

Всім Вам, козаки і громадяне України, відомі події послідннього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову відродившися Українська Держава стояла коло краю загибелі .

Спаслася Вона дякуючи могутньому підтриманню центральних держав, які, вірні своєму слову, продовжують і по цей час боротись за цільність і спокій України.

При такій піддержці у всіх зродилась надія, що пічнеться відбудовання порядку в Державі і економічне життя України ввійде врешті в нормальне русло. Але надії на це не справдились.

Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього.

Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безроботиця збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для богатіщої колись-то України встає грізна мара голоду.

При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку Державну Владу, яка здібна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці.

Як вірний син України, я рішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади. Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України. Управління Україною буде провадитися через посередство призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточному обґрунтуванні нижче долучених до цього законів про тимчасовий державний устрій України. Центральна і Мала Рада, а также всі земельні комітети з нинішнього дня розпускаються. Всі Міністри і товариші звільняються.

Всі инші урядовці, працюючі в державних інституціях, зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обов'язків.

В найближчий час буде видано закон, установлюючий порядок виборів до Українського Сойму.

До цього я буду твердо стояти на сторожі порядку і законности в Українській Державі, буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими самими крайніми мірами.

Права приватної власності - як фундамент культури і цивілізації - відбудовуються в повній мірі і всі розпорядження бувшого Українського Уряду, а рівно Тимчасового уряду російського відміняються і скасовуються. Вибудовується повна свобода по зробленню купчих по куплі-продажі землі.

Поруч з цим будуть прийняті міри по відчуженню земель по дійсній їх вартості від великих власників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів.

Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого класу. Особлива увага буде звернена на поліпшення правового становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї тяжкої праці.

В області економічній і фінансовій відбудовується повна свобода торга і відчиняється широкий простір приватного підприємства і ініціативи.

Передбачаю всю трудність стоячої переді мною праці і молю Бога дати мені силу, аби гідно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час.

Мені далекі і чужі які-б то не були власні побудження і головною своєю метою я ставлю користь і благо народу і всім дорогої нам України.

В цій свідомості кличу всіх Вас, громадян і козаків України - без ріжниці національності і віросповідування - помогти мені і моїм працьовникам і співробітникам в нашому загальному велике відповідальному ділі.

Історія української Конституції.
Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко.
К, 1997. С. 117-118.

Завдання до документа:

1. Використовуючи зазначений документ, визначте причини приходу до влади гетьмана П. Скоропадського.

2. Охарактеризуйте структуру влади гетьманської держави.

Закони про тимчасовий державний устрій України (квітень 1918 р.)

Тимчасово до обрання Сойму і відкриття його діяльності, Державний устрій України і порядок керування основується на слідуючих законах :

Про гетьманську владу

1. Влада управління належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави.

2. Гетьман стверджує закони і без його санкцій ніякий закон не може мати сили.

3. Гетьман призначає Отамана Ради Міністрів. Отаман Міністрів складає Кабінет і представляє його в повному складі на затвердження Гетьмана. Гетьман затверджує і скасовує Кабінет у повному його складі. Гетьман приймає і звільняє инших урядових осіб в разі для останніх не обґрунтовано законом иншого порядку призначення і звільнення.

4. Гетьман є вищий керівничий всіх зносин Української Держави з закордонними.

5. Гетьман є Верховний Воєвода Української Армії і Фльоти.

6. Гетьман оголошує области на військовому, осадному або виключному положенні.

7. Гетьманові належить помилування засуджених, полегчення кари і загальне прощення зроблених злочинних подій з скасуванням

проти них переслідування і висвободження їх від суду і кари, а також складання казенних взимок і дарования милости в особистих випадках, коли цим не порушуються чиї охоронені законом інтереси і громадянські права.

8. Накази і розпорядження Гетьмана закріплюються Отаманом Міністрів або відповідним йому Міністром.

Про віру

9. Первенствуюча в Українській Державі віра є християнська, православна.

10. Всі не належні до православної віри Громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України користуються кожний повсемістно свобідним відправленням їх віри і богослужениям по обряду оної.

Права і обов'язки українських козаків і громадян

11. Умови придбання прав Українського козацтва і громадянства, рівно їх згублення визначаються законом.

12. Захист вітчизни є святий обов'язок кожного козака і громадянина Української Держави.

Українські козаки і громадяне повинні платити установлені законом податки і пошлини, а також відбувати повинності згідно з постановленням закону.

13. Ніхто не може підлягати переслідуванню за злочинні вчинки тільки як в черзі, законом визначеній.

14. Ніхто не може бути затриманий під сторожею, крім як в випадках, законом визначених.

15. Ніхто не може бути судимий і покаран, крім як за злочинні вчинки, передбачені існуючими в час їх здійснення законами.

16. Оселя кожного неторкана. Робити обшукування і виїмку в будинку без згоди його господаря можливе не инакше, як в випадках і порядку, законом визначених.

17. Кожний український козак і громадянин має право вільно вибирати місце мешкання і працю, придбати і відчужити майно і без заборони виїзжати за кордон Української Держави.

19. Власність є неторкана. Примусове відчуження нерухомого майна, коли це необхідне для якої-небудь державної чи громадської користи, можливо не инакше, як за відповідну платню.

20. Українські козаки і громадяни мають право робити зібрання в межах, не шкідливих законом, мирно і без зброї.

21. Кожний може в межах, установлених законом, висловлюватися і писати свої думки, а рівно розповсюджувати їх шляхом друку або иншими засобами.

22. Українські козаки і громадяне мають право гуртувати громади і спілки в метах, не противних законам.

Про закони

23. Українська Держава керується на твердих основах законів, виданих в установленій черзі.

24. Сила закону без виключення обов'язкова для всіх українських підданих і чужинців, в Українській Державі перебуваючих.

25. Закон особисто виданий для якої-небудь области чи частини населення, новим загальним законом не відсувається, коли в ньому такої відміни не постановлено.

26. Закони обнародуються для загального освідомлення в утвореному порядку і перш обнародування до діла не прикладаються.

27. Після обнародування законові надається обов'язкова сила з часу, призначеного для того в самому законі. В самому виданому законі може бути показане на вживання його, до обнародування, до виконання по телеграфу або через навмисних посланців.

Закон не може бути скасований инакше, як тілько силою закону. Через те, поки новим законом остаточно не відмінено закон існуючий, він заховує повну його силу.

28. Ніхто не може відмовлятись незнанням закону, коли його було обнародувано існуючим порядком.

29. Закони розробляються в кожному Міністерстві по належності і передаються на загальне обміркування Ради Міністрів.

30. По ухвалі Радою Міністрів внесених законопроектів вони передаються на ствердження Гетьманові.

31. Закони, які торкаються деяких відомств, передаються в Раду Міністрів після обговорення їх заінтересованими Міністерствами.

32. Міністрам дається можливість видавати розпорядження в розвитку і поясненню законів, при чому всі такі розпорядження підлягають попередній ухвалі Радою Міністрів.

Про Раду міністрів і про міністрів

34. Напрямок і об'єднання праці окремих відомств по предметах як законодавства, так і вищого державного управління накладається на Раду Міністрів.

35. Керування справами Ради Міністрів накладається на Генерального Секретаря і на підлягаючу йому Державну Генеральну Канцелярію.

36. Отаман-Міністр і Міністри відповідають перед Гетьманом за загальний хід державного управління. Кожний з них окремо відповідає за свою діяльність і розпорядження.

37. За преступні по посаді вчинки Отаман-Міністр і Міністри підлягають громадській і карній відповідальності на основах, в законі визначених.

Про Генеральний Суд

42. Генеральний Суд Української Держави уявляє собою вищого охоронителя і захисника закону та Вищий Суд України в справах судових та адміністративних.

43. Генеральний Суд оголошує до загальної відомости всі закони і накази Уряду, слідкуючи за закономірністю їх видання.

Порядкуючий Генеральний Суддя та всі Генеральні Судді призначаються Гетьманом.

Історія української Конституції.
Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко.
К., 1997. С. 117-120.

Завдання до документа:

1. Дайте правову оцінку законодавчої, виконавчої та судової влади за зазначеним документом.

2. Доведіть, що Закони про тимчасовий державний устрій мають конституційне значення.

ТЕМА 12
ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ДИРЕКТОРІЇ. ЗУНР

Питання для обговорення, дискусії

1. Становлення УНР періоду Директорії. Розбудова органів державної влади і управління.

2. Законодавство УНР періоду Директорії.

3. Розпад Австро-Угорської імперії та становлення ЗУНР. Державне будівництво ЗУНР (органи влади і управління, судова система).

4. Законодавство ЗУНР.

5. Поразка національно-визвольних змагань, її причини та наслідки.

Основні (ключові) поняття: державний механізм УНР періоду Директорії; законодавство УНР періоду Директорії; державне будівництво ЗУНР; законодавство ЗУНР.

Тематика реферативних завдань

1. Характеристика повноважень вищих органів влади і управління УНР періоду Директорії.

2. Конституційне законодавство УНР періоду Директорії та ЗУНР: порівняльно-правовий аналіз.

3. Організація і діяльність державного апарату ЗУНР.

4. Причини, наслідки та історичні уроки поразки національно-визвольних змагань у 1917–1921 рр.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте конституційні проекти, що створювались у соборній УНР.

2. Які спільні та відмінні риси у політичній платформі урядів УНР і ЗУНР Ви можете назвати?

3. Які причини та наслідки підписання Акта злуки УНР і ЗУНР від 22.01.1919. Ви можете назвати?

3. Висвітліть питання про територіальний поділ західноукраїнських земель після падіння ЗУНР. Якими угодами це було закріплено?

Глосарій

Акт Злуки УНР та ЗУНР – об'єднання українських земель в єдину державу, проголошене 22.01.1919. ЗУНР було перейменовано на ЗОУНР, яка зберегла повну територіальну автономію, законодавчі й виконавчі органи влади, збройні сили, законодавство. Остаточно статус ЗУНР мав вирішити спільний законодавчий орган. Акт Злуки не був реалізований через поразку революції та суперечності між лідерами УНР і ЗОУНР.

Варшавський договір 1920 р. – договір Директорії УНР та Речі Посполитої про взаємне визнання та спільні антибільшовицькі дії, оформлений політичною та військовою конвенціями 22 і 24 квітня. Передбачав визнання Польщею Директорії, спільні дії проти більшовиків, Директорія погоджувалась на перехід до Польщі Східної Галичини, Холмщини, Підляшшя, частини Волині.

Державний секретаріат – уряд у ЗУНР, вперше було сформовано 09.11.1918 р. на чолі з К. Левицьким; до складу уряду входило 14 секретарств.

Директорія – тимчасовий верховний орган державної влади; створений 14.11.1918 як керівний орган у боротьбі з режимом гетьмана П. Скоропадського. 26.12.1918. Директорія проголосила Декларацію, в якій конкретизувала свої програмні завдання (соціалістичний напрям у соціально-економічній та державно-правовій сфері). Правовий статус Директорії було визначено законом Трудового Конгресу від 28.01.1919. «Про форму влади в Україні» (Директорія визначалась як тимчасова верховна влада, вона мала право приймати закони, затверджувати склад уряду тощо). Політичні розбіжності між партіями призвели до виходу з Директорії усіх її членів, тому з кінця 1919 р. одноосібним главою держави (голова Директорії УНР) став С. Петлюра. У листопаді 1920 р. Директорія втратила контроль над територією України.

Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) – українська держава, утворена на західноукраїнських землях після розпаду Австро-Угорської імперії. Початком процесу утворення національної державності на західноукраїнських землях вважається 19.10.1918 (видання Українською Національною Радою Маніфесту), офіційно назву держави було визначено 09.11.1918. Територіально охоплювала Східну Галичину, Північну Буковину і деякі райони Закарпаття (Паризька мирна конференція у 1919 р. вирішила передати Північну Буковину Румунії, а Закарпаття – Чехословаччині). Після невдалої війни з Польщею і підписання С. Петлюрою Варшавського договору 1920 р. уряд ЗУНР від'їжджає до Відня. Остаточно доля ЗУНР була вирішена у 1923 р., коли Рада послів Антанти передала Східну Галичину Польщі.

Конституційні проекти Директорії УНР (листопад 1920 р.) – затверджені головою Директорії 12.11.1920 закони «Про тимчасове верховне управління і порядок законодавства в УНР», «Про Державну Народну Раду УНР». Ними передбачалось створення президентсько-парламентської республіки. Законодавчим органом проголошувалась Державна Народна Рада, закони якої мали затверджуватись Директорією. Рада Народних Міністрів вважалась урядом, голову і склад якої затверджувала Директорія. Уряд мав право видавати акти, які після затвердження Директорією ставали законами. Уряд був у подвійному підпорядкуванні Директорії та Державної Народної Ради, яка могла висловити недовіру уряду.

Маніфест Української Національної Ради 19.10.1918 – документ-звернення до українського населення, в якому було проголошено, що на території Східної Галичини, Північної Буковини та тих повітів Закарпаття, де компактно проживало українське населення, утворюється Українська держава; Українська Національна Рада найближчим часом має розробити конституцію; пропонувалось національним меншинам обрати своїх представників до Української Національної Ради.

Найвищий Суд – вища судова інстанція в УНР періоду Директорії, створений законом від 02.01.1919.

Рада Народних Міністрів – уряд в УНР періоду Директорії; його склад мав затверджуватись Директорією.

Ризький договір 18.03.1921 – мирний договір між Польщею та Радянською Росією і УСРР, за яким територію України поділили між цими двома державами. Варшавський договір 1920 р. було анульовано, Польща визнавала Радянську Україну, до неї відходила майже вся Правобережна Україна: Холмщина, Західна Волинь, Західне Полісся та Підляшшя. Східна Волинь відійшла до УСРР. Згідно з договором діяльність Директорії, уряду УНР та інших антибільшовицьких організацій на території Польщі мала бути припинена.

Тимчасовий Основний закон 13.11.1918 – прийнятий Українською Національною Радою акт, своєрідна Конституція ЗУНР. У ньому проголошувались деякі права і свободи громадян, передбачалось створення у майбутньому парламенту – Сейму (до того законодавчі повноваження мали належати Українській Національній Раді), виконавча влада – Державному секретаріату. ЗУНР мала стати парламентською республікою.

Українська Національна Рада – орган, що мав представляти в Австро-Угорській імперії інтереси українського населення; створений 18.10.1918 і очолений Є. Петрушевичем. Фактично, Українська Національна Рада стала тимчасовим верховним органом управління в ЗУНР з правом видання законів і формування уряду – Державного секретаріату. Ведення військових дій зумовило централізацію влади в руках окремих органів Української Національної Ради: на початку січня була створена Президія і Виділ Української Національної Ради, який мав право призначати уряд, затверджувати закони тощо.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес розбудови органів державної влади і управління УНР періоду Директорії.
2. Визначте основні напрями розвитку законодавства УНР періоду Директорії.
3. Охарактеризуйте процес розбудови органів державної влади і управління ЗУНР.

4. Визначте основні напрями розвитку законодавства ЗУНР.

5. У чому, на Вашу думку, полягали спільні та відмінні риси законодавства УНР періоду Директорії та ЗУНР.

6. З'ясуйте причини та наслідки поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Тестові завдання

1. Визначте, які політичні партії або групи увійшли до Національно-державного союзу, що виступив проти гетьманської влади:

а) соціалісти-федералісти;

б) кадети;

в) монархісти;

г) соціал-демократи;

д) есери;

є) більшовики.

2. Які повноваження мала Директорія:

а) приймала закони;

б) призначала членів уряду;

в) очолювала судову владу;

г) мала право вето на рішення трудового конгресу;

д) тільки призначала членів уряду та очолювала судову владу.

3. З'ясуйте, що означав «трудовий принцип», проголошений Директорією у Декларації від 26.12.1918:

а) диктатуру пролетаріату;

б) пропорційне представництво у парламенті всіх класів суспільства;

в) влада в республіці мала належати робітникам і селянам;

г) передачу влади Директорії;

д) реалізацію влади робітників і селян через місцеві трудові ради.

4. Із запропонованих органів влади виберіть правильні і вставте у текст:

Трудовий конгрес, Директорія, Генеральний Суд, повітові національні ради, Українська Національна Рада, Головний Отаман, трудові ради робітників, селян та трудової інтелігенції, Державний Секретаріат, Рада Народних Міністрів.

На початку грудня 1918 р. представники політичних партій ухвалили, що верховна влада належить …, законодавча – …, виконавча – …, влада на місцях – … . Згідно із законом «Про форму влади в Україні» право приймати закони одержала …, а … міг затвердити чи відкинути їх, виконавча влада належала … .

5. Назвіть дату, коли було прийнято Закон «Про форму влади в Україні»:

а) січень 1918 р.;
б) січень 1919 р.;
в) вересень 1918 р.;
г) січень 1920 р.;
д) грудень 1917 р.

6. Визначте, якою мала бути форма правління УНР за конституційними проектами листопада 1920 р.:

а) парламентською республікою;
б) президентською республікою;
в) конституційною монархією;
г) президентсько-парламентською республікою;
д) парламентсько-президентською республікою.

7. Назвіть дату проголошення ЗУНР:

а) 28.01.1919;
б) 22.01.1919;
в) 16.01.1919;
г) 01.11.1918;
д) 13.11.1918.

8. Які основні положення Статуту Української Національної Ради від 18.10.1918 р. Ви знаєте:

а) відміна смертної кари;

б) проголошення самостійної Української держави;

в) встановлення дружніх стосунків з Радянською Росією;

г) всі національні меншини мали вислати своїх представників до Української Національної Ради;

д) тільки проголошення самостійної Української держави і встановлення дружніх стосунків з Радянською Росією.

9. Визначте центральні органи влади ЗУНР:

а) Генеральний секретаріат;

б) Державна Народна Рада;

в) Українська Національна Рада;

г) Рада Міністрів;

д) Державний Секретаріат

10. Внесіть до таблиці місцеві органи влади ЗУНР та їхні повноваження:

Місцеві органи влади	Повноваження місцевих органів влади

11. Визначте найвищий апеляційний судовий орган ЗУНР:

а) Вищий суд;

б) Генеральний Суд;

в) Державний Сенат;

г) Найвищий державний суд;

д) Народний Секретаріат.

12. З'ясуйте особливості земельного законодавства УНР доби Центральної Ради, періоду Директорії, Української держави та ЗУНР:

УНР доби Центральної Ради	УНР періоду Директорії	Українська держава	ЗУНР

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Декларація Української Директорії (1918 р.)

Героїчним поривом українського озброєного трудового народу зметено з лиця землі української руйнуюче поміщицько-монархічне панування – гетьманщину.

Україну вичищено від карних експедицій, старост, жандармів та інших злочинних інституцій пануючих класів. Відновлено національно-персональну автономію, що забезпечує право кожної нації на вільне життя.

Цензові думи та земство, наставлені гетьманським урядом, скасовано і відновлено демократичні, вибрані всенародним голосуванням органи місцевого самоврядування.

До повного вирішення земельної реформи Директорія Української Народньої Республіки оголосила: всі дрібні селянські господарства і всі трудові господарства залишаються в користуванню попередніх їх власників непорушними, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян, а в першу чергу тих, хто пішов у військо Республіки для боротьби з бувшим гетьманом. Верховне порядкування цією землею належить Директорії Української Народньої Республіки. Ця постанова стосується також до монастирських, церковних і казенних земель. Для переведення реформи організовано Народні Земельні Управи.

По наказу № 1 Директорії селянам робляться описи контрибуцій, взятих поміщиками з селян для повернення їх покривдженим. Так само ведуться слідства по всій Україні з приводу тих зловживань і злочинств, які було учинено над селянством поміщиками та гетьманським урядом.

Постановою 9 грудня Директорія одмінила всі закони і постанови гетьманського уряду в сфері робітничої політики. Відновлено восьмигодинний робочий день. Знов установлено колективні договори, право коаліцій і страйків, а також усю повноту прав робітничих фабричних комітетів.

В усіх инших галузях життя Директорія так само одмінила всі закони й постанови гетьманського уряду, направлені проти інтересів трудящих класів і шкідливих для всього громадянства.

Уповноважена силою і волею трудящих класів України - Верховна Влада Української Народньої Республіки - Директорія цими заходами довершила перший акт соціального та національно-політичного визволення українського народу.

Кому належить влада?

Слідуючим етапом нашої революції є творення нових, справедливих, відповідних до реального відношення сил у державі, соціяльних і політичних форм.

Директорія є тимчасова верховна влада революційного часу. Одержавши на час боротьби силу й право управління державою від першого джерела революційного права, трудящого народу, Директорія передасть свої повноваження тому ж самому народові.

Але Директорія вважає, що право управління й порядкування краєм повинно належати тільки тим класам, які суть основою громадського життя, які творять матеріальні та духовні цінності, які кров'ю і життям своїх членів вступили до боротьби з руйнуючими силами сучасного ладу.

Влада в Українській Народній Республіці повинна належати лише класам працюючим - робітництву й селянству, тим класам, що здобули цю владу своєю кров'ю.

Вся влада трудовому народові

Отже, Директорія заявляє:

Класи не трудові, експлоататорські, які живляться й роскошують з праці класів трудових, класи, які нищили край, руйнували господарство й одзначили своє правління жорстокостями й реакцією, не мають права голосу в порядкуванню державою.

Директорія передає свої права і уповноваження лиш трудовому народові самостійної Української Народньої Республіки і Директорія пропонує:

1. Трудовому селянству, що перше одгукнулось на поклик Директорії і встало зі зброєю в руках до бою з панством, по всій Україні з'їхатись в губернії і вибрати своїх делегатів на конгрес трудового народу України. Ті делегати будуть представляти там волю як того озброєного селянства, що тепер тимчасово є в військах, так і тих, що мирною працею допомагають творити народній державний лад та порядок.

2. Міському робітництву - вибрати від фабрик, майстерень, заводів, контор та инших установ людської праці своїх делегатів на конгрес трудового народу України.

Частина робітництва неукраїнської національності під час боротьби українського народу з бувшим гетьманом ставилась до цієї боротьби не з повною активністю, а частина нейтрально.

Директорія гадає, що в боротьбі за визволення всіх працюючих неукраїнське робітництво забуде свою національну нетерпимість і щиро та дружно прилучиться до всього трудового народу України.

3. Трудовій інтелігенції, що безпосередньо працює для трудового народу, цеб-то: робітникам на полі народньої освіти, лікарським помішникам, народнім кооперативам, служачим в конторах та інших установах, так само вибрати своїх представників на конгрес трудового народу України.

Конгрес

Місце і час одкриття праці конгресу, а також норми виборів на нього Директорія оповіщає окремою інструкцією.

Конгрес трудового народу України матиме всі верховні права і повновласність рішати всі питання соціяльного, економічного та політичного життя Республіки.

Конгрес трудового народу, яко революційне представництво організованих працюючих мас, скликається не по удосконаленій формулі виборів, якої додержати зараз неможливо. Надалі, коли настане мирне життя, він має бути замінений представництвом працюючих мас, обраним по удосконаленій системі виборів, цеб-то Установчими Зборами.

Повернення контрибуцій

Конгрес трудового народу має вирішити форми влади, як на місцях, так і в центрі. Для цього вирішення Директорія вважатиме всякі спроби захвату влади якими-будь групами насильством над волею трудового українського народу і тому буде рішуче припиняти всяки такі самовольні виступи.

До Конгресу Директорія верховною властю своєю насамперед поверне селянству ті контрибуції, які було зібрано з нього поміщиками.

Робітничий контроль

Рятуючи державу від дальшого господарського та промислового занепаду, розграбування та безоглядної експлоатації робітництва і всього населення, Директорія поставить на фабриках, заводах та инших промислових установах державний робітничий контроль і пильно дбатиме, щоб промисловість набрала здорового, користного для народу життя.

Всі зусилля свої Директорія направить на таку організацію народнього господарства, яка б відповідала сучасному переходовому моментові, коли нищиться старий капіталістичний світ й на його руїнах сходять

паростки нового всесвітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту і визиску. Директорія вважає своїм обов'язком взяти під керування Української Народньої Республіки головні галузі української промисловості і направити господарство в них в інтересах працюючих класів і всього громадянства, а не малої групи класа великовласників.

Боротьба з спекуляцією

Всі форми спекуляції Директорія нищитиме безпощадно, не зупиняючись перед карами військового часу. Для цього по всій Україні будуть организовані комісії боротьби з спекуляцією.

Так само Директорія пильно дбатиме, щоб негайно трудові маси були задоволені предметами першої необхідності (шкури, мануфатури, залізних виробів та иншого краму, а також продуктів споживи).

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. У 2-х т. Упоряд. В. Д. Гончаренко. К, 1997. С. 74-79.

Завдання до документа:

1. Які зміни відбулися у внутрішній політиці української держави з приходом до влади Директорії?

2. Які функції виконувала Директорія?

3. Що таке Конгрес трудового народу України? Визначіть його повноваження за зазначеним документом.

Акт Директорії про з'єднання всіх українських земель (22 січня 1919 р.)

В імени Української Народньої Республики проголошує Директорія цілому українському народови велику подію в історії нашої української землі.

Дня 3 січня 1919 року в місті Станиславові Українська Національна Рада Західно-Української Народньої Республики, як представниця волі всіх Українців Австро-Угорщини і як найвищий законодатний їх орган, святочно проголосила з'єдиненнє Західно-Української Народньої Республики з Українською Придніпрянською Народньою Республікою в одну суверенну Народню Республику.

Витаючи з великою радістю сей історичний крок наших західних братів, Директорія Української Народньої Республики рішила принята до відома се з'єдиненнє і ввести його в життє згідно з умовами, які означено в ухвалі Української Національної Ради з дня 3 січня 1919.

Від нині во єдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західно-Українська Народня Республика (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Від нині є єдина, незалежна Українська Народня Республика. Від нині український нарід, увільнений могучим поривом своїх власних сил, має тепер змогу з'єднити всі змагання своїх синів для утворення нероздільної, незалежної Української Держави на добро і щастє робочого народу.

Хрестоматія з історії України.
Упоряд. О. М. Уривалкін. К., 2007. С. 357.

Завдання до документа:

1. Розкрийте основний зміст та визначіть значення цього документа.

ТЕМА 13
СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК В УКРАЇНІ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА (1917–1929 рр.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Становлення Радянської України у 1917 – на початку 20-х років. XX ст. Органи влади і управління Радянської України.

2. Утворення СРСР. Правові основи входження УСРР до складу СРСР. Зміни в державному ладі УСРР.

3. Судова система УСРР у 20-х роках XX ст.

Основні (ключові) поняття: державний механізм УСРР у 1917 – на початку 20-х рр.; входження УСРР до складу СРСР; зміни в державному ладі УСРР у другій половині 20-х рр.

Тематика реферативних завдань

1. Становлення апарату держави Радянської України у 1917 – на початку 20-х років: особливості та етапи.

2. Характеристика змін у державному ладі УСРР після входження до складу СРСР.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть діяльність з'їзду Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (06–10.03.1919).

2. Охарактеризуйте процес встановлення федеративних зв'язків Української СРР з Радянською Росією.

3. Які політико-правові наслідки входження УСРР до складу СРСР Ви можете назвати?

Глосарій

Всеукраїнська надзвичайна комісія – репресивно-каральний орган більшовицького режиму в Україні; створений у грудні 1917 р.; його діяльність в основному спрямовувалась на знищення політичних і ідеологічних противників більшовизму.

Всеукраїнські з'їзди Рад – верховний представницький орган влади в Радянській Україні; мав законодавчі повноваження.

Декларація про утворення СРСР (30.12.1922) – нею визначалися причини утворення СРСР: доцільність об'єднання зусиль радянських республік у вирішенні проблем відновлення народного господарства; забезпечення міжнародної безпеки, подальшої соціалістичної перебудови суспільства.

Державне Політичне Керування УСРР – особливий орган, створений при РНК УСРР у 20-х роках для боротьби з бандитизмом, шпигунством; разом з тим на практиці займався політичними репресіями.

Договір про утворення СРСР (30.12.1922) – документ, яким об'єднано в єдину державу – СРСР, чотири республіки: РСФРР, Білоруську СРР, ЗСФРР та Українську СРР. Ним визначено: 1. Конституційні основи СРСР як єдиної радянської соціалістичної держави, що складається з рівноправних союзних республік, які мають право вільного виходу з СРСР. 2. Органи верховної державної влади і керування (З'їзд Рад СРСР, РНК СРСР, ЦВК СРСР), їхні повноваження. 3. Склад РНК СРСР і РНК союзних республік. 4. Порядок взаємодії органів влади СРСР і союзних республік. 5. Порядок обрання і норми представництва делегатів з'їздів СРСР, порядок скликання з'їздів і сесій ЦВК СРСР.

Комнезами (комітети незаможних селян) та комбіди (комітети бідноти) – створювались у 1918–1920 рр. з метою забезпечення проведення політики «воєнного комунізму»; комбіди створювались замість місцевих Рад, комнезами – поряд з місцевими органами влади.

Народний Секретаріат – перший радянський уряд в Україні, створювався Центральним виконавчим комітетом; вважався вищим виконавчим і розпорядчим органом Радянської України,

йому надавались законодавчі повноваження; складався з народних секретаріатств. З 29.01.1919 його перейменовано на Раду Народних Комісарів УСРР. З 1924 р. вважався виконавчим і розпорядчим органом ВУЦВК.

Нова економічна політика (НЕП) (введено у 1921 р.) – її суть полягала у таких заходах: 1. Скасовувалася політика «військового комунізму» в економіці, зберігалися основні соціалістичні принципи: державна власність і контроль над великою промисловістю, транспортом, фінансово-банківською системою. 2. Замість продрозкладки вводився натуральний податок. 3. Селяни одержували право продавати сільськогосподарську продукцію, відроджувалися товарно-грошові відносини, підприємницька діяльність. 4. Частина підприємств поверталася колишнім власникам та передавалася в оренду. 5. Припинялося насильницьке об'єднання селян у колгоспи, радгоспи, комуни. 6. Створювалися умови для розвитку кооперації. 7. Скасовувалася заборона на оренду землі і використання найманих сільгоспробітників.

Продовольча політика більшовиків у період «військового комунізму» – вона визначала, що: 1. Держава зосереджує у своїх руках усе зерно, яке було вироблене у сільських господарствах понад споживчу норму. Норму визначав Раднарком. 2. Зерно, вироблене понад споживчу норму, відповідно до Декрету Раднаркому «Про продовольчу розверстку», підлягало вилученню. 3. Вилучення зерна у селян мали здійснювати комбіди і спеціальні збройні робітничі загони – продзагони, які застосовували насильницькі міри до селян, що відмовлялися здавати зерно. 4. Вилучене зерно йшло на забезпечення хлібом армії, міст, селянської бідноти. 5. Селянам суворо заборонялося продавати зерно.

Українізація – політика більшовиків, спрямована на розвиток української культури та мови. Була започаткована у квітні 1923 р. рішенням XII з'їзду РКП (б); передбачала українізацію державного апарату, поглиблене вивчення української мови, перехід діловодства на українську мову, збільшення друку книг українською мовою тощо. Наприкінці 20-х років політика українізації була більшовиками припинена, українська інтелігенція – піддана масовим репресіям.

УСРР – УРСР – Українська радянська держава. Українська радянська республіка була проголошена у грудні 1917 р. на І Всеукраїнському з'їзді Рад у Харкові. Існувала до 1991 р. Історія української радянської державності поділяється на кілька етапів. На першому (1917–1922 рр.) відбувається процес становлення радянської державної влади в Україні, законодавчо оформлюються повноваження державних органів. У 1922–1929 рр. проходить «українізація», запровадження НЕПу, створюються перші кодифікаційні акти УСРР. У 30-х роках в Україні запроваджується тоталітарна система більшовицького панування, яка існувала до середини 50-х років. До початку 60-х років вона поступово демонтується, проходить процес «десталінізації». З початку 60-х років і до 1985 р. відбуваються зворотні процеси, остаточно затверджується командно-адміністративна система управління, придушуються будь-які спроби інакомислення. З 1985 р. оголошується курс на «перебудову», наслідком проведення якої стає «суверенізація» колишніх радянських республік і розпад СРСР.

Центральний виконавчий комітет (ЦВК) – виконавчий та розпорядчий орган з'їздів Рад, який ними і формувався; мав право видавати нормативно-правові акти; складався з відділів. У подальшому його було перейменовано на Всеукраїнський ЦВК (ВУЦВК). ВУЦВК працювала сесійно між з'їздами Рад, у його складі створювалась Президія ВУЦВК, що виконувала функції ВУЦВК у міжсесійний період (з 1924 р. їй було надано статус вищого законодавчого органу).

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес становлення Радянської України у 1917 – на початку 20-х рр. XX ст.
2. Дайте характеристику повноваженням органів влади і управління Радянської України у 1917 – на початку 20-х років. XX ст.
3. Охарактеризуйте зміст юридичних актів входження УСРР до складу СРСР.
4. Визначте зміни у державному ладі УСРР після її входження до складу СРСР.
5. Охарактеризуйте судову систему УСРР у 20-х роках.

Тестові завдання

1. Коли відбувся ІІІ Всеукраїнський з'їзд Рад:

а) грудень 1917 р.;
б) березень 1918 р.;
в) січень 1918 р.;
г) березень 1919 р.;
д) травень 1918 р.

2. Внесіть до таблиці вищі органи державної влади УСРР відповідно до Конституції УСРР 1919 р. та їхні повноваження:

Вищі органи влади	Повноваження

3. Які органи згідно з Конституцією 1919 р. мали право видавати закони:

а) тільки ВУЦВК;
б) з'їзд Рад та ВУЦВК;
в) лише Раднарком;
г) тільки Президія ВУЦВК;
д) з'їзд Рад, ВУЦВК, її Президія, Раднарком;
є) Рада оборони УСРР;
ж) Тимчасовий робітничо-селянський уряд УСРР.

4. Визначте, на якому рівні відповідно до Конституції УСРР 1919 р. створювались місцеві органи влади:

а) селищному;
б) сільському;
в) губернському;
г) районному;
д) волосному;
є) обласному.

5. Внесіть до таблиці каральні органи радянської влади в Україні у 1918–1920 рр. та їхні повноваження:

Каральні органи	Повноваження

6. Визначте і внесіть до таблиці спільні й відмінні риси у діяльності вищих органів державної влади УСРР до і після прийняття Конституції СРСР 1924 р.:

Вищі органи влади	Спільні риси	Відмінні риси	
		До прийняття Конституції СРСР	Після прийняття Конституції СРСР

7. Визначте і внесіть до таблиці спільні й відмінні риси у діяльності місцевих органів влади УСРР у 1918–1921 і 1922–1929 рр.:

Місцеві органи влади	Спільні риси	Відмінні риси	
		1918–1921 рр.	1922–1929 рр.

8. Назвіть вищі виконавчі органи за Конституцією УСРР 1929 р.:

а) ВУЦВК;
б) Всеукраїнський з'їзд Рад;
в) Президія ВУЦВК;
г) РНК;
д) Пленум ЦК ВКП (б);
є) тільки РНК та ВУЦВК.

9. Визначте місцеві органи влади за Конституцією УСРР 1929 р.:

а) районні з'їзди Рад;
б) обласні Ради;
в) сільські з'їзди Рад;
г) окружні з'їзди Рад;
д) повітові Ради;
є) виконкоми окружних з'їздів Рад.

10. Якими із запропонованих органів судової системи слід замінити помилково внесені до таблиці (підкресліть ті, якими слід замінити, і ті, які внесені помилково до таблиці):

Міжобласні суди, міжрайонні суди, губернські суди, повітові суди, окружні суди, народні суди.

Судова система УСРР за Положенням про судоустрій УСРР 1922 р.	Судова система УСРР за Положенням про судоустрій УСРР 1925 р.	Судова система УСРР за Положенням про судоустрій УСРР 1929 р.
Верховний Суд УСРР Обласні суди Народні суди	Верховний Суд УСРР Міжобласні суди Народні суди	Верховний Суд УСРР Міжрайонні суди Районні суди

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Становлення радянського права у 1917–1921 рр. Конституція УСРР 1919 р.

2. Кодифікація радянського законодавства у 20-х роках XX ст.:

а) Цивільний кодекс;

б) Кримінальний кодекс;

в) Земельний кодекс;

г) Кодекс законів про працю;

ґ) Кодекс законів про народну освіту;

д) Кодекс законів про сім'ю.

3. Процесуальне законодавство:

а) Кримінально-процесуальний кодекс 1922 р. зі змінами та доповненнями 1927 р.;

б) Цивільно-процесуальний кодекс 1924 р. зі змінами та доповненнями 1929 р.;

в) Виправно-трудовий кодекс 1925 р.

4. Основні положення Конституції УСРР 1929 р.

Основні (ключові) поняття: радянське право у 1917–1922 рр.; кодифікація радянського законодавства у 20-х роках XX ст.; конституційні акти 1919 та 1929 рр.

Тематика реферативних завдань

1. Особливості становлення радянського права в Україні у 1917–1921 рр.

2. Кодифікація радянського українського законодавства у 20-х роках XX ст.: характер, основні напрями та етапи.

3. Характеристика основних положень Конституції УСРР 1919 р. та Конституції УСРР 1929 р.: порівняльно-правовий аналіз.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть питання про вплив політики «воєнного комунізму» на особливості становлення радянського права в Україні у 1917–1921 рр.

2. Яким чином, на Вашу думку, НЕП могла вплинути на характер кодифікації цивільного та земельного законодавства УСРР у 20-х роках?

Глосарій

Конституція УСРР 1919 р. – перша конституція Радянської України; була прийнята у березні 1919 р. III Всеукраїнським з'їздом Рад; визначала УСРР як організацію диктатури пролетаріату і найбіднішого селянства, проголошувала скасування приватної власності на землю, свободу слова, зібрань і союзів лише для трудящих. Влада трудящих мала здійснюватись Радами робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; найвищими органами проголошувались Всеукраїнський з'їзд Рад, ВУЦВК та РНК. До Конституції як окремий розділ включалась Декларація прав і обов'язків трудящого й експлуатованого народу. Згодом до Конституції були внесені значні зміни, особливо після утворення СРСР.

Конституція УСРР 1929 р. – була прийнята у травні 1929 р. на XI Всеукраїнському з'їзді Рад, складалась з п'яти розділів; закріплювала принципи верховенства загальносоюзних органів та

загальносоюзного законодавства, проголошувала права і свободи трудящих, визначала вищі (Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, ВУЦВК, Президія ВУЦВК) та місцеві органи державної влади й управління (місцеві Ради, окружні й районні з'їзди Рад та їхні виконкоми).

Перша кодифікація радянського законодавства – це загальна назва кодифікаційних робіт, що здійснювались в УСРР у 20-х роках. Перші підготовчі заходи щодо збору й узагальнення законодавчого матеріалу для майбутньої широкої кодифікації були започатковані в Україні ще з березня 1921 р. Але активні кодифікаційні роботи почалися лише наприкінці 1921 р. У 1922–1929 рр. були прийняті такі кодекси: 1922 р. – цивільний, земельний, кримінальний, кримінально-процесуальний, про працю, про народну освіту; 1923 р. – закон про ліси; 1924 р. – цивільно-процесуальний, тимчасові будівельні правила; 1925 р. – ветеринарний, виправно-трудовий; 1926 р. – про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану; 1927 р. – адміністративний, кримінальний, кримінально-процесуальний; 1928 р. – статут цивільного будівництва, гірничий; 1929 р. – цивільно-процесуальний. Логічним завершенням кодифікаційних робіт стало видання у 1929–1930 рр. Систематичного зібрання чинних законів УСРР (у семи томах).

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику радянському праву у 1917–1921 рр.
2. Охарактеризуйте основні положення Конституції УСРР 1919 р.
3. Визначте зміст кодифікації радянського законодавства у 20-х роках.
4. Охарактеризуйте кодифіковані акти УСРР 20-х років.
5. Визначте зміст основних положень Конституції УСРР 1929 р. У чому, на Вашу думку, полягали спільні та відмінні риси першої та другої конституцій УСРР?

Тестові завдання

1. Підкресліть помилку:

Конституція УСРР 1919 р. була прийнята на IУ Всеукраїнському з'їзді Рад. У ній визначались основні завдання диктатури пролетаріату – здійснення переходу від буржуазного ладу до соціалізму шляхом проведення мирних реформ. Влада трудящих здійснювалась Радами робітничих, селянських та червоноармійських депутатів та ревкомами. Вищим органом державної влади визнавались ВУЦВК. Єдиними повноважними органами державної влади на місцях визнавались місцеві Ради, їхні виконкоми, ревкоми та комбеди.

2. У яких роках був прийнятий Цивільний та Земельний кодекси УСРР:

а) відповідно – 1923 та 1925 роки;
б) 1922;
в) 1923 та 1924;
г) 1922 та 1923;
д) 1922 та 1926.

3. Які форми власності були закріплені у Цивільному кодексі УСРР:

а) кооперативна;
б) власність українського народу;
в) приватна;
г) державна;
д) індивідуальна;
є) тільки державна та кооперативна.

4. Порівняйте Кримінальний кодекс УСРР 1922 та 1927 рр. та внесіть до таблиці їхні спільні та відмінні риси:

Назва	Спільні риси	Відмінні риси

5. Підкресліть у тексті помилки:

Земельний кодекс УСРР було прийнято у 1923 р. Він проголошував існування державної, колективної та приватної власності на землю. ЗК УСРР також визначав право користування землею, зокрема, землею у користування мали право наділяти земельні громади, відповідні земельні органи та приватні особи.

6. Внесіть до таблиці суттєві відмінності між нормами радянського трудового права у 1918–1921 рр. і Кодексом законів про працю УСРР 1922 р.:

Назва	Відмінності
Норми радянського трудового права у 1918–1921 рр.	
КЗпП УСРР 1922 р.	

7. Визначте, в яких випадках чоловік і жінка вважались подружжям згідно з нормами Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану УСРР 1926 р.:

а) у випадку спільного проживання не менше одного року;

б) допускалась реєстрація подружжя церквою;

в) лише у випадку державної реєстрації органами ЗАГСу;

г) у випадку спільного проживання не менше двох років;

д) у випадку спільного проживання не менше трьох років.

8. В яких роках було затверджено Положення про судоустрій УСРР:

а) 1925 та 1928;

б) 1925, 1926 та 1929;

в) 1923 та 1925;

г) 1923, 1925 та 1929;

д) 1925 та 1929;

є) 1927 та 1929.

9. Що є характерним для процесуального законодавства УСРР у другій половині 20-х років:

а) внесення антидемократичних положень у процесуальних кодексах;

б) звуження права людини на захист у суді;

в) розширення права особи на захист;

г) внесення демократичних норм;

д) посилення силового тиску держави;

є) приведення процесуального законодавства УСРР у відповідність до загальносоюзного.

10. У чому полягала найсуттєвіша різниця між Конституціями УСРР 1919 та 1929 рр.:

а) визнання переваги союзних органів над українськими, залежності УСРР від союзного центру;

б) зміни в системі вищих органів влади і управління;

в) визначення нової компетенції органів державної влади;

г) дозвіл на створення у складі УСРР національних адміністративно-територіальних одиниць;

д) закріплення в Конституції УСРР 1929 р. нової форми державного правління.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (14 березня 1919 р.)

(витяг)

І. Основні постанови

1. Українська Соціялістична Радянська Республіка є організація діктатури працюючих і експльоатуємих мас пролетаріяту і біднійшого селянства для перемоги над їх віковими гнобителями й експльоататорами капіталістами й поміщиками .

2. Завданням цієї діктатури є здійснення переходу від буржуазного ладу до соціялізму, шляхом проведення соціялістичних реформ і сістематичного подавления всіх контрреволюційних намірів з боку заможніх кляс.

4. Пориваючи рішучо з минулим, намагаючись знищити разом з поділом загалу на кляси, а також і національний гніт і національну ворожнечу, Українська Соціялістична Радянська Республіка заявляє свій твердий намір увійти в склад єдиної Соціялістичної Радянської Республіки, як тільки утворяться умовини для її збудови...

5. Влада працюючих мас на території Української Соціялістичної Радянської Республіки здійснюється через Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів та инші органи влади по означенню Рад.

ІІ. Конституція Радянської влади

А. Організація Центральної влади

6. До відому Центральної Радянської влади на Вкраїні належать:

1) Всі питання загальнодержавного значення, а зокрема:

а) затвердження, зміна і доповнення конституції;

б) установлення і зміна державних меж Республіки;

в) зносини з чужоземними державами зокрема і оголошення війни й усталення згоди;

г) усталення основ організації збройних сил;

д) загальне керовництво внутрішньою політикою;

є) цівільне, карне і процесове законодавство;

ж) усталення основ соціялістичного будівництва в області народнього господарства;

з) керування грошовою системою і організація фінансового господарства Республіки;

1. державна контроля над діяльністю Радянської влади, зокрема над правильністю, закономірністю і доцільністю грошових витрат.

2. Всі питання, що не мають загальнодержавного значення і які будуть взяті на розгляд органами Центральної Радянської влади.

7. Центральна Радянська влада має свої органи, а саме:

Всеукраїнський З'їзд Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів;

Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад;

Раду Народніх Комісарів;

8. З'їзд скликається В.Ц.В.К. не меньш як два рази на рік, а по постанові В.Ц.В.К. може скликатися і частіш.

Б. Організація Радянської влади на місцях

Організація Радянської влади на місцях слідуюча: а) Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів (міські та сільські), а також обрані ними Виконавчі Комітети (Виконкоми).

20. Право вибору мають незалежно від релігії, народности, осілости, стану і т. п. слідуючі громадяне У.С.Р.Р., які до дня виборів досягли 18 років:

а) всі, що здобувають засоби до життя продукційною і загальнокорисною працею, а також особи, заняті домашнім господарством, забезпечуючим першим можливість продукційної праці, себто ріжні робітники і служачі заняті в промисловости, торговлі, сільськім господарстві та инші, селяни й козаки рільники.

б) солдати Червоної армії і матроси Червоної фльоти.

в) громадяне, що не входять в категорії, переведені н.п. а і б за утратою працездатности, відповідно засвідченої.

21. Позбавляються виборчого права і права бути обраними слідуючі особи, хоч би вони й входили в одну з вищезазначених категорій:

а) особи, що користуються найманою працею з корисною метою;

б) особи, які живуть на нетрудові прибутки, а саме, прибутки з підприємства, з маєтків і т. и.;

в) приватні торговці, комерційні посередники;

г) ченці і духовні настоятелі церквей і релігійних культів;

д) служачі і агенти колишньої поліції, окремого корпусу жандармів і охоронних відділів, а також члени панувавшого в Росії дому;

є) особи, визнані усталеним ладом божевільними, а рівно особи, що перебувають під опікою;

ж) особи, засуджені за користливі та ганебні вчинки на реченець, усталений законом або судовим вироком.

В. Про герб і прапор У.С.Р.Р.

34. Герб У.С.Р.Р. - має на червоному полі в промінях сонця малюнок золотого серпа і молота, навкруги яких уміщено вінок і написи на Українській та Російській мовах:

1) У.С.Р.Р.

2) Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Історія української Конституції.
Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко.
К., 1997. С. 129-133.

Завдання до документа:

1. Дайте характеристику організації Центральної влади.

2. Дайте характеристику організації влади на місцях.

3. Які категорії населення були позбавлені виборчих прав?

Декрет Всеросійського ЦВК про військовий союз радянських республік Росії, України, Латвії, Литви, Білорусії для боротьби проти імперіалістів (1 червня 1919 р.)

(витяг)

Советские социалистические республики, созданные трудящимися массами на территории России, Украины, Латвии, Литвы и Белоруссии, неоднократно и во всеуслышание заявляли о своей готовности вступить в мирные переговоры с целью прекратить навязанную им войну. Военный союз всех упомянутых советских социалистических республик должен быть первым ответом на наступление общих врагов. Поэтому, стоя вполне на почве признания независимости, свободы и самоопределения трудящихся масс Украины, Латвии, Литвы, Белоруссии и Крыма, исходя как из резолюции Украинского Центрального Исполнительного Комитета, принятой на заседании 18 мая 1919 г., так и предложения советских правительств Латвии,

Литвы и Белоруссии, Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет Советов признает необходимым провести тесное объединение: 1) военной организации и военного командования; 2) Советов народного хозяйства; 3) железнодорожного управления и хозяйства; 4) финансовой и 5) комиссариатов труда советских социалистических республік России, Украины, Латвии, Литвы, Белоруссии и Крыма с тем, чтобы руководство указанными отраслями народной жизни было сосредоточено в руках единых коллегий.

Объединение должно быть проведено путем соглашения с Центральным Исполнительным Комитетом и Советами Народных Комиссаров указанных советских республик.

Для осуществления указанных шагов Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет избирает комиссию, которой поручает немедленно вступить в переговоры с представителями соответствующих Центральных Исполнительных Комитетов и совместно с ними выработать конкретные нормы объединения, а впредь до момента выработки окончательного объединения, немедленно создать формы деятельности.

Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб. У 2-х т.
Упоряд. В. Д. Гончаренко.
К, 1997. Т. 2. С. 151-152.

Завдання до документа:

1. Які конкретні заходи пропонуються для створення військового союзу радянських республік Росії, України, Латвії, Литви, Білорусії?

Декларація про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (30 грудня 1922 р.)

(витяг)

Спроби капіталістичного світу протягом десятків років розв'язати питання про національності шляхом поєднання вільного розвитку народів з системою експлуатації людини людиною виявились марними.

Але роки війни не пройшли безслідно. Розорені поля, зупинені заводи, зруйновані продуктивні сили і виснажені господарські ресурси, які залишилися у спадщину від війни, роблять недостатніми окремі зусилля окремих республік щодо господарського будівництва. Відбудова народного господарства виявилась неможливою при роздільному існуванні республік.

З другого боку, нестійкість міжнародного становища і небезпека нових нападів роблять неминучим створення єдиного фронту радянських республік перед лицем капіталістичного оточення.

Воля народів радянських республік, які недавно зібралися на з'їзди своїх Рад і одностайно прийняли рішення про утворення «Союзу Радянських Соціалістичних Республік», служить надійною запорукою того, що цей Союз є добровільним об'єднанням рівноправних народів, що за кожною республікою забезпечене право вільного виходу з Союзу, що доступ в Союз відкритий всім соціалістичним радянським республікам, як існуючим, так і тим, що мають виникнути у майбутньому...

Заявляючи про все це перед усім світом і урочисто проголошуючи непорушність основ Радянської влади, що знайшли своє від ображення в конституціях соціалістичних радянських республік, які уповноважили нас, ми, делегати цих республік, на підставі даних нам повноважень постановляємо підписати договір про утворення «Союзу Радянських Соціалістичних Республік».

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Упоряд. А. С. Чайковський. К., 2003. С. 392.

Завдання до документа:

1. Назвіть міжнародну причину утворення єдиного фронту радянських республік.

Договір про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (30 грудня 1922 р.)

(витяг)

Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка (РСФРР), Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР), Білоруська Соціалістична Радянська Республіка (БСРР) і Закавказька Соціалістична Федеративна Радянська Республіка (ЗСФРР - Грузія, Азербайджан і Вірменія) укладають цей союзний договір про об'єднання в одну союзну державу - «Союз Радянських Соціалістичних Республік» - на таких засадах:

1. До відання Союзу Радянських Соціалістичних Республік в особі його верховних органів належать:

а) представництво Союзу в міжнародних зносинах;

б) зміна зовнішніх кордонів Союзу;

в) укладення договорів про прийняття до складу Союзу інших республік;

г) оголошення війни і укладення миру;

д) укладення зовнішніх державних позик;

є) ратифікація міжнародних договорів;

ж) встановлення систем зовнішньої і внутрішньої торгівлі;

з) встановлення основ і загального плану всього народного господарства Союзу, а також укладення концесійних договорів;

и) регулювання транспортної і поштово-телеграфної справи;

к) встановлення основ організації збройних сил Союзу Радянських Соціалістичних Республік;

л) затвердження єдиного державного бюджету Союзу Радянських Соціалістичних Республік, встановлення монетної, грошової і кредитної системи, а також системи загальносоюзних, республіканських і місцевих податків;

м) встановлення загальних засад землевпорядження і землекористування, а так само користування надрами, лісами і водами по всій території Союзу;

н) загальне союзне законодавство про переселення;

о) встановлення основ судоустрою і судочинства, а також цивільне і кримінальне союзне законодавство;

п) встановлення основних законів про працю;

р) встановлення загальних засад народної освіти;

с) встановлення загальних заходів у галузі охорони народного здоров'я;

т) встановлення системи мір і ваги;

у) організація загальносоюзної статистики;

ф) основне законодавство в галузі союзного громадянства по відношенню до прав іноземців;

х) право загальної амністії;

ц) скасування постанов з'їздів Рад, Центральних Виконавчих Комітетів і Рад Народних Комісарів союзних республік, що порушують союзний договір.

2. Верховним органом влади Союзу Радянських Соціалістичних Республік є З'їзд Рад Союзу Радянських Соціалістичних Республік, а її періоди між з'їздами - Центральний Виконавчий Комітет Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

4. Делегати на З'їзд Рад Союзу Радянських Соціалістичних Республік обираються на губернських з'їздах Рад.

6. З'їзд Рад Союзу Радянських Соціалістичних Республік обирає Центральний Виконавчий Комітет з представників союзних республік пропорціонально до населення кожної, всього в складі 371 члена.

9. Центральний Виконавчий Комітет Союзу Радянських Соціалістичних Республік обирає Президію, що є вищим органом влади Союзу в періоди між сесіями Центрального Виконавчого Комітету Союзу.

Президія Центрального Виконавчого Комітету Союзу Радянських Соціалістичних Республік обирається в складі 19-ти членів, з яких Центральний Виконавчий Комітет Союзу обирає чотирьох голів Центрального Виконавчого Комітету Союзу по кількості союзних республік.

Виконавчим органом Центрального Виконавчого Комітету Союзу є Рада Народних Комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік (Раднарком Союзу), що обирається Центральним Виконавчим Комітетом Союзу на строк повноважень останнього у складі: Голови Ради Народних Комісарів Союзу, Заступників Голови, Народного Комісара Закордонних Справ, Народного Комісара Військових і Морських Справ, Народного Комісара Зовнішньої Торгівлі, Народного Комісара Шляхів, Народного Комісара Пошт і Телеграфів, Народного Комісара Робітничо-Селянської Інспекції, Голови Вищої Ради Народного Господарства, Народного Комісара Праці, Народного Комісара Продовольства, Народного Комісара Фінансів.

З метою утвердження революційної законності на території Союзу Радянських Соціалістичних Республік і об'єднання зусиль союзних республік по боротьбі з контрреволюцією засновується при Центральному Виконавчому Комітеті Союзу Радянських Соціалістичних Республік Верховний Суд з функціями верховного судового контролю, а при Раді Народних Комісарів Союзу - об'єднаний орган Державного Політичного Управління, голова якого входить до Ради Народних Комісарів Союзу з правом дорадчого голосу.

До складу Рад Народних Комісарів союзних республік входять: Голова Ради Народних Комісарів, Заступники Голови, Голова Вищої Ради Народного Господарства, Народні Комісари (дається перелик).., а також з правом дорадчого голосу Уповноважені Наркоматів Союзу: Закордонних Справ, Військових і Морських Справ, Зовнішньої Торгівлі, Шляхів, Пошт і Телеграфів.

20. Вища Рада Народного Господарства і Народні Комісаріати: Продовольства, Фінансів, Праці і Робітничо-Селянської Інспекції союзних республік, безпосередньо підпорядковуючись Центральним Виконавчим Комітетам і Раднаркомам союзних республік, керуються у своїй діяльності розпорядженнями відповідних Народних Комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

21 Для громадян союзних республік встановлюється єдине союзне громадянство.

22. Союз Радянських Соціалістичних Республік має свій прапор, герб і державну печатку.

23. Столицею Союзу Радянських Соціалістичних Республік є місто Москва.

24. Союзні республіки вносять **у** відповідності з цим договором зміни до своїх конституцій.

25. Затвердження, зміна і доповнення союзного договору підлягають виключному віданню З'їзду Рад Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

26. За кожною з союзних республік зберігається право вільного виходу з Союзу.

Українська РСР на міжнародній арені:
Збірник документів (1917-1923). К, 1966. С. 556-560.

Завдання до документа:

1. Які держави уклали договір про утворення СРСР у 1922 р.?

2. Які функції належать до відання верховних органів СРСР?

3. Назвіть вищі органи та виконавчі органи влади СРСР.

4. Які посадові особи входили до складу Ради Народних Комісарів СРСР та Рад Народних Комісарів союзних республік?

5. З якою метою засновується при ЦВК СРСР об'єднаний орган Державного Політичного Управління?

Кримінальний кодекс УСРР (1922 р.)

(витяг)

ОБЩАЯ ЧАСТЬ

1. Пределы действия Уголовного Кодекса

1. Действие Уголовного Кодекса распространяется на все преступления, совершенные в пределах У.С.С.Р., как ее гражданами, так и иностранцами, если последние по своему дипломатическому положению не пользуются правом экстерриториальности.

Общие начала применения наказания

5. Уголовный Кодекс У.ССР. имеет своей задачей правовую защиту государства трудящихся от преступлений и от общественно опасных элементов и осуществляет эту защиту путем применения к нарушителям революционного правопорядка наказания или других мер социальной защиты.

6. Преступлением признается всякое общественно-опасное действие или бездействие, угрожающее основам советского строя и правопорядку, установленному рабоче-крестьянской властью на переходный к коммунистическому строю период времени.

7. Опасность лица обнаруживается совершением действий, вредных для общества, или деятельностью, свидетельствующей о серьезной угрозе общественному правопорядку.

III. Определение меры наказания

24. При определении меры наказания учитывается степень и характер опасности, как самого преступника, так и совершенного им преступления.

IV. Роды и виды наказаний и других мер социальной защиты

32. Наказания, налагаемые по Уголовному Кодексу, суть:

а) изгнание из пределов У.С.СР. на срок или бессрочно;

б) лишение свободы со строгой изоляцией или без таковой;

в) принудительные работы без содержания под стражей;

г) условное осуждение;

д) конфискация имущества - полная или частичная;

е) штраф;

ж) поражение прав;

з) увольнение от должности;

и) общественное порицание;

к) возложение обязанности загладить вред.

33. По делам, находящимся в производстве революционных трибуналов, впредь до отмены Всеукраинским Центральным Исполнительным Комитетом, в случаях, когда статьями настоящего Кодекса определена высшая мера наказания, в качестве таковой применяется расстрел.

Примечание. Высшая мера репрессии не может быть применена к лицам, не достигшим в момент совершения преступления 18-летнего возраста.

ОСОБЕННАЯ ЧАСТЬ

ГЛАВА 1.

Государственные преступления

I. О контрреволюционных преступлениях

57. Контрреволюционным признается всякое действие, направленное на свержение завоеванной пролетарской революцией власти рабочее-крестьянских Советов и существующего на основании Конституции У.С.С.Р. Рабоче-Крестьянского Правительства, а также действия в направлении помощи той части международной буржуазии, которая не признает равноправия приходящей на смену капитализма коммунистической системы собственности и стремится к ее свержению путем интервенции или блокады, шпионажа, финансирования прессы и т. п. средствами.

66. Участие в шпионаже всякого рода, выражающееся в передаче, сообщении или похищении, или собирании сведений, имеющих характер государственной тайны, в особенности военных, иностранным державам или контрреволюционным организациям в контррево-

люционных целях или за вознаграждение, карается наказаниями, предусмотренными 1 ч. 58-й статьи.

67. Активные действия и активная борьба против рабочего класса и революционного движения, проявленные на ответственных должностях при царском строе, караются наказаниями, предусмотренными 1 ч. 58-й статьи.

68. Укрывательство и пособничество всякого рода преступлениям, предусмотренным ст.ст. 58-67, не связанные с непосредственным совершением означенных преступлений, или при неосведомленности об их конечных целях, карается лишением свободы на срок не ниже одного года.

71. Самовольное возвращение в пределы УССР в случае применения наказания по пункту «а» ст. 32-й, карается высшей мерой наказания.

Изготовление, хранение с целью распространения и распространение агитационной литературы контрреволюционного характера карается лишением свободы на срок не ниже одного года.

Гончаренко В. Д. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. К.: ВД«Ін Юре», 2003. С. 387-392.

Завдання до документа:

1. Визначте поняття «злочин».

2. Назвіть види покарання, які застосовувалися до правопорушників.

3. Назвіть приклади контрреволюційних злочинів.

Кримінально-процесуальний кодекс УСРР (1922 р.)

(витяг)

ОТДЕЛ ПЕРВЫЙ

ГЛАВА I

Основные положения

Ст. 1. Порядок производства уголовных дел в Судебных Учреждениях УССР определяется настоящим Кодексом.

Ст. 2. Преступность и наказуемость деяния определяется уголовным законом, действовавшим в момент совершения преступления. Законы, устраняющие преступность совершенного деяния или смягчающие его наказуемость, имеют обратную силу.

Останавливать решение дела под предлогом отсутствия, неполноты, неясности или противоречия законов суду воспрещается.

Ст. 3. Лица, в отношении коих приговор суда вошел в законную силу, не могут быть привлечены вновь к судебной ответственности по обвинению в том же преступлении иначе, как в случаях, предусмотренных ст. 378, 379, 449, 461 Проц. Кодекса.

Ст. 4. Уголовное преследование не может быть возбуждено, а возбужденное не может быть продолжаемо и подлежит прекращению во всякой стадии процесса:

1. За смертью обвиняемого, за исключением случаев, предусмотренных в ст. 381 Проц. Кодекса.

За примирением обвиняемого с потерпевшим по делам, возбуждаемым не иначе, как по жалобе потерпевшего, за исключением случаев, указанных в ст. 10 и 11 Проц. Кодекса.

2. За отсутствием жалобы потерпевшего по делам о преступлениях, возбуждаемым не иначе, как по таковым жалобам.

3. За истечением давности.

4. При отсутствии в действиях, приписываемых обвиняемому, состава преступления.

Ст. 5. Никто не может быть лишен свободы и заключен под стражу иначе, как в случаях, указанных в законе и в порядке, законом определенном.

Ст. 7. Судья или прокурор, до сведения которого дошло, что в пределах его участка или района кто-либо содержится не в надлежащем месте заключения или не в надлежащих условиях, обязан принять меры к восстановлению законного порядка.

Ст. 8. Обвинение на суде поддерживается прокуратурой. Потерпевшему право обвинения предоставляется лишь в случаях, законом установленных.

Ст. 9. Прокуратура обязана возбуждать уголовное преследование перед судебными и следственными органами по всякому совершившемуся и подлежащему наказанию преступлению.

Ст. 14. Потерпевший, понесший от преступного деяния вред и убытки, вправе предъявить к обвиняемому и к лицам, несущим ответственность за причиненные обвиняемым вред и убытки, гражданский иск, который подлежит рассмотрению совместно с уголовным делом.

Ст. 19. Все судебные заседания публичны. Удаление публики из залы заседания, на все время заседания или на часть его, допускается не иначе, как по мотивированному определению суда и при том, лишь в случаях, где представляется необходимым охранять военную, дипломатическую или государственную тайну, а также по делам о преступлениях, предусмотренных ст. 166-169 Уголовного Кодекса.

Ст. 20. Лица моложе 14 лет в зал судебного заседания не допускаются.

Ст. 21. При слушании дела при закрытых дверях приговор, во всяком случае, провозглашается публично.

Ст. 23. Содержащиеся в настоящем кодексе термины имеют, если нет особых указаний, следующее значение:

1. «Суд» означает - народные суды, совет народных судей, губернские революционные трибуналы, военные трибуналы, военно-транспортные трибуналы и Верховный Трибунал.

«Революционный трибунал» означает - губернские трибуналы, военные и военно-транспортные трибуналы и Верховный Трибунал.

2. Под словом «судья» разумеются - народные судьи и народные заседатели, председатель и члены советов народных судей, председатели и члены трибуналов, председатель и члены Верховного Трибунала.

3. Под словом «прокурор» разумеются - прокурор Республики, помощники прокурора Республики, губернские прокуроры и их помощники и прокуроры, состоящие при советах народных судей, революционных губернских военных и военно-транспортных трибуналах.

4. Под словом «следователь» разумеются - народные следователи, следователи, состоящие при советах народных судей и революционных трибуналах, военные следователи и следователи по важнейшим делам при Народном Комиссариате Юстиции.

5. Под словом «стороны» разумеются - прокурор, поддерживающий в процессе обвинение, гражданский истец и представители его интересов, обвиняемый, его законные представители и защитники, потерпевший в тех случаях, когда ему предоставлено право поддерживать обвинение, и представители его интересов.

6. «Законные представители» означают - родителей, опекунов и представителей тех учреждений и организаций, на попечении которых находится данное лицо, или же учреждений и организаций, на обязанности которых лежит охрана соответствующих интересов.

7. Под словом «близкие родственники» разумеются - муж, жена, отец, мать, сыновья и дочери, родные братья и сестры.

8. «Приговор» означает - решение, вынесенное судом в судебном заседании, по вопросу о виновности или невиновности обвиняемого.

10. «Определение» означает - все другие решения, вынесенные судом в судебных или распорядительных заседаниях, а также решения, выносимые судом 1-й инстанции.

«Суд 1-й инстанции» означает - народный суд и революционный трибунал, «Суд 2-й инстанции» означает - совет народных судей и кассационный отдел Верховного Трибунала.

Гончаренко В. Д. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. К.: ВД«Ін Юре», 2003. С. 393-397.

Завдання до документа:

1. В яких випадках публіка залишає зал судового засідання?

2. Визначіть зміст термінів: суд, революційний трибунал, суддя, прокурор, вирок.

3. Назвіть, за яких обставин кримінальна справа підлягає припиненню.

Цивільний кодекс УСРР
(1922 р.)

(витяг)

Общая часть

7. ***Основные положения***

Ст. 1. Гражданские права охраняются законом, за исключением тех случаев, когда они осуществляются в противоречии с их социально-хозяйственным назначением.

Ст. 2. Споры о праве гражданском разрешаются в судебном порядке. Отказ от права обращения к суду недействителен.

Примечание. Имущественные споры между органами государства разрешаются в порядке, установленном особым постановлением.

Ст. 3. Отношения земельные, отношения, возникающие из найма рабочей силы, и отношения семейные регулируются особыми кодексами.

П. Субъекты прав (лица)

Ст. 4. В целях развития производительных сил страны У.С.С.Р. предоставляет гражданскую правоспособность (способность иметь гражданские права и обязанности) всем гражданам, не ограниченным по суду в правах.

Пол, раса, национальность, вероисповедание, происхождение не имеют никакого влияния на объем гражданской правоспособности.

Ст. 5. В соответствии с этим каждый гражданин У.С.С.Р. и союзных советских республик имеет право свободно передвигаться и селиться на территории У.С.С.Р., избирать невоспрещенные законом занятия и профессии, приобретать и отчуждать имущества с ограничениями, указанными в законе, совершать сделки и вступать в обязательства, организовывать промышленные и торговые предприятия с соблюдением всех постановлений, регулирующих промышленную и торговую деятельность и охранявших применение труда.

Ст. 21. Земля является достоянием государства и не может быть предметом частного оборота. Владение землею допускается только на правах пользования.

Примечание. С отменой частной собственности на землю деление имуществ на движимые и недвижимые упразднено.

Ст. 23. Оружие, взрывчатые вещества, воинское снаряжение, летательные аппараты, телеграфное и радиотелеграфное имущество, аннулированные ценные бумаги, спиртные напитки свыше установленной

законом крепости и сильно действующие яды являются изъятыми из частного оборота.

Примечание. Приобретение охотничьего оружия и огнеприпасов регулируется особыми правилами.

Ст. 24. Золотая и серебряная монета и иностранная валюта могут быть предметом сделок лишь в порядке и в пределах, указанных специальными узаконениями.

Вещное право

Ст. 52. Различается собственность: а) государственная (национализированная и муниципализированная), б) кооперативная, в) частная.

Ст. 53. Земля, недра, леса, воды, железные дороги общего пользования, их подвижной состав и летательные аппараты могут быть исключительно собственностью государства.

Ст. 54. Предметом частной собственности могут быть: ненационализированные строения, предприятия торговые, предприятия промышленные, имеющие наемных рабочих в количестве, не превышающем предусмотренного особыми законами; орудия и средства производства, деньги, ценные бумаги и прочие ценности, в том числе золотая и серебряная монета и иностранная валюта, предметы домашнего обихода, хозяйства и личного потребления, товары, продажа коих не воспрещается законом, и всякое имущество, не изъятое из частного оборота.

Обязательственное право

Ст. 106. Обязательства возникают из договоров и других указанных в законе оснований, в частности - вследствие неосновательного обогащения и вследствие причинения другому лицу вреда.

Ст. 107. В силу обязательства одно лицо (кредитор) имеет право требовать от другого (должника) определенного действия, в частности, передачи вещей или уплаты денег, либо воздержания от действия.

Ст. 129. Обязательство прекращается полностью или в части: а) исполнением его, б) зачетом встречного однородного требования, срок коему наступил, в) совпадением должника и кредитора в одном лице, причем с прекращением совпадения обязательство вновь возникает, г) соглашением сторон, в частности - заключением нового договора, долженствующего заменить прежний, д) невозможностью исполнения, за которую должник не несет ответственности.

Наследственное право

Ст. 416. Допускается наследование по закону и по завещанию согласно нижеследующих статей в пределах общей стоимости наследственного имущества не свыше 10.000 золотых рублей, за вычетом всех долгов умершего.

Примечание. Права, вытекающие из заключаемых органами государства с частными лицами договоров (арендных, концессионных, застроенных и др.), переходят в порядке наследования по закону и по завещанию в пределах сроков, указанных в этих договорах, без ограничения предельной стоимостью, установленной настоящей статьей.

Гончаренко В. Д. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. К: ВД «Ін Юре», 2003. С. 406-409.

Завдання до документа:

1. Чи може земля бути предметом приватного обігу?

2. Що є предметом приватної власності?

3. Які види спадщини визначає Цивільний кодекс?

Конституція Української Соціялістинної Радянської Республіки (1929 р.)

(витяг)

ПОДІЛ І

Засади

1. Українська республіка є соціялістична держава робітників та селян. Вся влада в межах Української соціялістичної радянської республіки належить радам робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

3. Українська соціялістична радянська республіка входить до складу Союзу радянських соціялістичних республік як суверенна договірна держава і зберігає за собою право вільного виходу з Союзу.

4. Вся земля, надри, ліси і води, а також фабрики, заводи, банки, залізничний, водний та повітровий транспорт і засоби зв'язку є соціялістичною державною власністю на підставах, визначених законодавством Союзу радянських соціялістичних республік і Української соціялістичної радянської республіки. Зовнішня торгівля визнається державною монополією.

8. В Українській соціялістичній радянській республіці церква відокремлюється від держави і школа від церкви і воля релігійних визнань і антирелігійної пропаганди признається за всіма громадянами.

15. З метою охоронити всіма засобами здобутки великої пролетарської революції Українська соціялістична радянська республіка визнає за обов'язок всіх громадян Республіки оборону соціалістичної батьківщини і встановлює загальну військову повинність.

Почесне право обороняти революцію зі зброєю в руках надається лише трудящим, а на нетрудові елементи покладається виконувати інші військові обов'язки.

ПОДІЛ II

Організація Радянської влади

Органи центральної влади

А. Про Всеукраїнський з'їзд рад

22. Верховним органом влади Української соціялістичної радянської республіки є Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

До виключного видання Всеукраїнського з'їзду рад належить:

а) затвердження, зміна та доповнення Конституції Української соціялістичної радянської республіки;

б) остаточне затвердження Конституції Автономної Молдавської соціялістичної радянської республіки та змін і доповнення тої Конституції;

в) зміна кордонів Української соціялістичної радянської республіки;

г) встановлення кордонів Автономної Молдавської соціалістичної радянської республіки;

д) вибори Всеукраїнського центрального виконавчого комітету;

є) вибори представників Української соціялістичної радянської республіки до Ради національностей Союзу радянських соціялістичних республік.

23. Чергові всеукраїнські з'їзди рад скликає Всеукраїнський центральний виконавчий комітет один раз на два роки.

Б. Про Всеукраїнський центральний виконавчий комітет

25. Всеукраїнський центральний виконавчий комітет в періоди поміж Всеукраїнськими з'їздами рад є верховний законодавчий, розпорядчий та виконавчий орган влади Української соціялістичної радянської республіки.

28. Чергові сесії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету відбуваються не менш як три рази на рік.

29. Всеукраїнський центральний виконавчий комітет обирає голову, секретаря й членів Президії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету, а також утворює Раду народних комісарів у складі голови, заступників голови, народніх комісарів і інших членів Ради народних комісарів.

30. До відання Всеукраїнського центрального виконавчого комітету належить:

а) загальне керівництво у всіх галузях державного, господарського й культурного будівництва;

б) затвердження бюджету Української соціялістичної радянської республіки;

в) встановлення плану всього народнього господарства й окремих його галузей;

г) встановлення, відповідно до Конституції та законодавства Союзу радянських соціялістичних республік, державних і місцевих податків, зборів та неподаткових прибутків.

В. Про президію Всеукраїнського центрального виконавчого комітету

32. Президія Всеукраїнського центрального виконавчого комітету є в періоди поміж сесіями Всеукраїнського центрального виконавчого комітету вищий законодавчий, виконавчий та розпорядчий орган влади Української соціялістичної радянської республіки.

34. Президія Всеукраїнського центрального виконавчого комітету видає декрети, постанови й розпорядження, розглядає й затверджує проекти декретів і постанов, що їх вносить Рада народніх комісарів Української соціялістичної радянської республіки.

37. Президія Всеукраїнського центрального виконавчого комітету розв'язує всі інші питання в порядкові верховного управління.

Г. Про Раду народніх комісарів Української соціялістичної радянської республіки

38. Рада народніх комісарів Української соціялістичної радянської республіки, як розпорядчий та виконавчий Орган Всеукраїнського центрального виконавчого комітету, здійснює загальне управління Української соціялістичної радянської республіки.

41. До складу Ради народніх комісарів Української соціялістичної радянської республіки входять: Голова Ради народніх комісарів,

його заступники, народні комісари, а також уповноважені загальносоюзних наркоматів, що призначаються в порядкові законодавства Союзу радянських соціялістичних республік і мають право дорадчого або ухвального голосу, відповідно до постанови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету.

До складу Ради народніх комісарів можуть входити й інші особи, відповідно до постанови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету.

Органи місцевої влади

А. Про з'їзд рад

49. Органами радянської влади на місцях є: а) ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; б) з'їзди рад - районові й округові та обрані ними виконавчі комітети (виконкоми).

51. З'їзди рад складаються:

а) районові - з депутатів, що їх обирають міські, сільські та селищні ради, а так само військові частини Червоної армії та фльоти за нормами, встановленими Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом, і порядком, передбаченим законом про вибори;

б) округові - з представників, що їх обирається за нормами і по рядком, передбаченим законодавством про виборчі права громадян і про порядок провадження виборів, від міської ради округового міста і районових з'їздів.

52. З'їзди рад бувають чергові і надзвичайні. Чергові з'їзди рад скликаються один раз на рік.

Б. Про виконавчі комітети

53. Виконавчі комітети обираються з'їздами рад і є в період між з'їздами рад, в межах своєї компетенції, вищі органи радянської влади на відповідній території.

В. Про ради депутатів

58. Ради депутатів утворюються:

а) міські - у містах; б) селищні - у селищах міського типу, фабрично-заводських, рудневих, залізничних місцевостях - за постановою районового виконавчого комітету, затвердженою округовим виконавчим комітетом; в) сільські - в селах.

Г. Про компетенцію місцевих органів влади

63. Органи місцевої влади мають за своє завдання:

а) вживати заходів до культурного та господарського піднесення цієї території;

б) складати й затверджувати місцеві бюджети;

в) переводити в життя постанови відповідних вищих органів влади;

г) розв'язувати справи, що мають місцеве значення для цієї території;

ґ) об'єднувати радянську діяльність в межах своєї території та наглядати за діяльністю всіх державних та громадських організацій на цій території;

д) забезпечувати в межах цієї території революційну законність і охороняти державний лад та громадську безпеку.

ПОДІЛ III

Про виборчі права

Право обирати й бути обраним до рад мають, незалежно від статі, віри, раси, національносте, осілости тощо, такі громадяни Української соціялістичної радянської республіки, що їм до дня виборів минуло 18 років.

Не обирають і не можуть бути обраними, хоч би вони й належали до однієї з вищенаведених категорій:

а) особи, що вживають найманої праці з метою одержання зиску;

б) особи, що живуть з нетрудового прибутку, а саме: відсотків з капіталу, прибутку з підприємств, надходжень з майна і т. інш.;

в) приватні крамарі, торговельні і комерційні посередники;

г) духівництво, служники релігійних культів всіх вірувань і сект, якщо це заняття є їхньою професією, та ченці;

д) службовці і агенти колишньої поліції, окремого корпусу жандармів і охоронних відділків, члени царювавшого в Росії дому, особи, що керували діяльністю поліції, жандармерії і карних органів;

е) особи, що їх визнано встановленим порядком за душевнохворих;

є) позбавлені прав судом на реченець, визначений судовим вироком.

ПОДІЛ V

Про герб, прапор і столицю Української соціялістичної радянської республіки

80. Герб Української соціялістичної радянської республіки складається з виображенням на червоному полі в промінях сонця і

золотих серпа та молота, оточених вінком з колосків і з написом: «УСРР Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»

81. Державний прапор Української соціялістичної радянської республіки складається з полотнища червоного (багряного) кольору, в лівому кутку якого, біля держальця зверху вміщено золоті літери «УСРР» або напис «Українська соціялістична радянська республіка».

82. Столиця Української соціялістичної радянської республіки є місто Харків.

Історія української Конституції.
Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко.
К., 1997. С. 192-208.

Завдання до документа:

1. Які функції належали Всеукраїнському з'їзду рад, Всеукраїнському центральному виконавчому комітету, Раді народних комісарів УСРР?

2. Назвіть органи місцевої влади та їх повноваження.

3. Які категорії громадян були обмежені у виборчих правах.

ТЕМА 14
РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ І ПРАВО В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ (30-ті роки XX ст.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Загальна характеристика змін у суспільно-політичному ладі України у 30-х роках.

2. Центральні та місцеві органи влади і управління в УСРР та УРСР.

3. Судові та правоохоронні органи в Україні у 30-х роках. Посилення їхніх каральних функцій. Формування репресивного апарату.

4. Джерела та основні риси радянського права в Україні у 30-х роках. Конституція УРСР 1937 р.

Основні (ключові) поняття: суспільно-політичний лад України у 30-х роках; державний механізм України у 30-х роках; репресивний апарат в Україні у 30-х роках.; джерела та основні риси радянського права в Україні у 30-х роках.

Тематика реферативних завдань

1. Причини та наслідки змін у суспільно-політичному ладі України у 30-х роках.

2. Причини та умови формування репресивного апарату в Україні у 30-х роках.

3. Характеристика основних положень Конституції УРСР 1937 р.

Питання для самостійного опрацювання

1. У чому, на Вашу думку, полягало посилення централізації та зростання ролі союзних органів державної влади та управління у 30-х роках?

2. Які зміни відбулися в структурі адміністративно-політичних органів Радянської України на початку та впродовж 30-х років?

Глосарій

Верховна Рада депутатів трудящих – законодавчий орган УРСР, обирався строком на чотири роки, який мав право утворювати уряд.

Каральні органи Радянської України періоду тоталітаризму – органи суду, прокуратури та ДПУ –НКВС, МВС – МДБ, які наприкінці 20-х – на початку 50-х років здійснювали тотальне і перманентне насилля над громадянами УСРР – УРСР. Формами діяльності цих органів були: масові порушення законності, прав та свобод людини, організація переслідувань ні в чому не повинних людей, фабрикація справ тощо. Крім того, створювались позасудові органи («Особлива нарада», «трійки» тощо), які в адміністративному порядку могли розглядати кримінальні справи. Подібна діяльність каральних органів мала на меті залякати населення, фізично розправитись з тими, хто, на думку представників більшовицької влади, міг загрожувати їхньому існуванню. У результаті репресій була знищена частина фахівців в усіх сферах суспільного виробництва, селян, робітників, представників інтелігенції, військових тощо.

Конституція УРСР 1937 р. – була затверджена у січні 1937 р. на XIV Надзвичайному з'їзді Рад УРСР; складалась із 13 розділів і 146 статей. Визначалась УРСР як соціалістична держава робітників і селян; вищими органами державної влади визначались Верховна Рада депутатів трудящих (законодавчий орган), РНК УРСР (уряд), а місцевими – обласні, окружні, районні, міські, сільські Ради депутатів трудящих та їхні виконкоми, при цьому керівною установою для всіх державних органів проголошувалась комуністична партія. Конституція проголосила основні права і обов'язки громадян. На відміну від попередніх конституцій у Конституції 1937 р. було закріплено організацію і діяльність судових органів та прокуратури, також було змінено виборчу систему (розширення кола виборців, урівнення у правах робітників і селян, таємність голосування). Діяла до 1978 р.

Рада Народних Комісарів УРСР – уряд УРСР, що мав виконавчо-розпорядчі функції з правом видання постанов і розпоряджень; очолювався головою РНК УРСР; до складу уряду входили голова державної планової комісії УРСР, уповноважений комітету заготівель СРСР, уповноважені наркоматів СРСР, наркоми УРСР.

Питання для самоконтролю

1. Дайте загальну характеристику змін у суспільно-політичному ладі України у 30-х роках.
2. Визначте повноваження центральних та місцевих органів влади і управління Радянської України у 30-х роках.
3. З'ясуйте причини та наслідки перетворення у 30-х роках судових та правоохоронних органів на каральні установи. У чому полягали їхні карально-репресивні функції?
4. Охарактеризуйте джерела та основні риси радянського права в Україні у 30-х роках.
5. Дайте характеристику основним положенням Конституції УРСР 1937 р.

Тестові завдання

1. Заповніть прогалини в таблиці:

Система вищих державних органів УСРР у середині 30-х років:

Законодавча	Виконавча	Судова
Всеукраїнський з'їзд Рад		

2. Згідно з Конституцією УРСР 1937 р. основу політичної влади в Україні становили:

а) колгоспи;

б) Верховна Рада УРСР;

в) Ради депутатів трудящих;

г) центральні органи державної влади і управління;

д) колгоспи і Ради депутатів трудящих.

3. Коли відбувся в Радянській Україні перехід на триступеневу адміністративно-територіальну систему управління: район – область – центр:

а) 1930 р.;

б) 1922–1925 рр.;

в) 1932 р.;

г) 1935 р.;

д) 1939 р.

4. У чому полягала адміністративно-територіальна реформа, проведена на початку 30-х років в Україні:

а) скасування округів, утворення, як адміністративних одиниць, міст та районів;

б) збільшення кількості округів;

в) утворення губерній та повітів;

г) створення двох категорій місцевих Рад – республіканського та районного підпорядкування.

5. В якому році було утворено як самостійний орган Прокуратуру СРСР:

а) 1930;

б) 1934;

в) 1929;

г) 1933;

д) 1937.

6. Якими із запропонованих органів прокуратури слід замінити помилково внесені до таблиці (підкресліть ті, якими слід замінити, і ті, які внесені помилково до таблиці):

Міжрайонні прокуратури, обласні прокуратури, окружні прокуратури, повітові прокуратури, губернські прокуратури, дільничні прокуратури, районні прокуратури, міжобласні прокуратури.

1930 р.	1932 р.	1934 р.
Генеральний прокурор УСРР	Генеральний прокурор УСРР	Прокурор Союзу РСР
Окружні прокуратури	Міжрайонні прокуратури	Міжобласні прокуратури
Міські прокуратури	Міські прокуратури	Міські прокуратури
Прокуратури народних судів	Дільничні прокуратури	Дільничні прокуратури

7. З чим були пов'язані зміни в організації каральних органів УСРР у 30-ті роки:

а) поглибленням демократії;

б) необхідністю пристосування цих органів до існуючого адміністративно-територіального поділу;

в) значним збільшенням злочинної діяльності;

г) посиленням терору;

д) тільки необхідністю пристосування цих органів до існуючого адміністративно-територіального поділу та значним збільшенням злочинної діяльності.

8. Внесіть до таблиці джерела права УСРР-УРСР у 30-х роках та суб'єкти їхнього прийняття:

Джерела права	Суб'єкти прийняття

9. Які характерні риси у розвитку джерел права у 30-х роках Ви можете назвати:

а) перевага загальносоюзного законодавства над республіканським;

б) одним із провідних джерел стають партійні директиви;

в) перевага республіканського законодавства над загальносоюзним;

г) єдиним джерелом стають закони Радянської України;

д) перевага надається актам місцевих органів влади.

10. Які зміни були внесені до Конституції УРСР 1937 р. порівняно з Конституцією УСРР 1929 р.:

а) істотне розширення гарантованих державою прав і свобод громадян;

б) зміни, пов'язані з реорганізацією державних органів;

в) внесення розділів про суспільний та державний устрій УРСР;

г) внесення розділу, присвяченого діяльності органів суду та прокуратури;

д) внесення змін до розділів про виборчу систему.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про особливу нараду при НКВС СРСР» (5 листопада 1934 р.)

(витяг)

В развитие ст. 8 постановления Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР от 10 июля 1934 г. «Об образовании общесоюзного Народного Комиссариата Внутренних Дел» (СЗ СССР 1934 г., ст. 283) Центральный Исполнительный Комитет и Совет Народных Комиссаров Союза ССР постановляют :

1. Предоставить Народному Комиссариату Внутренних Дел Союза ССР право применять к лицам, признаваемым общественно-опасными:

а) ссылку на срок до 5 лет под гласный надзор в местности, список которых устанавливается Народным Комиссариатом Внутренних Дел Союза ССР;

б) высылку на срок до 5 лет под гласный надзор с запрещением проживания в столицах, крупных городах и промышленных центрах Союза ССР;

в) заключение в исправительно-трудовые лагеря на срок до 5 лет;

г) высылку за пределы Союза ССР иностранных подданных, являющихся общественно-опасными.

2. Для применения мер, указанных в ст. 1, при Народном Комиссаре Внутренних Дел Союза ССР под его председательством учреждается Особое Совещание в составе:

а) Заместителей Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР;

б) Уполномоченного Народного Комиссариата Внутренних Дел Союза ССР по РСФСР;

в) Начальника Главного Управления Рабоче-Крестьянской Милиции;

г) Народного комиссара внутренних дел союзной республики, на территории которой возникло дело.

3. В заседаниях Особого Совещания обязательно участвует Прокурор Союза ССР или его заместитель, который, в случае несогласия

как с самим решением Особого Совещания, так и с направлением дела на рассмотрение Особого Совещания, имеет право протеста в Президиум Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР.

В этих случаях исполнение решения Особого Совещания приостанавливается впредь до постановления по данному вопросу Президиума Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР.

Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб.: У 2-х т. Упоряд. В. Д. Гончаренко.
К., 1997. Т. 2. С. 341-342.

Завдання до документа:
1. Назвіть права та склад Особливої Наради при НКВС СРСР.

Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (1937 р.)

(витяг)

РОЗДІЛ 1

Суспільний устрій

Стаття 1. Українська Радянська Соціалістична Республіка є соціалістична держава робітників і селян .

Стаття 2. Політичну основу УРСР становлять Ради депутатів трудящих...

Стаття 3. Вся влада в УРСР належить трудящим міста і села в особі Рад депутатів трудящих.

Стаття 4. Економічну основу УРСР становлять соціалістична система господарства і соціалістична власність на знаряддя та засоби виробництва, що утвердилися внаслідок ліквідації капіталістичної системи господарства, скасування приватної власності на знаряддя та засоби виробництва і знищення експлуатації людини людиною.

Стаття 5. Соціалістична власність в УРСР має або форму державної власності (всенародне добро), або форму кооперативно-колгоспної власності (власність окремих колгоспів, власність кооперативних об'єднань).

Стаття 6. Земля, її надра, води, ліси, заводи, фабрики, шахти, рудні, залізничний, водний і повітряний транспорт, банки, засоби зв'язку, організовані державою великі сільськогосподарські підприємства (радгоспи, машинно-тракторні станції і т. п.), а також комунальні підприємства і основний житловий фонд у містах і промислових пунктах є державною власністю, тобто всенародним добром.

Стаття 12. Праця в УРСР є обов'язком і справою честі кожного здатного до праці громадянина за принципом: «хто не працює, той не їсть».

В УРСР здійснюється принцип соціалізму: «від кожного за його здібністю, кожному - за його працею».

РОЗДІЛ 2

Державний устрій

Стаття 13. З метою здійснення союзними республіками взаємодопомоги по лінії економічній і політичній, так само як по лінії оборони.

Українська Радянська Соціалістична Республіка добровільно об'єдналася з іншими рівноправними Радянськими Соціалістичними Республіками: Російською РФСР, Білоруською РСР, Азербайджанською РСР, Грузинською РСР, Вірменською РСР, Туркменською РСР, Узбецькою РСР, Таджицькою РСР, Казахською РСР, Киргизькою РСР в союзну державу - Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Стаття 14. Українська Радянська Соціалістична Республіка зберігає за собою право виходу з Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Стаття 15. Територія Української Радянської Соціалістичної Республіки не може бути змінювана без згоди УРСР.

Стаття 16. Закони СРСР обов'язкові на території УРСР.

Стаття 17. Кожний громадянин УРСР є громадянином СРСР. Громадяни всіх інших союзних республік користуються на території УРСР усіма правами громадян УРСР.

Стаття 18. Українська Радянська Соціалістична Республіка складається з областей: Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Київської, Одеської, Харківської, Чернігівської і Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки.

РОЗДІЛ 3

Найвищі органи державної влади Української радянської соціалістичної республіки

Стаття 20. Найвищим органом державної влади УРСР є Верховна Рада УРСР.

Стаття 21. Верховна Рада УРСР обирається громадянами УРСР по виборчих округах на строк 4 роки за нормами: один депутат від 100 000 населення.

Стаття 23. Верховна Рада УРСР є єдиним законодавчим органом УРСР.

Стаття 28. Верховна Рада УРСР обирає Президію Верховної Ради УРСР в складі: голови Президії Верховної Ради УРСР, двох заступників, секретаря Президії і 15 членів Президії Верховної Ради УРСР.

РОЗДІЛ 4

Органи державного управління Української радянської соціалістичної республіки

Стаття 39. Найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади УРСР є Рада Народних Комісарів УРСР.

Стаття 40. Рада Народних Комісарів УРСР відповідальна перед Верховною Радою УРСР і їй підзвітна, а в період між сесіями Верховної Ради і УРСР - перед Президією Верховної Ради УРСР, якій підзвітна.

Стаття 41. Рада Народних Комісарів УРСР видає постанови і розпорядження на основі і на виконання законів СРСР і УРСР, постанов і розпоряджень Ради Народних Комісарів СРСР і перевіряє їх виконання.

Стаття 45. Рада Народних Комісарів УРСР утворюється Верховною Радою УРСР в складі: Голови Ради Народних Комісарів УРСР; Заступників голови Ради Народних Комісарів УРСР; Голови Державної планової комісії УРСР; Народних Комісарів УРСР...; Уповноваженого Комітету заготівель СРСР; Начальника Управління в справах мистецтв; Уповноважених загальносоюзних Народних Комісаріатів...

Стаття 46. Народні Комісари УРСР керують галузями державного управління, які належать до компетенції УРСР.

Стаття 47. Народні Комісаріати УРСР є або союзно-республіканськими, або республіканськими.

Стаття 48. До союзно-республіканських Народних Комісаріатів УРСР належать Народні Комісаріати УРСР: Харчової промисловості;

Легкої промисловості; Лісової промисловості; Земельних справ; Зернових і тваринницьких радгоспів; Фінансів; Внутрішньої торгівлі; Внутрішніх справ; Юстиції; Охорони здоров'я.

Стаття 49. До республіканських Народних Комісаріатів належать Народні Комісаріати УРСР: Освіти; Місцевої промисловості; Комунального господарства; Соціального забезпечення...

РОЗДІЛ 5

Найвищі органи державної влади Молдавської автономної радянської соціалістичної республіки

Стаття 54. Найвищим органом державної влади Молдавської АРСР є Верховна Рада Молдавської АРСР.

РОЗДІЛ 6

Органи державного управління Молдавської автономної радянської соціалістичної республіки

Стаття 64. Найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади Молдавської АРСР є Рада Народних Комісарів Молдавської АРСР.

РОЗДІЛ 7

Місцеві органи державної влади

Стаття 72. Органами державної влади в областях, округах, районах, містах, селищах, станицях і селах УРСР є Ради депутатів трудящих.

Стаття 73. Обласні, окружні, районні, міські, районні у великих містах, селищні, станичні і сільські Ради депутатів трудящих обираються відповідно трудящими області, округи, району, міста, селища, станиці і села на строк 2 роки.

Стаття 74. Ради депутатів трудящих (області, округи, району, міста, селища, станиці, села) керують культурно-політичним та господарським будівництвом на своїй території, встановлюють місцевий бюджет, керують діяльністю підлеглих їм органів управління, забезпечують охорону державного ладу, сприяють зміцненню обороноздатності країни, забезпечують додержання законів та охорону прав громадян.

Стаття 76. Виконавчими та розпорядчими органами обласних адміністративних округів, районних, міських і сільських Рад депутатів трудящих є обирані ними виконавчі комітети в складі: голови, його заступників, секретаря і членів.

Стаття 77. Виконавчим і розпорядчим органом станичних, селищних і сільських Рад депутатів трудящих у невеликих селищах є обирані ними голова, його заступник і секретар.

Стаття 78. Виконавчі комітети Рад депутатів трудящих (області, округи, району, міста, селища, станиці, села) здійснюють керівництво культурно-політичним та господарським будівництвом на своїй території на основі постанов відповідних Рад депутатів трудящих та вищестоящих державних органів.

Стаття 88. Відповідно до умов області, на основі законів СРСР і УРСР, загальносоюзні Народні Комісаріати і Народний Комісаріат Внутрішніх справ утворюють при обласних Радах депутатів трудящих свої Управління...

Стаття 92. Відповідно до умов району, на основі законів СРСР і УРСР, з затвердження відповідної обласної Ради депутатів трудящих Народний Комісаріат Внутрішніх справ утворює при районних Радах депутатів трудящих свої Управління.

РОЗДІЛ 9

Суд і прокуратура

Стаття 102. Правосуддя в УРСР здійснюється Найвищим Судом УРСР, Найвищим Судом Молдавської АРСР, обласними судами, судами адміністративних округ, а також спеціальними судами СРСР, що створюються за постановою Верховної Ради СРСР, народними судами.

Стаття 105. Найвищий Суд УРСР обирається Верховною Радою УРСР на строк 5 років.

Стаття 106. Найвищий Суд Молдавської АРСР обирається Верховною Радою Молдавської АРСР на строк 5 років.

Стаття 107. Обласні суди, суди адміністративних округ обираються обласними Радами депутатів трудящих або Радами депутатів трудящих адміністративних округ на строк 5 років.

Стаття 108. Народні суди обираються громадянами району на основі загального, прямого і рівного виборчого права при таємному голосуванні на строк 3 роки.

Стаття 111. Судді незалежні і підкоряються тільки законові.

Стаття 112. Вищий нагляд за точним виконанням законів усіма Народними Комісаріатами і підвідомчими їм установами, так само, як окремими службовими особами, а також громадянами на території УРСР здійснюється як Прокурором СРСР безпосередньо, так і через Прокурора УРСР.

Стаття 113. Прокурор УРСР призначається Прокурором СРСР на строк 5 років.

Стаття 114. Прокурор Молдавської АРСР і обласні прокурори призначаються Прокурором СРСР на строк 5 років.

Стаття 115. Прокурори адміністративних округ, районні і міські прокурори призначаються Прокурором УРСР з затвердження Прокурора СРСР на строк 5 років.

Стаття 116. Органи прокуратури здійснюють свої функції незалежно від будь-яких місцевих органів, підлягаючи тільки Прокуророві СРСР.

РОЗДІЛ 10

Основні права й обов'язки громадян

Стаття 117. Громадяни УРСР мають право на працю, тобто право на одержання гарантованої роботи з оплатою їх праці у відповідності з її кількістю і якістю.

Стаття 119. Громадяни УРСР мають право на матеріальне забезпечення в старості, а також - в разі хвороби і втрати працездатності.

Стаття 121. Жінці в УРСР надаються рівні права з чоловіком у всіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя.

Стаття 122. Рівноправність громадян УРСР, незалежно від їх національності і раси, в усіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя є непорушним законом.

Стаття 124. У відповідності з інтересами трудящих і з метою зміцнення соціалістичного ладу громадянам УРСР гарантується законом: а) свобода слова, б) свобода друку, в) свобода зборів і мітингів, г) свобода вуличних походів і демонстрацій.

Стаття 125. У відповідності з інтересами трудящих і з метою розвитку організаційної самодіяльності і політичної активності народних мас громадянам УРСР забезпечується право об'єднання в громадські організації: професійні спілки, кооперативні об'єднання, організації молоді, спортивні й оборонні організації, культурні, технічні і наукові товариства, а найбільш активні й свідомі громадяни з лав робітничого класу й інших верств трудящих об'єднуються у Комуністичну партію (більшовиків) України, яка є передовим загоном трудящих в їх боротьбі за зміцнення і розвиток соціалістичного ладу і являє собою керівне ядро всіх організацій трудящих, як громадських, так і державних.

Стаття 131. Загальний військовий обов'язок є законом. Військова служба в Робітничо-Селянській Червоній Армії є почесний обов'язок громадян УРСР.

РОЗДІЛ 11

Виборча система

Стаття 133. Вибори депутатів до всіх Рад депутатів трудящих: Верховної Ради УРСР, Верховної Ради Молдавської АРСР, обласних Рад депутатів трудящих, Рад депутатів трудящих адміністративних округ, районних, міських, селищних, станичних і сільських Рад депутатів трудящих, провадяться виборцями на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні.

Стаття 134. Вибори депутатів є загальними: всі громадяни УРСР, які досягли 18 років, незалежно від расової і національної приналежності,

віросповідання, освітнього цензу, осілості, соціального походження, майнового стану та минулої діяльності, мають право брати участь у виборах депутатів і бути обраними, за винятком божевільних і осіб, засуджених судом з позбавленням виборчих прав.

РОЗДІЛ 12

Герб, прапор, столиця

Стаття 143. Державний герб УРСР складається з золотих серпа і молота, зображених на червоному фоні в променях сонця, облямованих колоссям, з написом: зверху над серпом і молотом «УРСР» і внизу «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»

Стаття 144. Державний прапор УРСР складається з червоного полотнища, в лівому кутку якого, коло древка наверху, вміщені золоті серп і молот і літери «УРСР».

Стаття 145. Столицею Української Радянської Соціалістичної Республіки є місто Київ.

РОЗДІЛ 13

Порядок зміни Конституції

Стаття 146. Зміна Конституції УРСР провадиться лише за рішенням Верховної Ради УРСР, ухваленим більшістю не менше $^{2}/_{3}$ голосів.

м. Київ 30 січня 1937 року.

Історія української Конституції .
Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко.
К., 1997. С. 208-235.

Завдання до документа:

1. Визначіть структуру та функції вищих та місцевих органів державної влади й управління в УРСР і Молдавській АРСР.

2. Яка стаття визначає Комуністичну партію, як керівне ядро всіх громадських і державних організацій?

3. Якими державними органами і на який строк обираються Найвищий Суд УРСР, обласний суд та народні суди району?

ТЕМА 15
ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 рр.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Приєднання західноукраїнських земель до УРСР на початковому етапі Другої світової війни.
2. Перебудова державного механізму за умов війни:
а) надзвичайні органи державної влади і управління;
б) конституційні органи державної влади і управління.
3. Спроби відновлення української державності:
а) Акт відновлення Української держави 30.06.1941;
б) створення УПА та її діяльність.
4. Основні риси радянського права за роки війни.

Основні (ключові) поняття: приєднання західноукраїнських земель до УРСР; перебудова державного механізму УРСР за умов війни; спроби відновлення української державності за роки Другої світової війни; основні риси радянського права за роки війни.

Тематика реферативних завдань

1. Державотворення у Карпатській Україні у 1939 р.
2. Співвідношення повноважень надзвичайних та конституційних органів державної влади і управління за умов Другої світової війни.
3. Характеристика діяльності Українського державного правління та Української Національної Ради за роки війни.
4. Характеристика основних етапів діяльності УПА.
5. Особливості радянського права за роки Другої світової війни.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть початок Другої світової війни, її характер і розвиток.

2. Висвітліть питання про діяльність Українського державного правління та Української Національної Ради.

3. Які основні нормативні документи, що були прийняті УГВР, Ви знаєте? Охарактеризуйте їх.

Глосарій

Акт відновлення Української держави (30.06.1941) – документ, в якому проголошувалось відновлення Української держави. Здійснено у м. Львів Національним зібранням, що складалося з представників національного руху.

Карпатська Україна – офіційна назва автономної Української республіки у складі Чехословаччини у 1938–1939 рр. і Української незалежної держави на Закарпатті у березні 1939 р. (15.03.1939 Сейм проголосив незалежність). За державним устроєм – президентська республіка, державна мова – українська. 18.03.1939 була окупована угорськими військами.

Надзвичайні органи влади СРСР та УРСР – органи влади з надзвичайними повноваженнями, які були створені на початку війни СРСР з Німеччиною з метою перебудувати країну на воєнний лад. До центральних надзвичайних органів належав ДКО – Державний Комітет оборони, утворений 30.06.1941, який зосередив у своїх руках всю владу у державі. З метою вирішення окремих питань ДКО створював постійні комітети та ради, його органами на місцях були уповноважені і міські комітети оборони. Першим місцевим надзвичайним органом УРСР став створений у червні 1941 р. штаб оборони Києва. Міські комітети оборони створювались і у деяких інших містах України. Іншим органом була Ставка Головного командування Збройних сил СРСР, утворена 23.06.1941, яка займалась стратегічним керівництвом армії.

Організація українських націоналістів (ОУН) – українська політична організація, що ставила собі за мету встановлення незалежної Української держави. Заснована у 1929 р. у Відні. До 1939 р. основна діяльність ОУН була спрямована проти Польщі. У 1940 р. розкололась на прибічників С. Бандери (ОУН (Б)) та А. Мельника (ОУН (М)). 30 червня 1941 р. при активній підтримці ОУН (Б) Національним зібранням у Львові було проголошено Акт відновлення Української держави. З кінця 1941 р. ОУН (Б) вела боротьбу на два фронти – проти СРСР та Німеччини. Після проголошення незалежності 24.08.1991 обидві фракції діють в Україні, зокрема, ОУН (Б) заснували Конгрес українських націоналістів.

УПА – Українська повстанська армія була сформована з ініціативи ОУН-Б у жовтні 1942 р. Армія брала активну участь у боротьбі з німецько-фашистськими військами, згодом – з військами НКВС та держбезпеки Радянського Союзу. Формами боротьби були: партизанський рух, рейдування, терор проти представників окупаційної та радянської влади. З ініціативи УПА у червні 1944 р. була створена Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), що проголосила себе тимчасовим парламентом. Військова боротьба УПА продовжувалась до початку 50-х років і через об'єктивні обставини закінчилась поразкою. Залишки її загонів перейшли через західні кордони УРСР в Австрію та Західну Німеччину.

Питання для самоконтролю

1. Висвітліть процес приєднання західноукраїнських земель до УРСР на початковому етапі Другої світової війни. З'ясуйте результати приєднання західноукраїнських земель до УРСР.
2. Охарактеризуйте повноваження надзвичайних та конституційних органів державної влади і управління за умов війни.
3. Дайте характеристику Акта відновлення Української держави 30.06.1941.
4. Висвітліть питання створення УПА та її діяльності.
5. Охарактеризуйте основні риси радянського права за роки війни.

Тестові завдання

1. Визначте, коли західноукраїнські землі були офіційно включені до складу УРСР:

а) жовтень 1938 р.;

б) вересень 1938 р.;

в) жовтень 1940 р.;

г) листопад 1939 р.;

д) листопад 1938 р.

2. Визначте, коли було створено штаб оборони Києва:

а) липень 1941;

б) червень 1941;

в) вересень 1941;

г) жовтень 1941.

3. З'ясуйте, які надзвичайні органи влади були створені на початку війни:

а) Державний Комітет Оборони;

б) Раднарком УРСР;

в) штаб оборони Києва;

г) Ставка Головного Командування ЗС СРСР;

д) тільки Центральний штаб партизанського руху та штаб оборони Києва;

є) військові трибунали військ НКВС;

ж) тільки Державний Комітет Оборони та Раднарком УРСР.

4. Підкресліть у тексті помилку:

Першим місцевим надзвичайним органом державної влади УРСР став створений у червні 1941 р. штаб оборони Одеси. Всю ж владу в своїх руках ДКО. Органами ДКО на місцях були уповноважені міські та районні комітети оборони. Органами спеціального призначення були Раднарком УРСР, Рада з евакуації, військові ради фронтів.

5. Визначте, коли було утворено Українську Національну Раду на чолі з М. Величківським у Києві:

а) 19.09.1941;

б) 05.10.1941;

в) 17.11.1941;

г) 30.06.1941;

д) 30.07.1941.

6. З'ясуйте, коли було створено Головну команду УПА:

а) квітень 1942 р.;

б) травень 1942 р.;

в) травень 1943 р.;

г) червень 1942 р.;

д) червень 1943 р.

7. Які органи українського національного руху під час війни Ви знаєте:

а) Українське державне правління;

б) Українська національна рада;

в) НКВС;

г) УГВР;

д) повітові комісаріати;

є) тільки Українське державне правління та повітові комісаріати.

8. Підкресліть у другій колонці таблиці помилки:

Органи	Документи, що приймались органами
Національне зібрання	Акт відновлення Української держави Створення УПА
Установчі збори (м. Київ)	Створення УПА Постанова щодо утворення Української Національної Ради Декларація принципів діяльності Української держави
УГВР	Політична платформа Акт об'єднання ОУН-Б та ОУН-М

9. Які чинники обумовлювали зміни в законодавстві УРСР воєнного періоду:

а) політична активність населення;

б) зміни в суспільному ладі;

в) надзвичайна воєнна обстановка;

г) значний економічний розвиток країни;

д) тільки надзвичайна воєнна обстановка та політична активність населення.

10. Внесіть до таблиці відмінності між нормами адміністративного і кримінального права довоєнного періоду і періоду Другої світової війни:

Назва	**Довоєнний період**	**Період Другої світової війни**
Адміністративне право		
Кримінальне право		

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Договір про ненапад між Німеччиною і Радянським Союзом (23 серпня 1939 р.)

Уряд СРСР і Уряд Німеччини

Керовані бажанням укріплення справи миру між СРСР і Німеччиною та виходячи із основних положень договору про нейтралітет, який було укладено між СРСР і Німеччиною у квітні 1926 року, прийшли до такої угоди :

Стаття I

Обидві Договірні Сторони зобов'язуються утримуватися від будь-якого насильства, від будь-яких агресивних дій і будь-якого нападу у відношенні один до одного, як окремо, так і разом з іншими державами.

Стаття II

У випадку, якщо одна із Договірних Сторон стане об'єктом воєнних дій зі сторони третьої держави, друга Договірна Сторона не буде підтримувати ні в якій формі цю державу.

Стаття III

Уряди обох Договірних Сторон залишаються в майбутньому в контакті один з одним для консультації, щоб інформувати один одного в питаннях, що порушують їх спільні інтереси.

Стаття IV

Ні одна із Договірних Сторон не буде брати участь у будь-якому угрупованні держав, що прямо або побічно направлено проти другої сторони.

Стаття V

У випадку виникнення спорів або конфліктів між Договірними Сторонами з питань того чи іншого роду, обидві сторони будуть вирішувати ці спори або конфлікти виключно мирним шляхом у порядку дружнього обміну думками або в необхідних випадках шляхом створення комісій по урегулюванню конфлікту.

Стаття VI

Цей договір укладається строком на десять років з тим, що, оскільки одна із Договірних Сторон не денонсує його за рік до закінчення строку, строк дії договору буде вважатися автоматично продовженим на наступні п'ять років.

Стаття VII

Цей договір підлягає ратифікації у можливо короткий строк. Обмін ратифікаційними грамотами повинен відбутися в Берліні. Договір вступає в силу негайно після його підписання. Складений у двох оригіналах, на німецькій та російській мовах, у Москві, 23 серпня 1939 року.

Гончаренко В. Д.
Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб.:У 2-х т. Уклад. В. Д. Гончаренко.
К.: ВД«Ін Юре». 1997. Т. 2. С. 427-428.

Таємний додатковий протокол (23 серпня 1939 р.)

При підписанні договору про ненапад між Німеччиною і Союзом Радянських Соціалістичних Республік уповноважені обох сторін, які нижче підписалися, обговорили в суворо конфіденційному порядку питання про розмежування сфер обопільних інтересів в Східній Європі. Це обговорення привело до результату, що приводиться нижче :

1. У випадку територіально-політичного перевлаштування областей, що входять до складу Прибалтійських держав (Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва), Північний кордон Литви одночасно стає кордоном сфер інтересів Німеччини і СРСР. При цьому інтереси Литви стосовно Віденської області визнаються обома сторонами.

2. У випадку територіально-політичного перевлаштування областей, які входять до складу Польської Держави, межа сфер інтересів Німеччини і СРСР буде приблизно проходити по лінії річок Нарви, Вісли і Сяну.

Питання, чи є в обопільних інтересах бажаним збереження незалежної Польської Держави і якими будуть кордони цієї держави, може бути остаточно з'ясовано тільки в ході подальшого політичного розвитку.

У всякому разі, обидва уряди будуть вирішувати це питання в порядку дружньої обопільної згоди.

3. Стосовно південного сходу Європи з радянської сторони підкреслюється інтерес СРСР до Бесарабії.

З німецької сторони заявляється про її повну політичну незацікавленість в цих областях.

4. Цей протокол буде зберігатися в суворій таємниці.

Гончаренко В. Д.
Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб.: У 2-х т. Уклад. В. Д. Гончаренко.
К.: ВД«Ін Юре», 1997. Т. 2. С. 428-429.

Німецько-Радянський договір про дружбу і кордони між СРСР і Німеччиною (28 вересня 1939 р.)

Уряд СРСР і Уряд Німеччини після розпаду Польської держави розглядає виключно як своє завдання відновити мир і порядок на цій території і забезпечити народам, які там проживають, мирне існування, відповідно їх національним особливостям. З цією метою вони прийшли згоди в наступному :

Стаття I

Уряд СРСР і Уряд Німеччини встановлюють в якості кордону між спільними державними інтересами на території колишньої Польської держави лінію, яка нанесена на карту, що до цього додається, і більш детально буде описана в додатковому протоколі.

Стаття II

Обидві сторони визнають встановлений в Статті I кордон спільних державних інтересів кінцевим і ліквідують будь-яке втручання третіх держав в це рішення.

Стаття III

Необхідну державну перебудову на території західніше вказаної в Статті I лінії проводить Уряд Німеччини, на території східніше цієї лінії - Уряд СРСР.

Стаття IV

Уряд СРСР і Уряд Німеччини розглядають вище наведену перебудову, як надійний фундамент для подальшого розвитку дружніх відносин між своїми народами.

Стаття V

Цей договір підлягає ратифікації. Обмін ратифікаційними грамотами повинен відбутися якомога скоріше в Берліні. Договір вступає в силу з моменту його підписання.

Гончаренко В. Д.
Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.
К: ВД«Ін Юре», 2003. С. 515-516.

Завдання до документів:

1.Яким документом був зафіксований розподіл сфер впливу між СРСР та Німеччиною до початку Другої світової війни?

2.Як проходила географічна межа сфер інтересів Німеччини і СРСР у випадку територіально-політичного перевлаштування областей Польської держави?

3.Яким документом було остаточно встановлено кордон між СРСР та Німеччиною після розпаду Польської держави?

Закон про включення Західної України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік і з'єднання її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою (1 листопада 1939 р.)

Верховна Рада Союзу Радянських Соціалістичних Республік, заслухавши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів Західної України, постановляє :

1. Задовольнити просьбу Народних Зборів Західної України і включити Західну Україну до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік із з'єднанням її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою.

2. Доручити Президії Верховної Ради призначити день виборів депутатів у Верховну Раду СРСР від Західної України.

3. Запропонувати Верховній Раді Української Радянської Соціалістичної Республіки прийняти Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Просити Верховну Раду Української Радянської Соціалістичної Республіки подати на розгляд Верховної Ради СРСР проект розмежування районів і областей між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою.

Хрестоматия по истории отечественного государства и права. Под ред. О. И. Чистякова. М.: Зерцало, 1997. С. 261.

Указ Президії Верховної Ради СРСР про утворення Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської і Тернопільської областей в складі Української РСР (4 грудня 1939 р.)

Затвердити подання Президії Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки про утворення в складі Української РСР таких нових областей:

1. Волинської області з центром в місті Луцьку. У склад Волинської області включити: місто Луцьк і повіти: ВолодимирВолинський, Горохівський, Камінь-Каширський, Ковельський, Луцький, Любомльський з включенням в склад Камінь-Каширського повіту населених пунктів Кобринського і Дрогичинського повітів БРСР, які відійшли до УРСР.

2. Дрогобицької області з центром в місті Дрогобичі. У склад Дрогобицької області включити: місто Дрогобич і повіти: Дрогобицький, Добромильський (в нових кордонах), Жидачівський, Лисківський (в нових кордонах), Мостиський, Перемишльський, Рудківський, Самбірський, Стрийський, Турківський.

3. Львівської області з центром в місті Львові. У склад Львівської області включити: місто Львів і повіти: Бобркський, Бродівський, Городоцький, Жовківський, Золочівський, Кам'янський, Любачівський (в нових кордонах), Львівський, Перемишлянський, Рава-Руський, Радехівський, Сокальський, Яворівський.

Ровенської області з центром в місті Ровно. У склад Ровенської області включити: місто Ровно і повіти: Дубнівський, Здолбунівський, Костопільський, Ровенський і Сарненський, з включенням у склад Сарненського повіту населених пунктів Пінського і Столинського повітів БРСР, які відійшли до УРСР.

4. Станіславської області з центром в місті Станіславі. У склад Станіславської області включити: місто Станіслав і повіти: Городенківський, Долинський, Калуський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський, Снятинський, Станіславський, Тлумацький.

Тернопільської області з центром в місті Тернополі. У склад Тернопільської області включити: місто Тернопіль і повіти: Бережанський, Борщівський, Бучацький, Заліщицький, Збаразький, Зборівський, Кременецький, Копичинський, Підгаєцький, Скалатський, Тернопільський, Теребовлянський, Чортківський.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Упоряд. А. С. Чайковський. К., 2003. С. 520-521.

Закон про включення північної частини Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії в склад Української Радянської Соціалістичної Республіки (2 серпня 1940 р.)

Верховна Рада Союзу Радянських Соціалістичних Республік *постановляє :*

1. Включити північну частину Буковини і Хотинський, Акерманський та Ізмаїльський повіти Бессарабії в склад Української Радянської Соціалістичної Республіки.

2. Доручити Президії Верховної Ради СРСР призначити день виборів депутатів у Верховну Раду Союзу Радянських Соціалістичних Республік від населення нових територій Української РСР.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Упоряд. А. С. Чайковський. К., 2003. С. 522.

Завдання до документів:

1. Коли і яким державним органом СРСР було прийнято закон про включення Західної України до складу СРСР?

2. Які нові області у складі Української РСР були утворені після включення Західної України до складу СРСР?

3. Яку територію було включено до складу У РСР у серпні 1940 року?

Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан» (22 червня 1941 р.)

(витяг)

1. Военное положение, в соответствии со ст. 49 п. «п» Конституции СССР, объявляется в отдельных местностях или по всему СССР в интересах обороны СССР и для обеспечения общественного порядка и государственной безопасности.

2. В местностях, объявленных на военном положении, все функции органов государственной власти в области обороны, обеспечения общественного порядка и государственной безопасности принадлежат военным советам фронтов, армий, военных округов, а там, где нет военных советов, - высшему командованию войсковых соединений.

3. В местностях, объявленных на военном положении, военным властям (п. 2) предоставляется право:

а) в соответствии с действующими законами и постановлениями Правительства привлекать граждан к трудовой повинности для выполнения оборонных работ, охраны путей сообщения, сооружений, средств связи, электростанций, электросетей и других важнейших объектов, для участия в борьбе с пожарами, эпидемиями и стихийными бедствиями;

в) объявлять трудовую и автогужевую повинность для военных надобностей;

д) регулировать время работы учреждений и предприятий, в том числе театров, кино и т. д.; организацию всякого рода собраний, шествий и т. п.; запрещать появление на улице после определенного времени, ограничивать уличное движение, а также производить в необходимых случаях обыски и задержание подозрительных лиц;

е) регулировать торговлю и работу торгующих организаций, а также устанавливать нормы отпуска населению продовольственных и промышленных товаров;

ж) воспрещать въезд и выезд в местности, объявленные на военном положении.

5. Все местные органы государственной власти, государственные, общественные учреждения, организации и предприятия обязаны оказывать полное содействие военному командованию в использовании сил и средств данной местности для нужд обороны страны и обеспечения общественного порядка и безопасности.

6. За неподчинение распоряжениям и приказам военных властей, а также за преступления, совершенные в местностях, объявленных на военном положении, виновные подлежат уголовной ответственности по законам военного времени.

7. В изъятие из действующих правил о рассмотрении судами уголовных дел, в местностях, объявленных на военном положении, все дела о преступлениях, направленных против обороны, общественного порядка и государственной безопасности, передаются на рассмотрение военных трибуналов, а именно:

а) дела о государственных преступлениях;

б) дела о преступлениях, предусмотренных законом от 7 августа 1932 г. об охране общественной (социалистической) собственности;

в) все дела о преступлениях, совершенных военнослужащими;

г) дела о разбое;

д) дела об умышленных убийствах;

е) дела о насильственном освобождении из домов заключения и из-под стражи (ст. 81 УК РСФСР и соответствующие ей статьи УК других союзных республик);

ж) дела об уклонении от исполнения всеобщей воинской обязанности;

з) дела о незаконной покупке, продаже и хранении оружия, а также о хищении оружия.

9. Приговоры военных трибуналов кассационному обжалованию не подлежат и могут быть отменены или изменены лишь в порядке надзора.

10. Настоящий Указ распространяется также на местности, где в силу чрезвычайных обстоятельств отсутствуют местные органы государственной власти и государственного управления СССР.

Хрестоматия по истории отечественного государства и права. Под ред. О. И. Чистякова. М.: Зерцало, 1997. С. 274-276.

Завдання до документа:

1.Яким структурам передавались функції органів державної влади у місцевостях, оголошених на воєнному стані?

2.Які повноваження надані військовій владі в місцевостях, оголошених у воєнному стані?

3.Які справи про злочини передаються для розгляду у військовий трибунал?

Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про затвердження Положення про Військові трибунали в місцевостях, оголошених на воєнному стані, і в районах воєнних дій» (22 червня 1941 р.)

1. Утвердить Положение о военных трибуналах в местностях, объявленных на военном положении, и в районах военных действий .

Положение о военных трибуналах в местностях, объявленных на военном положении, и в районах военных действий

(витяг)

В местностях, объявленных на военном положении, и в районах военных действий устанавливается следующий порядок организации и комплектования военных трибуналов, порядок рассмотрения дел и опротестования приговоров:

1. Организация и комплектование

1. На основании ст. 57 Закона о судоустройстве Союза ССР, союзных и автономных республик действуют военные трибуналы:

а) при военных округах, фронтах и морских флотах;

б) при армиях, корпусах, иных воинских соединениях в военизированных учреждениях.

Линейные суды железнодорожного и водного транспорта реорганизуются Народным Комиссариатом юстиции Союза ССР в военные трибуналы соответствующих железных дорог и водных путей сообщения.

2. Подсудность

8. Военные трибуналы округов, фронтов, флотов, армий и флотилий, кроме того, рассматривают дела, отнесенные к их подсудности Постановлением ЦИК Союза ССР от 10 июля 1934 г. (СЗ СССР, 1934 г., № 36, ст. 284).

10. Предусмотренные в ст. ст. 8 и 9 настоящего Положения дела подсудны:

а) военным трибуналам при дивизиях - до командира роты включительно и приравненных к нему по служебному положению лиц;

б) военным трибуналам при корпусах - до командира батальона включительно и ему соответствующих лиц;

в) военным трибуналам при армиях (флотилиях) - до помощника командира полка включительно и ему соответствующих лиц;

г) военным трибуналам при военных округах, фронтах и флотах - до командира неотдельной бригады включительно и ему соответствующих лиц.

3. Порядок рассмотрения дел

11. Военным трибуналам предоставляется право рассматривать дела по истечении 24 часов после вручения обвинительного заключения.

12. Военные трибуналы рассматривают дела в составе трех постоянных членов.

IV. Опротестование приговоров

15. О каждом приговоре, присуждающем к высшей мере наказания (расстрел), военный трибунал немедленно сообщает по телеграфу Председателю Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР и Главному Военному Прокурору Красной Армии и Главному Прокурору Военно-Морского Флота Союза ССР по принадлежности.

В случае неполучения в течение 72 часов с момента вручения телеграммы адресату телеграфного сообщения от Председателя Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР или Главного Военного Прокурора Красной Армии или Главного Прокурора Военно-Морского Флота Союза ССР о приостановлении приговора таковой приводится в исполнение.

Остальные приговоры военных трибуналов вступают в законную силу с момента их провозглашения и немедленно приводятся в исполнение.

Гончаренко В. Д.
Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб.: У 2-х т. Уклад. В. Д. Гончаренко.
К.: ВД «Ін Юре», 1997. Т. 2. С. 454-457.

Завдання до документа:

1. В яких військових з 'єднаннях та державних установах діють військові трибунали?

2. Справи яких категорій військових посадових осіб розглядають військові трибунали при дивізіях, корпусах, арміях, фронтах?

3. В який строк приводиться до виконання вирок про страту?

Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про режим робочого часу робітників і службовців в період війни» (26 червня 1941 р.)

В целях обеспечения выполнения производственных заданий, связанных с нуждами военного времени, Президиум Верховного Совета СССР постановляет:

1. Предоставить директорам предприятий промышленности, транспорта, сельского хозяйства и торговли право устанавливать, с разрешения Совнаркома СССР, как для всех рабочих и служащих предприятия, так и для отдельных цехов, участков и групп рабочих и служащих обязательные сверхурочные работы продолжительностью от 1-го до 3-х часов в день.

2. Лица, не достигшие 16 лет, могут быть привлечены к обязательным сверхурочным работам продолжительностью не более 2-х часов в день.

3. Не могут быть привлечены к обязательным сверхурочным работам беременные женщины, начиная с шестого месяца беременности, а также женщины, кормящие грудью, - в течение шести месяцев кормления.

4. Оплату обязательных сверхурочных работ рабочим и служащим производить в полуторном размере.

Отменить очередные и дополнительные отпуска, заменив их денежной компенсацией за неиспользованный отпуск, во всех государственных, кооперативных и общественных предприятиях и учреждениях. Отпуска предоставлять лишь в случае болезни. Отпуска по беременности и родам предоставлять в соответствии со ст. 14 постановления Совнаркома СССР, ЦК ВКП(б) и ВЦСПС от 28 декабря 1938 г.

Хрестоматия по истории отечественного государства и права. Под ред. О. И. Чистякова. М.: Зерцало, 1997. С. 276-277.

Завдання до документа:

1. Які права надавалися директорам підприємств для встановлення понаднормової роботи?

Постанова Президіума Верховної Ради СРСР, Ради Народних Комісарів СРСР і Центрального Комітету ВКП(б) «Про створення Державного Комітету Оборони» (30 червня 1941 р.)

Ввиду создавшегося чрезвычайного положения и в целях быстрой мобилизации всех сил народов СССР для проведения отпора врагу, вероломно напавшему на нашу родину, Президиум Верховного Совета СССР, Центральный Комитет ВКП(б) и Совет Народных Комиссаров СССР признали необходимым:

1. Создать Государственный Комитет Обороны в составе: *т. Сталин И. В. (председатель), т. Молотов В. М. (заместитель председателя), т. Ворошилов К. Е., т. Маленков Г. М., т. Берия Л. П.*

2. Сосредоточить всю полноту власти в государстве в руках Государственного Комитета Обороны.

3. Обязать всех граждан и все партийные, советские, комсомольские и военные органы беспрекословно выполнять решения и распоряжения Государственного Комитета Обороны.

Хрестоматия по истории отечественного государства и права. Под ред. О. И. Чистякова. М.: Зерцало, 1997. С. 279.

Завдання до документа:

1. Коли і з якою метою було утворено Державний Комітет Оборони?

Декрет А. Гітлера про створення Райхскомісаріату «Україна» (20 серпня 1941 р.)

Відпис до RK. 12251 BII Оригінал в актах Війна 55 Другий декрет фюрера про запровадження цивільного управління на новозайнятих територіях Сходу від 20 серпня 1941 р. У доповненні мого декрету про управління новоокупованих східних територій від 17 липня 1941 р., постановляю :

I.

Замешкана українцями частина зайнятих східних територій, оскільки вона не підлягає управлінню генерального губернатора, утворює Райхскомісаріат в дусі мого декрету про управління новоокупованих східних територій від 17 липня 1941 р. і переходить під цивільне управління, яке підпорядковане райхсміністрові окупованих територій Сходу. Райхскомісаріат отримує назву «Україна».

II.

Зовнішні кордони Райхскомісаріату «Україна» будуть визначатися мною, відповідно до стану боєвих операцій, і у певний час вони будуть остаточно встановлені. Час запровадження цивільного управління в Райхскомісаріаті «Україна» чи його частинах визначатиму окремо.

III.

Райхскомісаром для України призначаю гауляйтера і обер-президента Еріха Коха. Його осідок є поки що Рівне.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Упоряд. А. С. Чайковський. К, 2003. С. 537.

Завдання до документа:

1. На якій частині окупованих східних територій утворено Райхскомісаріат «Україна» та хто був призначений Райхскомісаром?

Платформа Української Головної Визвольної Ради (липень 1944 р.)

(витяг)

2. Сучасна війна між двома тотальними силами, московсько-большевицьким та німецько-гітлерівським імперіялізмами, ведеться за володіння в першу чергу українських земель, як вихідних позицій до панування у Східній Європі, а навіть у всій Європі*.

Тому за ініціятивою Української Повстанської Армії (УПА), що створилася в процесі збройної боротьби українського народу проти гнобителів і насильства окупантів над мирним українським населенням, зорганізувався із представників усіх українських земель та українських політичних середовищ всеукраїнський провідний центр під назвою: Українська Головна Визвольна Рада (УГВР).

II. Цілі й завдання УГВР

1. Об'єднати і координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-большевицького і німецько-гітлерівського імперіялізмів, за створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД).

2. Визначити ідейно-програмові напрямні визвольної боротьби українського народу.

3. Керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття державної незалежної влади в Україні.

4. Репрезентувати, як Верховний всеукраїнський центр, сучасну політичну боротьбу українського народу в краю і закордоном.

5. Покликати до життя перший український державний уряд та скликати перше українське всенародне представництво.

III. Основні ідейно-програмові принципи

Боротьба за національну самостійну державу може бути успішною тільки при умові, що вона буде проводитися незалежно від політичних впливів сторонніх сил.

На тій підставі УГВР визнає такі принципи своєї діяльності:

1. УГВР прагне до відбудови Української Самостійної Соборної Держави на всіх землях українського народу засобами революційної боротьби проти всіх ворогів державної самостійності українського народу, зокрема проти большевицьких і німецьких окупантів та співпраці з усіма прихильниками такої самостійности.

2. УГВР твориться на принципі повної політичної незалежності своїх прагнень від впливів сторонніх національних сил і чинників.

3. УГВР об'єднує всі провідні політичні елементи, незалежно від їх ідейного світогляду та політично-групової приналежності.

4. УГВР приймає для об'єднання національно-визвольних українських сил у боротьбі за УССД таку політично-соціальну плятформу:

а) забезпечення народно-демократичного способу визначення політичного устрою в Українській Державі шляхом загального народного представництва;

б) забезпечення свободи думки, світогляду й віри;

в) забезпечення розвитку української національної культури;

г) забезпечення справедливого соціяльного ладу в Українській Державі без клясового визиску і гноблення;

г) забезпечення справжньої законности в Українській Державі рівности всіх громадян перед законом;

д) забезпечення всіх громадянських прав усім національним меншостям в Україні;

ж) забезпечення вільної форми трудового землекористування з визначенням мінімальних і максимальних розмірів для індивідуального землекористування;

з) усуспільнення основних природніх багатств країни: землі, лісу вод і підземних скарбів з передачею рільних земель у постійне користування трудовим хліборобським господарствам;

и) удержавлення важкої індустрії і важкого транспорту, передачу кооперативним об'єднанням легкої і харчової індустрії, право широкого вільного кооперування дрібних продуцентів;

і) забезпечення вільної торгівлі в унормованих законодавством межах.

Платформа прийнята Великим Збором Української Головної Визвольної Ради в липні 1944 р. Вперше надрукована у підпільному виданні «Ідея і чин» (1945. Ч. 8).

Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб. Упоряд. А. С. Чайковський.
К., 2003. С. 552-555.

Завдання до документа:

1. Охарактеризуйте цілі й завдання всеукраїнського провідного центру – Української Головної Визвольної Ради (УГВР).

ТЕМА 16
ДЕРЖАВНИЙ ЛАД І ПРАВО УРСР У ПОВОЄННІ РОКИ ТА ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1945 – початок 1960-х рр.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Юридичне оформлення приєднання Закарпаття та переходу Кримської області до складу УРСР.
2. Державний лад УРСР.
3. Основні риси радянського права.

Основні (ключові) поняття: приєднання Закарпаття та перехід Кримської області до складу УРСР; державний лад УРСР; основні риси радянського права.

Тематика реферативних завдань

1. Характеристика політико-юридичних підстав приєднання Закарпаття та переходу Кримської області до складу УРСР.
2. Основні риси державного апарату УРСР у період десталінізації.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте політичне та соціально-економічне становище УРСР після закінчення Другої світової війни.
2. Які, на Вашу думку, якісні зміни у державному механізмі УРСР другої половини 50-х років можуть вказати на початок періоду десталінізації.

Глосарій

Входження Закарпаття до складу УРСР – 26 листопада 1944 р. відбувся І з'їзд Народних комітетів Закарпатської України, який прийняв Маніфест, яким проголошувалось об'єднання Закарпатської України з УРСР. На підставі цього 29 червня 1945 р. було укладено договір між СРСР і Чехословаччиною про приєднання Закарпатської України до УРСР. У складі УРСР Закарпатську область створено 22.01.1946.

Входження Криму до складу УРСР – Президія Верховної Ради СРСР, враховуючи територіальну близькість, спільність економіки і тісні господарські зв'язки, затвердила 19.02.1954 подання Президії Верховної Ради РРФСР і Президії Верховної Ради УРСР про передачу Кримської області до складу УРСР.

Десталінізація – політико-правовий процес, спрямований на позбавлення країни та народів СРСР від культу особи І. Сталіна. Полягав у частковому і, подекуди, непослідовному викритті злочинів тоталітарного режиму, проголошенні курсу на демократизацію, відновлення законності. Було започатковано у червні 1953 р., засудження ж культу особи І. Сталіна відбулось під час таємної доповіді М. Хрущова на XX з'їзді КПРС у лютому 1956 р. Разом з тим ініціатори цього процесу пояснювали виникнення культу особи І. Сталіна як наслідок виключно його характеру; абсолютно не ставили під сумнів необхідність розвитку в СРСР державного соціалізму, командно-адміністративної системи, планової економіки тощо.

Кодифікація загальносоюзного законодавства – проведення в СРСР кодифікаційних робіт, що полягали у виданні Основ законодавства, при цьому прийняття цивільного, кримінального та процесуального кодексів відносилось до відання союзних республік (вони мали прийматись на розвиток Основ законодавства). Були прийняті Основи кримінального законодавства СРСР та союзних республік, Основи кримінального судочинства СРСР та союзних республік, Основи про судоустрій СРСР, союзних та автономних республік (1958 р.), Основи цивільного законодавства СРСР та союзних республік (1961 р.) та інші.

Номенклатура – суспільна (соціальна) група населення в СРСР, до якої належали службові особи адміністративного і управлінського апарату (переважно, партійні і радянські керівники). Почала складатись у другій половині 50-х – на початку 60- х років, формувалась за принципом ієрархії. Мала, порівняно з робітниками, селянами й інтелігенцією, ряд переваг і пільг, пов'язаних із використанням політичної влади, доступом до керівних важелів в економіці тощо.

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику юридичним актам, що були основою приєднання Закарпаття та переходу Кримської області до складу УРСР.
2. Охарактеризуйте повноваження органів державної влади і управління УРСР у 1946 – середині 60-х років.
3. Дайте характеристику основним рисам радянського права у 1946 – середині 60-х рр.

Тестові завдання

1. Визначте, в якому році Крим увійшов до складу УРСР:

а) 1954;
б) 1953;
в) 1949;
г) 1956;
д) 1961.

2. Визначте, які надзвичайні органи були ліквідовані після війни:

а) ДКО;
б) раднаргоспи;
в) посада Генерального Секретаря ЦК КПРС;
г) політичні органи господарських установ.

3. Які зміни, що відбулись у системі вищих органів влади і управління УРСР у другій половині 50-х – початку 60-х років Ви можете назвати:

а) розширення компетенції Верховної Ради УРСР;

б) поєднання постів секретаря ЦК КПУ і голови Ради Міністрів;

в) скорочення кількості міністерств;

г) посилення централізації;

д) скасування союзно-республіканських міністерств.

4. Заповніть таблицю, в якій необхідно відобразити вищі органи державної влади УРСР другої половини 50-х – початку 60-х років:

Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада

5. Визначте характерні риси діяльності місцевих органів влади в УРСР у другій половині 40-х – на поч. 50-х рр.:

а) підпорядкування виконкомів місцевих рад виконкомам рад вищого рівня;

б) двоступеневість виборів до місцевих рад;

в) вибори були загальними при відкритому голосуванні;

г) місцеві органи управління підпорядковувались відповідному наркомату УРСР;

д) було запроваджено сесійний порядок діяльності місцевих Рад.

6. З'ясуйте, на яких рівнях створювались місцеві ради депутатів трудящих на початку 60-х років:

а) повіту;

б) округу;

в) міста;

г) району;

д) обласні;

є) міжрайонні.

7. Внесіть до таблиці відмінності у нормах адміністративного, трудового і кримінального права періоду Другої світової війни та у післявоєнний період (друга половина 40-х – початку 50-х років.):

Назва	Період Другої світової війни	Післявоєнний період
Адміністративне		
Трудове		
Кримінальне		

8. Визначте рік видання Основ цивільного законодавства СРСР та союзних республік:

а) 1961;
б) 1960;
в) 1957;
г) 1958;
д) 1959.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Закон СРСР «Про перетворення Ради Народних Комісарів СРСР в Раду Міністрів СРСР і Рад Народних Комісарів союзних і автономних республік - в Ради Міністрів союзних і автономних республік» (15 березня 1946 р.)

(витяг)

Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик постановляет :

1. Преобразовать Совет Народных Комиссаров СССР в Совет Министров СССР и Народные комиссариаты СССР - в Министерства СССР.

2. Преобразовать Советы Народных Комиссаров союзных и автономных республик в Советы Министров союзных и автономных республик и Народные комиссариаты союзных и автономных республик - в Министерства союзных и автономных республик.

3.Внести необходимые изменения в соответствующие статьи Конституции СССР.

Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Упоряд. А. С. Чайковський. К., 2003. С. 561.

Завдання до документа:

1. На які державні органи були перетворені Ради Народних Комісарів союзних і автономних республік?

Указ Президії Верховної Ради СРСР про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР (19 лютого 1954 р.)

Учитывая общность экономики, территориальную близость и тесные хозяйственные и культурные связи между Крымской обл. и Украинской ССР, Президиум Верховного Совета Союза Советских Социалистических Республик постановляет:

Утвердить совместное представление Президиума Верховного Совета РСФСР и Президиума Верховного Совета УССР о передаче Крымской обл. из состава Российской Советской Федеративной Социалистической Республики в состав Украинской Советской Социалистической Республики.

Хрестоматія з історії України. Упоряд. О. М. Уривалкін. К., 2007. С. 450.

Завдання до документа:

1. Як було обґрунтовано передачу Кримської області зі складу РРФСР до УРСР?

Кримінальний кодекс Української РСР (1960 р.)

(витяг)

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

ГЛАВА І

Загальні положення

Стаття 1. Завдання Кримінального кодексу

Кримінальний кодекс Української РСР має завданням охорону радянського суспільного і державного ладу, соціалістичної власності, особи та прав громадян і всього соціалістичного правопорядку від злочинних посягань.

Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинними, і встановлює покарання, що підлягають застосуванню до осіб, які вчинили злочини.

Стаття 3. Підстави кримінальної відповідальності

Кримінальній відповідальності і покаранню підлягає лише особа, винна у вчиненні злочину, тобто така, що умисно або з необережності вчинила передбачене кримінальним законом суспільне небезпечне діяння. Кримінальне покарання застосовується тільки за вироком суду.

ГЛАВА II

Межі чинності Кримінального кодексу

Стаття 4. Чинність Кримінального кодексу щодо діянь, вчинених на території Української РСР

Усі особи, які вчинили злочини на території Української РСР, підлягають відповідальності на підставі цього Кодексу.

Питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які згідно з чинними законами і міжнародними угодами не підсудні в кримінальних справах радянським судовим установам, в разі вчинення цими особами злочину на території Української РСР, вирішується дипломатичним шляхом.

Стаття 6. Чинність кримінального закону в часі

Злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв під час вчинення цього діяння.

Закон, що усуває караність діяння або пом'якшує покарання, має зворотну силу, тобто поширюється також на діяння, вчинені до його видання. Закон, що встановлює караність діяння або посилює покарання, зворотної сили не має.

ГЛАВА IV

Про покарання

Стаття 22. Мета покарання

Покарання не тільки є карою за вчинений злочин, але й має на меті виправлення і перевиховання засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, поважання правил соціалістичного співжиття, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Покарання не має на меті завдавати фізичних страждань або принижувати людську гідність.

Стаття 23. Види покарань

До осіб, які вчинили злочини, можуть застосовуватись такі основні покарання:

1) позбавлення волі;
2) заслання;

3) вислання;

4) виправні роботи без позбавлення волі;

5) позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю;

6) штраф;

7) громадська догана.

До військовослужбовців строкової служби може також застосовуватися покарання у вигляді направлення в дисциплінарний батальйон.

Крім основних покарань, до засуджених можуть застосовуватися такі додаткові покарання:

1)конфіскація майна;

2)позбавлення військового або спеціального звання;

3)позбавлення батьківських прав.

Заслання, вислання, позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю і штраф можуть застосовуватись не тільки як основні, але й як додаткові покарання.

Стаття 24. Виняткова міра покарання — смертна кара

Як виняткова міра покарання, до її повного скасування, допускається застосування смертної кари - розстрілу - за зраду батьківщини (стаття 56), шпигунство (стаття 57), терористичний акт (статті 58 і 59), диверсію (стаття 60), бандитизм (стаття 69), умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, зазначених у статтях кримінальних законів Союзу РСР і статтях 93 та 234 пункт «в» цього Кодексу, які встановлюють відповідальність за умисне вбивство, а у воєнний час або у бойовій обстановці — і за інші особливо тяжкі злочини, у випадках, спеціально передбачених законодавством Союзу РСР.

Не можуть бути засуджені до смертної кари особи, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, і жінки, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку. Смертну кару не може бути застосовано до жінки, яка перебуває в стані вагітності на момент виконання вироку.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

ГЛАВА I

Державні злочини

1. Особливо небезпечні державні злочини

Стаття 56. Зрада батьківщини

Зрада батьківщини, тобто діяння, умисно вчинене громадянином СРСР на шкоду державній незалежності, територіальній недоторканності або воєнній могутності СРСР: перехід на бік ворога, шпигунство,

видача державної або військової таємниці іноземній державі, втеча за кордон або відмова повернутися з-за кордону в СРСР, подання іноземній державі допомоги в проведенні ворожої діяльності проти СРСР, а так само змова з метою захоплення влади, - карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або смертною карою з конфіскацією майна.

Стаття 58. Терористичний акт

Вбивство державного чи громадського діяча або представника влади, вчинене у зв'язку з його державною чи громадською діяльністю, з метою підриву або ослаблення Радянської влади, — карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або смертною карою з конфіскацією майна.

Тяжке тілесне ушкодження, заподіяне з тією ж метою державному чи громадському діячеві або представникові влади в зв'язку з його державною чи громадською діяльністю, - карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Стаття 60. Диверсія

Зруйнування або пошкодження вибухом, підпалом чи іншим способом підприємств, споруд, шляхів і засобів сполучення, засобів зв'язку або іншого державного чи громадського майна, вчинення масових отруєнь або поширення епідемій та епізоотій з метою ослаблення Радянської держави - карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або смертною карою з конфіскацією майна.

Стаття 62. Антирадянська агітація і пропаганда

Агітація або пропаганда, проваджена з метою підриву чи ослаблення Радянської влади або вчинення окремих особливо небезпечних державних злочинів, поширювання з тією ж метою наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само розповсюдження або виготовлення чи зберігання з тією ж метою літератури такого ж змісту, - карається позбавленням волі на строк від шести місяців до семи років або засланням на строк від двох до п'яти років.

Ті самі дії, вчинені особою, раніше засудженою за особливо небезпечні державні злочини, а так само вчинені у воєнний час, - караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

2. Інші державні злочини

Стаття 65. Порушення національної і расової рівноправності

Пропаганда або агітація з метою викликати расову чи національну ворожнечу або розбрат, а так само пряме чи посереднє обмеження

прав або встановлення прямих чи посередніх переваг громадян залежно від їх расової або національної приналежності - караються позбавленням волі на строк від шести місяців до трьох років або засланням на строк від двох до п'яти років.

ГЛАВА X

Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я

Стаття 206. Хуліганство

Хуліганство, тобто дії, які грубо порушують громадський порядок і виражають явну зневагу до суспільства, - карається позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк.

Стаття 207. Знищення і зруйнування пам'яток культури

Умисне знищення, зруйнування чи зіпсування пам'яток культури або природних об'єктів, взятих під охорону держави, - карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до одного року або штрафом у розмірі до трьохсот карбованців.

Стаття 209. Створення групи, що заподіює шкоду здоров'ю громадян

Створення групи, діяльність якої, що провадиться під приводом проповідування релігійних віровчень або під іншим приводом, поєднана з заподіянням шкоди здоров'ю громадян або статевою розпустою, а так само керівництво такою групою або втягнення до неї неповнолітніх, — караються позбавленням волі на строк до п'яти років з засланням на той же строк або без такого.

Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб. Упоряд. А. С. Чайковський.
К, 2003. С. 569-576.

Завдання до документа:

1. Які види покарань можуть застосовуватися до осіб, що вчинили злочин?

2. Назвіть особливо небезпечні державні злочини.

3. За які злочини допускається застосування смертної кари — розстрілу?

Закон УРСР «Про Цивільний Кодекс УРСР» (від 18 липня 1963 р., із змінами та доповненнями на 6 жовтня 1995 р.)

(витяг)

Стаття 6. Захист цивільних прав

Захист цивільних прав здійснюється в установленому порядку судом, арбітражем або третейським судом шляхом :

визнання цих прав;

відновлення становища, яке існувало до порушення права, і припинення дій, які порушують право;

присудження до виконання обов'язку в натурі;

компенсації моральної шкоди;

припинення або зміни правовідношення;

стягнення з особи, яка порушила право, завданих збитків, а у випадках, передбачених законом або договором, - неустойки (штрафу, пені), а також іншими засобами, передбаченими законом.

Стаття 9. Правоздатність громадян

Здатність мати цивільні права і обов'язки (цивільна правоздатність) визнається в однаковій мірі за всіма громадянами Української РСР та інших союзних республік.

Правоздатність громадянина виникає в момент його народження і припиняється з смертю.

Стаття 10. Зміст правоздатності громадян

Громадяни можуть відповідно до закону мати майно в особистій власності, право користування жилими приміщеннями та іншим майном, успадковувати і заповідати майно, обирати рід занять і місце проживання, мати права автора твору науки, літератури і мистецтва, відкриття, винаходу, раціоналізаторської пропозиції, промислового зразка, а також мати інші майнові та особисті немайнові права.

Стаття 11. Дієздатність громадян

Здатність громадянина своїми діями набувати цивільних і створювати для себе цивільні обов'язки виникає у повному обсязі з настанням повноліття, тобто після досягнення вісімнадцятирічного віку. **У** випадках, коли законом дозволяється одружуватися до досягнення вісімнадцятирічного віку, громадянин, який не досяг вісімнадцятирічного віку, набуває дієздатності в повному обсязі з моменту одруження.

Стаття 12. Недопустимість обмеження правоздатності і дієздатності громадян

Ніхто не може бути обмежений у правоздатності або дієздатності інакше, як у випадках і в порядку, передбачених законом.

Угоди, спрямовані на обмеження правоздатності або дієздатності, недійсні.

Стаття 13. Обсяг дієздатності неповнолітніх віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років

Неповнолітні віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років вправі укладати угоди за згодою своїх батьків (усиновителів) або піклувальників.

Проте вони вправі самостійно учиняти дрібні побутові угоди. Вони також вправі самостійно розпоряджатися своєю заробітною платою (заробітком) або стипендією, здійснювати авторські або винахідницькі права на свої твори, винаходи, раціоналізаторські пропозиції і промислові зразки, права на свої відкриття, але при наявності достатніх підстав орган опіки і піклування може обмежити їх в праві самостійно розпоряджатися своєю заробітною платою (заробітком) або стипендією.

Неповнолітні віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років несуть відповідальність за шкоду, заподіяну ними іншим особам, в порядку, передбаченому статтею 447 цього Кодексу.

Права неповнолітніх віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років, що є членами колгоспного двору, по володінню, користуванню і розпорядженню майном двору визначаються статтями 121 і 124 цього Кодексу.

Стаття 14. Обсяг дієздатності неповнолітніх, які не досягли п'ятнадцяти років

За неповнолітніх, які не досягли п'ятнадцяти років, угоди укладають від їх імені батьки (усиновителі) або опікун. Вони вправі учиняти лише дрібні побутові угоди.

Стаття 15. Обмеження дієздатності громадян, які зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами

Громадянин, який внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами ставить себе і свою сім'ю в тяжке матеріальне становище, може бути обмежений судом у дієздатності в порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом Української РСР, і над ним встановлюється піклування.

Він може укладати угоди по розпорядженню майном, а також одержувати заробітну плату, пенсію або інші види доходів і роз поряджатись ними лише за згодою піклувальника, за винятком дрібних побутових угод.

При припиненні громадянином зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами суд скасовує обмеження його дієздатності.

Стаття 23. Поняття юридичної особи

Юридичними особами визнаються організації, які мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачами і відповідачами в суді, арбітражі або в третейському суді.

Стаття 41. Поняття і види угод

Угодами визнаються дії громадян і організацій, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав або обов'язків.

Угоди можуть бути односторонніми і дво- або багатосторонніми (договори).

Стаття 42. Форма угод

Угоди можуть укладатись усно або в письмовій формі (простій чи нотаріальній).

Угода, для якої законом не встановлена певна форма, вважається також укладеною, якщо з поведінки особи видно її волю укласти угоду.

Гончаренко В. Д.
Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб.: У 2-х т. Уклад. В. Д. Гончаренко.
К.: ВД «Ін Юре», 1997. Т. 2. С. 621.

Завдання до документа:

1. Якими державними органами здійснюється захист цивільних прав громадян?

2. З якого моменту виникає і припиняється правоздатність громадянина?

3. В якій формі можуть укладатися угоди?

4. Які організації визнаються юридичними особами?

5. З якого моменту виникає у повному обсязі здатність громадянина своїми діями набувати цивільних обоє 'язків?

ТЕМА 17
ДЕРЖАВНИЙ ЛАД І ПРАВО УРСР У СЕРЕДИНІ 1960-х – 1991 рр.

Питання для обговорення, дискусії

1. Адміністративно-командна система державного управління у роки «застою» (середина 1960-х – середина 1980-х рр.). Судова система.

2. Кодифікація радянського права у 60-х – середині 80-х рр. Конституція УРСР 1978 р.

3. Зміни у державно-правовому статусі УРСР за умов «перебудови» (середина 1980-х – 1991 років.).

4. Радянське законодавство у період «перебудови». Прийняття Декларації про державний суверенітет України 16.07.1990.

Основні (ключові) поняття: адміністративно-командна система управління в УРСР; кодифікація радянського права у 60-х – середині 80-х років; державний механізм УРСР у період «перебудови»; радянське законодавство у період «перебудови».

Тематика реферативних завдань

1. Причини і наслідки формування та еволюції в Україні адміністративно-командної системи державного управління (середина 60-х – середина 80-х років).

2. Кодифікація радянського українського права у 60-х – середині 80-х років: причини, основні напрями та етапи.

3. Зміст та історично-правове значення прийняття Декларації про державний суверенітет України 16.07.1990.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте суспільний лад України у 60-х – першій половині 80-х років.

2. Які наукові теорії з питань напрямів розвитку законодавства УРСР Ви знаєте?

3. У чому, на Вашу думку, полягала криза усіх сфер суспільного життя на початку 80-х років? Назвіть причини «перебудови» М. С. Горбачова, що здійснювалась у другій половині 80-х років.

Глосарій

Декларація про державний суверенітет України – документ, прийнятий Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. Декларацією проголошувалось верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади республіки в межах території України, недоторканність, незмінність кордонів, право власності українського народу на національні багатства, самостійне створення банківської, фінансової, митної, податкової та цінової системи України тощо.

Друга кодифікація радянського законодавства – систематизація нормативних актів, проведена у 60–80-х роках. Основним її завданням було приведення правової системи відповідно до рівня розвитку суспільства. Вважалося, що соціалізм у СРСР переміг повністю і остаточно, а держава диктатури пролетаріату переросла на загальнонародну державу і поступово наближається до комуністичного самоврядування. В УРСР були прийняті Кримінальний, Кримінально-процесуальний, Цивільний, Цивільно-процесуальний, Земельний, Водний, Житловий, Виправно-трудовий кодекси, Кодекс про шлюб та сім'ю, Кодекс законів про працю, Кодекс УРСР про адміністративні правопорушення). Багато у чому вони дублювали галузеві Основи законодавства СРСР та союзних республік.

Звід законів УРСР – офіційне видання Президії Верховної Ради УРСР; є наслідком систематизації законодавства. Видання Зводу переслідувало мету удосконалення законодавства; створення збільшених актів; створення актів, що мали заповнювати прогалини у законодавстві, тощо.

Командно-адміністративна система – система управління, що склалась в СРСР і існувала у 60-х–80-х роках XX ст. Основними рисами цієї системи були: централізація влади, бюрократизація

управління, керування народним господарством «ручними» методами, відсутність професіоналізму. В СРСР ця система поєднувалась з пануванням єдиної комуністичної ідеології, придушенням інакомислення, домінуванням партійних органів над державними, низьким рівнем соціально-політичної активності мас, зростанням корупції та хабарництва.

Конституція УРСР 1978 р. – прийнята 20 квітня 1978 р. на VII сесії Верховної Ради УРСР; її було розроблено відповідно до Конституції СРСР 1977 р.; більшість положень Конституції УРСР 1978 р., як і союзної Конституції, багато у чому мали декларативний характер. Конституція УРСР закріплювала державний і суспільний устрій УРСР, визначала її судову і правоохоронну системи, права і обов'язки громадян. За Конституцією, найвищим органом влади УРСР була Верховна Рада УРСР; найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади – Рада Міністрів УРСР (уряд); місцевими органами влади визначались сільські, селищні, районні в містах, міські, районні та обласні Ради народних депутатів та їхні виконкоми. Судову систему за Конституцією становили Верховний Суд УРСР, обласні суди, Київський міський суд, районні (міські) народні суди, які мали утворюватись на принципі виборності суддів та народних засідателів.

Перебудова – процес змін у політичній та соціально-економічній сферах. Вона планувалась її ініціаторами (М. С. Горбачовим та його командою) як контрольований захід деяких «косметичних» змін у вказаних сферах без будь-яких кардинальних змін поглядів на сутність соціалізму й взаємовідносини між Союзом і республіками (організаційна перебудова державних структур, перехід на нові форми їхньої діяльності, реформа державного апарату, підвищення ефективності виробництва, покращення планування, запровадження госпрозрахунку, впровадження кооперації, прискорення науково-технічного прогресу, звернення більшої уваги до проблем соціальної сфери, гласність, реабілітація жертв сталінізму і засудження сталінського режиму тощо). Перебудова мала як позитивні (демократизація, посилення у республіках національного руху, зміни у законодавстві), так і негативні наслідки (погіршення економічної ситуації). Процес перебудови закінчився фактично з розпадом СРСР.

Питання для самоконтролю

1. Висвітліть причини формування в Україні адміністративно-командної системи державного управління. У чому, на Вашу думку, полягала її суть?

2. Охарактеризуйте зміст кодифікації радянського права у 60-х – середині 80-х років. Дайте загальну характеристику кодифікованим актам.

3. Охарактеризуйте основні положення Конституції УРСР 1978 р.

4. З'ясуйте, у чому полягали зміни у державно-правовому статусі УРСР за умов «перебудови» (середина 80-х – 91 роки.).

5. Дайте характеристику змісту Декларації про державний суверенітет України 16.07.1990. У чому полягає її історичне значення?

Тестові завдання

1. Визначте основні риси командно-адміністративної системи управління:

а) бюрократизація управління;

б) високий рівень соціально-політичної активності населення;

в) домінування партійних органів над державними;

г) розвиток економіки на інтенсивній основі;

д) зростання хабарництва.

2. Внесіть до таблиці спільні та відмінні риси у діяльності Верховної Ради УРСР та Ради Міністрів УРСР відповідно наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. та у другій половині 60-х – першій половині 70-х років.

Назва	Спільні риси		Відмінні риси	
	кінець 50-х – початок 60-х років	друга половина 60-х – перша половина 70-х років	кінець 50-х – початок 60-х років	друга половина 60-х – перша половина 70-х років
ВР УРСР				
РМ УРСР				

3. З'ясуйте, які органи відповідно до Конституції УРСР 1978 р. були центральними органами державного управління:

а) Рада Міністрів УРСР;

б) державні комітети УРСР;

в) республіканські міністерства;

г) державні комітети СРСР;

д) союзно-республіканські міністерства.

4. Знайдіть у тексті помилку (або заповніть прогалини у тексті):

Відповідно до Конституції УРСР 1978 р. місцевими органами влади в УРСР були окружні, обласні, районні, міські, міжміські, …, сільські та … Ради депутатів трудящих. На своїй території вони мали здійснювати господарське, оборонне та соціально-культурне будівництво. У межах своєї компетенції вони приймали закони та …

5. Визначте, коли під час проведення кодифікації у 60-х – на початку 70-х років набрали чинності Цивільний та Цивільно-процесуальний кодекси УРСР:

а) січень 1961р.;

б) квітень 1964 р.;

в) січень 1961 р. та квітень 1964 р.;

г) січень 1964 р.;

д) квітень 1961р.

6. Назвіть кодифікаційні акти УРСР 50–60-х років:

а) Кримінальний кодекс УРСР;

б) Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення;

в) Цивільний кодекс УРСР;

г) Кодекс законів про працю УРСР;

д) Житловий кодекс УРСР;

є) Закон УРСР про судоустрій.

7. Заповніть прогалини і розташуйте в хронологічній послідовності кодифікаційні акти УРСР з основних галузей права у 60–80-х роках:

а) Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси (чинні з 01.04.1961 р.);

б)

в)

г) Земельний кодекс УРСР (08.07.1970 р.);

д)

є)

ж) Водний кодекс (09.06.1972 р.);

з)

8. З'ясуйте, коли була прийнята нова Конституція УРСР:

а) квітень 1977 р.;

б) квітень 1978 р.;

в) травень 1978 р.;

г) травень 1977 р.;

д) червень 1978 р.

9. Визначте, які зміни передбачалось здійснити під час «перебудови»:

а) прискорення науково-технічного прогресу;

б) створення конфедеративної держави;

в) відмову від соціалістичної економіки;

г) запровадження госпрозрахунку;

д) гласність;

є) введення багатопартійності і відхід від домінуючої ролі у політичному житті КПРС;

ж) впровадження кооперації.

10. Визначте, які, відповідно до Декларації про державний суверенітет України, державні структури мали бути суто республіканськими:

Державні структури

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Постанова Ради Міністрів СРСР від 16 липня 1972 року № 452 «Про затвердження положення про МВС СРСР»

Утвердить прилагаемое Положение о Министерстве внутренних дел СССР.

Положение о Министерстве внутренних дел СССР

(выписка)

1.Министерство внутренних дел СССР в соответствии с Конституцией СССР является союзно-республиканским министерством. Министерство внутренних дел СССР призвано обеспечивать общественный порядок, охрану социалистической собственности, прав и законных интересов граждан, предприятий, организаций и учреждений от преступных посягательств и иных антиобщественных действий и организацию пожарной охраны в стране.

2.Главными задачами Министерства внутренних дел СССР являются:

- обеспечение установленного общественного порядка, своевременное предупреждение и пресечение преступлений, быстрое и полное раскрытие и расследование их, всемерное содействие искоренению причин, порождающих преступления и иные антиобщественные действия;

- исправление и перевоспитание осужденных в духе честного отношения к труду, точного исполнения законов и уважения к правилам социалистического общежития;

- организация работы по обеспечению пожарной безопасности населенных пунктов и объектов народного хозяйства;

- обеспечение безопасности дорожного движения в городах и других населенных пунктах и движения на автомобильных дорогах;

- обеспечение строгого соблюдения социалистической законности в деятельности подразделений, учреждений, организаций и предприятий системы Министерства и всех их должностных лиц;

- обеспечение высокого уровня служебной, боевой и политической подготовки и дисциплины личного состава органов внутренних дел и внутренних войск;

- широкое использование достижений науки и техники и положительного опыта в работе по охране общественного порядка, борьбе с преступностью, обеспечению пожарной безопасности и в других областях деятельности Министерства;

- улучшение жилищных и культурно-бытовых условий личного состава подразделений, учреждений, организаций и предприятий системы Министерства.

3. Министерство внутренних дел СССР руководит порученной ему отраслью государственного управления, как правило, через министерства внутренних дел союзных республик и управляет подразделениями, учреждениями, организациями и предприятиями союзного подчинения непосредственно или через создаваемые им органы.

6. Министерство внутренних дел СССР наряду с осуществлением функций, предусмотренных Общим положением о министерствах СССР:

а) определяет основные направления деятельности подразделений, учреждений и организаций системы Министерства и наиболее эффективные средства и методы решения стоящих перед ними задач;

б) осуществляет мероприятия по обеспечению своевременного предупреждения и пресечения преступлений и других антиобщественных действий, организует профилактическую работу по предупреждению нарушений общественного порядка и других правонарушений; ведет среди населения пропаганду по вопросам охраны общественного порядка и борьбы с правонарушениями;

в) организует и осуществляет оперативно-розыскную деятельность, обеспечивает производство дознания и предварительного следствия по делам о преступлениях, расследование которых законодательством возложено на органы внутренних дел, ведет статистику преступлений и других правонарушений;

г) организует работу по розыску обвиняемых, скрывшихся от следствия и суда, осужденных, уклонившихся от исполнения приговора, лиц, пропавших без вести, и иных лиц в случаях, предусмотренных законодательством, а также оказывает содействие Союзу обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР в розыске лиц, потерявших связь со своими родственниками;

д) проводит совместно с другими государственными и общественными организациями работу по предупреждению детской безнадзорности и по борьбе с правонарушениями несовершеннолетних;

е) обеспечивает исполнение определений судов, постановлений прокуроров и санкционированных прокурором постановлений следователей и лиц, производящих дознание, о заключении под стражу, а

также постановлении и решении о применении других мер принуждения, исполнение которых законодательством возложено на органы внутренних дел; обеспечивает охрану и конвоирование арестованных;

ж) обеспечивает исполнение приговоров судов в отношении лиц, осужденных к лишению свободы, ссылке, высылке и другим видам наказания, исполнение которых законодательством возложено на органы внутренних дел; организует в установленном порядке работу по исправлению и перевоспитанию осужденных, обеспечивает строгое соблюдение установленного законом режима отбывания наказания, привлечение осужденных к общественно полезному труду, проведение с ними политико-воспитательной работы;

з) оказывает содействие лицам, освобожденным из мест лишения свободы, в их трудовом и бытовом устройстве; обеспечивает в соответствии с законодательством административный надзор за лицами, освобожденными из мест лишения свободы, а также в установленных законом случаях надзор за лицами, условно осужденными и условно освобожденными от отбывания наказания;

и) обеспечивает выполнение требований паспортной системы на территории страны, контролирует совместно с пограничными войсками соблюдение гражданами правил пограничного режима, выдает в предусмотренных законодательством случаях разрешения на выезд за границу и въезд в СССР, осуществляет надзор за соблюдением иностранными гражданами и лицами без гражданства установленных для них правил проживания и передвижения на территории СССР;

к) осуществляет в соответствии с законодательством контроль за приобретением, хранением и перевозкой огнестрельного и холодного оружия, боеприпасов, взрывчатых материалов, сильнодействующих ядовитых веществ, хранением радиоактивных веществ, открытием и функционированием стрелковых тиров и стрельбищ, оружейно-ремонтных и пиротехнических предприятий, магазинов, торгующих охотничьим и спортивным оружием; осуществляет в установленном порядке контроль за открытием и функционированием полиграфических и штемпельно-граверных предприятий, а также за приобретением и хранением множительных аппаратов и изготовлением печатей и штампов;

л) осуществляет государственный пожарный надзор в стране, обеспечивает в установленном порядке пожарную охрану населенных пунктов и объектов народного хозяйства;

м) участвует при возникновении стихийных бедствий и при других чрезвычайных обстоятельствах в спасении людей и имущества, обеспечивает при этом общественный порядок, организует охрану имущества;

н) организует оказание неотложной помощи лицам, пострадавшим от правонарушений и несчастных случаев, а также находящимся в общественных местах в беспомощном состоянии;

о) организует регулирование дорожного движения в городах и других населенных пунктах и движения на автомобильных дорогах, контролирует проведение министерствами, ведомствами и транспортными организациями мероприятий по предупреждению аварий автомототранспорта и городского электротранспорта;

п) осуществляет контроль за содержанием улиц, автомобильных дорог и дорожных сооружений на них в состоянии, обеспечивающем безопасность движения, принимает меры к улучшению условий их эксплуатации;

р) организует и осуществляет в установленном порядке охрану предприятий, организаций, учреждений и других объектов; инспектирует ведомственную охрану, принимает меры к повышению надежности охраны и сокращению расходов на охрану;

с) руководит внутренними войсками Министерства, в установленном порядке определяет организационную структуру соединений и частей этих войск, обеспечивает взаимодействие их с другими соединениями и частями Вооруженных Сил СССР;

т) организует проведение научно-исследовательской работы по проблемам охраны общественного порядка, борьбы с преступностью, исправления и перевоспитания осужденных, обеспечения пожарной безопасности городов, других населенных пунктов и объектов народного хозяйства;

у) проводит подготовку и переподготовку специалистов с высшим и средним специальным, в том числе военным, образованием и подготовку научных кадров для нужд Министерства;

ф) выдает министерствам и ведомствам-изготовителям тактико-технические требования на разработку и изготовление новых технических средств, необходимых для охраны общественного порядка, борьбы с преступностью, обеспечения пожарной безопасности;

х) оказывает содействие органам Министерства обороны в организации проведения призывов на действительную военную службу и в контроле за соблюдением гражданами СССР правил воинского учета;

ц) оказывает содействие в борьбе с особо опасными государственными преступлениями и в проведении других мероприятий по охране государственной безопасности.

Собрание действующего законодательства СССР. Раздел XXVII. Законодательство об охране государственной безопасности и общественного порядка. М.: Известия, 1975. С. 6-14.

Завдання до документа:

1. Зробіть порівняльний аналіз основних функцій, які було покладено на МВС СРСР та МВС незалежної України.

2. Визначте порядок управління МВС СРСР підлеглими підрозділами та установами.

Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (1978 р.)

(витяг)

Прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року

І. Основи суспільного ладу і політики Української РСР

ГЛАВА 1

Політична система

Стаття 1. Українська Радянська Соціалістична Республіка є соціалістична загальнонародна держава, яка виражає волю й інтереси робітників, селян та інтелігенції, трудящих республіки всіх національностей.

Стаття 2. Вся влада в Український РСР належить народові. Народ здійснює державну владу через Ради народних депутатів, які становлять політичну основу Української РСР.

Всі інші державні органи підконтрольні і підзвітні Радам народних депутатів.

Стаття 6. Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є Комуністична партія Радянського Союзу. КПРС існує для народу і служить народові.

ГЛАВА 4

Зовнішньополітична діяльність і захист соціалістичної Вітчизни

Стаття 28. Українська РСР у зовнішньополітичній діяльності керується цілями, завданнями та принципами зовнішньої політики, визначеними Конституцією РСР. В Українській РСР пропаганда війни забороняється.

Стаття 29. Відповідно до Конституції РСР захист соціалістичної Вітчизни належить до найважливіших функцій держави і є справою всього народу.

II. Держава і особа

ГЛАВА 6

Основні права, свободи і обов'язки громадян Української РСР

Стаття 37. Громадяни Української РСР мають усю повноту соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод, проголошених і гарантованих Конституцією СРСР, Конституцією Української РСР та радянськими законами...

Стаття 38. Громадяни Української РСР мають право на працю...

Стаття 39. Громадяни Української РСР мають право на відпочинок...

Стаття 40. Громадяни Української РСР мають право на охорону здоров'я.

Стаття 41. Громадяни Української РСР мають право на матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, а також втрати годувальника.

Стаття 43. Громадяни Української РСР мають право на освіту.

Стаття 44. Громадяни Української РСР мають право на користування досягненнями культури.

Стаття 46. Громадяни Української РСР мають право брати участь в управлінні державними і громадськими справами.

Стаття 50. Громадянам Української РСР гарантується свобода совісті, тобто право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи або вести атеїстичну пропаганду. Розпалювання ворожнечі і ненависті у зв'язку з релігійними віруваннями забороняється.

Церква в Українській РСР відокремлена від держави і школа – від церкви.

Стаття 51. Сім'я перебуває під захистом держави.

Стаття 52. Громадянам Української РСР гарантується недоторканість особи. Ніхто не може бути арештований інакше як на підставі судового рішення або з санкції прокурора.

ІІІ. Національно-державний і адміністративно-територіальний устрій Української РСР

ГЛАВА 7

Українська РСР - союзна республіка в складі СРСР

Стаття 68. Українська Радянська Соціалістична Республіка - суверенна радянська соціалістична держава. З метою успішного будівництва комуністичного суспільства, зміцнення економічної і політичної єдності, забезпечення безпеки і оборони країни Українська Радянська Соціалістична Республіка в результаті вільного самовизначення її народу, на основі добровільності і рівноправності разом з Радянськими Соціалістичними Республіками...

Стаття 69. Українська РСР зберігає за собою право вільного виходу з СРСР.

Стаття 70. Територія Української РСР не може бути змінена без її згоди.

Стаття 71. Закони СРСР є обов'язковими на території Української РСР.

Стаття 72. Віданню Української Радянської Соціалістичної Республіки в особі її найвищих органів державної влади і управління підлягають:

1) прийняття Конституції Української РСР, внесення до неї змін;

2) контроль за додержанням Конституції Української РСР;

3) законодавство Української РСР;

4) охорона державного порядку, прав і свобод громадян;

5) встановлення порядку організації і діяльності республіканських і місцевих органів державної влади і управління;

6) проведення єдиної соціально-економічної політики, керівництво економікою Української РСР; забезпечення науково-технічного прогресу і дійснення заходів щодо раціонального використання і охорони природних ресурсів;

13) керівництво народною освітою, культурними і науковими організаціями і установами в Українській РСР, охороною здоров'я, фізичною культурою і спортом, соціальним забезпеченням; охорона пам'яток історії і культури;

14) амністія і помилування громадян, засуджених судами Української РСР;

15) представництво Української РСР у міжнародних відносинах;

16) вирішення інших питань республіканського значення.

ГЛАВА 8

Адміністративно-територіальний устрій Української РСР

Стаття 77. В Українській Радянській Соціалістичній Республіці є області: Вінницька, Волинська, Ворошиловградська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Кримська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Ровенська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька і Чернігівська.

Містами республіканського підпорядкування в Українській РСР є Київ і Севастополь.

IV. Ради народних депутатів Української РСР і порядок їх обрання

ГЛАВА 9

Система і принцип діяльності Рад народних депутатів

Стаття 78. Ради народних депутатів - Верховна Рада Української РСР, обласні, районні, міські, районні в містах, селищні та сільські Ради народних депутатів - становлять єдину систему органів державної влади.

ГЛАВА 10

Виборча система

Стаття 84. Вибори депутатів до всіх Рад народних депутатів проводяться на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні.

Стаття 85. Вибори депутатів є загальними: всі громадяни Української РСР, які досягли 18 років, мають право обирати та бути обраними, за винятком осіб, визнаних у встановленому законом порядку божевільними.

V. Найвищі органи державної влади і управління Української РСР

ГЛАВА 12

Верховна Рада Української РСР

Стаття 97. Найвищим органом державної влади Української РСР є Верховна Рада Української РСР.

Верховна Рада Української РСР правомочна вирішувати всі питання, віднесені Конституцією СРСР і цією Конституцією до відання Української РСР.

Стаття 98. Верховна Рада Української РСР обирається громадянами Української РСР у складі 650 депутатів по виборчих округах з рівною кількістю населення.

Стаття 99. Верховна Рада Української РСР обирає Голову Верховної Ради і чотирьох його заступників.

Голова Верховної Ради Української РСР керує засіданнями Верховної Ради Української РСР і відає її внутрішнім розпорядком.

Стаття 106. Верховна Рада Української РСР обирає Президію Верховної Ради Української РСР - постійно діючий орган Верховної Ради Української РСР, що є підзвітним їй в усій своїй діяльності і здійснює в межах, передбачених цією Конституцією, функції найвищого органу державної влади Української РСР у період між її сесіями.

Стаття 107. Президія Верховної Ради Української РСР обирається з числа депутатів у складі Голови Президії Верховної Ради, трьох заступників Голови, Секретаря Президії і двадцяти членів Президії Верховної Ради Української РСР.

Стаття 108. Президія Верховної Ради Української РСР:

1) призначає вибори до Верховної Ради Української РСР і місцевих Рад народних депутатів;

2) скликає сесії Верховної Ради Української РСР;

3) координує діяльність постійних комісій Верховної Ради Української РСР;

4) здійснює контроль за додержанням Конституції Української РСР;

5) дає тлумачення законів Української РСР;

6) визначає порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР; встановлює і змінює межі і районний поділ областей;

7) здійснює керівництво діяльністю місцевих Рад народних депутатів;

8) призначає вибори до районних (міських) народних судів;

9) здійснює інші повноваження, встановлені Конституцією і законами Української РСР.

ГЛАВА 13

Рада Міністрів Української РСР

Стаття 115. Рада Міністрів Української РСР - Уряд Української РСР є найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади Української РСР.

Стаття 116. Рада Міністрів Української РСР утворюється Верховною Радою Української РСР у складі Голови Ради Міністрів, перших заступників і заступників Голови, міністрів Української РСР, голів державних комітетів Української РСР.

Стаття 118. Рада Міністрів Української РСР правомочна вирішувати всі питання державного управління, віднесені до відання Української РСР, оскільки вони не входять, згідно з Конституцією, до компетенції Верховної Ради Української РСР і Президії Верховної Ради Української РСР.

VI. Місцеві органи державної влади і управління в Українській РСР

ГЛАВА 14

Місцеві Ради народних депутатів

Стаття 124. Органами державної влади в областях, районах, містах, районах у містах, селищах і селах Української РСР є обласні, районні в містах, селищні, сільські Ради народних депутатів.

Стаття 125. Місцеві Ради народних депутатів вирішують усі питання місцевого значення, виходячи із загальнодержавних інтересів та інтересів громадян, які проживають на території Ради, проводять у життя рішення вищестоящих державних органів, керують діяльністю нижчестоящих Рад народних депутатів, беруть участь в обговоренні питань республіканського й загальносоюзного значення, вносять з цих питань свої пропозиції.

ГЛАВА 15

Виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів

Стаття 132. Виконавчими і розпорядчими органами місцевих Рад народних депутатів є виконавчі комітети, що обираються ними з числа депутатів, у складі голови, заступників голови, секретаря і членів виконавчого комітету.

Виконавчі комітети не менш як один раз на рік звітують перед Радами, що їх обрали, а також на зборах трудових колективів і за місцем проживання громадян.

Стаття 134. Виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів керують державним, господарським і соціально-культурним будівництвом на території відповідних Рад на основі рішень Рад, що їх обрали, і вищестоящих органів державної влади і управління, забезпечують виконання цих рішень, здійснюють контроль за проведенням їх у життя.

Стаття 138. Відділи і управління виконавчих комітетів утворюються обласними, районними, міськими, районними в містах Радами народних депутатів.

Відділи і управління виконавчих комітетів Рад народних депутатів керують дорученими їм галузями управління і підпорядковуються у своїй діяльності як відповідній Раді та її виконавчому комітетові, так і вищестоящому галузевому органові державного управління.

IX. Герб, прапор, гімн і столиця Української РСР

Стаття 166. Державний герб Української Радянської Соціалістичної Республіки являє собою зображення серпа і молота, розміщених на щиті у променях сонця і в обрамленні колосся, з написом на стрічці: внизу вінка - «Українська РСР», на правому витку - «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Над щитом між колоссям - п'ятикутна зірка.

Стаття 167. Державний прапор Української Радянської Соціалістичної Республіки являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох горизонтально розташованих кольорових смуг: верхньої - червоного кольору, яка становить дві третини ширини прапора, і нижньої - лазурного кольору, яка становить одну третину ширини прапора, з зображенням у його верхній частині, на відстані однієї третини довжини від древка, золотих серпа й молота і над ними червоної п'ятикутної зірки, обрамленої золотою каймою. Відношення ширини прапора до його довжини.

Стаття 168. Державний гімн Української Радянської Соціалістичної Республіки затверджується Президією Верховної Ради Української РСР.

Стаття 169. Столицею Української Радянської Соціалістичної Республіки є місто Київ.

X. Дія Конституції Української РСР і порядок її зміни

Стаття 170. Всі закони та інші акти державних органів Української РСР видаються на основі і відповідно до цієї Конституції.

Стаття 171. Зміна Конституції Української РСР провадиться рішенням Верховної Ради Української РСР, прийнятим більшістю не менш як дві третини від загальної кількості депутатів.

Історія української Конституції.
Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко.
К, 1997. С. 236-277.

Завдання до документа:

1.Рішення яких питань належить до відання УРСР в особі найвищих органів державної влади й управління?

2.Визначте структуру та подайте характеристику Верховної Ради та Ради Міністрів УРСР.

3.Визначте роль виконавчих комітетів Рад народних депутатів у місцевому управлінні.

4. Яка партія є керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства?

Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.)

Верховна Рада Української РСР,

ВИРАЖАЮЧИ волю народу України,

ПРАГНУЧИ створити демократичне суспільство,

ВИХОДЯЧИ з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини,

ШАНУЮЧИ національні права всіх народів,

ДБАЮЧИ про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України,

ВИЗНАЮЧИ необхідність побудови правової держави,

МАЮЧИ на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України,

ПРОГОЛОШУЄ державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

І. Самовизначення української нації

Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення.

Українська РСР здійснює захист і охорону національної державності українського народу.

Будь-які насильницькі дії проти національної державності України з боку політичних партій, громадських організації, інших угруповань чи окремих осіб переслідуються за законом.

II. Народовладдя

Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України.

Народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці.

Повновладдя народу України реалізується на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних до Верховної і місцевих Рад Української РСР.

Від імені всього народу може виступати виключно Верховна Рада Української РСР. Жодна політична партія, громадська організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть виступати від імені всього народу України.

III. Державна влада

Українська РСР є самостійною у вирішенні будь-яких питань свого державного життя.

Українська РСР забезпечує верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території.

Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову.

Найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів здійснюється Генеральним прокурором Української РСР, який призначається Верховною Радою Української РСР, відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний.

IV. Громадянство Української РСР

Українська РСР має своє громадянство і гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства СРСР.

Підстави набуття і втрати громадянства Української РСР визначаються Законом Української РСР про громадянство.

Всім громадянам Української РСР гарантуються права і свободи, які передбачені Конституцією Української РСР і нормами міжнародного права, визнаними Українською РСР.

Українська РСР забезпечує рівність перед законом усіх громадян Республіки незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. Українська РСР регулює імміграційні процеси. Українська РСР виявляє турботу і вживає заходів щодо охорони і захисту інтересів громадян Української РСР, які перебувають за межами Республіки.

V. Територіальне верховенство

Українська РСР здійснює верховенство на всій своїй території. Територія Української РСР в існуючих кордонах є недоторканною і не може бути змінена та використана без її згоди.

Українська РСР самостійно визначає адміністративно-територіальний устрій Республіки та порядок утворення національно-адміністративних одиниць.

VI. Економічна самостійність

Українська РСР самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах.

Народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України.

Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

Українська РСР має право на свою частку в загальносоюзному багатстві, зокрема в загальносоюзних алмазному та валютному фондах і золотому запасі, які створені завдяки зусиллям народу Республіки.

Вирішення питань загальносоюзної власності (спільної власності всіх республік) здійснюється на договірній основі між республіками - суб'єктами цієї власності.

Підприємства, установи, організації та об'єкти інших держав і їхніх громадян, міжнародних організацій можуть розміщуватись на території Української РСР та використовувати природні ресурси України згідно з законами Української РСР.

Українська РСР самостійно створює банкову (включаючи зовнішньоекономічний банк), цінову, фінансову, митну, податкову системи, формує державний бюджет, а при необхідності впроваджує свою грошову одиницю.

Вищою кредитною установою Української РСР є Національний банк України, підзвітний Верховній Раді Української РСР.

Підприємства установи, організації та виробничі одиниці, розташовані на території Української РСР, вносять плату за використання землі, інших природних і трудових ресурсів, відрахування від валютних надходжень, а також сплачують податки до місцевих бюджетів. Українська РСР забезпечує захист всіх форм власності.

VII. Екологічна безпека

Українська РСР самостійно встановлює порядок організації охорони природи на території Республіки та порядок використання природних ресурсів.

Українська РСР має свою національну комісію радіаційного захисту населення.

Українська РСР має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці.

Українська РСР дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління.

Українська РСР має право на відшкодування збитків, заподіяних екології України діями союзних органів.

VIII. Культурний розвиток

Українська РСР є самостійною у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку.

Українська РСР забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя.

Українська РСР виявляє піклування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, що проживають за межами Республіки.

IX. Зовнішня і внутрішня безпека

Національні, культурні та історичні цінності на території Української РСР є виключно власністю народу Республіки.

Українська РСР має право на повернення у власність народу України національних, культурних та історичних цінностей, що знаходяться за межами Української РСР.

Українська РСР має право на власні Збройні Сили. Українська РСР має власні внутрішні війська та органи державної безпеки, підпорядковані Верховній Раді Української РСР.

Українська РСР визначає порядок проходження військової служби громадянами Республіки.

Громадяни Української РСР проходять дійсну військову службу, як правило, на території Республіки і не можуть використовуватись у військових цілях за її межами без згоди Верховної Ради Української РСР.

Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.

X. Міжнародні відносини

Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.

Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

Відносини Української РСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи.

Ця Декларація є основою для нової Конституції, законів України і визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод. Принципи Декларації про суверенітет України використовуються для укладання союзного договору.

Хрестоматія з правознавства:
Зб. актів законодавства. Уклад. І. П. Козінцев.
К, 1996. С. 5-7.

Завдання до документа:

1.Назвіть розділи, з яких складається Декларація про державний суверенітет України, та надайте короткий їх зміст.

2.За яким принципом здійснюється державна влада в Україні?

3. Що мається на увазі, коли УРСР проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою?

ТЕМА 18
ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1991–2019 рр.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Акт проголошення незалежності України 24.08.1991 р.
2. Розбудова органів державної влади і управління незалежної України.
3. Конституція 1996 р. та подальший державно-політичний розвиток України.
4. Державний механізм України після прийняття змін до Конституції України у 2004 р.
5. Законодавство незалежної України та прийняття нових кодексів (Кримінального, Цивільного, Господарського, Земельного, Сімейного тощо).

Основні (ключові) поняття: становлення державного механізму незалежної України; державно-правовий розвиток України на початку XXI ст.; становлення і розвиток правової системи незалежної України.

Тематика реферативних завдань

1. Зміст та історично-правове значення Акта проголошення незалежності України 24.08.1991.
2. Особливості становлення державного механізму України у 1991–1995 рр.
3. Кодифікація сучасного українського законодавства: причини та основні напрями.
4. Становлення і розвиток правової системи сучасної України: проблеми та шляхи їхнього вирішення.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть питання щодо спроби та наслідків державного заколоту в серпні 1991 р.

2. Охарактеризуйте причини та наслідки «Помаранчевої» революції в Україні.

3. Які проблеми будівництва демократичної правової держави в Україні на початку XXI ст. Ви можете назвати? З чим, на Вашу думку, вони пов'язані?

Глосарій

АТО – комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на Сході України. Операція тривала з 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018.

Автономна Республіка Крим – автономна республіка у складі України, яка є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання. Автономія Криму була проголошена 03.04.1992.

Акт проголошення незалежності України 1991 р. – політичний документ, прийнятий позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 24.08.1991 після невдалої спроби державного перевороту в Москві (путч ДКНС). Актом проголошено незалежність України та створення самостійної держави – Україна. Він був схвалений на всеукраїнському референдумі 01.12.1991 90,32 % громадян.

Безвізовий режим між Україною та Європейським союзом – статус, що дозволяє громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу, починаючи з 11 червня 2017 року.

Кодифікація національного законодавства – створення в Україні галузевих кодифікованих актів; була спрямована на формування новітньої системи законодавства України, адаптованої як до сучасних реалій життя суспільства, так і до європейського законодавства. Цей процес започатковано у 1991 р. прийняттям Господарського процесуального кодексу України; з початком XXI ст. кодифікаційні процеси значно активізуються. Зокрема, у 2001 р. були прийняті Кримінальний, Бюджетний, Земельний кодекси, у 2002 р. – Митний та Сімейний кодекси, у 2003 р. – Господарський, Кримінально-виконавчий та Цивільний кодекси, у 2004 р. – Цивільний процесуальний кодекс, у 2005 р. – Кодекс адміністративного судочинства України. Процес кодифікації продовжується.

Конституційна реформа – зміни до Конституції України, прийняті Верховною Радою України у грудні 2004 р., які набули чинності з 01.01.2006 р. Конституційна реформа була своєрідним компромісом між командами В. Ф. Януковича та В. А. Ющенка під час президентських виборів. Реформа значно обмежувала права президента і розширювала права уряду та парламенту. В результаті реформи Україна стала парламентсько-президентською республікою.

Конституційно-правові реформи в Україні (2014–2018 роки) – спрямовані на зміну тексту Конституції України, передбачають ряд демократичних змін відповідно до волевиявлення громадян, поступово утверджують в Україні парламентсько-президентську форму республіканського правління.

Конституційний Договір між Президентом України і Верховною Радою України – правовий документ про організацію державної влади та місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України, укладений 08.06.1995 р. Причинами його укладення були поглиблення суперечки між законодавчою та виконавчою владою, нагальні проблеми суспільного життя. Складався з восьми розділів (161 стаття), якими визначалась організація державної влади і місцевого самоврядування. Діяв до 28.06.1996 р. і дозволив створити умови для прискорення конституційного процесу в Україні.

Конституція України від 28.06.1996 р. – Основний закон, який був прийнятий Верховною Радою України, є важливим політико-правовим документом довгострокової дії. Складається з преамбули та 14 розділів (161 стаття) та 15-го розділу «Перехідні положення». Конституцією закріплюються в Україні засади державної політики, спрямованої на забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя. Заклала серйозні підвалини для розвитку і зміцнення демократичної, соціальної і правової держави, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Окупація Автономної Республіки Крим та Севастополя Росією – збройна агресія Росії, спрямована на насильницьке протиправне відторгнення Кримської автономії та Севастополя від України та приєднання їх до РФ на правах так званих суб'єктів федерації, що було здійснено протягом березня 2014 року.

Операція об'єднаних сил (ООС) – комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на Сході України. Проведення операції передбачалось на виконання Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях».

Операція об'єднаних сил, фактично, є переформатуванням АТО з введенням воєнного або надзвичайного стану, переданням управління від СБУ, яка формально керувала АТО, до Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ. Початок операції об'єднаних сил було призначено з 14:00 30 квітня 2018 року.

Реформа децентралізації в Україні – комплекс змін до існуючого станом на початок 2014-го року законодавства, основною метою якого є передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Комплекс заходів з реформи децентралізації стартував у 2014-му році, невдовзі після Євромайдану, та отримав назву «Національний проект «Децентралізація».

Реформа децентралізації передбачає здійснення таких змін:

- Посилення місцевого самоврядування;
- Зміна положення про адміністративно-територіальний устрій;
- Закріплення «принципу повсюдності» (землями за територією населених пунктів розпоряджаються відповідні органи місцевого самоврядування);
- Гарантія наділення місцевого самоврядування достатніми повноваженнями та ресурсами;
- Врахування історичних, економічних, екологічних та культурних особливостей при плануванні розвитку громад;
- Передача «на місця» максимальної кількості повноважень, які органи місцевого самоврядування здатні виконати;
- Створення об'єднаних територіальних громад;
- У перспективі – запровадження інституту префектів, нової територіальної основи України зі зменшенням кількості районів, подальший розвиток форм прямого народовладдя.

СНД – Співдружність Незалежних Держав, яка об'єднала деякі колишні республіки СРСР. Її створення ініціювали керівники України, Білорусії та Росії. СНД була утворена 07–08.12.1991 у Біловезькій Пущі. До СНД 21.12.1991 р. під час зустрічі в Алма-Аті приєдналися Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменистан та Узбекистан. За сучасних умов – нежиттєздатне ефемерне об'єднання, яке використовується деякими російськими радикальними силами для втручання у внутрішні справи незалежних держав-членів СНД.

Угода про асоціацію України з ЄС – угода між Україною та Європейським Союзом про асоціацію, яка дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину – 27 червня 2014 року. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно, в режимі телемосту, ратифікували цю Угоду 16 вересня 2014 року; президент Порошенко одразу в Раді підписав закон про ратифікацію. Угода мала вступити в силу з 1 листопада 2014 року. Чинна з 1 вересня 2017 року.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте зміст Акта проголошення незалежності України 24.08.1991. У чому полягає його історичне значення?
2. Дайте характеристику процесу розбудови органів державної влади і управління незалежної України у 1991–1995 рр.
3. З'ясуйте характер державно-політичного розвитку України після прийняття Конституції 1996 р.
4. Визначте зміни у державному механізмі України після прийняття нової редакції Конституції у 2004 р.
5. Охарактеризуйте джерела права сучасної України.
6. Визначте зміст кодифікації законодавства сучасної України.

Тестові завдання

1. Про які положення йдеться в Акті проголошення незалежності України:

а) Україна стає незалежною, демократичною державою;

б) призначення проведення республіканського референдуму щодо підтвердження Акта;

в) підтвердження Угоди про створення СНД;

г) намір укласти новий союзний договір;

д) чинними є тільки Конституція України, закони, постанови уряду, інші нормативно-правові акти республіки.

2. Назвіть дату утворення СНД:

а) 06–07.12.1991;

б) 07–09.12.1991;

в) 07–08.12.1991;

г) 31.12.1991;

д) 01.12.1991.

3. Назвіть дату прийняття закону, яким регулюються повноваження Президента України:

а) 05.07.1991;

б) 05.07.1990;

в) 08.10.1991;

г) 01.12.1991;

д) 24.08.1991.

4. Підкресліть помилки в тексті:

Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України 16.07.1990. Декларація проголосила про незалежність України, верховенство та самостійність влади республіки в межах її території. 24.08.1991. Верховна Рада УРСР прийняла Акт проголошення незалежності, згідно з яким на території України мали діяти Конституція СРСР та УРСР, союзні та республіканські закони. 07–08.11.1991 у Біловезькій Пущі керівники України, Білорусії та Росії підписали угоду про створення Союзу Незалежних Держав (СНД), обговорювались питання щодо укладення нового Союзного договору.

5. Визначте, коли було підписано Конституційний Договір:

а) 28.06.1995;

б) 28.06.1996;

в) 08.06.1996;

г) 27.01.1995;

д) 08.06.1995.

6. Назвіть мету укладення Конституційного Договору:

а) відновлення СРСР;

б) вихід України з СНД;

в) усунення протистояння структур влади;

г) забезпечення діяльності державного апарату України;

д) створення АР Крим;

є) тільки забезпечення діяльності державного апарату України та створення АР Крим.

7. Назвіть законодавчий орган України за Конституцією України 28.06.1996:

а) Верховна Рада АР Крим;

б) Верховна Рада України;

в) Президент України;

г) Кабінет Міністрів України;

д) Верховна Рада АР Крим та Верховна Рада України.

8. Які з перерахованих нижче конституційних ознак Української держави, що містяться у Конституції України від 28.06.1996, відповідають визначенням у таблиці. Заповніть таблицю (у першій колонці проти визначень, для яких Ви не маєте відповідних конституційних ознак, поставте знак «-»):

Суверенність і незалежність; демократизм; соціальна держава; демократична держава.

Ознаки	Визначення
	Створення сприятливих умов для широкої та реальної участі громадян в управлінні справами держави та суспільства
	Здійснення ефективної соціальної політики, реальне забезпечення прав і свобод людини і громадянина, підтримка малозабезпечених верств населення
	Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України
	Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову
	Діяльність держави, її органів та посадових осіб здійснюється на основі і у межах, визначених правом
	Влада держави є верховною, повною, самостійною, неподільною у межах її кордонів, рівноправною у зовнішніх зносинах
	Рівноправне існування різних форм власності і господарювання

9. Підкресліть і внесіть у першу колонку назви тих вищих органів державної влади, які відповідають кожній із гілок влади:

Верховна Рада України, Верховна Рада АР Крим, Президент України, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів АР Крим.

Законодавча	Виконавча	Судова

10. Визначте основу місцевого самоврядування в Україні згідно з нормами Конституції України 1996 р. та відповідних законів України:

а) місцеві державні адміністрації;

б) міські Ради депутатів;

в) сільські Ради депутатів;

г) територіальні громади;

д) органи самоорганізації населення.

11. Внесіть до таблиці спільні та відмінні риси у формуванні та діяльності Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України за Конституцією України у редакції 1996 та 2004 р.:

Назва	Спільні риси		Відмінні риси	
	Конституція України 1996 р.	Конституція України 2004 р.	Конституція України 1996 р.	Конституція України 2004 р.
ВР України				
КМ України				
Президент України				

12. Визначте форму правління відповідно до змін, внесених до Конституції України у грудні 2004 р.:

а) конституційна монархія;

б) парламентська республіка;

в) президентсько-парламентська республіка;

г) парламентсько-президентська республіка;

д) президентська республіка

13. Яким є правильний порядок розташування вертикальної структури нормативно-правових актів:

а) Конституція України, підзаконні акти, конституційні закони, поточні закони;

б) Конституція України, конституційні закони, рішення місцевих державних адміністрацій, поточні закони;

в) Конституція України, конституційні закони, поточні закони, підзаконні акти;

г) Конституція України, поточні закони, конституційні закони; підзаконні акти.

14. Внесіть до таблиці спільні і відмінні риси другої радянської кодифікації законодавства у 60-х–80-х роках та кодифікації законодавства незалежної України:

Назва	Спільні риси	Відмінні риси
Друга кодифікація радянського законодавства		
Кодифікація законодавства незалежної України		

15. Визначте, в якому році було прийнято Цивільний процесуальний кодекс України:

а) 1991;

б) 2000;

в) 2009;

г) 2004;

д) 2005.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.)

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто **проголошує незалежність України та створення самостійної української держави УКРАЇНИ.**

Територія України є неподільною і недоторканною. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України. Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

Відомості Верховної Ради України. 1991. №38. С. 502.

Завдання до документа:

1. Охарактеризуйте основні положення Акта проголошення незалежності України.

Угода про створення Співдружності Незалежних Держав (8 грудня 1991 р.)

(витяг)

Ми, Республіка Бєларусь, Російська Федерація (РРФСР), Україна, як держави-засновники Союзу РСР, що підписали Союзний договір 1922 р., далі іменовані високими договірними сторонами, констатуємо, що Союз РСР, як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність, припиняє своє існування.

Підтверджуючи свою вірність цілям і принципам Статуту Організації Об'єднаних Націй, Хельсінкського Заключного акта та інших

документів Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, зобов'язуючись додержувати загальновизнаних міжнародних норм про права людини і народів, домовились про таке:

Стаття 1

Високі договірні сторони утворюють Співдружність Незалежних Держав.

Стаття 2

Високі договірні сторони гарантують своїм громадянам незалежно від їх національності або інших відмінностей рівні права і свободи...

Стаття 3

Високі договірні сторони, бажаючи сприяти вираженню... самобутності національних меншинств, які населяють їх території, і унікальних етнокультурних регіонів, що склалися, беруть їх під свій захист.

Стаття 4

Високі договірні сторони розвиватимуть рівноправне і взаємовигідне співробітництво своїх народів і держав у галузі політики, економіки, культури, освіти, охорони здоров'я...

Стаття 5

Високі договірні сторони визнають і поважають територіальну цілісність одна одної і недоторканість існуючих кордонів у рамках Співдружності.

Вони гарантують відкритість кордонів, свободу пересування громадян і передачі інформації в рамках Співдружності.

Стаття 6

Держави - члени Співдружності співробітничатимуть у забезпеченні міжнародного миру та безпеки, здійсненні ефективних заходів скорочення озброєнь і воєнних витрат...

Стаття 12

Високі договірні сторони гарантують виконання міжнародних зобов'язань, що випливають для них з договорів і угод колишнього Союзу РСР.

Стаття 13

Ця угода не зачіпає зобов'язань високих договірних сторін щодо третіх держав.

Ця угода відкрита для приєднання всіх держав - членів колишнього Союзу РСР, а також для інших держав, які поділяють цілі і принципи цієї угоди.

Стаття 14

Офіційним місцем перебування координуючих органів Співдружності є місто Мінськ.

Діяльність органів колишнього Союзу РСР на територіях держав - членів Співдружності припиняється.

Гончаренко В. Д.
Хрестоматія з історії держави і права України:
Навч. посіб. Уклад. В. Д. Гончаренко. О. Д. Святоцький.
К.: ВД «Ін Юре», 2003. С. 715-718.

Завдання до документа:

1.Коли, де і якими державами було ухвалено рішення про створення Співдружності Незалежних Держав?

2.Надайте характеристику зобов 'язань держав, що утворюють СНД.

Меморандум
про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї

Дата підписання: 05.12.1994

Дата набуття чинності: 05.12.1994

Україна, Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки,

вітаючи приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (995_098) як держави, що не володіє ядерною зброєю,

беручи до уваги зобов'язання України ліквідувати всю ядерну зброю, що знаходиться на її території, у визначений період часу,

відзначаючи зміни ситуації в галузі безпеки в усьому світі,

включаючи закінчення холодної війни, що створили умови для глибоких скорочень ядерних сил,

підтверджують таке:

1. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ (994_055) поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України.

2. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (995_010).

3. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ (994_055) утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги.

4. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з метою надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (995_098), що не володіє ядерною зброєю, в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї.

5. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують щодо України їх зобов'язання не застосовувати ядерну зброю проти будь-якої держави-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (995_098), що не володіє ядерною зброєю, крім випадку нападу на них самих, їхні території чи їхні підопічні території, їхні збройні сили або на їхніх союзників з боку такої держави спільно або в союзі з державою, яка володіє ядерною зброєю.

6. Україна, Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки будуть проводити консультації у випадку виникнення ситуації, внаслідок якої постає питання стосовно цих зобов'язань.

Цей меморандум набуває чинності з моменту підписання.

Підписано у чотирьох рівно автентичних примірниках українською, англійською та російською мовами.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/998_158

Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України (8 червня 1995 р.)

(витяг)

Верховна Рада України

як єдиний законодавчий орган - з одного боку, та **Президент України** як глава держави і глава виконавчої влади - з другого боку, тобто **Сторони,** що є суб'єктами конституційного права, які одержали свої повноваження безпосередньо від народу, виходячи з того, що відсутність нової демократичної Конституції України є гальмівним чинником на шляху здійснення економічних, а також політичних і державно-правових реформ;

з метою

уникнення неузгодженостей між чинними нормами Конституції (Основного Закону) України і нормами Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні» та введення цього Закону в систему правових актів, що визначають конституційний лад України;

подальшого забезпечення розвитку та успішного завершення конституційного процесу в Україні...

на основі

доброї волі Сторін, взаємних поступок та компромісу *дійшли згоди про таке*:

На період до прийняття нової Конституції України організація та функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування здійснюються на засадах, визначених Законом «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні», який Верховна Рада України схвалила 18 травня 1995 року більшістю голосів народних депутатів України, а саме:

РОЗДІЛ І

Загальні положення

Стаття 1. Україна є демократичною, соціальною, правовою державою, яка утворена на основі здійснення українським народом свого суверенного права на самовизначення, виражає волю народу і захищає інтереси своїх громадян.

В Україні діє принцип верховенства Права.

Стаття 2. Вся повнота влади в Україні належить народові. Народ є єдиним джерелом влади і здійснює її як безпосередньо - шляхом референдумів, так і через систему державних органів та органів місцевого самоврядування.

Ніхто не може привласнити право здійснювати державну владу.

Стаття 3. Державна влада в Україні будується на засадах її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову.

Стаття 4. Місцеве самоврядування в Україні здійснюється через територіальну самоорганізацію громадян безпосередньо та через органи місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування обираються безпосередньо громадянами України, які проживають на території відповідно міста, селища, села.

Стаття 5. Всі органи державної влади і органи місцевого самоврядування в Україні здійснюють свої повноваження виходячи з пріоритетності прав і свобод людини. Забезпечення цих прав і свобод, охорона життя, честі і гідності людини - обов'язок держави.

Суспільне життя в Україні базується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Власність в Україні є загальнодержавною, комунальною, колективною і приватною.

Закон гарантує рівний захист усіх форм власності, соціальну спрямованість ринкової економіки.

РОЗДІЛ II
Верховна Рада України

Стаття 6. Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади України, до складу якого входять 450 народних депутатів, обраних на чотири роки на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні.

Стаття 7. Верховна Рада України проводить свою роботу сесійно.

Сесії Верховної Ради України складаються з пленарних засідань Верховної Ради України, а також засідань постійних та інших комісій, що проводяться у період між пленарними засіданнями.

Стаття 17. Верховна Рада України;

1) приймає Конституцію України, закони України, кодекси та інші кодифіковані акти, вносить до них зміни і доповнення, дає їх офіційне тлумачення;

2) здійснює контроль за виконанням Конституції України, законів України та постанов Верховної Ради України;

5) розглядає, вносить зміни і затверджує поданий Президентом України Державний бюджет України та здійснює контроль за його виконанням;

7) призначає вибори Президента України, проголошує акт про його обрання, приймає відставку Президента України;

11) призначає вибори до місцевих Рад;

12) затверджує загальну структуру, чисельність Збройних Сил України, Прикордонних військ України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, інших військових формувань;

13) затверджує укази Президента України про оголошення стану війни, запровадження воєнного стану на всій території України чи в окремих її місцевостях;

17) призначає за спільним поданням Голови Верховної Ради України і Президента України Голову Конституційного Суду України. Призначає половину складу суддів Конституційного Суду України. Приймає присягу суддів Конституційного Суду України;

18) призначає за поданням Президента України Голову Верховного Суду України, Голову Вищого арбітражного суду України, Голову Правління Національного банку України та звільняє їх;

19) призначає та звільняє Генерального прокурора України за поданням Президента України;

20)призначає за поданням Президента України суддів Верховного Суду України та Вищого арбітражного суду України та звільняє їх у встановленому законом порядку;

21)повторно розглядає закон, щодо якого Президентом України застосовано вето;

22) застосовує вето щодо указів Президента України у разі невідповідності їх Конституції і законам України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України.

РОЗДІЛ III

Президент України

Стаття 19. Президент України є главою держави і главою державної виконавчої влади України.

Президент України як глава держави представляє Україну як у внутрішньодержавних, так і у зовнішніх відносинах.

Президент України як глава державної виконавчої влади здійснює цю владу через очолювані ним Уряд - Кабінет Міністрів України та систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади.

Стаття 20. Президентом України може бути обраний громадянин України віком від 35 до 65 років, який проживає в Україні не менш як 10 останніх років перед обранням і володіє державною мовою.

Стаття 21. Президент України обирається громадянами України строком на п'ять років на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні.

Стаття 24. Президент України:

1) виступає гарантом державного суверенітету, незалежності, недоторканості кордонів, національної безпеки, територіальної цілісності України, додержання Конституції і законів України, прав та свобод людини і громадянина;

4) очолює систему органів державної виконавчої влади України;

5) створює, реорганізує і ліквідує міністерства, відомства, інші центральні та місцеві органи державної виконавчої влади в межах коштів Державного бюджету України, призначає (затверджує) і звільняє з посад керівників цих органів;

8) є Верховним Головнокомандувачем Збройними Силами України, призначає і звільняє вище командування Збройних Сил України, вживає заходів щодо забезпечення обороноздатності держави;

9) очолює Раду Національної безпеки України та затверджує її персональний склад;

10) подає на розгляд Верховної Ради України проект Державного бюджету України та звіт про його виконання;

11) спільно з Головою Верховної Ради України подає кандидатуру для призначення Верховною Радою України Голови Конституційного Суду; призначає половину складу суддів Конституційного Суду України;

12) подає кандидатури для призначення Верховною Радою України на посади Голови Верховного Суду України, Голови Вищого арбітражного суду України, Генерального прокурора України, Голови Правління Національного банку України, а також для призначення суддів Верховного Суду України і Вищого арбітражного суду України;

13) призначає за поданням Міністерства юстиції України, погодженим з Верховним Судом України та Вищим арбітражним судом України, суддів загальних та арбітражних судів;

14) здійснює зовнішню політику України, веде переговори і підписує міжнародні договори України; призначає і відкликає дипломатичних представників України в іноземних державах та при міжнародних

організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти акредитованих при ньому дипломатичних представників іноземних держав;

15) подає на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо персонального складу Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів України та Президента України;

17) нагороджує державними нагородами України, присвоює почесні звання України; засновує президентські відзнаки і нагороджує ними;

19) вирішує питання прийняття до громадянства і виходу з громадянства України, надання притулку іноземним громадянам та особам без громадянства; вживає заходів щодо захисту інтересів громадян України поза її межами;

23) оголошує на всій території України або в окремих її місцевостях надзвичайний стан відповідно до Закону України «Про надзвичайний стан»;

24) здійснює інші повноваження відповідно до Конституції та законів України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам та органам.

РОЗДІЛ IV

Уряд України - Кабінет Міністрів України

Стаття 29. Уряд України - Кабінет Міністрів України є центральним колегіальним органом державної виконавчої влади, підпорядкованим Президентові України і відповідальним перед ним.

РОЗДІЛ V

Суди України

Стаття 36. Судову владу в Україні здійснюють виключно суди. Конституційний Суд України, загальні та арбітражні суди складають судову систему України.

Судові рішення ухвалюються іменем України.

Стаття 42. Судді усіх судів, крім суддів Верховного Суду України, Вищого арбітражного суду України та Конституційного Суду України, призначаються Президентом України за поданням Міністерства юстиції України, погодженим відповідно з Верховним Судом України і Вищим арбітражним судом України.

РОЗДІЛ VI
Прокуратура України

Стаття 43. Прокуратура України є органом державного обвинувачення, здійснення загального нагляду та нагляду за виконанням покарань у місцях позбавлення волі.

Стаття 44. Генеральний прокурор України призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою України за поданням Президента України.

Стаття 45. Прокурори у здійсненні своїх повноважень є незалежними і керуються тільки Конституцією та законами України.

Організація, повноваження, порядок діяльності Прокуратури України визначаються Законом України «Про прокуратуру».

РОЗДІЛ VII
Місцеві органи державної виконавчої влади та місцеве самоврядування в Україні

Стаття 46. Органами державної виконавчої влади в областях, містах Києві та Севастополі (як містах загальнодержавного значення) і районах (крім районів у містах, за винятком міст Києва і Севастополя) є відповідно обласні, Київська та Севастопольська міські, районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, які очолюють голови цих адміністрацій.

Стаття 49. Органами місцевого самоврядування в селах (сільрадах), селищах, містах є відповідно сільські, селищні та міські Ради, що обираються згідно з законодавством України громадянами України, які проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Стаття 59. Автономна Республіка Крим є адміністративно-територіальною автономією у складі України.

Автономна Республіка Крим самостійно вирішує питання, віднесені до її відання Конституцією України та законами України.

РОЗДІЛ VIII
Заключні положення

Стаття 60. Цей Закон набирає чинності з дня його офіційного опублікування і діє до прийняття нової Конституції України.

Стаття 61. Законодавство України діє в тій частині, що не суперечить нормам цього Закону.

Сторони усвідомлюють, що невиконання положень цього Конституційного Договору призведе до хаосу в суспільному житті, розвалу економіки, виникнення загрози громадянського конфлікту і поставить під сумнів саме існування суверенної демократичної України.

Цей Конституційний Договір набирає чинності з моменту його підписання Президентом України та Головою Верховної Ради України і є відкритим для підписання народними депутатами України.

Конституційний Договір укладено 8 червня 1995 року в місті Києві у двох примірниках, тексти яких є рівно автентичними.

Хрестоматія з правознавства:
Зб. актів законодавства. Уклад. І. П. Козінцев.
К, 1996. С. 57-79.

Завдання до документа:

1.З якою метою було укладено Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України?

2.Назвіть повноваження Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України згідно з Конституційним Договором.

3. Назвіть органи державної виконавчої влади в областях, районах, містах Києві та Севастополі.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей,

виражаючи суверенну волю народу,

спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення,

дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя,

піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України,

прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу,

усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями,

керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням,

приймає цю Конституцію - Основний Закон України.

Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію.

Україна є унітарною державою.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 4. В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Стаття 5. Україна є республікою.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати державну владу.

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Стаття 7. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова.

Цензура заборонена.

Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом.

На території України не допускається розташування іноземних військових баз.

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 20. Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний Прапор України - стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Державний Гімн України - національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Столицею України є місто Київ.

Розділ II
ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Стаття 25. Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі.

Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Стаття 36. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій.

Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

Стаття 37. Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Стаття 40. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Стаття 44. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку.

Заборона страйку можлива лише на підставі закону.

Стаття 45. Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

Стаття 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Стаття 47. Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Стаття 49. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності.

Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Стаття 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Стаття 51. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Стаття 52. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей.

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в

державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Стаття 54. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Держава сприяє розвиткові науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Культурна спадщина охороняється законом.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом.

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 57. Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Стаття 58. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 59. Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

{Частина перша статті 59 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

{Частину другу статті 59 виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 60. Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Стаття 65. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Стаття 66. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Розділ III
ВИБОРИ. РЕФЕРЕНДУМ

Стаття 69. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Стаття 70. Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років.

Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними.

Стаття 71. Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Виборцям гарантується вільне волевиявлення.

Стаття 72. Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених цією Конституцією.

Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

Стаття 73. Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України.

Стаття 74. Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

Розділ IV
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Стаття 75. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України.

Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України - чотириста п’ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п’ять років.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п’яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років.

Стаття 77. Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України.

Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяти днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Порядок проведення виборів народних депутатів України встановлюється законом.

Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України.

Стаття 79. Перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України таку присягу:

"Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу.

Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників".

Присягу зачитує найстарший за віком народний депутат України перед відкриттям першої сесії новообраної Верховної Ради України, після чого депутати скріплюють присягу своїми підписами під її текстом.

Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата.

Повноваження народних депутатів України починаються з моменту складення присяги.

Стаття 80. Народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність.

Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані.

Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково у разі:

1) складення повноважень за його особистою заявою;

2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;

3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;

4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;

5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;

6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;

7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України - в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, - судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата

України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України - з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією.

Стаття 84. Засідання Верховної Ради України проводяться відкрито. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості від конституційного складу Верховної Ради України.

Рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування.

Голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом України особисто.

Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;

2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;

3) прийняття законів;

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпічменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

12^{-1}) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора; висловлення недовіри Генеральному прокуророві, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади третини складу Конституційного Суду України;

{Пункт 27 частини першої статті 85 виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову

мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання.

Стаття 86. Народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій зобов'язані повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту.

Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу

протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

Стаття 88. Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад.

Голова Верховної Ради України:

1) веде засідання Верховної Ради України;

2) організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів;

3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України;

4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;

5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, утворює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України.

Стаття 91. Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;

2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;

3) права корінних народів і національних меншин;

4) порядок застосування мов;

5) засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку;

6) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки;

7) правовий режим власності;

8) правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;

9) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

10) засади регулювання демографічних та міграційних процесів;

11) засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації;

12) організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики;

13) територіальний устрій України;

14) судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури;

15) засади місцевого самоврядування;

16) статус столиці України; спеціальний статус інших міст;

17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку;

18) правовий режим державного кордону;

19) правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації;

20) організація і порядок проведення виборів і референдумів;

21) організація і порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України;

22) засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Виключно законами України встановлюються:

1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи;

2) порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України;

3) одиниці ваги, міри і часу; порядок встановлення державних стандартів;

4) порядок використання і захисту державних символів;

5) державні нагороди;

6) військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання;

7) державні свята;

8) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального.

Законом України оголошується амністія.

Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово.

Стаття 94. Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України.

Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений.

Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов’язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом.

Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Стаття 95. Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків.

Держава прагне до збалансованості бюджету України.

Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені.

Стаття 96. Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин - на інший період.

Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік. Разом із проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року.

Стаття 97. Кабінет Міністрів України відповідно до закону подає до Верховної Ради України звіт про виконання Державного бюджету України.

Поданий звіт має бути оприлюднений.

Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата.

Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом.

Стаття 99. Грошовою одиницею України є гривня.

Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави - Національного банку України.

Стаття 100. Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням.

Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом.

Стаття 101. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини**.**

Розділ V
ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 102. Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Стаття 103. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою.

Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п’ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев’яноста днів з дня припинення повноважень.

Порядок проведення виборів Президента України встановлюється законом.

Стаття 104. Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народові на урочистому засіданні Верховної Ради України.

Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України.

Президент України складає таку присягу:

"Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі".

Президент України, обраний на позачергових виборах, складає присягу у п'ятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів.

Стаття 105. Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень.

За посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону.

Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту.

Стаття 106. Президент України:

1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

2) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

4) приймає рішення про визнання іноземних держав;

5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

6) призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 цієї Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

7) призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією;

8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора;

12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;

15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

18) очолює Раду національної безпеки і оборони України;

19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації - з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

22) призначає на посади третину складу Конституційного Суду України;

{Пункт 23 частини першої статті 106 виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

24) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

25) нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;

26) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

27) здійснює помилування;

28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

29) підписує закони, прийняті Верховною Радою України;

30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України;

31) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання.

Стаття 107. Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України.

Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України.

Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує Президент України.

До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України.

У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь Голова Верховної Ради України.

Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України.

Компетенція та функції Ради національної безпеки і оборони України визначаються законом.

Стаття 108. Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України.

Повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

1) відставки;

2) неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

3) усунення з поста в порядку імпічменту;

4) смерті.

Стаття 109. Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України.

Стаття 110. Неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду - за зверненням Верховної Ради України, і медичного висновку.

Стаття 111. Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі.

Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України.

За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

Розділ VI
КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно

до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України.

Стаття 116. Кабінет Міністрів України:

1) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;

1^{-1}) забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;

2) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

3) забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

4) розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;

5) забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

6) розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання;

7) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;

8) організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;

9) спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади;

9^{-1}) утворює, реорганізовує та ліквідовує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9^{-2}) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України;

10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України.

Стаття 117. Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Акти Кабінету Міністрів України підписує Прем'єр-міністр України.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом.

Стаття 118. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України і Кабінетом

Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації.

Стаття 119. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;

2) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян;

3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку;

4) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;

5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм;

6) взаємодію з органами місцевого самоврядування;

7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України.

{Розділ VII "ПРОКУРАТУРА" виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Розділ VIII
ПРАВОСУДДЯ

Стаття 124. Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Стаття 125. Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Суд утворюється, реорганізовується і ліквідовується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України.

Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Стаття 126. Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Суддя обіймає посаду безстроково.

Підставами для звільнення судді є:

1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;

2) порушення суддею вимог щодо несумісності;

3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;

4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;

5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;

6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Повноваження судді припиняються у разі:

1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;

2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;

3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;

4) смерті судді;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї.

Стаття 127. Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних.

Суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді.

Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності.

Стаття 128. Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом.

Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом.

Голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду в порядку, встановленому законом.

Стаття 129. Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

Основними засадами судочинства є:

1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;

2) забезпечення доведеності вини;

3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;

5) забезпечення обвинуваченому права на захист;

6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

7) розумні строки розгляду справи судом;

8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення;

9) обов'язковість судового рішення.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

Стаття 129^{-1}. Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання.

Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Стаття 130. Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя.

Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій.

Стаття 130^{-1}. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування.

Стаття 131. В Україні діє Вища рада правосуддя, яка:

1) вносить подання про призначення судді на посаду;

2) ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;

3) розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;

4) ухвалює рішення про звільнення судді з посади;

5) надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою;

6) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;

7) вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів;

8) ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого;

9) здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України.

Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох - обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох - призначає Президент України, двох - обирає Верховна Рада України, двох - обирає з'їзд адвокатів України, двох - обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох - обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Порядок обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя визначається законом.

Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою.

Строк повноважень обраних (призначених) членів Вищої ради правосуддя становить чотири роки. Одна й та ж особа не може обіймати посаду члена Вищої ради правосуддя два строки поспіль.

Член Вищої ради правосуддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності,

мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади (крім посади Голови Верховного Суду), виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Член Вищої ради правосуддя має належати до правничої професії та відповідати критерію політичної нейтральності.

Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги до члена Вищої ради правосуддя.

Вища рада правосуддя набуває повноважень за умови обрання (призначення) щонайменше п'ятнадцяти її членів, серед яких більшість становлять судді.

Відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів.

Стаття 131^{-1}. В Україні діє прокуратура, яка здійснює:

1) підтримання публічного обвинувачення в суді;

2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор, якого призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Президент України.

Строк повноважень Генерального прокурора становить шість років. Одна й та ж особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль.

Дострокове звільнення з посади Генерального прокурора здійснюється виключно у випадках і з підстав, визначених цією Конституцією та законом.

Стаття 131^{-2}. Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура.

Незалежність адвокатури гарантується.

Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Розділ IX
ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Стаття 132. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Стаття 133. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України.

Розділ X
АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ

Стаття 134. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Стаття 135. Автономна Республіка Крим має Конституцію Автономної Республіки Крим, яку приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим та затверджує Верховна Рада України не менш як половиною від конституційного складу Верховної Ради України.

Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим не

можуть суперечити Конституції і законам України та приймаються відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та на їх виконання.

Стаття 136. Представницьким органом Автономної Республіки Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, депутати якої обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п’ять років. Припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим має наслідком припинення повноважень її депутатів.

Чергові вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим відбуваються в останню неділю жовтня п’ятого року повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обраної на чергових виборах.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах своїх повноважень приймає рішення та постанови, які є обов'язковими до виконання в Автономній Республіці Крим.

Урядом Автономної Республіки Крим є Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим за погодженням із Президентом України.

Повноваження, порядок формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України та законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції.

Правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється судами України.

Стаття 137. Автономна Республіка Крим здійснює нормативне регулювання з питань:

1) сільського господарства і лісів;

2) меліорації і кар'єрів;

3) громадських робіт, ремесел та промислів; благодійництва;

4) містобудування і житлового господарства;

5) туризму, готельної справи, ярмарків;

6) музеїв, бібліотек, театрів, інших закладів культури, історико-культурних заповідників;

7) транспорту загального користування, автошляхів, водопроводів;

8) мисливства, рибальства;

9) санітарної і лікарняної служб.

З мотивів невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України Президент України може зупинити дію цих нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності.

Стаття 138. До відання Автономної Республіки Крим належить:

1) призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим;

2) організація та проведення місцевих референдумів;

3) управління майном, що належить Автономній Республіці Крим;

4) розроблення, затвердження та виконання бюджету Автономної Республіки Крим на основі єдиної податкової і бюджетної політики України;

5) розроблення, затвердження та реалізація програм Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля - відповідно до загальнодержавних програм;

6) визнання статусу місцевостей як курортів; встановлення зон санітарної охорони курортів;

7) участь у забезпеченні прав і свобод громадян, національної злагоди, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки;

8) забезпечення функціонування і розвитку державної та національних мов і культур в Автономній Республіці Крим; охорона і використання пам'яток історії;

9) участь у розробленні та реалізації державних програм повернення депортованих народів;

10) ініціювання введення надзвичайного стану та встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або в окремих її місцевостях.

Законами України Автономній Республіці Крим можуть бути делеговані також інші повноваження.

Стаття 139. В Автономній Республіці Крим діє Представництво Президента України, статус якого визначається законом України.

Розділ XI
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад.

Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Стаття 141. До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п’ять років. Припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради має наслідком припинення повноважень депутатів відповідної ради.

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п’ять років.

Чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п’ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах.

Статус голів, депутатів і виконавчих органів ради та їхні повноваження, порядок утворення, реорганізації, ліквідації визначаються законом.

Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради.

Стаття 142. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Стаття 143. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізовують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з

місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності.

Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади.

Стаття 144. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

Стаття 145. Права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку.

Стаття 146. Інші питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються законом.

Розділ XII
КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Стаття 147. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов’язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Стаття 148. До складу Конституційного Суду України входять вісімнадцять суддів Конституційного Суду України.

Президент України, Верховна Рада України та з’їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності.

Суддя Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

Суддя Конституційного Суду України набуває повноважень з дня складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Суду.

Конституційний Суд України на спеціальному пленарному засіданні Суду обирає зі свого складу Голову шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк.

Стаття 148[-1]. Держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності Конституційного Суду України. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови.

Розмір винагороди судді Конституційного Суду України встановлюється законом про Конституційний Суд України.

Стаття 149. Незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю Конституційного Суду України у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом

рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Держава забезпечує особисту безпеку судді Конституційного Суду України та членів його сім'ї.

Стаття 149[-1]. Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

1) закінчення строку його повноважень;

2) досягнення ним сімдесяти років;

3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави;

4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;

6) смерті судді Конституційного Суду України.

Підставами для звільнення судді Конституційного Суду України з посади є:

1) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

2) порушення ним вимог щодо несумісності;

3) вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність займаній посаді;

4) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу.

Стаття 150. До повноважень Конституційного Суду України належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність):

законів та інших правових актів Верховної Ради України;

актів Президента України;

актів Кабінету Міністрів України;

правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

{Абзац шостий частини першої статті 150 виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

2) офіційне тлумачення Конституції України;

{Пункт 2 частини першої статті 150 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України.

Питання, передбачені пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, розглядаються за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Стаття 151. Конституційний Суд України за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Конституційний Суд України за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України надає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Стаття 151^{-1}. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Стаття 151^{-2}. Рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Стаття 152. Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

Стаття 153. Порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до Суду, процедура розгляду ним справ і виконання рішень Суду визначаються Конституцією України та законом.

Розділ XIII
ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття 154. Законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Стаття 155. Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України", попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Стаття 156. Законопроект про внесення змін до розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України" подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII цієї Конституції з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання.

Стаття 157. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Стаття 158. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

Стаття 159. Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

Розділ XIV
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 160. Конституція України набуває чинності з дня її прийняття.

Стаття 161. День прийняття Конституції України є державним святом - Днем Конституції України.

Розділ XV
ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Закони та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності цією Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України.

2. Верховна Рада України після прийняття Конституції України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією.

Чергові вибори до Верховної Ради України проводяться у березні 1998 року.

3. Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю жовтня 1999 року.

4. Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України має право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України в порядку, встановленому статтею 93 цієї Конституції.

Такий указ Президента України вступає в дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком

днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не прийме закон або не відхилить поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діє до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань.

5. Кабінет Міністрів України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності.

6. Конституційний Суд України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності. До створення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснює Верховна Рада України.

7. Голови місцевих державних адміністрацій після набуття чинності цією Конституцією набувають статусу голів місцевих державних адміністрацій згідно зі статтею 118 цієї Конституції, а після обрання голів відповідних рад складають повноваження голів цих рад.

8. Сільські, селищні, міські ради та голови цих рад після набуття чинності Конституцією України здійснюють визначені нею повноваження до обрання нового складу цих рад у березні 1998 року.

Районні та обласні ради, обрані до набуття чинності цією Конституцією, здійснюють визначені нею повноваження до сформування нового складу цих рад відповідно до Конституції України.

Районні в містах ради та голови цих рад після набуття чинності цією Конституцією здійснюють свої повноваження відповідно до закону.

9. Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, - до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій.

10. До прийняття законів, що визначають особливості здійснення виконавчої влади в містах Києві та Севастополі відповідно до статті 118 цієї Конституції, виконавчу владу в цих містах здійснюють відповідні державні адміністрації.

11. Частина перша статті 99 цієї Конституції вводиться в дію після введення національної грошової одиниці - гривні.

12. Верховний Суд України і Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства

України до сформування системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до статті 125 цієї Конституції, але не довше ніж п'ять років.

Судді всіх судів в Україні, обрані чи призначені до дня набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження згідно з чинним законодавством до закінчення строку, на який вони обрані чи призначені.

Судді, повноваження яких закінчилися в день набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження протягом одного року.

13. Протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи.

{Пункт 14 розділу XV виключено на підставі Закону № 2680-VIII від 07.02.2019}

15. Чергові вибори до Верховної Ради України після відновлення положень Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року за Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України проводяться в останню неділю жовтня 2012 року.

16. Чергові вибори Президента України після відновлення положень Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року за Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України проводяться в останню неділю березня 2015 року.

16^{-1}. З дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)":

1) до утворення Вищої ради правосуддя її повноваження здійснює Вища рада юстиції. Вища рада правосуддя утворюється шляхом реорганізації Вищої ради юстиції. До обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя цей орган діє у складі членів Вищої ради юстиції протягом строку їх повноважень, але які не можуть тривати довше, ніж до 30 квітня 2019 року. Обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя здійснюється не пізніше 30 квітня 2019 року;

2) повноваження суддів, призначених на посаду строком на п’ять років, припиняються із закінченням строку, на який їх було призначено. Такі судді можуть бути призначені на посаду судді в порядку, визначеному законом;

3) судді, які обрані суддями безстроково, продовжують здійснювати свої повноваження до звільнення або до припинення їх повноважень з підстав, визначених Конституцією України;

4) відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п’ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", має бути оцінена в порядку, визначеному законом. Виявлення за результатами такого оцінювання невідповідності судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності чи відмова судді від такого оцінювання є підставою для звільнення судді з посади. Порядок та вичерпні підстави оскарження рішення про звільнення судді за результатами оцінювання встановлюються законом;

5) у випадках реорганізації чи ліквідації окремих судів, утворених до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", судді таких судів мають право подати заяву про відставку або заяву про участь у конкурсі на іншу посаду судді в порядку, визначеному законом. Особливості переведення судді на посаду в іншому суді можуть бути визначені законом;

6) до впровадження нового адміністративно-територіального устрою України відповідно до змін до Конституції України щодо децентралізації влади, але не довше ніж до 31 грудня 2017 року, утворення, реорганізацію та ліквідацію судів здійснює Президент України на підставі та у порядку, що визначені законом;

7) упродовж двох років переведення судді з одного суду до іншого здійснює Президент України на підставі відповідного подання Вищої ради правосуддя;

8) судді Конституційного Суду України, призначені до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", продовжують здійснювати свої повноваження до припинення повноважень або звільнення в порядку, передбаченому статтею 149[-1] Конституції України, без права призначення повторно. Повноваження судді Конституційного Суду України, який на день набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" досяг шістдесяти п’яти років, але рішення щодо звільнення такого судді з посади не ухвалено, припиняються;

9) представництво відповідно до закону прокуратурою громадян в судах у справах, провадження в яких було розпочато до набрання чинності Законом України"Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, - до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню;

10) Генеральний прокурор України, призначений на посаду до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", здійснює повноваження Генерального прокурора до звільнення в установленому порядку, але не довше строку, на який його було призначено, та не може обіймати посаду два строки поспіль;

11) представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131^{-1} та статті 131^{-2} цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції - з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції - з 1 січня 2019 року.

Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Представництво в суді у провадженнях, розпочатих до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, - до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню.

Конституція України
прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
28 червня 1996 року

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Конституції України

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 2, ст.44)

(Витяг)

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

І. Внести до Конституції України (254к/96-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., N 30, ст. 141) такі зміни:

1) статті 76, 78, 81-83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112-115 викласти в такій редакції:

"**Стаття 76.** Конституційний склад Верховної Ради України - чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку. Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років";

"**Стаття 78.** Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України";

"**Стаття 81.** Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

1) складення повноважень за його особистою заявою;

2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;

3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;

4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;

5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;

6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;

7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України - в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, - судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України - з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року. Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України (129а/94-ВР, 129б/94-ВР).

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією";

"**Стаття 85.** До повноважень Верховної Ради України належить:

1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;

2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;

3) прийняття законів;

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпічменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

12-1) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади та звільнення з посад третини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів безстроково;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання";

"**Стаття 112.** У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України";

"**Стаття 113.** Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України. II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон, за умови прийняття Верховною Радою України до 1 вересня 2005 року Закону України про внесення змін до Конституції України (254к/96-ВР) щодо удосконалення системи місцевого самоврядування, набирає чинності з 1 вересня 2005 року, за винятком частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, пункту 6 частини другої та частини шостої статті 81, частин шостої - десятої статті 83, пункту 1 частини другої статті 90, частини першої статті 141 Конституції України в редакції цього Закону, що набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

У разі неприйняття Верховною Радою України до 1 вересня 2005 року Закону України про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування цей Закон набирає чинності з 1 січня 2006 року, за винятком частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, пункту 6 частини другої та частини шостої статті 81, частин шостої - десятої статті 83, пункту 1 частини другої статті 90, частини першої статті 141 Конституції України (254к/96-ВР) в редакції цього Закону, що набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

3.Верховна Рада України, обрана у 2002 році, продовжує здійснювати конституційні повноваження до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

3. Конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону. Президент України Л.КУЧМА

м. Київ, 8 грудня 2004 року
N 2222-IV

https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2222-15

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України)

м. Київ
30 вересня 2010 року
№ 20-рп/2010 Справа № 1-45/2010

Конституційний Суд України у складі суддів:
Головіна Анатолія Сергійовича - головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича - доповідача,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Забарського Владислава Валерійовича, Шпенова Дмитра Юрійовича - народних депутатів України, представника Верховної Ради України Віламової Наталії Олександрівни, Представника Президента України у Конституційному Суді України Лукаш Олени Леонідівни, Постійного представника Кабінету Міністрів України у Конституційному

Суді України Вознюка Володимира Денисовича розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 2, ст. 44).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання 252 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 71 Закону України "Про Конституційний Суд України" є твердження суб'єкта права на конституційне подання про невідповідність Конституції України (неконституційність) Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222-IV.

Заслухавши суддю-доповідача Вдовіченка С.Л., пояснення Забарського В.В., Шпенова Д.Ю., Віламової Н.О., Лукаш О.Л., Вознюка В.Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання - 252 народних депутати України - звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (далі - Закон № 2222).

На думку авторів клопотання, підставою для визнання неконституційним Закону № 2222 в цілому є порушення встановленої Конституцією України процедури його розгляду та ухвалення, оскільки відповідний проект закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 19 вересня 2003 року за реєстраційним № 4180 (далі - Законопроект № 4180) з поправками був розглянутий та ухвалений Верховною Радою України як Закон № 2222 без обов'язкового у такому разі висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України (стаття 159 Основного Закону України).

Як стверджують народні депутати України, внесені у такий спосіб зміни до Конституції України призвели до порушення статті 1, частин другої, третьої, четвертої статті 5, статті 6, частини першої статті 8, частини другої статті 19, пункту 1 частини першої статті 85, статті 159 Основного Закону України.

Суб'єкт права на конституційне подання акцентує, що Верховна Рада України, приймаючи Закон № 2222, мала право розглядати Законопроект № 4180, щодо якого було дано висновок Конституційного Суду України, і приймати відповідний закон про внесення змін до Конституції України без внесення жодних поправок, а у разі їх внесення - лише після надання Конституційним Судом України висновку про те, що законопроект з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Народні депутати України зауважують, що порівняно із Законопроектом № 4180 з внесеними до нього поправками, щодо якого Конституційний Суд України дав Висновок від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004, у Законі № 2222 наявні такі зміни:

"1) у пункті 1 розділу І:

в абзаці першому виключено цифри "120" з переліку статей Конституції України, які викладаються зазначеним пунктом у новій редакції;

змінено нову редакцію статей 78, 81, 85, 90 Конституції України, а саме:

у частині першій нової редакції статті 78 виключено слова "крім випадків, передбачених цією Конституцією";

у частині другій нової редакції статті 78 виключено слова "(крім посад членів Кабінету Міністрів України)";

у пункті 6 частини другої та частині шостій нової редакції статті 81 виключено слова "(виключення)";

у пункті 22 частини першої нової редакції статті 85 слова "Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань" замінено словами "Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань";

у пункті 26 частини першої нової редакції статті 85 слова "половини складу Конституційного Суду України" замінено словами "третини складу Конституційного Суду України";

нову редакцію статті 90 доповнено новою частиною четвертою такого змісту:

"Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання".

У зв'язку з цим частина четверта нової редакції статті 90 (за законопроектом) у новій редакції цієї статті у Законі стала частиною п'ятою;

у частині п'ятій нової редакції статті 90 (що у законопроекті була частиною четвертою нової редакції статті 90) слова "останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України" замінено словами "останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України";

також з пункту 1 розділу I Закону виключено викладення в новій редакції статті 120 Конституції України, натомість у Законі з'явився новий пункт 8 розділу I, яким у новій редакції викладено лише частину першу статті 120 Конституції України. При цьому з редакції цієї частини виключено слова "випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також", передбачена ж законопроектом частина друга нової редакції статті 120 ("Члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України") взагалі виключена;

у пункті 1 розділу I Закону також виключено слова "Розділ VI. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ";

2) у пункті 4 розділу I Закону нову редакцію частини четвертої статті 94 Конституції України після слів "невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України" доповнено словами "і опубліковується";

3) пункт 5 розділу I Закону є редакційним об'єднанням положень абзацу першого та підпункту "а" пункту 5 розділу I законопроекту;

4) у пункті 6 розділу I:

перший абзац пункту 6 редакційно об'єднав положення абзаців першого, другого та десятого пункту 6 розділу I законопроекту, при цьому цифри "8-13", "15", "16" замінено цифрами "8-16";

виключено абзац "пункт 14 виключити";

змінено нову редакцію пунктів статті 106 Конституції України:

передбачену у законопроекті редакцію пункту 12 частини першої статті 106 у Законі викладено як пункт 14, при цьому слова "подання про призначення Голови Служби безпеки України" замінено словами "подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України";

частину першу доповнено новим пунктом такого змісту:

"12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України";

у новій редакції пункту 22 частини першої слова "половину складу Конституційного Суду України" замінено словами "третину складу Конституційного Суду України";

5) у підпункті "а" пункту 7 Розділу І змінено редакцію пунктів статті 116 Конституції України:

у пункті 9^{-2} виключено слова "голів місцевих державних адміністрацій";

виключено положення щодо доповнення статті 116 Конституції України пунктом 9^{-3} такого змісту:

"9^{-3}) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України".

Відповідно, й в абзаці першому слова і цифри "пунктами 9^{-1}, 9^{-2} і 9^{-3}" замінено словами і цифрами "пунктами 9^{-1} і 9^{-2}";

6) у Законі виключено пункт 8 розділу І законопроекту, яким частини четверта, восьма - десята статті 118 Конституції України викладалися в такій редакції:

"Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України";

"Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Кабінет Міністрів України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Кабінет Міністрів України приймає рішення про відставку голови відповідної місцевої державної адміністрації".

Натомість, як вже зазначалось вище, у пункті 8 розділу І Закону вміщено іншу норму - зміни до частини першої статті 120 Конституції України;

7) у пункті 10 розділу І нову редакцію частини першої статті 122 Конституції України після слова "Прокуратуру" доповнено словом "України";

8) у Законі виключено положення пункту 11 розділу I законопроекту щодо викладення пункту 2 частини п'ятої статті 126 Конституції України в такій редакції:

"2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років, а суддями Конституційного Суду України та Верховного Суду України - сімдесяти років".

У зв'язку з цим пункт 12 законопроекту у Законі перенумеровано на пункт 11;

9) у Законі виключено положення пункту 13 розділу I законопроекту, яким частина другастатті 148 Конституції України викладалася в такій редакції:

"Президент України, Верховна Рада України призначають по дев'ять суддів Конституційного Суду України";

10) у розділі II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону:

пункт 1 викладено в новій, суттєво відмінній від законопроекту редакції;

виключено положення пунктів 4-9".

Обґрунтовуючи своє клопотання, суб'єкт права на конституційне подання посилається на правові позиції Конституційного Суду України, викладені у рішеннях від 9 червня 1998 року № 8-рп/98 у справі щодо внесення змін до Конституції України, від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою, від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 у справі про здійснення влади народом, від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008 у справі про повноваження Конституційного Суду України.

2. Свої позиції стосовно предмета конституційного подання висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, Міністерство юстиції України, науковці Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

3.1. Україна є демократичною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права (стаття 1, частина перша статті 8 Конституції України).

Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції

України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України). Зазначені вимоги стосуються і внесення змін до Конституції України.

В Основному Законі України передбачено засади поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, здійснення повноважень органами державної влади на підставі, в межах та у спосіб, встановлених Конституцією та законами України (стаття 6, частина друга статті 19).

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України (стаття 75 Конституції України). У пункті 1 частини першої статті 85 Конституції України визначено повноваження Верховної Ради України вносити зміни до Конституції України, але виключно в межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції України.

3.2. Відповідно до статті 159 Основного Закону України законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності його вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Передбачена статтею 159 Конституції України особлива процедура розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України спрямована на те, щоб не допустити внесення змін до Основного Закону України всупереч вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Згідно з офіційним тлумаченням положень статті 159 Конституції України, наданим Конституційним Судом України у Рішенні від 9 червня 1998 року № 8-рп/98 у справі щодо внесення змін до Конституції України, "у разі внесення в процесі розгляду у Верховній Раді України поправок до законопроекту він приймається Верховною Радою України за умови наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України" (абзац другий пункту 2 резолютивної частини). При цьому Конституційний Суд України у вказаному рішенні зазначив, що згідно із статтею 159 Конституції України обов'язковій перевірці на відповідність статтям 157 і 158 Конституції України підлягає не тільки законопроект, поданий до Верховної Ради України в порядку статей 154, 155 і 156 Конституції України, але й усі можливі поправки, внесені до нього у процесі його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України. Законопроект, який за висновком Конституційного Суду України відповідав

вимогам статей 157 і 158 Конституції України і до якого було внесено поправки під час розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, підлягає також перевірці Конституційним Судом України щодо відповідності цього законопроекту вимогам зазначених статей Конституції України перед прийняттям його як закону про внесення змін до Конституції України (абзаци шостий, сьомий пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, за Основним Законом України наявність відповідного висновку Конституційного Суду України є обов'язковою умовою розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України на пленарному засіданні Верховної Ради України. Здійснення Конституційним Судом України попереднього (превентивного) контролю відповідності такого законопроекту вимогам, встановленим статтями 157 і 158 Конституції України, з усіма можливими поправками, внесеними до нього у процесі розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, є невід'ємною стадією конституційної процедури внесення змін до Основного Закону України.

3.3. Згідно з частиною першою статті 152 Конституції України закони за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Конституційний Суд України у Рішенні від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008 у справі про повноваження Конституційного Суду України дійшов висновку, що Конституційний Суд України повинен здійснювати наступний конституційний контроль і щодо закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності, оскільки відсутність судового контролю за процедурою його розгляду та ухвалення, визначеною у розділі XIII Конституції України, може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України або зміну конституційного ладу у спосіб, що не передбачений Основним Законом України (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

4. Вирішуючи питання, порушені у конституційному поданні, Конституційний Суд України виходить з того, що конституційному контролю підлягає не зміст Закону № 2222, а встановлена Конституцією України процедура його розгляду та ухвалення. Аналогічний

підхід був застосований Конституційним Судом України у Рішенні від 7 липня 2009 року № 17-рп/2009 у справі про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом. Вказаним рішенням визнано неконституційним Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень Конституційного Суду України, особливостей провадження у справах за конституційними зверненнями та недопущення зловживань правом на конституційне подання" від 19 березня 2009 року № 1168-VI.

Конституційний Суд України 10 грудня 2003 року дав Висновок № 3-в/2003 щодо відповідності Законопроекту № 4180 вимогам статей 157 і 158 Конституції України у справі про внесення змін до статей 76, 78, 81, 82 та інших Конституції України.

У процесі доопрацювання Законопроекту № 4180 та попереднього його схвалення 23 червня 2004 року більшістю від конституційного складу Верховної Ради України до нього були внесені зміни, у тому числі доповнення, уточнення формулювань приписів та редакційні правки. На Законопроект № 4180 з внесеними до нього поправками 23 червня 2004 року Конституційний Суд України дав Висновок від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004.

Під час подальшого розгляду Законопроекту № 4180 Верховною Радою України до нього знову були внесені поправки (зміни). Однак змінений Законопроект № 4180 не був направлений Верховною Радою України до Конституційного Суду України для надання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України, а був розглянутий і ухвалений нею 8 грудня 2004 року як Закон № 2222.

Аналіз Законопроекту № 4180, щодо якого Конституційний Суд України дав Висновок від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004, та Закону № 2222 дозволяє констатувати, що Законом № 2222 до Конституції України були внесені положення частини четвертої статті 90, пункту 12 частини першої статті 106, які не містилися у Законопроекті № 4180, що був на розгляді в Конституційному Суді України.

Порівняно із Законопроектом № 4180 змістовно різняться змінені Законом № 2222положення частин першої, другої статті 78, пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, пункту 26 частини першої статті 85, частини четвертої статті 90, частини четвертої статті 94, пунктів 14, 22 частини першої статті 106, пункту 9^{-2} статті 116, частини першої статті 120Конституції України. Із запропонованих Законопроектом № 4180 змін до Конституції України Верховною

Радою України виключені положення щодо доповнення пунктом 9^{-3} статті 116, частинами четвертою, восьмою, дев'ятою, десятою статті 118, частиною другою статті 120, пунктом 2 частини п'ятої статті 126, частиною другою статті 148 Конституції України.

З аналізу Закону № 2222 та Законопроекту № 4180 вбачається також наявність у Законі № 2222 редакційних доповнень, виправлень та уточнень, частково зумовлених вказаними змістовими змінами та вимогами правил законодавчої техніки. У такий спосіб змінені пункт 22 частини першої статті 85, частина перша статті 122 Конституції України та абзац перший пункту 1, підпункт "а" пункту 6, підпункт "а" пункту 7, пункти 8, 10, 11 розділу І Закону № 2222. Крім того, з пункту 1 розділу І Законопроекту № 4180 вилучено слова: "РОЗДІЛ VI. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ", а з підпункту "а" пункту 6 розділу І - абзац дев'ятий: "пункт 14 виключити".

Відмінності наявні як у положеннях, що стосуються безпосередньо змін до Конституції України, так і в положеннях розділу ІІ "Прикінцеві та перехідні положення" Закону № 2222. Зокрема, пункт 1 розділу ІІ викладено у новій редакції, а пункти 4, 5, 6, 7, 8, 9, які передбачалися Законопроектом № 4180, виключено.

Таким чином, 8 грудня 2004 року Верховна Рада України розглянула Законопроект № 4180 з поправками, щодо якого Конституційний Суд України не давав висновку, і ухвалила Закон № 2222, чим порушила вимоги частини другої статті 19, статті 159 Конституції України.

5. Згідно з частиною другою статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

У Конституції України окремо встановлено повноваження Верховної Ради України щодо внесення змін до Конституції України відповідно до процедури, передбаченої розділом XIII(пункт 1 частини першої статті 85), і прийняття законів (пункт 3 частини першої статті 85) за процедурою, встановленою її статтями 91, 93. Отже, зазначені повноваження Верховної Ради України є самостійними і відрізняються за конституційною процедурою їх реалізації.

Згідно зі статтею 91 Основного Закону України Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених Конституцією

України. Натомість законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України", попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 155 Основного Закону України).

Дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення та набрання чинності законами, у тому числі й законами про внесення змін до Конституції України, є однією з умов легітимності законодавчого процесу.

Верховна Рада України 8 грудня 2004 року одним (одночасним) голосуванням прийняла Закон № 2222 разом із Постановою Верховної Ради України "Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України" № 2223-IV та Законом України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року" № 2221-IV. Одночасне прийняття самостійних правових актів, предмет регулювання яких та визначені у статтях 91, 155 Конституції України процедури їх розгляду і ухвалення є різними, свідчить про порушення Верховною Радою України частини другої статті 19 Конституції України при прийнятті Закону № 2222.

Про недотримання конституційної процедури розгляду та ухвалення Закону № 2222зауважили у своїх висновках європейські та вітчизняні публічні інститути, зокрема Парламентська Асамблея Ради Європи, Національна комісія із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, Європейська Комісія "За демократію через право" (Венеціанська Комісія). На їх думку, ця процедура була впроваджена з порушеннями принципів демократичної держави і верховенства права. У документах вказаних організацій йдеться про такі порушення, як розгляд Верховною Радою України без висновку Конституційного Суду України остаточного тексту Законопроекту № 4180, одночасне голосування за прийняття декількох нормативно-правових актів.

Так, у пункті 14 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 жовтня 2005 року № 1466 "Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною" зазначено: "Парламентська Асамблея також занепокоєна, що нові конституційні зміни були схвалені без попереднього

розгляду Конституційним Судом так, як це передбачено статтею 159 української Конституції та як це витлумачено в рішенні Конституційного Суду України від 1998 року".

У Висновку Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, ухваленому 27 грудня 2005 року, вказано, що розгляд і прийняття Закону № 2222здійснено Верховною Радою України з порушенням вимог статті 159 Конституції України.

Таким чином, Верховна Рада України прийняла Закон № 2222, не дотримавши встановленої Конституцією України процедури його розгляду та ухвалення, чим порушила положення її частини другої статті 6, частини другої статті 19, пункту 1 частини першої статті 85, статті 159.

6. Конституція України має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії (стаття 8 Конституції України). Основний Закон держави гарантує суверенітет України, її територіальну цілісність, права і свободи людини і громадянина, неприпустимість їх скасування або звуження змісту та обсягу, забезпечення правового порядку в Україні, відповідно до якого органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (статті 2, 19, 21, 22).

Підставою для втрати чинності законом у цілому або його окремими положеннями є, зокрема, визнання закону, його окремих положень такими, що втратили чинність, єдиним органом законодавчої влади - Верховною Радою України, або визнання їх такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні - Конституційним Судом України.

Частина друга статті 152 Конституції України передбачає, що закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. Керуючись вказаною нормою, Конституційний Суд України при ухваленні Рішення від 24 грудня 1997 року № 8-зпзазначив, що "закони, інші правові акти мають юридичну силу до визнання їх неконституційними окремим рішенням органу конституційного контролю" (абзац третій пункту 4 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України виходить з того, що визнання неконституційним Закону № 2222 у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та ухвалення означає відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені Законом № 2222. Це забезпечує стабільність конституційного ладу в Україні, гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, цілісність, непорушність та безперервність дії Конституції України, її верховенство як Основного Закону держави на всій території України.

Аналогічні правові наслідки мали місце після ухвалення Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2009 року № 17-рп/2009 у справі про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом, в результаті якого положення Закону України "Про Конституційний Суд України" відновили свою дію в попередній редакції.

Як зазначив Конституційний Суд України в абзаці третьому пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000, "рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України (частина друга статті 150), яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів (частина друга статті 8)".

Згідно з частиною другою статті 70 Закону України "Про Конституційний Суд України" у разі необхідності Конституційний Суд України має право визначити у своєму рішенні порядок і строки його виконання та покласти на відповідні державні органи обов'язок забезпечити це виконання. В абзаці шостому пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 вказано, що "додаткове визначення у рішеннях, висновках Конституційного Суду України порядку їх виконання не скасовує і не підміняє загальної обов'язковості їх виконання. Незалежно від того, наявні чи відсутні в рішеннях, висновках Конституційного Суду України приписи щодо порядку їх виконання, відповідні закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані за цими рішеннями неконституційними, не підлягають застосуванню як такі, що втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність".

Керуючись частиною другою статті 70 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України вважає за необхідне покласти на органи державної влади обов'язок щодо невідкладного виконання цього Рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 року в редакції, що існувала до внесення до неї змін Законом № 2222.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, частинами першою, другою статті 152, статтею 153 Конституції України, статтями 51, 63, 65, 67, 69, 70, 73 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222-IV у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття.

2. Закон України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, визнаний неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Згідно з частиною другою статті 70 Закону України "Про Конституційний Суд України" покласти на органи державної влади обов'язок щодо невідкладного виконання цього Рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 року в редакції, що існувала до внесення до неї змін Законом України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222-IV.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про відновлення дії окремих положень Конституції України
(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 11, ст.143)

Верховна Рада України **постановляє**:

Стаття 1. Відновити дію окремих положень Конституції України з такими змінами, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII:

1) статті 76, 78, 81-83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112-115 викласти в такій редакції:

"**Стаття 76.** Конституційний склад Верховної Ради України - чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років";

"**Стаття 78.** Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України";

"**Стаття 81.** Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково у разі:

1) складення повноважень за його особистою заявою;

2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;

3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;

4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;

5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;

6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;

7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України - в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, - судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України - з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією";

"**Стаття 85.** До повноважень Верховної Ради України належить:

1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;

2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;

3) прийняття законів;

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпічменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

12^{-1}) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади та звільнення з посад третини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів безстроково;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання";

"**Стаття 87.** Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути

питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України";

"**Стаття 89.** Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, утворює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України";

"**Стаття 93.** Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово";

"**Стаття 98.** Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата.

Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом";

"**Стаття 112.** У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України";

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України";

2) частину першу статті 77 викласти в такій редакції:

"Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України";

3) у статті 88:

а) частину першу викласти в такій редакції:

"Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад";

б) пункт 2 частини другої викласти в такій редакції:

"2) організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів";

в) частину третю викласти в такій редакції:

"Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України";

4) частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

"Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом";

5) частину п'яту статті 103 викласти в такій редакції:

"Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень";

6) у статті 106:

а) пункти 8-16, 19, 22 і 30 частини першої викласти в такій редакції:

"8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;

15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим";

"19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань";

"22) призначає на посади та звільняє з посад третину складу Конституційного Суду України";

"30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України";

б) частину четверту викласти в такій редакції:

"Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання";

7) у статті 116:

а) доповнити пунктами 9^{-1} і 9^{-2} такого змісту:

"9^{-1}) утворює, реорганізовує та ліквідовує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9^{-2}) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України";

б) пункт 10 викласти в такій редакції:

"10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України";

8) частину першу статті 120 викласти в такій редакції:

"Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку";

9) статтю 121 доповнити пунктом 5 такого змісту:

"5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами";

10) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

"Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади";

11) у статті 136:

а) частину першу викласти в такій редакції:

"**Стаття 136.** Представницьким органом Автономної Республіки Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, депутати якої обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п’ять років. Припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим має наслідком припинення повноважень її депутатів";

б) після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

"Чергові вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим відбуваються в останню неділю жовтня п’ятого року повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обраної на чергових виборах".

У зв’язку з цим частини другу - п’яту вважати відповідно частинами третьою - шостою;

12) у статті 141:

а) частини першу та другу викласти в такій редакції:

"**Стаття 141.** До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень

сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років. Припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради має наслідком припинення повноважень депутатів відповідної ради.

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п'ять років";

б) після частини другої доповнити новою частиною такого змісту:

"Чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах".

У зв'язку з цим частини третю та четверту вважати відповідно частинами четвертою та п'ятою.

Стаття 2. Закони та інші нормативні акти є чинними у частині, що не суперечить Конституції України, прийнятій на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII.

Стаття 3. Верховна Рада України сьомого скликання, обрана на чергових виборах у жовтні 2012 року, здійснює повноваження, передбачені положеннями Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, до набуття повноважень Верховною Радою України, обраною на чергових виборах в останню неділю жовтня 2017 року.

Стаття 4. Коаліція депутатських фракцій формується у Верховній Раді України сьомого скликання протягом десяти днів з дня, наступного за днем набрання чинності цим Законом, з урахуванням Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/2010 від 6 квітня 2010 року у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України.

Стаття 5. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування привести свої нормативно-правові акти у відповідність із положеннями Конституції України, дія яких відновлюється цим Законом.

Стаття 6. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Виконуючий обов'язки
Президента України,
Голова Верховної Ради України
О. ТУРЧИНОВ
м. Київ
21 лютого 2014 року
№ 742-VII

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18

Декларація президентів РФ, України, Франції та канцлера Німеччини на підтримку "Комплексу заходів з виконання Мінських угод"

"Президент РФ Володимир Путін, президент України Петро Порошенко, президент Французької республіки Франсуа Олланд і канцлер ФРН Ангела Меркель підтверджують повне дотримання суверенітету і територіальної цілісності України. Вони твердо переконані у безальтернативності виключно мирного врегулювання. Вони цілком готові зробити будь-які можливі аходи, як окремо, так і спільно задля цього.

У цьому контексті лідери схвалюють "Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод", прийнятий і підписаний в Мінську 12 лютого 2015 року всіма, хто підписав Мінський протокол від 5 вересня 2014 року і Мінський меморандум від 19 вересня 2014 року. Лідери будуть робити вклад в цей процес і використовувати свій вплив на відповідні сторони, щоб сприяти виконанню цього Комплексу заходів.

Німеччина і Франція нададуть технічну підтримку для відновлення сегменту банківської системи в порушених конфліктом районах, можливо, шляхом створення міжнародного механізму для сприяння здійсненню соціальних виплат.

Лідери поділяють переконання в тому, що зміцнення співробітництва між Європейським Союзом, Україною і Росією буде сприяти врегулюванню даної кризи. Для цього вони підтримують продовження тристоронніх переговорів між Європейським Союзом, Україною і Росією з питань енергетики з тим, щоб здійснити кроки у розвиток "зимового газового пакету".

Вони також підтримують тристоронні переговори між Європейським Союзом, Україною і Росією з метою вироблення практичного вирішення питань, що викликають стурбованість Росії, у зв'язку з виконанням Угоди про глибоку і всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом.

Лідери як і раніше прихильні до ідеї створення спільного гуманітарного та економічного простору від Атлантики до Тихого океану на основі повної поваги міжнародного права і принципів ОБСЄ. Лідери будуть й надалі прихильні виконанню Мінських угод. З цією метою вони домовилися про створення контрольного механізму в "нормандському форматі", який буде проводити зустрічі з регулярною періодичністю, як правило, на рівні старших посадових осіб, що представляють міністерства закордонних справ.

Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод

1. Негайне і всеосяжне припинення вогню в окремих районах Донецької та Луганської областей України і його суворе виконання починаючи з 00 год. 00 хв (київський час) 15 лютого 2015 року.

2. Відведення всього важкого озброєння обома сторонами на рівні відстані з метою створення зони безпеки шириною мінімум 50 км один від одного для артилерійських систем калібром 100 мм і більше, зони безпеки шириною 70 км для РСЗВ і шириною 140 км для РСЗВ "Торнадо-С", "Ураган", "Смерч" і тактичних ракетних систем "Точка" ("Точка У"):

- Для українських військ: від фактичної лінії зіткнення;

- Для збройних формувань окремих районів Донецької та Луганської областей України: від лінії зіткнення згідно з Мінським меморандумом від 19 вересня 2014 року.

Відведення вищепереліченого важкого озброєння має розпочатися не пізніше другого дня після припинення вогню і завершитися протягом 14 днів. Цьому процесу сприятиме ОБСЄ за підтримки Тристоронньої контактної групи.

3. Забезпечити ефективний моніторинг і верифікацію режиму припинення вогню та відведення важкого озброєння з боку ОБСЄ з першого дня відводу, із застосуванням всіх необхідних технічних засобів, включаючи супутники, БПЛА, радіолокаційні системи та ін.

4. У перший день після відводу почати діалог про модальності проведення місцевих виборів відповідно до українського законодавства і Закону України "Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей", а також про майбутній режим цих районів на підставі зазначеного закону. Негайно, не пізніше 30 днів з дати підписання даного документа, прийняти постанову Верховної Ради України із зазначенням території, на яку поширюється особливий режим відповідно до Закону України "Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей" на основі лінії, встановленої в Мінському меморандумі від 19 вересня 2014 року.

5. Забезпечити помилування і амністію шляхом введення в силу закону, що забороняє переслідування і покарання осіб у зв'язку з подіями, що мали місце в окремих районах Донецької та Луганської областей України.

6. Забезпечити звільнення і обмін всіх заручників і незаконно утримуваних осіб на основі принципу "всіх на всіх". Цей процес має бути завершений найпізніше на п'ятий день після відводу.

7. Забезпечити безпечний доступ, доставку, зберігання і розподіл гуманітарної допомоги нужденним на основі міжнародного механізму.

8. Визначення модальностей повного відновлення соціально-економічних зв'язків, включаючи соціальні перекази, такі як виплата пенсій та інші виплати (надходження і доходи, своєчасна оплата всіх комунальних рахунків, відновлення оподаткування в рамках правового поля України). У цих цілях Україна відновить управління сегментом своєї банківської системи в районах, де є конфлікт, і, можливо, буде створений міжнародний механізм для полегшення таких переказів.

9. Відновлення повного контролю над державним кордоном з боку уряду України у всій зоні конфлікту, яке має розпочатися в перший день після місцевих виборів і завершитися після всеосяжного політичного врегулювання (місцеві вибори в окремих районах Донецької та Луганської областей на підставі Закону України та конституційна реформа) до кінця 2015 року за умови виконання пункту 11 - в консультаціях і за погодженням з представниками окремих районів Донецької та Луганської областей в рамках Тристоронньої контактної групи.

10. Виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки, а також найманців з території України під спостереженням ОБСЄ. Роззброєння всіх незаконних груп.

11. Проведення конституційної реформи в Україні з набуттям чинності до кінця 2015 року нової Конституції, яка передбачає ключовим елементом децентралізацію (з урахуванням особливостей окремих районів Донецької та Луганської областей, узгоджених з представниками цих районів), а також прийняття постійного законодавства про особливий статус окремих районів Донецької та Луганської областей відповідно до заходів, зазначеними в примітці, до кінця 2015 року. (Див. примітку)

12. На підставі Закону України "Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей" питання, що стосуються місцевих виборів, будуть обговорюватися і узгоджуватися з представниками окремих районів Донецької та Луганської областей в рамках Тристоронньої контактної групи. Вибори будуть проведені з дотриманням відповідних стандартів ОБСЄ при моніторингу з боку БДІПЛ ОБСЄ.

13. Інтенсифікувати діяльність Тристоронньої контактної групи, у тому числі шляхом створення робочих груп щодо виконання відповідних аспектів Мінських угод. Вони будуть відображати склад Тристоронньої контактної групи.

Примітка: Такі заходи відповідно до Закону "Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей" включають наступне:

- Звільнення від покарання, переслідування і дискримінації осіб, пов'язаних з подіями, що мали місце в окремих районах Донецької та Луганської областей; - Право на мовне самовизначення;

- Участь органів місцевого самоврядування у призначенні голів органів прокуратури та судів в окремих районах Донецької та Луганської областей;

- Можливість для центральних органів виконавчої влади укладати з відповідними органами місцевого самоврядування угоди щодо економічного, соціального та культурного розвитку окремих районів Донецької та Луганської областей;

- Держава надає підтримку соціально-економічного розвитку окремим районам Донецької та Луганської областей; - Сприяння з боку центральних органів влади транскордонного співробітництва в окремих районах Донецької та Луганської областей з регіонами Російської Федерації;

- Створення загонів народної міліції за рішенням місцевих рад з метою підтримання громадського порядку в окремих районах Донецької та Луганської областей; - Повноваження депутатів місцевих рад та посадових осіб, обраних на дострокових виборах, призначених Верховною Радою України цим законом, не можуть бути достроково припинені.

Документ підписали учасники Тристоронньої контактної групи:

Посол Хайді Тальявіні

Другий президент України Л.Д. Кучма

Посол Російської Федерації в Україні М.Ю. Зурабов

О.В. Захарченко

І.В. Плотницький

ttps://tyzhden.ua/Politics/129751

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ

між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони

{Щодо обсягу тимчасового застосування окремих частин цієї Угоди див. Вербальну ноту}

(Витяг)

{Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014}

{Щодо тимчасового застосування з 1 січня 2016 року Угоди див. Лист Міністерства закордонних справ № 72/14-612/1-2980 від 30.11.2015}

ПРЕАМБУЛА

УКРАЇНА,

з однієї сторони, та

РЕСПУБЛІКА АВСТРІЯ,

КОРОЛІВСТВО БЕЛЬГІЯ,

РЕСПУБЛІКА БОЛГАРІЯ,

СПОЛУЧЕНЕ КОРОЛІВСТВО ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ,

ГРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА,
КОРОЛІВСТВО ДАНІЯ,
ЕСТОНСЬКА РЕСПУБЛІКА,
ІРЛАНДІЯ,
КОРОЛІВСТВО ІСПАНІЯ,
ІТАЛІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА,
РЕСПУБЛІКА КІПР,
ЛАТВІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА,
ЛИТОВСЬКА РЕСПУБЛІКА,
ВЕЛИКЕ ГЕРЦОГСТВО ЛЮКСЕМБУРГ,
РЕСПУБЛІКА МАЛЬТА,
КОРОЛІВСТВО НІДЕРЛАНДИ,
ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА,
РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА,
ПОРТУГАЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА,
РУМУНІЯ,
СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА,
РЕСПУБЛІКА СЛОВЕНІЯ,
УГОРЩИНА,
ФІНЛЯНДСЬКА РЕСПУБЛІКА,
ФРАНЦУЗЬКА РЕСПУБЛІКА,
РЕСПУБЛІКА ХОРВАТІЯ,
ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА,
КОРОЛІВСТВО ШВЕЦІЯ,

Договірні Сторони Договору про Європейський Союз і Договору про функціонування Європейського Союзу (далі - держави-члени),

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (далі - Союз або ЄС) і

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ (далі - ЄВРАТОМ),

з іншої сторони,

далі разом - Сторони,

- БЕРУЧИ ДО УВАГИ тісні історичні зв’язки й дедалі ближчі відносини між Сторонами, а також їхнє бажання посилити й розширити ці відносини в амбітний та інноваційний спосіб;

- ВІДДАНІ тісним і тривалим відносинам, які ґрунтуються на спільних цінностях, а саме: на повазі до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних

меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і повазі до різноманітності, людської гідності та відданості принципам вільної ринкової економіки, які сприяють участі України в Європейських політиках;

- ВИЗНАЮЧИ, що Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу (ЄС) і налаштована підтримувати ці цінності;

- ВІДЗНАЧАЮЧИ важливість, яку надає Україна своїй європейській ідентичності;

- БЕРУЧИ ДО УВАГИ міцну суспільну підтримку в Україні європейського вибору країни;

- ПІДТВЕРДЖУЮЧИ, що Європейський Союз визнає європейські прагнення України і вітає її європейський вибір, у тому числі її зобов'язання розбудовувати розвинуту й сталу демократію та ринкову економіку;

- ВИЗНАЮЧИ, що спільні цінності, на яких побудований Європейський Союз, а саме: демократія, повага до прав людини і основоположних свобод та верховенство права, також є ключовими елементами цієї Угоди;

- ВИЗНАЮЧИ, що політична асоціація та економічна інтеграція України з Європейським Союзом залежатиме від прогресу в імплементації цієї Угоди, а також від досягнень України в забезпеченні поваги до спільних цінностей і прогресу в наближенні з ЄС у політичній, економічній та правовій сферах;

- ВІДДАНІ дотриманню всіх принципів і положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), зокрема Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, заключних документів Мадридської та Віденської конференцій відповідно 1991 та 1992 років, Паризької хартії для нової Європи 1990 року, Загальної декларації прав людини ООН 1948 року та Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року;

- БАЖАЮЧИ зміцнити міжнародний мир та безпеку, а також залучатися до ефективної багатосторонності та мирного вирішення спорів, зокрема за допомогою тісного співробітництва з метою досягнення цих цілей у рамках Організації Об'єднаних Націй (ООН), ОБСЄ та Ради Європи (РЄ);

- ВІДДАНІ повазі до незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів;

- БАЖАЮЧИ досягнути дедалі тіснішого зближення позицій з двосторонніх, регіональних та міжнародних питань, які становлять взаємний інтерес, ураховуючи Спільну зовнішню та безпекову політику ЄС (СЗБП), у тому числі Спільну політику безпеки та оборони (СПБО);

- ВІДДАНІ підтвердженню міжнародних зобов'язань Сторін, протидії розповсюдженню зброї масового знищення та засобів її доставки, а також співробітництву з питань роззброєння та контролю над озброєннями;

- БАЖАЮЧИ просувати процес реформ та адаптації законодавства в Україні, що сприятиме поступовій економічній інтеграції і поглибленню політичної асоціації;

- ВПЕВНЕНІ в необхідності для України впроваджувати політичні, соціально-економічні, правові та інституційні реформи з метою ефективного виконання цієї Угоди та будучи відданими рішучій підтримці цих реформ в Україні;

- БАЖАЮЧИ досягти економічної інтеграції, inter alia, за допомогою створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) як невід'ємної частини цієї Угоди відповідно до прав та зобов'язань, що випливають із членства Сторін у Світовій організації торгівлі (СОТ), та за допомогою широкої регуляторної адаптації;

- ВИЗНАЮЧИ, що така поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі, пов'язана з процесом широкомасштабної адаптації законодавства, буде сприяти подальшій економічній інтеграції до внутрішнього ринку ЄС, як це передбачено цією Угодою;

- ВІДДАНІ розвитку нового сприятливого клімату для економічних відносин між Сторонами, насамперед для розвитку торгівлі та інвестицій і заохочення конкуренції, які є ключовими факторами для економічної реструктуризації та модернізації;

- ВІДДАНІ посиленню співробітництва у сфері енергетики, з урахуванням зобов'язань Сторін стосовно виконання Договору про заснування Енергетичного Співтовариства;

- ВІДДАНІ посиленню енергетичної безпеки, сприянню розвитковi належної інфраструктури та посиленню ринкової інтеграції та регуляторної адаптації до ключових елементів acquis ЄС, сприянню енергетичній ефективності та використанню поновлюваних джерел енергії, а також намаганню досягти високого рівня ядерної безпеки;

- ЗОБОВ'ЯЗУЮЧИСЬ посилювати діалог, який ґрунтується на основних принципах солідарності, взаємної довіри, спільної відповідальності й партнерства, та співробітництво з питань міграції, надання притулку та управління кордонами, використовуючи системний підхід та приділяючи увагу законній міграції і співробітництву в боротьбі з незаконною імміграцією, торгівлею людьми, а також ефективному виконанню положень Угоди про реадмісію;

- ВИЗНАЮЧИ важливість запровадження безвізового режиму для громадян України у відповідний час після створення умов для добре керованого та безпечного пересування людей;

- ЗОБОВ'ЯЗУЮЧИСЬ вести боротьбу з організованою злочинністю та легалізацією (відмиванням) коштів, зменшувати постачання та попит на незаконні наркотичні засоби і посилювати співробітництво в боротьбі з тероризмом;

- ВІДДАНІ посиленню співробітництва у сфері захисту навколишнього середовища та принципам сталого розвитку і зеленої економіки;

- БАЖАЮЧИ зміцнювати міжлюдські контакти;

- ЗОБОВ'ЯЗУЮЧИСЬ підтримувати транскордонне та міжрегіональне співробітництво;

- ЗОБОВ'ЯЗУЮЧИСЬ забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до acquis ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та забезпечувати ефективне її виконання;

- УРАХОВУЮЧИ, що ця Угода не визначатиме наперед і залишає відкритим майбутній розвиток відносин Україна - ЄС;

- ПІДТВЕРДЖУЮЧИ, що положення цієї Угоди, які підпадають під дію Частини III, Розділу V Договору про функціонування Європейського Союзу, визначають Сполучене Королівство та Ірландію як окремі Договірні Сторони, а не як частину Європейського Союзу доти, доки Європейський Союз разом зі Сполученим Королівством та/або Ірландією спільно не повідомлять Україні про те, що Сполучене Королівство або Ірландія взяли на себе зобов'язання як частини Європейського Союзу відповідно до Протоколу № 21 про позицію Сполученого Королівства та Ірландії стосовно сфери свободи, безпеки та юстиції, який додається до Договору про функціонування Європейського Союзу. Якщо Сполучене Королівство та/або Ірландія знімають із себе зобов'язання як частини Європейського Союзу відповідно до статті 4а Протоколу № 21 або відповідно до статті 10 Протоколу № 36 про перехідні положення, що додаються до Договорів,

Європейський Союз разом зі Сполученим Королівством та/або Ірландією повинні негайно поінформувати Україну про будь-які зміни в їхній позиції і в цьому разі продовжувати виконувати положення цієї Угоди як окремі Договірні Сторони. Це саме стосується Данії, відповідно до Протоколу № 22 стосовно позиції Данії, який додається до цих договорів.

ДОМОВИЛИСЯ ПРО ТАКЕ

Стаття 1
Цілі

1. Цим документом створюється асоціація між Україною, з однієї сторони, та Союзом і його державами-членами, з іншої сторони.

2. Цілями асоціації є:

a) сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах;

b) забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес;

c) сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН і Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також цілей Паризької хартії для нової Європи 1990 року;

d) запровадити умови для посилених економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, як це визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до acquis ЄС;

e) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод;

f) запровадити умови для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес.

РОЗДІЛ І
ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

Стаття 2

Повага до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, як визначено, зокрема, в Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року та Паризькій хартії для нової Європи 1990 року, а також в інших відповідних документах щодо захисту прав людини, серед них Загальна декларація прав людини ООН 1948 року і Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також повага до принципу верховенства права повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами цієї Угоди. Забезпечення поваги до принципів суверенітету й територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності, а також протидія розповсюдженню зброї масового знищення, пов'язаних з нею матеріалів та засобів їхньої доставки також є основними елементами цієї Угоди.

Стаття 3

Сторони визнають, що принципи вільної ринкової економіки становлять основу для їхніх відносин. Верховенство права, належне врядування, боротьба з корупцією, боротьба з різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом, сприяння сталому розвитку і ефективній багатосторонності є головними принципами для посилення відносин між Сторонами.

РОЗДІЛ ІІ
ПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ ТА РЕФОРМИ, ПОЛІТИЧНА АСОЦІАЦІЯ, СПІВРОБІТНИЦТВО ТА КОНВЕРГЕНЦІЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття 4

Цілі політичного діалогу

1. В усіх сферах, що становлять взаємний інтерес, між Сторонами повинен розвиватися та зміцнюватися політичний діалог. Це сприятиме поступовій конвергенції із зовнішніх питань та питань безпеки для все більш глибокого залучення України до Європейської зони безпеки.

2. Цілями політичного діалогу є:

а) поглиблення політичної асоціації та зміцнення політико-безпекової конвергенції та ефективності;

b) сприяння міжнародній стабільності та безпеці на основі ефективної багатосторонності;

c) посилення співробітництва та діалогу між Сторонами з питань міжнародної безпеки та антикризового управління, зокрема з метою реагування на глобальні й регіональні виклики та основні загрози;

d) пришвидшення зорієнтованого на результат та практичного співробітництва між Сторонами для досягнення миру, безпеки й стабільності на Європейському континенті;

e) зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ;

f) розвиток діалогу та поглиблення співробітництва між Сторонами у сфері безпеки та оборони;

g) сприяння принципам незалежності, суверенітету, територіальної цілісності й непорушності кордонів.

Стаття 5

Форуми проведення політичного діалогу

1. Сторони проводять регулярні засідання в рамках політичного діалогу на рівні самітів.

2. На міністерському рівні політичний діалог здійснюється за взаємною згодою в рамках засідань Ради асоціації, про яку йдеться в статті 460 цієї Угоди, та в рамках регулярних засідань представників двох Сторін на рівні міністрів закордонних справ.

3. Політичний діалог здійснюється також у таких форматах:

a) регулярні засідання представників України, з однієї сторони, та представників Європейського Союзу, з іншої сторони, на рівні політичних директорів, Комітету з питань політики та безпеки й експертів, у тому числі стосовно окремих регіонів і питань;

b) повне та своєчасне використання всіх дипломатичних та військових каналів між Сторонами, у тому числі відповідних контактів з третіми країнами та в рамках ООН, ОБСЄ та інших міжнародних форумів;

c) регулярні засідання як на рівні посадових осіб високого рівня, так і експертів військових установ Сторін;

d) у будь-який інший спосіб, у тому числі за допомогою засідань експертів, які сприятимуть удосконаленню та консолідації цього діалогу.

4. Інші процедури та механізми політичного діалогу, у тому числі позачергові консультації, встановлюються Сторонами за взаємною згодою.

5. Політичний діалог на парламентському рівні здійснюється в рамках Парламентського комітету асоціації, про який йдеться у статті 467 цієї Угоди.

Стаття 6

Діалог і співробітництво з питань внутрішніх реформ

Сторони співробітничають з метою забезпечення того, щоб їхня внутрішня політика ґрунтувалася на спільних для Сторін принципах, зокрема таких, як стабільність і дієвість демократичних інституцій, верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод, про які йдеться також у статті 14 цієї Угоди.

Стаття 7

Зовнішня та безпекова політика

1. Сторони повинні поглиблювати свій діалог і співробітництво та сприяти поступовій конвергенції у сфері зовнішньої та безпекової політики, у тому числі Спільної політики безпеки і оборони (СПБО), а також, зокрема, розглядати питання недопущення конфліктів та антикризового управління, регіональної стабільності, роззброєння, нерозповсюдження, контролю над озброєннями та експортом зброї, а також поліпшення взаємовигідного діалогу у космічній сфері. Співробітництво ґрунтуватиметься на спільних цінностях і спільних інтересах та спрямовуватиметься на посилення політичної конвергенції і ефективності, сприяння спільному політичному плануванню. Із цією метою Сторони використовуватимуть двосторонні, міжнародні і регіональні форуми.

2. Україна, ЄС та держави-члени підтверджують свою відданість принципам поваги до незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, як це визначено у Статуті ООН та Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також поширюють ці принципи у двосторонніх та багатосторонніх відносинах.

3. Сторони будуть вчасно та послідовно реагувати на спроби зашкодити цим принципам на всіх можливих рівнях політичного діалогу, передбачених у цій Угоді, зокрема на міністерському рівні.

Стаття 8

Міжнародний кримінальний суд

Сторони співробітничають з метою зміцнення миру та міжнародного правосуддя шляхом ратифікації та імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) 1998 року та пов'язаних з ним документів.

Стаття 9

Регіональна стабільність

1. Сторони активізують спільні зусилля для сприяння стабільності, безпеці та демократичному розвитку у спільному сусідському просторі й, зокрема, співробітництва з метою мирного вирішення регіональних конфліктів.

2. Ці зусилля повинні відповідати спільним принципам, які полягають у встановленні міжнародного миру і безпеки відповідно до Статуту ООН, Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року та інших відповідних багатосторонніх документів.

Стаття 10

Попередження конфліктів, антикризове управління та військово-технічне співробітництво

1. Сторони посилюють практичне співробітництво з попередження конфліктів та у сфері антикризового управління, зокрема з метою збільшити участь України у цивільних та військових операціях ЄС з подолання кризових ситуацій, а також у відповідних навчаннях і тренуваннях, зокрема тих, що проводяться в рамках Спільної політики безпеки і оборони (СПБО).

2. Співробітництво у цій сфері ґрунтується на умовах і домовленостях між Україною та ЄС за результатами як консультацій, так і співробітництва з питань антикризового управління.

3. Сторони вивчають потенціал військового та технічного співробітництва. Україна та Європейське оборонне агентство (ЄОА) встановлюють тісні контакти для обговорення питань, пов'язаних з удосконаленням військових спроможностей, зокрема питань технічного характеру.

Стаття 11

Нерозповсюдження зброї масового знищення

1. Сторони вважають, що розповсюдження зброї масового знищення, супутніх матеріалів та засобів їхньої доставки як серед державних, так і серед недержавних суб'єктів становить одну з найсерйозніших

загроз міжнародній стабільності та безпеці. У зв'язку із цим Сторони домовились співробітничати й робити внесок у запобігання поширенню зброї масового знищення, супутніх матеріалів і засобів їхньої доставки у повній відповідності з їхніми зобов'язаннями в рамках міжнародних договорів та угод у сфері роззброєння і нерозповсюдження, а також іншими відповідними міжнародними зобов'язаннями та шляхом імплементації їх на національному рівні. Сторони домовились, що це положення становить невід'ємну складову цієї Угоди.

2. Крім того, Сторони домовились співробітничати та сприяти протидії розповсюдженню зброї масового знищення, супутніх матеріалів та засобів їхньої доставки шляхом:

a) вжиття заходів, за необхідності, для підписання, ратифікації чи приєднання, а також повної імплементації усіх відповідних міжнародних документів;

b) подальшого поліпшення системи національного експортного контролю з метою забезпечення ефективного контролю за експортом та транзитом товарів, пов'язаних зі зброєю масового знищення, зокрема кінцевий контроль за технологіями і товарами подвійного використання, а також застосування ефективних санкцій проти порушень режимів експортного контролю.

3. Сторони домовились встановити регулярний політичний діалог, який супроводжуватиме та консолідуватиме ці складові.

Стаття 12

Роззброєння, контроль над озброєннями, експортний контроль та боротьба з незаконною торгівлею зброєю

Сторони розвивають подальше співробітництво з роззброєння, зокрема зменшення надмірних запасів стрілецької і легкої зброї, а також, відповідно до Глави 6 («Навколишнє середовище») Розділу V цієї Угоди, подолання наслідків покинутих боєприпасів, що не вибухнули, для цивільного населення та навколишнього природного середовища. Співробітництво в галузі роззброєння також включає контроль над озброєннями, експортний контроль та боротьбу з незаконною торгівлею зброєю, зокрема стрілецькою і легкою. Сторони сприяють загальному дотриманню і відповідності міжнародним документам та прагнуть забезпечити їхню ефективність, зокрема шляхом імплементації відповідних резолюцій Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 13

Боротьба з тероризмом

Сторони домовились співробітничати на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях з метою запобігання та боротьби з тероризмом відповідно до міжнародного права, міжнародних норм у сфері прав людини, а також відповідно до гуманітарного права та норм права, що регулюють статус біженців.

https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про Національне антикорупційне бюро України

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 47, ст.2051)

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 1697-VII від 14.10.2014, ВВР, 2015, № 2-3, ст.12
№ 1700-VII від 14.10.2014, ВВР, 2014, № 49, ст.2056
№ 77-VIII від 28.12.2014, ВВР, 2015, № 11, ст.75
№ 198-VIII від 12.02.2015, ВВР, 2015, № 17, ст.118
№ 889-VIII від 10.12.2015, ВВР, 2016, № 4, ст.43
№ 901-VIII від 23.12.2015, ВВР, 2016, № 4, ст.44
№ 1774-VIII від 06.12.2016, ВВР, 2017, № 2, ст.25
№ 1798-VIII від 21.12.2016, ВВР, 2017, № 7-8, ст.50
№ 2475-VIII від 03.07.2018, ВВР, 2018, № 36, ст.272}

{Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду № 4-р(II)/2019 від 05.06.2019}

{Із змінами, внесеними згідно із Законами № 140-IX від 02.10.2019 № 187-IX від 04.10.2019}

{У тексті розділу I слова "декларація про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру" в усіх відмінках замінено словами "декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування" у відповідному відмінку згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Цей Закон визначає правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України.

Розділ І

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Статус Національного антикорупційного бюро України

1. Національне антикорупційне бюро України (далі - Національне бюро) є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

2. Національне бюро утворюється Президентом України відповідно до цього та інших законів України.

Стаття 2. Правова основа діяльності Національного бюро

1. Правову основу діяльності Національного бюро становлять Конституція України, міжнародні договори України, цей та інші закони України, а також прийняті відповідно до них інші нормативно-правові акти.

Стаття 3. Основні принципи діяльності Національного бюро

1. Основними принципами діяльності Національного бюро є:

1) верховенство права;

2) повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина;

3) законність;

4) безсторонність та справедливість;

5) незалежність Національного бюро та його працівників;

6) підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам;

7) відкритість для демократичного цивільного контролю;

8) політична нейтральність і позапартійність;

9) взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об’єднаннями.

Стаття 4. Гарантії незалежності Національного бюро

1. Незалежність Національного бюро у його діяльності гарантується:

1) особливим порядком конкурсного відбору Директора Національного бюро та вичерпним переліком підстав припинення повноважень Директора Національного бюро, які визначені цим Законом;

2) конкурсними засадами відбору інших працівників Національного бюро, їх особливим правовим та соціальним захистом, належними умовами оплати праці;

3) установленим законом порядком фінансування та матеріально-технічного забезпечення Національного бюро;

4) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро, їх близьких родичів, майна;

5) іншими засобами, визначеними цим Законом.

2. Використання Національного бюро в партійних, групових чи особистих інтересах не допускається. Діяльність політичних партій у Національному бюро забороняється.

3. Забороняється незаконне втручання державних органів, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, політичних партій, громадських об'єднань, інших фізичних або юридичних осіб у діяльність Національного бюро.

Будь-які письмові чи усні вказівки, вимоги, доручення тощо, спрямовані до Національного бюро чи його працівників, які стосуються питань досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні і не передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, є неправомірними та не підлягають виконанню. У разі отримання такої вказівки, вимоги, доручення тощо працівник Національного бюро невідкладно інформує про це в письмовій формі Директора Національного бюро.

Стаття 5. Загальна структура і чисельність Національного бюро

1. Національне бюро складається з центрального і територіальних управлінь.

Національне бюро є юридичною особою публічного права.

{Частина перша статті 5 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

2. Для забезпечення виконання завдань Національного бюро його Директор утворює своїм рішенням не більше семи територіальних управлінь Національного бюро, юрисдикція яких охоплює визначені в рішенні області України, Автономну Республіку Крим, міста Київ та Севастополь.

Директор Національного бюро, у випадку обґрунтованої необхідності, може утворювати своїм рішенням додаткові територіальні управління Національного бюро у межах області чи Автономної Республіки Крим.

{Частина друга статті 5 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

3. Структура, штатний розклад, положення про структурні підрозділи, посадові інструкції працівників Національного бюро затверджуються Директором Національного бюро.

{Частина третя статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015; в редакції Закону № 187-IX від 04.10.2019}

4. До структури управлінь Національного бюро можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні підрозділи, підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації, підрозділи швидкого реагування, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, представництва інтересів в іноземних юрисдикційних органах, експертні, фінансові, кадрові та інші підрозділи.

{Частина четверта статті 5 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

5. Директор Національного бюро може створювати своїм рішенням комісії у складі працівників Національного бюро, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, службових осіб інших державних органів, органів місцевого самоврядування, представників громадських об'єднань. Такі комісії вивчають питання щодо порушення прав осіб, які співпрацюють з Національним бюро, та виносять рекомендації щодо усунення зазначених порушень. Рекомендації таких комісій є обов'язковими для розгляду державними органами, органами місцевого самоврядування.

Порядок діяльності комісій визначається Директором Національного бюро.

{Статтю 5 доповнено новою частиною згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

6. Гранична чисельність центрального та територіальних управлінь Національного бюро становить 700 осіб, у тому числі не більше 500 осіб начальницького складу.

{Частина шоста статті 5 в редакції Закону № 187-IX від 04.10.2019}

Стаття 6. Директор Національного бюро

1. Керівництво діяльністю Національного бюро здійснює його Директор, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України в порядку, визначеному цим Законом.

Верховна Рада України за наявності підстав, визначених пунктами 6-12 частини четвертої цієї статті, за пропозицією не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може прийняти рішення про звільнення Директора Національного бюро з посади.

{Абзац другий частини першої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2475-VIII від 03.07.2018}

{Частина перша статті 6 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

2. Директором Національного бюро може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше десяти років, досвід роботи на керівних посадах в органах влади, установах, організаціях, у тому числі за кордоном, або міжнародних організаціях не менше ніж п’ять років, володіє державною мовою та здатний за своїми діловими та моральними якостями, освітнім і професійним рівнем, станом здоров’я виконувати відповідні службові обов’язки.

{Абзац перший частини другої статті 6 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

Для цілей цього Закону:

{Абзац частини другої статті 6 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

1) вищою юридичною освітою є освіта, здобута в Україні (або на території колишнього СРСР до 1 грудня 1991 року) за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, а також вища юридична освіта за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, здобута в іноземних державах;

{Абзац частини другої статті 6 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

2) стажем роботи в галузі права є стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, а також вищої юридичної освіти за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, здобутої в іноземних державах.

{Абзац частини другої статті 6 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

Не може бути призначена на посаду Директора Національного бюро особа, яка впродовж двох років до подання заяви на участь у конкурсі на зайняття цієї посади, незалежно від тривалості, входила до складу керівних органів політичної партії або знаходилася у трудових чи інших договірних відносинах з політичною партією.

Не може бути призначена на посаду Директора Національного бюро особа, яка не відповідає обмеженням, передбаченим пунктами 1-7, 9 частини першої статті 13 цього Закону.

{Абзац шостий частини другої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законами № 198-VIII від 12.02.2015, № 2475-VIII від 03.07.2018}

Не може бути призначена на посаду Директора Національного бюро особа, яка не пройшла перевірку у порядку, встановленому Законом України "Про очищення влади", з метою відновлення довіри до влади та створення умов для побудови нової системи органів влади відповідно до європейських стандартів.

3. Директор Національного бюро призначається строком на сім років. Одна і та ж особа не може обіймати цю посаду два строки підряд.

4. Повноваження Директора Національного бюро припиняються у зв'язку із закінченням строку його повноважень або смертю.

{Абзац перший частини четвертої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Директор Національного бюро звільняється з посади в разі:

1) подання письмової заяви про припинення повноважень за власним бажанням;

2) призначення чи обрання на іншу посаду за його згодою;

3) досягнення шістдесяти п'яти років;

4) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я відповідно до висновку медичної комісії, що створюється за рішенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;

5) набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним або обмеження його цивільної дієздатності, визнання його безвісно відсутнім чи оголошення його померлим;

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно нього;

7) припинення його громадянства України або виїзду на постійне місце проживання за межі України;

8) невідповідності обмеженням щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, передбаченими Законом України "Про запобігання корупції", встановленим рішенням суду, що набрало законної сили;

9) невчасного подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

10) набуття громадянства іншої держави;

11) наявності висновку комісії з проведення незалежної оцінки (аудиту) діяльності Національного бюро, передбаченої статтею 26 цього Закону, про неефективність діяльності Національного бюро та неналежне виконання обов'язків його Директором;

{Частину четверту статті 6 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

12) наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання.

{Частину четверту статті 6 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2475-VIII від 03.07.2018}

Директора Національного бюро не може бути звільнено, а указ Президента України про його призначення не може бути скасовано, крім підстав, зазначених у цій частині.

Стаття 7. Порядок конкурсного відбору та призначення Директора Національного бюро

1. Кандидати на посаду Директора Національного бюро визначаються комісією з проведення конкурсу на зайняття посади Директора Національного бюро (далі - Конкурсна комісія) відповідно до результатів відкритого конкурсного відбору на зайняття цієї посади (далі - конкурс). Участь у конкурсі можуть брати особи, що відповідають вимогам, визначеним у частині другій статті 6 цього Закону.

2. Організацію та проведення конкурсу здійснює Конкурсна комісія.

3. До складу Конкурсної комісії входять:

1) три особи, яких визначає Президент України;

2) три особи, яких визначає Кабінет Міністрів України;

3) три особи, яких визначає Верховна Рада України.

Членами Конкурсної комісії можуть бути особи, які мають бездоганну ділову репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет. Не можуть бути членами Комісії особи, зазначені в пунктах 1-3 частини першої статті 13 цього Закону, та особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відповідно до Закону України"Про запобігання корупції".

Конкурсна комісія вважається повноважною в разі затвердження в її складі не менше шести осіб.

4. Рішення Конкурсної комісії вважається прийнятим, якщо за нього на засіданні Конкурсної комісії проголосувало не менше п’яти членів Конкурсної комісії.

5. Голова та секретар Конкурсної комісії обираються нею з числа членів Конкурсної комісії.

Засідання Конкурсної комісії відкриті для представників засобів масової інформації та журналістів. Забезпечується відео- та аудіофіксація і трансляція у режимі реального часу відповідної відео- та аудіоінформації із засідань Конкурсної комісії на Офіційному інтернет-представництві Президента України.

Інформація про час та місце проведення засідання Конкурсної комісії оприлюднюється на офіційному веб-сайті Президента України не пізніше ніж за 48 години до його початку.

Роботу Конкурсної комісії забезпечує орган, що здійснює забезпечення діяльності Президента України.

6. Конкурсна комісія:

1) визначає регламент своєї роботи;

{Пункт 1 частини шостої статті 7 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

2) розміщує оголошення про умови та строки проведення конкурсу;

{Пункт 2 частини шостої статті 7 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

3) розглядає документи, подані особами для участі в конкурсі;

{Пункт 3 частини шостої статті 7 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

4) відбирає із загального числа кандидатів осіб, з якими проводить на своєму засіданні співбесіду, та осіб, щодо яких проводиться спеціальна перевірка, передбачена Законом України"Про запобігання корупції", і перевірка, передбачена Законом України "Про очищення влади";

{Пункт 4 частини шостої статті 7 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

5) відбирає шляхом відкритого голосування з числа кандидатів, які пройшли співбесіду та зазначені в пункті 4 цієї частини перевірки, двох або трьох кандидатів, які згідно з обґрунтованим рішенням Конкурсної комісії мають найкращі професійний досвід, знання і якості для виконання службових обов'язків Директора Національного бюро; вносить подання Президенту України щодо призначення одного із зазначених кандидатів на посаду Директора Національного бюро;

{Пункт 5 частини шостої статті 7 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

6) оприлюднює інформацію про осіб, які подали заяву на участь у конкурсі, а також інформацію про кандидатів, які були відібрані для проходження співбесіди, для проведення зазначених в пункті 4 цієї частини перевірок, та про кандидатів, відібраних Конкурсною комісією для подання на розгляд Президенту України;

{Пункт частини шостої статті 7 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

7) проводить повторний конкурс у разі відхилення всіх кандидатів у зв'язку з їх невідповідністю вимогам, що ставляться до Директора Національного бюро, або непроходженням відібраними кандидатами спеціальної перевірки чи перевірки, передбаченої Законом України "Про очищення влади".

{Пункт частини шостої статті 7 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

7. Не пізніше ніж за два місяці до завершення строку повноважень Директора Національного бюро або упродовж 14 днів з дня дострокового припинення його повноважень (звільнення) у порядку, встановленому цим Законом, формується Конкурсна комісія.

Конкурсна комісія розміщує оголошення про умови та строки проведення конкурсу на зайняття посади Директора Національного бюро в загальнодержавних друкованих засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті Президента України.

8. Особа, яка претендує на участь у конкурсі, подає у визначений в оголошенні строк такі документи:

1) заяву про участь у конкурсі з наданням згоди на проведення спеціальної перевірки відповідно до Закону України "Про запобігання корупції" та на обробку персональних даних відповідно до Закону України "Про захист персональних даних";

2) автобіографію, що містить: прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), число, місяць, рік і місце народження, громадянство, відомості про освіту, трудову діяльність, посаду (заняття), місце роботи, громадську роботу (у тому числі на виборних посадах), членство у політичних партіях, у тому числі в минулому, наявність трудових або будь-яких інших договірних відносин з політичною партією упродовж двох років, що передують поданню заяви (незалежно від тривалості), контактний номер телефону та адресу електронної пошти, відомості про наявність чи відсутність судимості;

{Пункт 2 частини восьмої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

3) декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за рік, що передує року, в якому було оприлюднено оголошення про конкурс, за формою, що визначена Законом України "Про запобігання корупції";

3^{-1}) заяву про відсутність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;

{Частину восьму статті 7 доповнено пунктом 3^{-1} згідно із Законом № 2475-VIII від 03.07.2018}

4) інші документи, передбачені законами України "Про державну службу", "Про запобігання корупції".

Відомості з поданих відповідно до цієї частини документів підлягають оприлюдненню упродовж трьох робочих днів після закінчення строку подання заяв на конкурс на офіційному веб-сайті Президента України, крім відомостей, які відповідно до Закону України "Про запобігання корупції" віднесені до інформації з обмеженим доступом та відомостей про контактний номер телефону, адресу електронної пошти кандидата.

9. Відібрані Конкурсною комісією два або три кандидати подаються на розгляд Президенту України.

Президент України призначає на посаду Директора Національного бюро одного з відібраних Конкурсною комісією кандидатів протягом десяти днів з дня внесення Конкурсною комісією відповідного подання.

{Частини дев'яту та десяту замінено новою частиною згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 8. Повноваження Директора Національного бюро

1. Директор Національного бюро:

1) несе відповідальність за діяльність Національного бюро, зокрема законність здійснюваних Національним бюро оперативно-розшукових заходів, досудового розслідування, додержання прав і свобод осіб;

2) організовує роботу Національного бюро, визначає обов'язки першого заступника, заступників Директора Національного бюро;

3) координує і контролює діяльність його центрального та територіальних управлінь;

4) затверджує кошторис, структуру та штатну чисельність центрального та територіальних управлінь Національного бюро;

{Пункт 4 частини першої статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом № 187-IX від 04.10.2019}

4^{-1}) визначає відповідно до законодавства в межах граничної чисельності Національного бюро перелік посад, що підлягають заміщенню особами начальницького складу, граничних спеціальних звань за цими посадами;

{Частину першу статті 8 доповнено пунктом 4^{-1} згідно із Законом № 187-IX від 04.10.2019}

5) видає у межах повноважень накази і розпорядження, дає доручення, які є обов'язковими для виконання працівниками Національного бюро;

6) призначає на посади та звільняє з посад працівників Національного бюро;

{Пункт 6 частини першої статті 8 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

7) затверджує перспективні, поточні та оперативні плани роботи Національного бюро;

8) встановлює порядок реєстрації, оброблення, зберігання та знищення відповідно до законодавства отриманої Національним бюро інформації; вживає заходи із запобігання несанкціонованому доступу до інформації з обмеженим доступом, а також забезпечує додержання законодавства про доступ до публічної інформації, розпорядником якої є Національне бюро;

9) визначає порядок заохочення осіб, які надають допомогу в попередженні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро;

10) вирішує питання про заохочення та накладення згідно з рішенням Дисциплінарної комісії Національного бюро дисциплінарних стягнень на працівників Національного бюро;

{Пункт 10 частини першої статті 8 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

11) у встановленому законодавством порядку присвоює ранги державних службовців працівникам Національного бюро та спеціальні звання особам начальницького складу, вносить Президенту України подання про присвоєння рангів державних службовців та спеціальних звань вищого начальницького складу Національного бюро;

12) вносить у встановленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань, що належать до компетенції Національного бюро;

13) представляє Національне бюро у відносинах з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, а також органами іноземних держав, міжнародними та іноземними організаціями тощо;

14) має право бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, її комітетів, тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій, а також брати участь з правом дорадчого голосу у засіданнях Кабінету Міністрів України;

15) забезпечує відкритість та прозорість діяльності Національного бюро відповідно до цього Закону; звітує про діяльність Національного бюро в порядку, визначеному цим Законом;

16) надає дозвіл на використання коштів фонду спеціальних оперативно-розшукових та слідчих дій Національного бюро;

17) здійснює інші повноваження відповідно до цього та інших законів.

2. Директору Національного бюро доступ до державної таємниці усіх ступенів секретності надається за посадою після взяття ним письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці.

{Статтю 8 доповнено частиною другою згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 9. Директори територіальних управлінь Національного бюро

1. Директори територіальних управлінь Національного бюро призначаються на посаду та звільняються з посади Директором Національного бюро.

2. Директор територіального управління Національного бюро:

1) організовує роботу відповідного територіального управління щодо виконання повноважень Національного бюро, наказів і розпоряджень Директора Національного бюро;

{Пункт 2 частини другої статті 9 виключено на підставі Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

3) вносить Директору Національного бюро подання про присвоєння у встановленому законодавством порядку спеціальних звань особам начальницького складу та рангів державних службовців працівникам відповідного територіального управління;

4) вносить Директору Національного бюро пропозиції щодо структури та штатної чисельності відповідного територіального управління;

5) вносить Директору Національного бюро пропозиції щодо преміювання працівників територіальних управлінь;

{Пункт 5 частини другої статті 9 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

6) виконує інші повноваження, передбачені законодавством.

Стаття 10. Працівники Національного бюро

1. До працівників Національного бюро належать особи, які є гласними і негласними штатними працівниками, з числа осіб начальницького складу, державних службовців та інших працівників, які працюють за трудовими договорами в Національному бюро.

{Абзац перший частини першої статті 10 в редакції Закону № 187-IX від 04.10.2019}

Негласними штатними працівниками Національного бюро можуть бути детективи, старші детективи та працівники інших підрозділів Національного бюро.

{Частину першу статті 10 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 187-IX від 04.10.2019}

Особами начальницького складу є працівники підрозділів швидкого реагування, захисту учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників відповідно до цього Закону, оперативно-технічних підрозділів та підрозділів детективів Національного бюро.

{Абзац частини першої статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами № 198-VIII від 12.02.2015, № 187-IX від 04.10.2019}

Оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених законом до підслідності Національного бюро, а також в інших справах, витребуваних до Національного бюро прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування працівниками Національного бюро, проводять старші детективи та детективи Національного бюро, а також оперативно-технічні підрозділи і підрозділи внутрішнього контролю.

{Частину першу статті 10 доповнено абзацом згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015; із змінами, внесеними згідно із Законом № 187-IX від 04.10.2019}

2. Час проходження служби в Національному бюро зараховується до страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби відповідно до закону.

3. Директор Національного бюро утворює конкурсні комісії, які проводять конкурс на зайняття вакантних посад гласних штатних працівників у Національному бюро. Директор Національного бюро включає до складу конкурсної комісії представників, визначених Радою громадського контролю при Національному бюро (не більше трьох осіб у складі однієї конкурсної комісії).

{Абзац перший частини третьої статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом № 187-IX від 04.10.2019}

Для проведення конкурсу на зайняття посад негласних штатних працівників Національного бюро Директором Національного бюро з урахуванням вимог Закону України "Про державну таємницю" утворюється окрема конкурсна комісія з числа працівників Національного бюро, які мають допуск до державної таємниці та яким Директором Національного бюро надано відповідний доступ до інформації про кандидатів на такі посади.

{Частину третю статті 10 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 187-IX від 04.10.2019}

Положення про конкурсні комісії та регламент їх роботи визначаються Директором Національного бюро.

Повідомлення про оголошення конкурсу на зайняття посади у Національному бюро розміщується на офіційному веб-сайті Національного бюро не пізніше ніж за десять днів до завершення строку подання заяв на участь у конкурсі.

Конкурс на зайняття посад у Національному бюро передбачає складання кваліфікаційного іспиту (тестування) та проведення співбесіди.

{Статтю 10 доповнено новою частиною згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

4. Призначення на посади негласних штатних працівників Національного бюро здійснюється відповідно до частини п'ятої цієї статті за результатами конкурсу, що проводиться в окремо визначеному Директором Національного бюро порядку з урахуванням вимог Закону України "Про державну таємницю".

{Статтю 10 доповнено новою частиною згідно із Законом № 187-IX від 04.10.2019}

5. На службу до Національного бюро приймаються на конкурсній, добровільній, контрактній основі громадяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються Директором Національного бюро. Призначення на посади у Національному бюро здійснюється виключно за результатами відкритого (крім випадку, передбаченого частиною четвертою цієї статті) конкурсу, що проводиться в порядку, визначеному Директором Національного бюро, крім призначення на посади першого заступника та заступників Директора Національного бюро.

{Частина статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами № 198-VIII від 12.02.2015, № 187-IX від 04.10.2019}

6. На осіб начальницького складу Національного бюро поширюється положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ та Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України.

7. Трудові відносини працівників Національного бюро регулюються законодавством про працю, державну службу та укладеними трудовими договорами (контрактами). На спеціалістів Національного бюро, які не мають спеціальних звань, поширюється дія Закону України "Про державну службу". Посади спеціалістів Національного бюро відносяться до відповідних категорій посад працівників апарату міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, їх територіальних органів у порядку, встановленому законодавством.

8. Працівники Національного бюро регулярно, але не рідше одного разу на два роки, проходять обов'язкове підвищення кваліфікації.

9. Наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, є підставою для звільнення працівника Національного бюро.

{Статтю 10 доповнено частиною згідно із Законом № 2475-VIII від 03.07.2018}

Стаття 11. Спеціальні звання осіб начальницького складу Національного бюро

1. Особам начальницького складу Національного бюро встановлюються такі спеціальні звання:

1) середній начальницький склад:

лейтенант Національного антикорупційного бюро України;

старший лейтенант Національного антикорупційного бюро України;

капітан Національного антикорупційного бюро України;

2) старший начальницький склад:

майор Національного антикорупційного бюро України;

підполковник Національного антикорупційного бюро України;

полковник Національного антикорупційного бюро України.

{Пункт 3 частини першої статті 11 виключено на підставі Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

2. Присвоєння і позбавлення спеціальних звань, а також пониження і поновлення у спеціальному званні здійснюються в установленому порядку.

Стаття 12. Присяга осіб начальницького складу Національного бюро

1. Громадяни України, які вперше зараховуються на посади начальницького складу Національного бюро та у відповідних випадках пройшли встановлений строк випробування, складають присягу такого змісту:

"Я (прізвище, ім'я, по батькові), вступаючи на службу до Національного антикорупційного бюро України, усвідомлюючи свою високу відповідальність, клянуся завжди залишатися відданим Українському народові, неухильно додержуватися Конституції та законів України, поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини і громадянина, честь держави, бути чесним, сумлінним і дисциплінованим, зберігати державну та іншу охоронювану законом таємницю".

2. Особа начальницького складу Національного бюро підписує текст присяги, який зберігається в її особовій справі. Порядок складення присяги визначається Директором Національного бюро.

Стаття 13. Обмеження стосовно працівників Національного бюро

1. Особа не може бути призначена на посаду в Національному бюро, якщо вона:

1) за рішенням суду визнана недієздатною або її дієздатність обмежена;

2) має судимість за вчинення злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку (крім реабілітованої особи), або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення, або притягалася судом до відповідальності за вчинення умисного злочину;

3) відповідно до вироку суду, що набрав законної сили, позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати певні посади;

4) має громадянство іншої держави;

5) у разі призначення буде безпосередньо підпорядкована особі, яка є її близькою особою відповідно до Закону України "Про запобігання корупції";

6) не пройшла спеціальну перевірку;

7) не пройшла перевірку і стосовно неї встановлено заборону відповідно до Закону України"Про очищення влади";

8) не подала передбачену Законом України "Про запобігання корупції" декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або якщо внаслідок перевірки цієї декларації підрозділом внутрішнього контролю Національного бюро виявлено відображення в декларації недостовірних відомостей щодо майна (активів), доходів, видатків та фінансових зобов'язань, розмір (вартість) яких перевищує 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня календарного року;

{Пункт 8 частини першої статті 13 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1774-VIII від 06.12.2016}

9) не подала заяву про відсутність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відпо-

відних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, або в неї виявлено таку заборгованість.

{Частину першу статті 13 доповнено пунктом 9 згідно із Законом № 2475-VIII від 03.07.2018}

2. Працівники Національного бюро не мають права:

1) бути членами чи брати участь у створенні чи діяльності політичних партій, організовувати або брати участь у страйках;

2) бути повіреними третіх осіб у справах Національного бюро;

3) використовувати Національне бюро, його працівників та майно у партійних, групових чи особистих інтересах.

На працівників Національного бюро поширюються інші обмеження та вимоги, встановлені Законом України "Про запобігання корупції".

При призначенні на посаду у Національному бюро особа повідомляється про можливість проведення щодо неї перевірки на доброчесність та моніторингу способу життя.

3. У разі виникнення у працівника Національного бюро конфлікту інтересів під час виконання службових повноважень він повинен негайно повідомити про це свого безпосереднього керівника. Такий керівник зобов'язаний вжити усіх необхідних заходів, спрямованих на запобігання чи усунення конфлікту інтересів шляхом доручення виконання відповідного службового завдання іншому працівнику Національного бюро, особистого виконання цього завдання чи в інший спосіб, передбачений законодавством.

Примітка. Термін "конфлікт інтересів" у цій статті вживається у значенні, передбаченому Законом України "Про запобігання корупції".

Стаття 14. Стажування працівників Національного бюро

1. Особи, які не мають попереднього досвіду роботи в державних органах на посадах, пов'язаних з оперативно-розшуковою діяльністю, проведенням досудового розслідування, після проходження конкурсу на зайняття посади детектива проходять обов'язкове стажування в Національному бюро строком до одного року.

{Частина перша статті 14 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

2. Порядок стажування в Національному бюро визначається положенням, яке затверджується Директором Національного бюро.

3. Особа може бути звільнена з посади Національного бюро за підсумками стажування, якщо вона не відповідає вимогам щодо працівників Національного бюро.

Стаття 15. Відрядження службових осіб до Національного бюро та відрядження працівників Національного бюро до інших органів

1. До Національного бюро може бути відряджено працівників інших державних органів, установ, організацій із залишенням їх на службі у відповідних органах, установах, організаціях або з переведенням у штат Національного бюро з метою виконання обов'язків, які вимагають спеціальних знань та навичок.

2. Працівники Національного бюро можуть бути відряджені до інших державних органів, установ і організацій для виконання завдань, визначених цим Законом, із залишенням у штаті Національного бюро.

3. Порядок відрядження до Національного бюро працівників інших державних органів, установ, організацій, а також перелік посад, які можуть бути заміщені в цих державних органах, установах і організаціях працівниками Національного бюро, визначаються в установленому законодавством порядку.

{Стаття 15 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 16. Обов'язки Національного бюро

1. Національне бюро:

1) здійснює оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів;

{Пункт 1 частини першої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

2) здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом;

{Пункт 2 частини першої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

3) вживає заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності Національного бюро, здійснює діяльність щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт;

4) взаємодіє з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків;

5) здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро;

6) забезпечує особисту безпеку працівників Національного бюро та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних йому кримінальних правопорушеннях;

7) забезпечує на умовах конфіденційності та добровільності співпрацю з особами, які повідомляють про корупційні правопорушення;

8) звітує про свою діяльність у порядку, визначеному цим Законом, та інформує суспільство про результати своєї роботи;

9) здійснює міжнародне співробітництво у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України.

Стаття 17. Права Національного бюро

1. Національному бюро та його працівникам для виконання покладених на них обов'язків надається право:

1) заводити оперативно-розшукові справи на підставі постанови, що затверджується начальником відповідного підрозділу Національного бюро, та здійснювати на підставах і в порядку, установлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи;

2) за рішенням Директора Національного бюро, погодженим з прокурором, витребовувати від інших правоохоронних органів оперативно-розшукові справи та кримінальні провадження, що стосуються кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, та інших кримінальних правопорушень, які не відносяться до його підслідності, але можуть бути використані з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності;

{Пункт 2 частини першої статті 17 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

3) витребовувати за рішенням керівника структурного підрозділу Національного бюро та одержувати в установленому законом порядку у вказаному в запиті вигляді та формі від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для виконання обов'язків Національного бюро, у тому числі відомості про майно, доходи, видатки, фінансові

зобов'язання осіб, які ними декларуються у встановленому законом порядку, відомості про використання коштів Державного бюджету України, розпорядження державним або комунальним майном.

Суб'єкти, яким адресовано зазначений запит, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості надання інформації суб'єкт повинен так само невідкладно у письмовій формі повідомити про це Національне бюро з обґрунтуванням причин. Національне бюро за зверненням відповідного суб'єкта може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів. Ненадання Національному бюро на його запит інформації, надання завідомо недостовірної інформації чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків її надання, повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирається така інформація, забороняються і тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом.

Національне бюро в порядку, визначеному законодавством, має безпосередній, у тому числі автоматизований, доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, користується державними, у тому числі урядовими, засобами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами.

{Абзац третій пункту 3 частини першої статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 140-IX від 02.10.2019}

Обробка такої інформації здійснюється Національним бюро із дотриманням законодавства про захист персональних даних та забезпеченням таємниці, що охороняється законом;

{Пункт 3 частини першої статті 17 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

4) знайомитися в державних органах, органах місцевого самоврядування із документами та іншими матеріальними носіями інформації, необхідними для попередження, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, у тому числі такими, що містять інформацію з обмеженим доступом;

5) на підставі рішення Директора Національного бюро або його заступника, погодженого з прокурором, отримувати від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій

незалежно від форми власності інформацію про операції, рахунки, вклади, правочини фізичних та юридичних осіб, яка необхідна для виконання обов'язків Національного бюро. Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється в порядку та обсязі, визначених Законом України "Про банки і банківську діяльність" з урахуванням положень цього Закону, а отримання від Центрального депозитарію цінних паперів, Національного банку України та депозитарних установ інформації, що міститься у системі депозитарного обліку цінних паперів, - в порядку та обсязі, встановлених Законом України "Про депозитарну систему України" з урахуванням положень цього Закону. Суб'єкти, яким адресовано зазначене рішення, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості її надання у зазначений строк з обґрунтованих причин за зверненням відповідного суб'єкта Національне бюро може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів;

{Пункт 5 частини першої статті 17 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

6) на підставі відповідного рішення суду на строк до 10 діб опечатувати архіви, каси, приміщення (за винятком жилих) чи інші сховища, брати їх під охорону, а також вилучати предмети і документи у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України;

7) залучати на добровільній основі, у тому числі на договірних засадах кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів для забезпечення виконання повноважень Національного бюро;

{Пункт 7 частини першої статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

8) за письмовим рішенням Директора Національного бюро або його заступника, погодженим із прокурором, створювати спільні слідчі групи, що включають оперативних та слідчих працівників;

9) за пред'явлення службового посвідчення входити безперешкодно до державних органів, органів місцевого самоврядування та зони митного контролю, а за письмовим розпорядженням Директора Національного бюро або його заступника - безперешкодно проходити до військових частин та установ, пунктів пропуску через державний кордон України;

{Пункт 9 частини першої статті 17 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

10) використовувати з наступним відшкодуванням завданих збитків транспортні засоби, які належать фізичним та юридичним особам (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав і організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, припинення кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, які підозрюються у їх вчиненні, доставлення до закладів охорони здоров'я осіб, що потребують екстреної медичної допомоги;

11) надсилати державним органам, органам місцевого самоврядування обов'язкові до розгляду пропозиції та рекомендації щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро, а також отримувати від цих органів протягом 30 днів інформацію про розгляд таких пропозицій та рекомендацій;

12) здійснювати співробітництво з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності та конфіденційності цих відносин, матеріально і морально заохочувати осіб, які надають допомогу в попередженні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень.

{Абзац перший пункту 12 частини першої статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Контроль за ефективністю використання коштів на зазначені цілі здійснює Рахункова палата України;

{Пункт 13 частини першої статті 17 виключено на підставі Закону № 140-IX від 02.10.2019}

13^{-1}) вносити подання прокурору про звернення до суду з метою визнання недійсним правочину за наявності підстав, передбачених законом, а також право бути залученим за своєю заявою до таких справ як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору;

{Частину першу статті 17 доповнено пунктом 13^{-1} згідно із Законом № 140-IX від 02.10.2019}

14) у цілях оперативно-розшукової та слідчої діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік в обсязі і порядку, передбачених законодавством;

15) зберігати, носити та застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовувати заходи фізичного впливу на

підставах і в порядку, передбачених Законом України"Про Національну поліцію";

{Пункт 15 частини першої статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII від 23.12.2015}

16) видавати в разі наявності небезпеки для життя і здоров'я особам, взятим під захист, відповідно до законодавства зброю, спеціальні засоби індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку;

17) здійснювати правове співробітництво із компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями з питань проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування на підставі законів та міжнародних договорів України;

17^{-1}) одержувати у вигляді довідки від органів прокуратури України та Міністерства юстиції України у триденний строк матеріали, отримані (надані) у рамках надання міжнародної правової допомоги, які стосуються фінансових і корупційних кримінальних правопорушень;

{Частину першу статті 17 доповнено пунктом 17^{-1} згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

18) виступати як представник інтересів держави під час розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ про розшук, арешт, конфіскацію та повернення в Україну відповідного майна, захист прав та інтересів держави з питань, які стосуються виконання обов'язків Національного бюро, а також залучати з цією метою юридичних радників, зокрема іноземних;

19) порушувати питання щодо створення спеціальних умов (у тому числі щодо засекречування перебування, здійснення заходів безпеки, поміщення в окремому приміщенні) в ізоляторах тимчасового тримання та установах попереднього ув'язнення для осіб, які співпрацюють із Національним бюро.

{Частину першу статті 17 доповнено пунктом 19 згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

2. Національне бюро може від імені України надавати міжнародні доручення щодо проведення оперативно-розшукових та слідчих дій, укладати угоди про співробітництво з питань її повноважень з іноземними і міжнародними правоохоронними органами та організаціями, звертатися від імені України до іноземних державних органів в установленому законодавством України та відповідних держав порядку тощо.

3. Національне бюро може створювати та брати участь у міжнародних слідчих групах відповідно до цього закону та інших законодавчих актів та міжнародних договорів України, залучати до роботи іноземних експертів у боротьбі з корупцією, мати інші повноваження, пов'язані з виконанням нею своїх обов'язків.

Стаття 18. Застосування засобів впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї

1. Працівники Національного бюро мають право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю під час виконання службових обов'язків у випадках, на умовах та в порядку, передбачених Законом України "Про Національну поліцію".

{Частина перша статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII від 23.12.2015}

Стаття 19. Заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення

1. Для отримання заяв і повідомлень, у тому числі анонімних, про кримінальні правопорушення в Національному бюро створюється спеціальна телефонна лінія та забезпечується можливість подання таких повідомлень через офіційний веб-сайт Національного бюро в мережі Інтернет та засобами електронного зв'язку.

2. Анонімні заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення розглядаються Національним бюро за умови, що відповідна інформація стосується конкретної особи, містить фактичні дані та може бути перевірена.

3. Порядок реєстрації, обліку та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, віднесені законом до підслідності Національного бюро, визначається Директором Національного бюро.

{Частина третя статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 19^{-1}. Взаємодія Національного бюро з органами внутрішніх справ, Служби безпеки України та іншими правоохоронними органами

1. З метою забезпечення взаємодії Національного бюро з органами внутрішніх справ, Служби безпеки України та іншими правоохоронними органами у штатних розписах центральних апаратів зазначених органів передбачаються посади осіб, до функціональних обов'язків яких входить здійснення взаємодії з Національним бюро.

2. Обмін оперативною інформацією між Національним бюро та органами внутрішніх справ, Службою безпеки України, іншими правоохоронними органами щодо спільних заходів здійснюється за письмовим розпорядженням керівників відповідних підрозділів.

3. Умови і порядок обміну інформацією між Національним бюро та органами внутрішніх справ, Службою безпеки України, органами, уповноваженими законом на проведення досудового розслідування, регулюються спільним нормативно-правовим актом Національного бюро та відповідних органів.

4. Передача оперативної інформації Національного бюро органам внутрішніх справ, Служби безпеки України, органам, уповноваженим законом на проведення досудового розслідування, допускається тільки за письмовим розпорядженням начальника відповідного підрозділу Національного бюро.

{Закон доповнено статтею 19[-1] згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 19[-2]. Взаємодія Національного бюро з іншими державними органами

1. Національне бюро взаємодіє з Національним банком України, Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України, Національним агентством з питань запобігання корупції, органами Державної прикордонної служби, органами державної податкової і митної служби, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі - спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу), та іншими державними органами.

Національне бюро може укладати з окремими державними органами угоди (меморандуми) про співпрацю та обмін інформацією.

2. Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, орган державного фінансового контролю в Україні, Національне агентство з питань запобігання корупції, а також інші державні органи, що здійснюють державний контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним до підслідності Національного бюро, зобов'язані:

1) передавати Національному бюро одержувані при здійсненні контрольних функцій і аналізі інформації, що надходить, відомості,

що можуть свідчити про кримінальні правопорушення або використовуватися для попередження, виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро;

2) за зверненням Національного бюро проводити у межах своєї компетенції ревізії, перевірки та інші дії щодо контролю за дотриманням законодавства України фізичними та юридичними особами.

{Закон доповнено статтею 19[-2] згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 20. Відповідальність працівників Національного бюро

1. Працівники Національного бюро самостійно приймають рішення в межах своїх повноважень. Вони зобов'язані відмовитися від виконання будь-яких наказів, розпоряджень або вказівок, які суперечать законодавству, а також вжити інших заходів, передбачених законом.

2. Працівники Національного бюро за свої протиправні дії чи бездіяльність несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність.

3. У разі порушення працівником Національного бюро під час виконання ним своїх службових обов'язків прав чи свобод особи Національне бюро вживає в межах своєї компетенції заходів із поновлення цих прав і свобод, відшкодування завданої матеріальної і моральної шкоди, притягнення винних до юридичної відповідальності.

Стаття 21. Правовий захист працівників Національного бюро та інших осіб

1. Працівники Національного бюро під час виконання покладених на них обов'язків є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом. Ніхто, за винятком уповноважених посадових осіб державних органів у передбачених законами випадках, не має права втручатися в їхню законну діяльність. В інтересах забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро та членів їхніх сімей не допускається розголошення в засобах масової інформації відомостей про місце проживання цих осіб. Відомості про проходження служби працівниками Національного бюро надаються з дозволу Директора Національного бюро або його заступника.

2. У разі затримання працівника Національного бюро або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, його тримають окремо від інших осіб.

3. Під захистом держави перебувають особи, які добровільно, у тому числі на договірних засадах, надають допомогу Національному

бюро у здійсненні повноважень. Незаконне розголошення даних про таких осіб, а також інші правопорушення стосовно цих осіб та їх близьких осіб, вчинені у зв'язку з відносинами з Національним бюро, тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом.

4. Працівник Національного бюро, який відповідно до цього Закону повідомив про протиправні дії чи бездіяльність іншого працівника Національного бюро, не може бути звільнений з посади або бути змушений до такого звільнення, притягнутий до відповідальності чи іншим чином переслідуватися за таке повідомлення, крім випадку притягнення до відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину. Посадовим особам Національного бюро забороняється розголошувати відомості про працівників Національного бюро, які повідомили про порушення.

Стаття 22. Соціальний захист працівників Національного бюро

1. Держава забезпечує соціальний захист працівників Національного бюро відповідно до Конституції України, цього Закону та інших актів законодавства.

2. Особам начальницького складу Національного бюро при звільненні із служби за віком, після закінчення строку договору (контракту), за станом здоров'я, у зв'язку із скороченням штатів або з організаційними заходами в разі неможливості використання на службі виплачується грошова допомога у розмірі 50 відсотків місячного розміру оплати праці (грошового забезпечення) за кожний повний календарний рік служби. Особам начальницького складу Національного бюро, звільненим із служби через сімейні обставини або з інших поважних причин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, виплачується грошова допомога у розмірі 25 відсотків місячного розміру оплати праці (грошового забезпечення) за кожний повний календарний рік служби. Особам начальницького складу Національного бюро, звільненим з роботи за службовою невідповідністю, у зв'язку з обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, грошова допомога не виплачується.

Особи начальницького складу та працівники Національного бюро підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

{Частину другу статті 22 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 77-VIII від 28.12.2014}

3. У разі загибелі (смерті) особи начальницького складу або працівника Національного бюро під час виконання службових обов'язків сім'ї загиблого (померлого), а в разі її відсутності його батькам та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога в розмірі десятирічного розміру оплати праці (грошового забезпечення) загиблого (померлого) за останньою посадою, яку він займав, у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

{Частину четверту статті 22 виключено на підставі Закону № 77-VIII від 28.12.2014}

{Частину п'яту статті 22 виключено на підставі Закону № 77-VIII від 28.12.2014}

6. Шкода, завдана майну працівника Національного бюро чи майну членів його сім'ї у зв'язку з виконанням службових обов'язків, відшкодовується в повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України з наступним стягненням цієї суми з винуватих осіб у порядку, встановленому законом.

7. Інші питання соціального захисту державних службовців та інших працівників Національного бюро регулюються законодавством про працю і державну службу.

Стаття 23. Оплата праці працівників Національного бюро

1. Умови грошового забезпечення осіб начальницького складу та оплата праці інших працівників Національного бюро повинні забезпечувати достатні матеріальні умови для належного виконання ними службових обов'язків з урахуванням специфіки, інтенсивності та особливого характеру роботи, забезпечувати добір до Національного бюро висококваліфікованих кадрів, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності, компенсувати фізичні та інтелектуальні затрати працівників.

{Частина перша статті 23 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

2. На осіб начальницького складу Національного бюро поширюються умови грошового забезпечення, передбачені для працівників органів внутрішніх справ, з урахуванням особливостей, визначених цим Законом. Розмір грошового забезпечення осіб начальницького складу Національного бюро не може бути меншим умов оплати праці працівників Національного бюро, віднесених до відповідних категорій посад державної служби.

3. Заробітна плата працівників Національного бюро складається з:

1) посадового окладу;

2) доплати за вислугу років;

3) доплати за науковий ступінь;

4) доплати за роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці;

5) доплати за спеціальне звання або ранг державного службовця.

{Частина третя статті 23 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

4. Установлюються такі посадові оклади працівників Національного бюро відповідно до розміру прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року:

{Абзац перший частини четвертої статті 23 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1774-VIII від 06.12.2016}

Директор Національного бюро - 50;

перший заступник, заступник Директора Національного бюро - 40;

директор центрального або територіального управління Національного бюро, керівник управління внутрішнього контролю центрального управління Національного бюро, керівник підрозділу детективів - 30;

заступник директора центрального або територіального управління Національного бюро, заступник керівника управління внутрішнього контролю центрального управління Національного бюро, заступник керівника підрозділу детективів - 28;

керівник управління центрального управління Національного бюро, керівник відділу внутрішнього контролю територіального управління Національного бюро - 22;

заступник керівника управління центрального управління Національного бюро, заступник керівника відділу внутрішнього контролю територіального управління Національного бюро - 21;

начальник відділу центрального управління Національного бюро - 20;

заступник начальника відділу центрального управління Національного бюро - 19;

начальник відділу територіального управління Національного бюро - 18;

заступник начальника відділу територіального управління Національного бюро - 17;

старший детектив Національного бюро - 22;

детектив Національного бюро - 19;

інші працівники Національного бюро - сума, що дорівнює 3 розмірам посадового окладу, встановленого Кабінетом Міністрів України

для працівників, які займають відповідні посади в центральних органах виконавчої влади.

{Частина четверта статті 23 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

5. Посадові оклади відповідних працівників центрального управління Національного бюро та територіального управління Національного бюро з місцезнаходженням у місті Києві встановлюються з коефіцієнтом 1,2.

Посадові оклади працівників Національного бюро, які проходять стажування, встановлюються з понижуючим коефіцієнтом 1,5.

{Частина статті 23 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

6. Працівникам Національного бюро виплачується щомісячна доплата за вислугу років у розмірі: за наявності стажу роботи до 5 років - 15 відсотків, більше 5 років - 20 відсотків, більше 10 років - 30 відсотків, більше 15 років - 40 відсотків, більше 20 років - 50 відсотків, більше 25 років - 60 відсотків, більше 30 років - 70 відсотків, більше 35 років - 80 відсотків посадового окладу.

{Частина статті 23 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

7. Працівникам Національного бюро виплачується щомісячна доплата за науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук) або доктора наук з відповідної спеціальності у розмірі відповідно 15 і 20 відсотків посадового окладу.

{Частина статті 23 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

8. Працівникам Національного бюро виплачується щомісячна доплата за роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці, у розмірі залежно від ступеня секретності інформації: відомості та їх носії, що мають ступінь секретності "особливої важливості" або "цілком таємно", - 10 відсотків посадового окладу; відомості та їх носії, що мають ступінь секретності "таємно", - 5 відсотків посадового окладу.

{Частина статті 23 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

9. Доплати за спеціальне звання та ранг державного службовця здійснюються відповідно до законодавства.

{Частина статті 23 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 24. Фінансове забезпечення Національного бюро

1. Фінансове забезпечення Національного бюро здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Фінансування Національного бюро за рахунок будь-яких інших джерел забороняється, крім випадків, передбачених міжнародними договорами України або проектами міжнародної технічної допомоги.

2. Гарантується повне і своєчасне фінансування Національного бюро в обсязі, достатньому для його належної діяльності.

3. У кошторисі Національного бюро передбачається створення фонду оперативно-розшукових (негласних слідчих) дій.

Стаття 25. Матеріально-технічне забезпечення діяльності Національного бюро

1. Національне бюро забезпечується необхідними матеріальними засобами, технікою, обладнанням, іншим майном для здійснення службової діяльності.

2. Забороняється здійснення матеріально-технічного забезпечення Національного бюро за рахунок коштів місцевих бюджетів чи будь-яких інших джерел, крім коштів Державного бюджету України та надання допомоги в межах проектів міжнародної технічної допомоги.

Стаття 26. Контроль за діяльністю Національного бюро та його підзвітність

1. Контроль за діяльністю Національного бюро здійснюється комітетом Верховної Ради України, до предмету відання якого відноситься боротьба з корупцією і організованою злочинністю, в порядку, визначеному Конституцією України, Законом України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави", цим та іншими законами України.

2. Директор Національного бюро:

1) інформує Президента України, Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України з основних питань діяльності Національного бюро та його підрозділів про виконання покладених завдань, додержання законодавства, прав і свобод осіб;

2) щороку не пізніше 10 лютого та 10 серпня подає Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України письмовий звіт про діяльність Національного бюро протягом попередніх шести місяців.

3. Письмовий звіт про діяльність Національного бюро повинен містити інформацію про:

1) статистичні дані про результати діяльності з обов'язковим зазначенням таких відомостей:

кількість зареєстрованих заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у розрізі кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро;

кількість оперативно-розшукових справ, заведених Національним бюро, та їх результативність;

кількість осіб, щодо яких складено обвинувальні акти щодо вчинення ними кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро;

кількість осіб, щодо яких набрав законної сили обвинувальний вирок суду щодо вчинення ними кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро;

кількість осіб, щодо яких набрав законної сили виправдувальний вирок суду щодо вчинення ними відповідних правопорушень;

відомості окремо за категоріями осіб, зазначених у частині першій статті 3 Закону України "Про запобігання корупції";

відомості про розмір збитків і шкоди, завданих кримінальними правопорушеннями, віднесеними законом до підслідності Національного бюро, стан та обсяги їх відшкодування;

відомості про кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, конфісковані за рішенням суду, а також кошти у розмірі вартості незаконно одержаних послуг чи пільг, стягнені на користь держави, та розпорядження ними;

відомості про кошти та інше майно, одержані внаслідок кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, які було повернуто в Україну з-за кордону, та їх зберігання;

відомості про арешт майна, конфіскацію предметів та доходів від кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, та розпорядження ними;

кількість направлених подань про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального корупційного правопорушення;

результати проведених перевірок на доброчесність;

2) взаємодію з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями;

3) співпрацю з компетентними органами іноземних держав, міжнародними та іноземними організаціями та укладені з ними угоди про співпрацю, представництво інтересів за кордоном;

4) співпрацю з недержавними організаціями і засобами масової інформації;

5) чисельність працівників Національного бюро, кваліфікацію та досвід його працівників, підвищення їх кваліфікації;

6) діяльність підрозділу внутрішнього контролю Національного бюро; кількість повідомлень про вчинення правопорушень працівниками Національного бюро, результати їх розгляду, притягнення працівників Національного бюро до відповідальності;

7) кошторис Національного бюро та його виконання;

8) інші відомості, що стосуються результатів діяльності Національного бюро та виконання покладених на нього обов'язків.

4. Звіт Національного бюро надається для висновку Раді громадського контролю при Національному бюро, яка розглядає його упродовж двох тижнів з дня подання. Звіт Національного бюро подається до відповідних державних органів та оприлюднюється разом із висновком Ради громадського контролю у разі його затвердження у встановлений строк.

5. Комітет Верховної Ради України, до предмету відання якого належать питання боротьби з корупцією, не рідше одного разу на рік проводить відкриті для громадськості слухання на тему діяльності Національного бюро, виконання покладених на Національне бюро завдань, додержання ним законодавства, прав і свобод осіб.

6. Щороку проводиться незалежна оцінка (аудит) ефективності діяльності Національного бюро, його операційної та інституційної незалежності, у тому числі шляхом вибіркового аудиту кримінальних проваджень, досудове розслідування у яких здійснювалося Національним бюро та було завершено.

Зазначену оцінку (аудит) проводить комісія зовнішнього контролю у складі трьох членів. Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України щороку визначають по одному члену комісії з числа осіб, які мають значний досвід роботи в органах досудового розслідування, прокуратури, судах за кордоном чи міжнародних організаціях, володіють необхідними знаннями та навичками для проведення такої оцінки (аудиту), а також мають бездоганну ділову репутацію. Не можуть бути членами комісії зовнішнього контролю особи, зазначені в пунктах 1-3 частини першої статті 13 цього Закону, та особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до Закону України "Про запобігання корупції". Члени комісії зовнішнього контролю діють незалежно та не повинні виконувати будь-які доручення, вказівки, надані будь-якою особою.

Для проведення оцінки (аудиту) члени комісії зовнішнього контролю мають право:

1) доступу до матеріалів кримінального провадження, досудове розслідування у якому здійснювалося Національним бюро, іншої інформації (документів) у володінні Національного бюро (з обмеженнями, передбаченими Законом України "Про державну таємницю");

2) проводити конфіденційні інтерв'ю з працівниками Національного бюро, прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, працівниками інших державних та правоохоронних органів, а також іншими особами, які володіють інформацією (документами), необхідними для проведення оцінки (аудиту).

Члени комісії зовнішнього контролю забезпечують нерозголошення даних досудового розслідування та не можуть втручатися у здійснення досудового розслідування.

Висновок незалежної зовнішньої оцінки (аудиту) діяльності Національного бюро оприлюднюється, включається як додаток до письмового звіту Національного бюро та заслуховується Верховною Радою України.

{Частина шоста статті 26 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 27. Підрозділи внутрішнього контролю Національного бюро

1. З метою попередження, виявлення та розслідування правопорушень у діяльності працівників Національного бюро у складі його центрального управління діє підрозділ внутрішнього контролю. Рішенням Директора Національного бюро у складі територіальних управлінь Національного бюро можуть створюватися підрозділи внутрішнього контролю. Підрозділи внутрішнього контролю підпорядковуються безпосередньо Директору Національного бюро.

{Абзац перший частини першої статті 27 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

Керівники та працівники підрозділів внутрішнього контролю центрального та територіальних управлінь Національного бюро призначаються на посаду та звільняються з посади Директором Національного бюро.

2. Підрозділ внутрішнього контролю Національного бюро має такі обов'язки:

1) запобігання вчиненню правопорушень працівниками Національного бюро згідно з вимогами законів України "Про запобігання корупції" та "Про державну службу";

2) здійснення контролю за дотриманням працівниками Національного бюро правил етичної поведінки, конфлікту інтересів, декларування майна, доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру;

3) проведення перевірок працівників Національного бюро на доброчесність та моніторингу способу їх життя;

4) перевірка інформації, що міститься у зверненнях фізичних та юридичних осіб, засобах масової інформації, інших джерелах, у тому числі отриманої через спеціальну телефонну лінію, сторінку в мережі Інтернет, засоби електронного зв'язку Національного бюро, щодо причетності працівників Національного бюро до вчинення правопорушень;

5) проведення службового розслідування стосовно працівників Національного бюро;

5^{-1}) здійснювати оперативно-розшукові заходи та досудове розслідування з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень у діяльності працівників Національного бюро;

{Частину другу статті 27 доповнено пунктом 5^{-1} згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

6) проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на призначення на посади в Національному бюро;

7) вжиття заходів щодо захисту працівників Національного бюро, які повідомляють про вчинення протиправних дій чи бездіяльність інших працівників Національного бюро;

8) консультування працівників Національного бюро щодо правил етичної поведінки, конфлікту інтересів, декларування майна, доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру.

3. Працівник Національного бюро, якому стала відома інформація про протиправні дії чи бездіяльність іншого працівника Національного бюро, зобов'язаний негайно повідомити про це Директора Національного бюро та підрозділ внутрішнього контролю Національного бюро.

4. Підрозділ внутрішнього контролю центрального управління Національного бюро оприлюднює на офіційному веб-сайті Національного бюро декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які були подані у встановленому законом порядку Директором Національного бюро та його заступниками, директорами територіальних управлінь Національного

бюро та їх заступниками, керівником центрального управління, керівниками структурних підрозділів центрального управління та територіальних управлінь Національного бюро.

Не підлягають оприлюдненню відомості, віднесені до інформації з обмеженим доступом згідно із Законом України "Про запобігання корупції".

5. У разі виявлення інформації про можливе вчинення працівником Національного бюро кримінального правопорушення підрозділ внутрішнього контролю Національного бюро негайно повідомляє про це Генерального прокурора чи його заступника.

{Частина п'ята статті 27 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1798-VIII від 21.12.2016}

6. Порядок діяльності та повноваження підрозділів внутрішнього контролю Національного бюро визначаються положенням, яке затверджується Директором Національного бюро.

Стаття 28. Дисциплінарна відповідальність працівників та Дисциплінарна комісія Національного бюро

{Назва статті 28 в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

1. Для розгляду питань застосування дисциплінарних стягнень до працівників Національного бюро утворюється Дисциплінарна комісія у складі п’яти осіб. До складу Дисциплінарної комісії входять дві особи, визначені Радою громадського контролю при Національному бюро.

Склад та положення про Дисциплінарну комісію Національного бюро затверджуються Директором Національного бюро.

2. Дисциплінарна комісія на підставі службового розслідування, яке проводиться підрозділом внутрішнього контролю, складає висновок про наявність чи відсутність у діях працівника Національного бюро дисциплінарного проступку та підстав для його притягнення до дисциплінарної відповідальності з визначенням рекомендованого виду дисциплінарного стягнення.

3. Рішення про застосування дисциплінарного стягнення на підставі висновку Дисциплінарної комісії приймає Директор Національного бюро. Зазначене рішення може бути оскаржено до суду.

4. Підстави для притягнення працівника Національного бюро до дисциплінарної відповідальності:

1) невиконання чи неналежне виконання службових обов’язків;

2) незаконне розголошення інформації з обмеженим доступом, яка стала відомою працівнику у зв’язку з виконанням його повноважень;

3) порушення встановленого законом порядку і строків подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

4) публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості;

5) негативні результати перевірки на доброчесність або моніторингу способу життя працівника;

6) інші підстави, передбачені Законом України "Про державну службу" для працівників Національного бюро, які є державними службовцями, або Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України для працівників Національного бюро, які є особами начальницького складу.

{Статтю 28 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 29. Моніторинг способу життя працівників Національного бюро

1. Підрозділи внутрішнього контролю здійснюють моніторинг способу життя працівників Національного бюро з метою встановлення відповідності рівня життя працівника майну і доходам цього працівника та його членів сім'ї згідно з декларацією особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що подається ним відповідно до закону.

2. Порядок здійснення моніторингу способу життя працівників Національного бюро визначається Директором Національного бюро.

Моніторинг способу життя здійснюється із додержанням законодавства про захист персональних даних та не повинен передбачати надмірного втручання у право на недоторканність особистого і сімейного життя особи.

3. Встановлення невідповідності рівня життя працівника Національного бюро майну і доходам цього працівника та його членів сім'ї є підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Стаття 30. Забезпечення прозорості в діяльності Національного бюро

1. Національне бюро через засоби масової інформації, на своєму офіційному веб-сайті та в інших формах регулярно інформує суспільство про свою діяльність. Національне бюро оприлюднює та надає інформацію на запити в порядку, передбаченому Законом України "Про доступ до публічної інформації".

2. Національне бюро готує та оприлюднює не пізніше 10 лютого і 10 серпня в загальнодержавних друкованих засобах масової інформації та на власній офіційній веб-сторінці в мережі Інтернет звіт про свою діяльність протягом попередніх шести місяців, поданий Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України.

3. Не може бути обмежено доступ до інформації щодо загального бюджету Національного бюро, його компетенції та основних напрямів діяльності, а також щодо притягнення до відповідальності за вчинення правопорушень працівників Національного бюро.

Стаття 31. Рада громадського контролю при Національному бюро

1. З метою забезпечення прозорості та цивільного контролю за діяльністю при Національному бюро утворюється Рада громадського контролю у складі 15 осіб, яка формується на засадах відкритого та прозорого конкурсу.

До складу Ради громадського контролю при Національному бюро не можуть входити:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) особи, які, незалежно від тривалості, були працівниками Національного бюро або інших правоохоронних органів упродовж попередніх двох років;

{Пункт 2 частини першої статті 31 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

3) особи, близькі особи яких, незалежно від тривалості, були працівниками Національного бюро або інших правоохоронних органів упродовж попередніх двох років.

{Пункт 3 частини першої статті 31 із змінами, внесеними згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

2. Положення про Раду громадського контролю та про порядок її формування затверджуються Президентом України.

3. Рада громадського контролю при Національному бюро:

1) заслуховує інформацію про діяльність, виконання планів і завдань Національного бюро;

2) розглядає звіти Національного бюро і затверджує свій висновок щодо них;

3) обирає з її членів двох представників, які входять до складу Дисциплінарної комісії Національного бюро;

4) має інші права, передбачені Положенням про Раду громадського контролю.

Стаття 32. Печатка Національного бюро

1. Національне бюро є юридичною особою і має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

{Закон доповнено статтею 32 згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Стаття 33. Посвідчення працівника Національного бюро

1. Працівники Національного бюро мають службове посвідчення.

2. Положення про службове посвідчення працівника Національного бюро та його зразок затверджує Директор Національного бюро.

{Закон доповнено статтею 33 згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

Розділ II
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня його опублікування.

До введення в дію Закону України "Про запобігання корупції" у випадку посилання в розділі I цього Закону на його положення застосовуються відповідні положення законів України "Про засади запобігання і протидії корупції" (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 40, ст. 404) та "Про правила етичної поведінки" (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 14, ст. 94).

{Пункт 1 розділу II доповнено абзацом другим згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

2. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) У Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131):

а) частину першу статей 45, 46, 47 та 48, частину четверту статті 74, пункт 1 частини третьої статті 81, пункт 1 частини четвертої статті 82 після слів "середньої тяжкості" доповнити словами "крім корупційних злочинів";

б) статтю 45 доповнити приміткою такого змісту:

"Примітка. Корупційними злочинами відповідно до цього Кодексу вважаються злочини, передбачені частиною другою статті 191, частиною другою статті 262, частиною другою статті 308, частиною другою статті 312, частиною другою статті 313, частиною другою статті 320, частиною першою статті 357, частиною другою статті 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 354, 364, 364^{-1}, 365^{-2}, 368-370 цього Кодексу";

в) частину першу статті 69 після слів "рішення, може" доповнити словами "крім випадків засудження за корупційний злочин";

г) частину першу статті 75 після слова "суд" доповнити словами "крім випадків засудження за корупційний злочин";

ґ) частину першу статті 79 після слів "особливо тяжкі злочини" доповнити словами "а також за корупційні злочини";

д) пункт 2 частини третьої статті 81 та пункт 2 частини четвертої статті 82 після слів "судом за" доповнити словами "корупційний злочин середньої тяжкості";

е) статтю 86 доповнити частиною четвертою такого змісту:

"4. Особи, визнані винними у вчиненні корупційних злочинів, вироки стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироки стосовно яких набрали законної сили, - не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 цього Кодексу";

є) статтю 87 доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. Особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 цього Кодексу";

ж) у статті 89:

пункт 3 виключити;

пункт 5 після слів "доходів громадян" доповнити словами "позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю";

з) статтю 91 після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

"2. Зняття судимості до закінчення строків, зазначених у статті 89 цього Кодексу, не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі та особливо тяжкі, а також корупційні злочини".

У зв’язку з цим частини другу і третю вважати відповідно частинами третьою і четвертою;

и) абзац перший статті 112 та абзац перший частини першої статті 346 після слів "Генерального прокурора України" доповнити словами "Директора Національного антикорупційного бюро України";

і) абзац перший частини першої статті 344 після слів "Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або його представника" доповнити словами "Директора Національного антикорупційного бюро України";

ї) пункт 2 примітки до статті 368 замінити двома пунктами такого змісту:

"2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 368^{-2}, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 25 Закону України "Про державну службу" віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

3. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 368^{-2}, 369 та 382 цього Кодексу є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники;

2) особи, посади яких згідно із статтею 25 Закону України "Про державну службу" віднесені до першої та другої категорій;

3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування";

й) текст статті 368^{-2} викласти в такій редакції:

"1. Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність майна, вартість якого значно перевищує доходи особи, отримані із законних джерел, або передача нею такого майна близьким родичам -

караються позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі спеціальною конфіскацією та з конфіскацією майна.

2. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне становище, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі спеціальною конфіскацією та з конфіскацією майна.

3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі спеціальною конфіскацією та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені в пункті 1 частини першої статті 4 Закону України "Про запобігання корупції".

2. Значним перевищенням у цій статті є сума, що в два або більше рази перевищує розмір доходу, зазначеного в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за відповідний період, поданій особою у порядку, встановленому Законом України "Про запобігання корупції";

2) пункт 1 частини другої статті 22 Бюджетного кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № 50-51, ст. 572) після слова "міністерства" доповнити словами "Національне антикорупційне бюро України";

3) у Кримінальному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., №№ 9-13, ст. 88):

а) у пунктах 8 та 17 частини першої статті 3 слова "органу державного бюро розслідувань" замінити словами "Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань";

б) абзац перший частини дев'ятої статті 31 викласти в такій редакції:

"9. Кримінальне провадження стосовно Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, перших заступників та заступників міністрів, народних депутатів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Директора Національного антикорупційного бюро України, Генерального прокурора України, його першого заступника чи заступника, Голови Конституційного Суду України, його заступника чи судді Конституційного Суду України,

Голови Верховного Суду України, його першого заступника, заступника чи судді Верховного Суду України, голів вищих спеціалізованих судів, їх заступників чи суддів вищих спеціалізованих судів, Голови Національного банку України, його першого заступника чи заступника, осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, а також щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, здійснюється";

в) статтю 32 доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. У разі якщо кримінальне правопорушення, досудове розслідування якого проводилося територіальним управлінням Національного антикорупційного бюро України, вчинено у межах територіальної юрисдикції місцевого суду за місцезнаходженням відповідного територіального управління Національного антикорупційного бюро України, то кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду за місцезнаходженням відповідного територіального управління Національного антикорупційного бюро України, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя)";

г) у статті 36:

частину п'яту доповнити реченням такого змісту: "Забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, іншому органу досудового розслідування";

частину шосту доповнити реченням такого змісту: "Скасування таких постанов слідчих та прокурорів Національного антикорупційного бюро України може бути здійснено лише Генеральним прокурором України або особою, яка виконує його обов'язки";

ґ) пункт 4 частини першої статті 38 замінити двома пунктами такого змісту:

"4) Національного антикорупційного бюро України;

5) Державного бюро розслідувань";

д) частину першу статті 41 після слів "органів безпеки" доповнити словами "Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань";

е) у частині першій статті 143 слова "або органів державного бюро розслідувань" замінити словами "Національного антикорупційного бюро України або Державного бюро розслідувань";

є) частину третю статті 154 доповнити реченням такого змісту: "Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України в порядку, встановленому законом";

ж) частину другу статті 170 доповнити абзацом другим такого змісту:

"У невідкладних випадках, з метою забезпечення збереження речових доказів або можливої наступної конфіскації чи спеціальної конфіскації коштів та іншого майна, у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, арешт на майно або кошти на рахунках фізичних та юридичних осіб у фінансових установах може бути накладено за письмовим рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України, погодженим прокурором. Такі заходи застосовуються на строк до 72 годин. Директор Національного антикорупційного бюро України впродовж 24 годин з моменту прийняття такого рішення звертається до слідчого судді, суду з клопотанням про арешт майна";

з) частину другу статті 214 після слів "Службою безпеки України" доповнити словами "Національним антикорупційним бюро України";

и) у статті 216:

абзац другий частини другої доповнити словами "крім випадків, коли ці злочини віднесено згідно з цією статтею до підслідності слідчих Національного антикорупційного бюро України";

частину четверту викласти в такій редакції:

"4. Слідчі органів державного бюро розслідувань, крім випадків, передбачених частиною п’ятою цієї статті, здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України "Про державну службу", особами, посади яких віднесено до 1-3 категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів.

Слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють також досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених абзацом першим частини п’ятої цієї статті, якщо вони були вчинені службовими особами Національного антикорупційного бюро України";

після частини четвертої доповнити новою частиною такого змісту:

"5. Слідчі Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206[-2], 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 368, 368[-2], 369, 369[-2], 410 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:

1) злочин вчинено:

народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником;

державним службовцем, посада якого віднесена до першої та другої категорій посад, особою, посада якої прирівняна до першої та другої категорій посад державної служби;

депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

суддею Конституційного Суду України, суддею суду загальної юрисдикції, народним засідателем або присяжним (під час виконання ними цих функцій), Головою, членами, дисциплінарними інспекторами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Головою, заступником Голови, секретарем секції Вищої ради юстиції, іншим членом Вищої ради юстиції;

Генеральним прокурором України, його заступником, помічником Генерального прокурора України, прокурором Генеральної прокуратури України, слідчим Генеральної прокуратури України, керівником структурного підрозділу Генеральної прокуратури України, прокурором Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя, області та його заступником, керівником структурного підрозділу прокуратури Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя, області;

особою вищого начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище;

військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків;

2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди дорівнює або перевищує суму, яка в п'ятсот і більше разів перевищує мінімальну заробітну плату, встановлену на відповідний рік (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків);

3) злочин, передбачений статтею 369, частиною першою статті 369^{-2} Кримінального кодексу України, вчинено щодо службової особи, визначеної в частині четвертій статті 18 Кримінального кодексу України або в пункті 1 цієї частини.

Прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться слідчими Національного антикорупційного бюро України, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у злочинах, передбачених абзацом першим цієї частини, до підслідності слідчих Національного антикорупційного бюро України, якщо відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам. Під тяжкими наслідками слід розуміти загрозу заподіяння або заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб".

У зв'язку з цим частину п'яту вважати частиною шостою;

і) частину п'яту статті 218 доповнити абзацом другим такого змісту:

"Спір про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішує Генеральний прокурор України або його заступник";

ї) у частині шостій статті 232 слова "органу державного бюро розслідувань, на території юрисдикції якого перебуває така особа" замінити словами "на території юрисдикції якого перебуває така

особа, Національному антикорупційному бюро України або Державному бюро розслідувань";

й) у статті 246:

у частині п’ятій:

абзац четвертий після слів "управління Служби безпеки України" доповнити словами "керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань";

абзац п’ятий після слів "Головою Служби безпеки України" доповнити словами "Директором Національного антикорупційного бюро України";

частину шосту після слів "органів безпеки" доповнити словами "Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань";

к) у статті 247 слова "головою чи за його визначенням іншим суддею" замінити словами "слідчим суддею";

л) статтю 480 доповнити пунктом 9 такого змісту:

"9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України";

м) у частині першій статті 481:

пункт 2 після слів "секретарю Рахункової палати" доповнити словами "Директору Національного антикорупційного бюро України";

пункт 3 після слів "народному засідателю на час здійснення ними правосуддя" доповнити словами "працівникам Національного антикорупційного бюро України";

н) частину першу статті 545 доповнити словами "крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює функції центрального органу України";

о) частину четверту статті 575 після слів "органу Державного бюро розслідувань України" доповнити словами "Національного антикорупційного бюро України";

п) пункт 1 розділу X "Прикінцеві положення" після абзацу третього доповнити новим абзацом такого змісту:

"частини п’ятої статті 216 цього Кодексу, яка вводиться в дію з дня початку діяльності Національного антикорупційного бюро України, але не пізніше трьох років з дня набрання чинності цим Кодексом".

У зв’язку з цим абзаци четвертий - восьмий вважати відповідно абзацами п’ятим - дев’ятим;

р) пункт 1 розділу XI "Перехідні положення" доповнити абзацами такого змісту:

"До дня введення в дію частини п'ятої статті 216 цього Кодексу повноваження щодо досудового розслідування передбачених нею кримінальних правопорушень здійснюють слідчі органів прокуратури, які користуються повноваженнями слідчих, визначених цим Кодексом.

Після введення в дію частини п'ятої статті 216 цього Кодексу матеріали кримінальних проваджень, досудове розслідування яких здійснюється органами прокуратури, передаються слідчими органів прокуратури Національному антикорупційному бюро України";

{Підпункт 4 пункту 2 розділу II втратив чинність на підставі Закону № 1697-VII від 14.10.2014}

5) у Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність" (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 22, ст. 303 із наступними змінами):

а) частину першу статті 5 доповнити абзацом одинадцятим такого змісту:

"Національного антикорупційного бюро України - оперативними, оперативно-технічними, внутрішнього контролю";

б) у статті 9:

частину першу після слів "розвідувального органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону" доповнити словами "підрозділу Національного антикорупційного бюро України";

частину другу доповнити словами "Національним антикорупційним бюро України";

частину третю після слів "підрозділу внутрішньої безпеки МВС" доповнити словами "підрозділу Національного антикорупційного бюро України";

частину восьму після слів "Служба зовнішньої розвідки України" доповнити словами "Національне антикорупційне бюро України";

в) частини другу і третю статті 9^{-1} після слів "Головою Служби зовнішньої розвідки України" доповнити словами "Директором Національного антикорупційного бюро України";

6) у частині другій статті 8 Закону України "Про попереднє ув'язнення" (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 35, ст. 360 із наступними змінами):

абзац четвертий після слів "розвідувальних органів України" доповнити словами "та працівників Національного антикорупційного бюро України";

абзац десятий після слова "юстиції" доповнити словами "Національному антикорупційному бюро України";

{Підпункт 7 пункту 2 розділу II втратив чинність на підставі Закону № 889-VIII від 10.12.2015}

8) абзац перший частини третьої статті 3 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 11, ст. 51; 2003 р., № 16, ст. 124; 2009 р., № 36-37, ст. 511; 2013 р., № 21, ст. 208):

"3. Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, органи внутрішніх справ або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпека осіб, яких беруть під захист, якщо кримінальні справи знаходяться у провадженні прокуратури або суду, здійснюється за їх рішенням відповідно органами служби безпеки, органами внутрішніх справ, Національним антикорупційним бюро України чи органами і установами виконання покарань та слідчими ізоляторами";

9) у Законі України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 11, ст. 50 із наступними змінами):

а) абзац перший пункту 1 частини першої статті 2 після слів "Військової служби правопорядку у Збройних Силах України" доповнити словами "Національне антикорупційне бюро України";

б) статтю 14 доповнити пунктом "ж" такого змісту:

"ж) Директор Національного антикорупційного бюро України, директори його територіальних управлінь - щодо захисту підлеглих працівників Національного антикорупційного бюро України, а також їх близьких родичів";

в) частину першу статті 15 після абзацу шостого доповнити новим абзацом такого змісту:

"д) стосовно працівників Національного антикорупційного бюро України та їх близьких родичів - на відповідні підрозділи Національного антикорупційного бюро України".

У зв’язку з цим абзац сьомий вважати абзацом восьмим;

10) статтю 15 Закону України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду" (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 1, ст. 1 із наступними змінами) після слів "Державної кримінально-виконавчої служби України" доповнити словами "працівникам Національного антикорупційного бюро України";

11) пункт 3 частини першої статті 62 Закону України "Про банки і банківську діяльність" (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 5-6, ст. 30; 2004 р., № 13, ст. 181) після слів "Міністерства внутрішніх справ України" доповнити словами "Національному антикорупційному бюро України";

{Підпункт 12 пункту 2 розділу II втратив чинність на підставі Закону № 1700-VII від 14.10.2014}

13) у розділі I Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури" (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 37, ст. 490):

а) пункт 3 викласти в такій редакції:

"3. Пункти 2 і 3 примітки до статті 368 Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131) викласти в такій редакції:

"2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 368^{-2}, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" віднесені до посад державної служби підгруп I-4, II-2, II-3, II-4, III-1, III-2, III-3, III-4, IV-1, IV-2, IV-3, судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

3. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 368^{-2}, 369 та 382 цього Кодексу є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники;

2) особи, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" віднесені до посад державної служби підгруп I-1, I-2, I-3 та II-1;

3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування";

б) пункт 7 викласти в такій редакції:

"7. У Кримінальному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., №№ 9-13, ст. 88):

1) абзац перший частини дев'ятої статті 31 викласти в такій редакції:

"9. Кримінальне провадження стосовно Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, перших заступників та заступників міністрів, народних депутатів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Директора Національного антикорупційного бюро України, Генерального прокурора України, його першого заступника чи заступника, Голови Конституційного Суду України, його заступника чи судді Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду України, його першого заступника, заступника чи судді Верховного Суду України, голів вищих спеціалізованих судів, їх заступників чи суддів вищих спеціалізованих судів, Голови Національного банку України, його першого заступника чи заступника, осіб, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" віднесені до посад державної служби підгруп I-1, I-2, I-3, а також щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, здійснюється";

2) частину четверту статті 216 викласти в такій редакції:

"4. Слідчі органів державного бюро розслідувань, крім випадків, передбачених частиною п'ятою цієї статті, здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених особами, зазначеними у пунктах 1, 2 та 3 частини другої статті 2 Закону України "Про державну службу", Головою Національного банку України, його першим заступником чи заступником, суддями та працівниками правоохоронних органів, службовими особами, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" віднесені до посад державної служби підгруп I-1, I-2, I-3, I-4, II-1, II-2, III-1, IV-1.

Слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють також досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених абзацом першим частини п'ятої цієї статті, якщо вони були вчинені службовими особами Національного антикорупційного бюро України".

3. Рекомендувати Президенту України вжити заходів щодо формування Конкурсної комісії із призначення Директора Національного антикорупційного бюро України та його утворення.

4. Кабінету Міністрів України протягом місяця з дня набрання чинності цим Законом:

1) внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення змін до Державного бюджету України на поточний рік для включення до нього видатків, необхідних для створення та діяльності Національного антикорупційного бюро України, зокрема видатків для забезпечення Національного антикорупційного бюро України та його територіальних управлінь адміністративними будинками, транспортними засобами, засобами зв'язку і матеріально-технічного забезпечення, спеціальною технікою оперативно-технічних підрозділів та підрозділів оперативного документування, озброєнням, спеціальними засобами захисту, іншим майном та інформаційною базою;

2) внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо регулювання порядку проведення перевірки на доброчесність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом;

3) вжити заходів щодо забезпечення утворення та діяльності Національного антикорупційного бюро України та його територіальних управлінь;

4) прийняти нормативно-правові акти, що випливають із цього Закону, та забезпечити перегляд міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

5. Міністерству внутрішніх справ України, Службі безпеки України та органам прокуратури у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом забезпечити передачу Національному антикорупційному бюро України та його територіальним управлінням інформаційної бази, закріпленої за їх відповідними підрозділами, в частині, необхідній для утворення та функціонування Національного антикорупційного бюро України та його територіальних управлінь.

6. Відкритий конкурсний відбір на зайняття посади Директора Національного антикорупційного бюро України проводиться в порядку, передбаченому статтею 7 цього Закону, до набрання чинності цим Законом.

Відкритий конкурс на зайняття посад у центральному управлінні Національного антикорупційного бюро України проводиться у чотиримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом.

{Абзац другий пункту 6 розділу II в редакції Закону № 198-VIII від 12.02.2015}

6^{-1}. На службу до центрального та територіальних управлінь Національного антикорупційного бюро України не можуть бути прийняті особи, які протягом п'яти років до набрання чинності цим Законом працювали (проходили службу), незалежно від тривалості, у спеціально уповноважених підрозділах по боротьбі з корупцією в органах прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та митних органах.

{Розділ II доповнено пунктом 6^{-1} згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

7. Питання подальших досудових розслідувань, які були розпочаті до набрання чинності цим Законом, у кримінальних провадженнях, що відповідно до закону віднесені до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішуються прокурором.

7^{-1}. Служба безпеки України до створення в Національному антикорупційному бюро України оперативно-технічного підрозділу забезпечує безоплатне користування уповноваженими працівниками Національного антикорупційного бюро України обладнанням та іншими матеріально-технічними засобами, необхідними для виконання обов'язків Національного антикорупційного бюро України. Уповноважені працівники Національного антикорупційного бюро України використовують зазначені засоби автономно, без неналежного втручання працівників Служби безпеки України.

{Розділ II доповнено пунктом 7^{-1} згідно із Законом № 198-VIII від 12.02.2015}

8. До приведення у відповідність із цим Законом закони України, інші нормативно-правові акти діють у частині, що не суперечить цьому Закону.

Президент України П.ПОРОШЕНКО
м. Київ
14 жовтня 2014 року
№ 1698-VII

https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1698-18

ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ

НАКАЗ

12.04.2016 № 149

Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України

З метою забезпечення належної організації роботи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, керуючись статтею 9 Закону України "Про прокуратуру", **НАКАЗУЮ:**

1. Затвердити Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України, що додається.

2. Заступнику Генерального прокурора України - керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури забезпечити у встановленому порядку здійснення розподілу між першим заступником та заступником керівника, працівниками структурних підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

ПОЛОЖЕННЯ

про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України

1. Загальні положення

1.1. Спеціалізована антикорупційна прокуратура Генеральної прокуратури України (далі - Спеціалізована антикорупційна прокуратура) є самостійним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України (на правах Департаменту), підпорядкованим заступнику Генерального прокурора України - керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

1.2. У своїй діяльності Спеціалізована антикорупційна прокуратура керується Конституцією України, Законом України "Про прокуратуру", Кримінальним та Кримінальним процесуальним кодексами України, іншими актами законодавства, наказами Генерального прокурора України, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Регламентом Генеральної прокуратури України, а також цим Положенням.

1.3. Свою роботу Спеціалізована антикорупційна прокуратура організовує у взаємодії з іншими структурними підрозділами Генеральної прокуратури України, прокуратурами всіх рівнів, Національним антикорупційним бюро України, Національною академією прокуратури України, державними органами та органами місцевого самоврядування.

2. Структура Спеціалізованої антикорупційної прокуратури

2.1. До складу Спеціалізованої антикорупційної прокуратури входять:

1) управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді, до якого належать:

- перший відділ;
- другий відділ;
- третій відділ;
- четвертий відділ;
- п'ятий відділ;
- шостий відділ;

2) аналітично-статистичний відділ;

3) відділ документального забезпечення.

2.2. Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру очолює заступник Генерального прокурора України - керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, який має першого заступника та заступника.

2.3. Заступником Генерального прокурора України - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України здійснюється розподіл обов'язків між його першим заступником та заступником.

2.4. Обов'язки керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури щодо загальної організації діяльності у разі його відсутності виконує перший заступник керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а за відсутності першого заступника - заступник керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

2.5. Управління та відділи очолюють начальники.

2.6. У разі відсутності начальника управління його обов'язки виконує один із начальників відділів, що входять до складу управління, згідно з наказом керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

2.7. У разі відсутності начальника відділу його обов'язки виконує один з працівників відповідного відділу згідно з наказом керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

2.8. До штату аналітично-статистичного відділу, відділів управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді входять прокурори.

2.9. До штату Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а також аналітично-статистичного відділу та відділу документального забезпечення входять головні спеціалісти.

2.10. Робота працівників відділів організовується за предметним принципом відповідно до розподілу функціональних обов'язків, який здійснюється начальниками відділів та затверджується керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

3. Основні завдання та функції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури:

3.1. Здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України.

3.2. Виконання вимог закону під час приймання, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

3.3. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування Національним антикорупційним бюро України кримінальних правопорушень та оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду.

3.4. Підтримання державного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, розслідуваних Національним антикорупційним бюро України.

3.5. Забезпечення в межах компетенції відшкодування збитків, завданих кримінальними правопорушеннями.

3.6. Забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

3.7. Представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України "Про прокуратуру" і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями.

3.8. Здійснення у межах реалізації функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури міжнародного співробітництва.

4. Відповідно до покладених завдань Спеціалізована антикорупційна прокуратура забезпечує:

- участь у плануванні роботи Генеральної прокуратури України та контроль за своєчасним і якісним виконанням запланованих заходів;

- підготовку матеріалів на розгляд нарад, організацію та контроль за виконанням прийнятих рішень з питань, що належать до компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- підготовку в межах повноважень наказів та інших організаційно-розпорядчих документів;

- здійснення аналітичної та методичної роботи;

- опрацювання проектів законів та інших нормативно-правових актів, внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства;

- виконання в межах компетенції вимог Закону України "Про доступ до публічної інформації";

- у межах компетенції розгляд і вирішення звернень громадян, запитів і звернень народних депутатів України, представників державних, громадських організацій, інших осіб, а також скарг учасників кримінального провадження на дії та рішення детективів і прокурорів;

- виконання вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення;

- запобігання незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності та необґрунтованому застосуванню до неї заходів процесуального примусу;

- захист у суді прав і законних інтересів громадян у випадках, визначених законом, а також захист інтересів держави за наявності порушень, пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, у межах реалізації своїх функцій. Здійснення заходів щодо поновлення порушених прав громадян або законних інтересів держави;

- забезпечення підозрюваним, обвинуваченим безоплатної правової допомоги у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

- організацію первинного обліку роботи, ведення та складання в межах компетенції статистичної звітності;

- ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань в межах компетенції;

- підготовку матеріалів щодо результатів діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури для висвітлення у засобах масової інформації та розміщення на офіційному веб-сайті Генеральної прокуратури України;

- ведення діловодства, додержання режиму секретності, збереження інформації з обмеженим доступом.

5. Основні напрями діяльності структурних підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури:

5.1. Управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді

Перший - шостий відділи управління здійснюють:

- нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;

- участь у розгляді судами клопотань детективів та прокурорів у ході досудового розслідування;

- участь у судовому розгляді кримінальних проваджень, розслідуваних детективами Національного антикорупційного бюро України, а також з інших питань кримінального судочинства чи оскарження дій або бездіяльності детективів Національного антикорупційного бюро України;

- підготовку апеляційних, касаційних скарг на судові рішення у провадженнях, у яких безпосередньо підтримано державне обвинувачення, та в інших - за дорученням керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні, що розслідується Національним антикорупційним бюро України;

- забезпечення представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України "Про прокуратуру" і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями;

- захист у суді прав і законних інтересів громадян у випадках, визначених законом, а також захист інтересів держави за наявності порушень, пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, у межах реалізації своїх функцій. Організація та вжиття заходів щодо поновлення порушених прав громадян або законних інтересів держави;

- ведення обліку роботи, своєчасне та об'єктивне внесення відомостей про результати роботи до визначених форм обліку, звітності, Єдиного реєстру досудових розслідувань;

- контроль за об'єктивним відображенням в Єдиному реєстрі досудових розслідувань відомостей щодо кримінальних правопорушень, осіб, які їх вчинили, та прийнятих під час досудового розслідування процесуальних рішень детективами Національного антикорупційного бюро України.

5.1.1. Перший відділ управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді забезпечує процесуальне керівництво та підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях, які розслідуються детективами

першого підрозділу (відділу) детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України.

5.1.2. Другий відділ управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді забезпечує процесуальне керівництво та підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях, які розслідуються детективами другого підрозділу (відділу) детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України.

5.1.3. Третій відділ управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді забезпечує процесуальне керівництво та підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях, які розслідуються детективами третього підрозділу (відділу) детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України.

5.1.4. Четвертий відділ управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді забезпечує процесуальне керівництво та підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях, які розслідуються детективами четвертого підрозділу (відділу) детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України.

5.1.5. П'ятий відділ управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді забезпечує процесуальне керівництво та підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях, які розслідуються детективами п'ятого підрозділу (відділу) детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України.

5.1.6. Шостий відділ управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді забезпечує процесуальне керівництво та підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях, які розслідуються детективами шостого підрозділу (відділу) детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України.

5.1.7. За дорученням керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, його першого заступника та заступника відділи, указані в пунктах 5.1.1 - 5.1.6, можуть здійснювати процесуальне керівництво та підтримання державного обвинувачення і в інших кримінальних провадженнях, розслідуваних детективами Національного антикорупційного бюро України, а також представництво інтересів громадян або держави в суді.

5.1.8. До початку діяльності усіх підрозділів (відділів) детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України відділи управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді Спеціалізованої антикорупційної прокуратури здійснюють процесуальне керівництво та підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях, розслідуваних детективами Національного антикорупційного бюро України, а також представництво інтересів громадян або держави в суді відповідно до доручень заступника Генерального прокурора - керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, його першого заступника та заступника.

5.2. Аналітично-статистичний відділ:

- забезпечує ведення аналітичної роботи;

- за вказівкою керівництва готує доповідні записки, інформаційні листи, узагальнену інформацію про роботу структурних підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- забезпечує приймання від інших структурних підрозділів, опрацювання та перевірку об'єктивності даних звітності, формування зведеної звітності про результати роботи прокурора і органів досудового розслідування;

- забезпечує належну організацію роботи щодо ведення первинного обліку та статистичної звітності про результати прокурорсько-слідчої діяльності;

- забезпечує комплексний аналіз статистичних даних з метою використання його результатів для підвищення якості виконання функцій прокуратури;

- вивчає питання щодо своєчасності, повноти та достовірності внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань, інших комп'ютерних програмних комплексів, а також формування звітності. Вживає заходів до оперативного усунення порушень обліково-реєстраційної дисципліни;

- забезпечує керівництво Спеціалізованої антикорупційної прокуратури інформаційно-аналітичними матеріалами про стан злочинності та наглядово-слідчої діяльності для використання в практичній діяльності;

- організовує та розробляє у взаємодії з іншими структурними підрозділами Генеральної прокуратури України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури загальні методичні рекомендації в межах компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- узагальнює результати вивчення у структурних підрозділах Спеціалізованої антикорупційної прокуратури проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, вносить пропозиції щодо удосконалення законодавства;

- вживає заходів, спрямованих на удосконалення форм і методів організації роботи, управління та контролю виконання у структурних підрозділах Спеціалізованої антикорупційної прокуратури з метою ефективного виконання покладених на них завдань і функцій;

- здійснює контроль за виконанням структурними підрозділами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури рішень нарад у Генерального прокурора України та заступника Генерального прокурора України - керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, наказів, доручень, завдань Генерального прокурора України і керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- опрацьовує та узагальнює пропозиції керівників структурних підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури до плану роботи Генеральної прокуратури України й контролює його виконання в межах компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- із залученням структурних підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури готує матеріали до нарад у Генерального прокурора України та керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, контролює виконання їх рішень;

- опрацьовує та готує за участю інших структурних підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури проекти наказів та інших організаційно-розпорядчих документів Генеральної прокуратури України з питань, що належать до компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- забезпечує проведення організаційних заходів, пов'язаних з діяльністю Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- веде облік висвітлення у засобах масової інформації результатів діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, готує інформацію для розміщення на офіційному веб-сайті Генеральної прокуратури України.

5.3. Відділ документального забезпечення:

- забезпечує опрацювання документів відповідно до вимог Інструкції з діловодства в органах прокуратури України, Регламенту Генеральної прокуратури України, організаційно-розпорядчих документів Генеральної прокуратури України з питань діловодства;

- забезпечує впровадження сучасних методів обробки документів, контроль за їх оформленням та проходженням;

- забезпечує облік, реєстрацію та відправлення документів з грифом обмеження доступу "Для службового користування";

- здійснює розробку номенклатури справ, приймання, реєстрацію, облік, зберігання, своєчасну доставку, а також попередній розгляд вхідної та вихідної кореспонденції, надання її для розгляду керівництву Спеціалізованої антикорупційної прокуратури згідно з розподілом обов'язків;

- забезпечує друкування, виготовлення та тиражування службових документів;

- організовує своєчасне доведення документів до виконавців, моніторинг строків виконання документів та завчасне інформування керівників структурних підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури про випадки затримання виконання документів;

- забезпечує дотримання встановленого порядку підготовки, оформлення та передачі справ до архіву прокуратури;

- вживає заходів до забезпечення працівників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, учасників оперативних та інших нарад, які проводяться під головуванням керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, витратними матеріалами та канцелярським приладдям.

5.4. Структурні підрозділи виконують й інші функції, що випливають з покладених на них завдань та доручень керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

6. Повноваження працівників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури

6.1. Заступник Генерального прокурора України - керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури:

- представляє Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру у відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями та іноземними органами влади;

- здійснює загальне керівництво діяльністю Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, визначає основні напрями діяльності її структурних підрозділів відповідно до завдань та функцій, визначених Конституцією України, Законом України "Про прокуратуру", організовує, спрямовує і контролює роботу підпорядкованих працівників;

- здійснює розподіл обов'язків між першим заступником та заступником керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, затверджує розподіл обов'язків між працівниками її структурних підрозділів;

- визначає після початку досудового розслідування прокурора, який здійснює повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні;

- визначає групу прокурорів, які здійснюють повноваження прокурорів в особливо складному кримінальному провадженні, а також прокурора для керівництва такою групою;

- призначає за результатами відкритого конкурсу та звільняє прокурорів з адміністративних посад, передбачених пп. 4, 5 ч. 3 ст. 39 Закону України "Про прокуратуру";

- призначає за результатами відкритого конкурсу та звільняє прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- приймає на роботу та звільняє з роботи працівників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, які не є прокурорами;

- в десятиденний строк з дня їх виникнення повідомляє Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів України про наявність вакантних або тимчасово вакантних посад у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі;

- контролює ведення та аналіз статистичних даних, організовує вивчення і узагальнення практики застосування законодавства та інформаційно-аналітичне забезпечення підлеглих прокурорів з метою підвищення якості здійснення ними своїх функцій;

- забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- у межах компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури організовує міжнародне співробітництво;

- забезпечує виконання вимог законодавства про порядок приймання, реєстрацію та розгляду в органах прокуратури заяв, повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення;

- забезпечує визначення працівників, які потребують отримання доступу до інформаційно-пошукових систем органів внутрішніх справ;

- здійснює особистий прийом громадян, організовує розгляд звернень громадян, службових та інших осіб, запитів і звернень народних депутатів України, перевірку повідомлень у засобах масової інформації з питань, що належать до компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- організовує роботу щодо забезпечення права на доступ до публічної інформації у межах компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- розглядає документи, підписує, затверджує та візує в межах компетенції службову документацію;

- погоджує письмові накази адміністративного характеру, які стосуються організації діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- проводить оперативні наради з питань діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, заслуховує звіти та пояснення підлеглих працівників;

- виконує інші повноваження, передбачені Законами України "Про прокуратуру" та "Про оперативно-розшукову діяльність", Кримінальним процесуальним кодексом України.

6.2. Перший заступник керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури:

- сприяє керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у забезпеченні належної організації її роботи;

- координує роботу структурних підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури при підготовці матеріалів, запитів, що потребують узгоджених дій її структурних підрозділів, а також з іншими структурними підрозділами центрального апарату, Національною академією прокуратури України;

- розглядає, підписує, затверджує та візує в межах компетенції службові документи;

- проводить оперативні наради з питань, що належать до його компетенції;

- здійснює особистий прийом громадян, організовує розгляд звернень громадян, службових та інших осіб, запитів і звернень народних депутатів України, перевірку повідомлень у засобах масової інформації з питань, що належать до компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- організовує роботу з оприлюднення публічної інформації, розгляду запитів на інформацію з питань, що належать до компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- контролює дотримання працівниками Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виконавської дисципліни, створення їм належних умов праці, проводить серед них профілактично-виховну роботу;

- здійснює контроль за дотриманням працівниками Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Правил внутрішнього трудового розпорядку;

- готує пропозиції до плану роботи Генеральної прокуратури України та забезпечує у межах компетенції контроль за виконанням планових заходів, організовує і контролює виконання наказів, завдань, доручень Генерального прокурора України і заступника Генерального прокурора України - керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- забезпечує ведення обліку роботи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та її структурних підрозділів;

- організовує проведення аналітичної і методичної роботи, навчально-методичних заходів, підготовку методичних рекомендацій, заходів щодо підвищення ділової та професійної кваліфікації працівників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- безпосередньо здійснює повноваження прокурора, передбачені Конституцією України, Законами України "Про прокуратуру", "Про оперативно-розшукову діяльність", Кримінальним процесуальним кодексом України;

- за дорученням керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виконує інші службові обов'язки.

6.3. Заступник керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури:

- сприяє керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у забезпеченні належної організації її роботи;

- проводить оперативні наради з питань, що належать до його компетенції;

- погоджує розподіл функціональних обов'язків між працівниками відділів управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді перед поданням для затвердження заступнику Генерального прокурора України - керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- забезпечує здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності;

- здійснює особистий прийом громадян, організовує розгляд звернень громадян, службових та інших осіб, запитів і звернень народних депутатів України, перевірку повідомлень у засобах масової інформації з питань, що належать до компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- організовує розгляд і вирішення звернень з питань здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, які розслідує Національне антикорупційне бюро України;

- організовує розгляд і вирішення скарг підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого на недотримання розумних строків детективом, прокурором під час досудового розслідування;

- здійснює розгляд і вирішення скарг на рішення, дії чи бездіяльність прокурора в порядку ст. ст. 311 - 313 Кримінального процесуального кодексу України;

- організовує дотримання режиму секретності відповідно до вимог Закону України "Про державну таємницю";

- готує пропозиції до плану роботи Генеральної прокуратури України та забезпечує у межах компетенції контроль за виконанням планових заходів, організовує і контролює виконання наказів, завдань та доручень Генерального прокурора України та керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- безпосередньо здійснює повноваження прокурора, передбачені Конституцією України, Законами України "Про прокуратуру", "Про оперативно-розшукову діяльність", Кримінальним процесуальним кодексом України;

- за дорученням керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виконує інші службові обов'язки.

6.4. Начальник управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді:

- організовує роботу управління, забезпечує контроль за виконанням його працівниками вимог законів, наказів, інших організаційно-розпорядчих документів, завдань і доручень Генерального прокурора України та керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- забезпечує взаємодію відділів управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді з іншими підрозділами під час виконання завдань і доручень керівництва Генеральної прокуратури України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- визначає основні напрями роботи відділів управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді;

- розглядає документи, що надходять до управління, підписує, затверджує та візує в межах компетенції службову документацію;

- організовує первинний облік роботи управління, ведення звітності та внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

- організовує у межах компетенції оприлюднення та надання публічної інформації згідно з вимогами Закону України "Про доступ до публічної інформації";

- проводить оперативні наради з питань діяльності управління, за потреби заслуховує звіти підлеглих працівників;

- безпосередньо здійснює повноваження прокурора, передбачені Конституцією України, Законами України "Про прокуратуру", "Про оперативно-розшукову діяльність", Кримінальним процесуальним кодексом України;

- за дорученням керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виконує інші службові обов'язки.

6.5. Начальники відділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури:

- здійснюють загальне керівництво діяльністю відділів, організовують, спрямовують і контролюють роботу підлеглих працівників;

- забезпечують належне виконання підлеглими працівниками наказів та інших організаційно-розпорядчих документів Генеральної прокуратури України;

- вносять пропозиції до плану роботи Генеральної прокуратури України, забезпечують контроль за своєчасним і якісним виконанням планових заходів;

- забезпечують підготовку матеріалів для розгляду на нарадах у Генерального прокурора України та керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, здійснюють безпосередній контроль за виконанням ухвалених рішень, а також виконанням завдань і доручень Генерального прокурора України та керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- у межах компетенції відділів беруть участь у розробці проектів організаційно-розпорядчих документів Генеральної прокуратури України;

- розглядають документи, які надходять до відділів, контролюють їх розгляд та вирішення, у межах компетенції підписують, затверджують і візують службову документацію;

- проводять наради з питань, що належать до компетенції відділів;

- організовують проведення у відділах аналітичної та методичної роботи;

- здійснюють особистий прийом, забезпечують розгляд звернень громадян, запитів та звернень народних депутатів України, представників державних, громадських організацій, а також інших осіб, скарг на дії та рішення детективів або прокурорів у кримінальних провадженнях, заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення;

- забезпечують роботу з оприлюднення публічної інформації, розгляд запитів на інформацію з питань, що належать до компетенції відділів;

- здійснюють контроль за станом первинного обліку, ведення роботи у комп'ютерних програмних комплексах, звітності у підпорядкованих відділах;

- організовують роботу з підвищення професійної кваліфікації працівників відділів;

- забезпечують додержання трудової та виконавської дисципліни працівниками відділів;

- забезпечують підготовку матеріалів для виступів у засобах масової інформації та для розміщення на офіційному веб-сайті Генеральної прокуратури України;

- організовують та контролюють стан ведення діловодства і режиму секретності у відділах;

- за дорученням керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виконують інші службові обов'язки.

6.5.1. Начальники відділів управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді у межах компетенції виконують також інші повноваження, зокрема:

- організовують здійснення підпорядкованими працівниками нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;

- вносять пропозиції керівництву щодо призначення прокурорів у конкретних кримінальних провадженнях;

- за дорученням керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури особисто вивчають кримінальні провадження;

- контролюють якість здійснення процесуального керівництва на стадії досудового розслідування та участі у судовому провадженні;

- вивчають, візують проекти постанов про скасування незаконних процесуальних рішень, висновків за результатами вивчення кримінальних проваджень, що надійшли у зв'язку з клопотаннями про

продовження процесуальних строків, доповідають про них керівництву Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- за матеріалами кримінальних проваджень, розслідуваних Національним антикорупційним бюро України, складають протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172^{-4} - 172^{-9} КУпАП (до початку діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції);

- забезпечують участь прокурора у розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172^{-4} - 172^{-9} КУпАП, за протоколами, складеними прокурорами відділів;

- в межах компетенції складають протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 185^{-4}, 185^{-8}, 185^{-11} КУпАП;

- готують рапорти про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

- забезпечують своєчасне, повне й об'єктивне внесення відомостей про результати роботи відділів до інформаційно-аналітичної системи "Облік та статистика органів прокуратури", Єдиного реєстру досудових розслідувань;

- організовують вжиття заходів для встановлення наявності підстав для представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України "Про прокуратуру" і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями; організовують підготовку проектів відповідних позовів (заяв) та забезпечують участь у їх розгляді судом;

- організовують участь прокурора у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справі, в якій Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді;

- безпосередньо здійснюють повноваження прокурора, визначені Конституцією України, Законами України "Про прокуратуру" та "Про оперативно-розшукову діяльність", Кримінальним процесуальним кодексом України;

- за погодженням із заступником керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури здійснюють розподіл функціональних обов'язків між працівниками відділів;

- за дорученням керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виконують інші службові обов'язки.

6.5.2. Начальник аналітично-статистичного відділу, окрім зазначених у пункті 6.5 повноважень, у межах компетенції також:

- організовує складання у взаємодії зі структурними підрозділами аналізу стану прокурорсько-слідчої діяльності, документів узагальнюючого та інформаційно-аналітичного характеру з питань діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- організовує підготовку зведеного статистичного звіту про результати роботи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- забезпечує взаємодію структурних підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури при здійсненні спільних заходів, а також у межах компетенції з іншими структурними підрозділами Генеральної прокуратури України та Національною академією прокуратури України;

- готує узгоджені з керівниками підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури пропозиції до плану роботи Генеральної прокуратури України;

- організовує підготовку та узагальнення наданих іншими підрозділами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури матеріалів для розгляду на нарадах у Генерального прокурора України та керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- організовує опрацювання та підготовку за участю інших підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури проектів організаційно-розпорядчих документів;

- забезпечує контроль за своєчасним виконанням підрозділами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури планових заходів, рішень нарад, завдань і доручень Генерального прокурора України та керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, розглядом звернень і запитів народних депутатів України, інформує керівництво щодо невиконаних заходів та причин порушення терміну виконання;

- організовує підготовку узагальнених матеріалів для зняття з контролю рішень нарад у Генерального прокурора України та керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, інших доручень, що виконуються кількома підрозділами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- забезпечує опрацювання у структурних підрозділах Спеціалізованої антикорупційної прокуратури проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, підготовку узагальнених пропозицій щодо вдосконалення законодавства;

- вносить пропозиції щодо покращення організації роботи відділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, посилення контролю та зміцнення виконавської дисципліни;

- за дорученням керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виконує інші службові обов'язки.

6.5.3. Начальник відділу документального забезпечення, окрім зазначених у пункті 6.5 повноважень, у межах компетенції також:

- організовує ведення документообігу у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі;

- забезпечує роботу з документами з грифом обмеження доступу "Для службового користування" у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі;

- забезпечує контроль за виконанням структурними підрозділами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури вимог Інструкції з діловодства в органах прокуратури України, Регламенту Генеральної прокуратури України, наказів Генеральної прокуратури України з питань діловодства.

6.6. Прокурори відділів:

- безпосередньо виконують завдання та доручення керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та відділу, беруть участь у виконанні покладених на відділ завдань;

- за дорученням керівництва розглядають звернення, інформаційні запити і скарги на дії та рішення детективів у кримінальних провадженнях, готують проекти відповідей та інформацій;

- вносять пропозиції щодо удосконалення роботи, ініціюють вжиття заходів, спрямованих на усунення виявлених недоліків в організації роботи, порушень виконавської дисципліни;

- беруть участь у підготовці матеріалів до нарад у Генерального прокурора України, керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, управління, відділу, вносять пропозиції до плану роботи Генеральної прокуратури України;

- готують проекти службових листів, наказів, інших документів з питань, віднесених до компетенції відділу;

- вивчають проекти законів та інших нормативно-правових актів, готують узагальнені пропозиції, беруть участь у роботі з удосконалення законодавства;

- беруть участь у здійсненні аналітичної та методичної роботи, розробці загальних методичних рекомендацій та інших документів методичного спрямування, у роботі з удосконалення законодавства;

- систематично працюють над підвищенням свого професійного рівня;

- ведуть облік проведеної роботи, накопичують і систематизують інформаційні матеріали за закріпленими напрямами діяльності.

6.6.1. Прокурори відділів управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді у межах компетенції виконують також інші повноваження, зокрема:

- здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;

- підтримують державне обвинувачення у кримінальних провадженнях, що розслідувалися Національним антикорупційним бюро України;

- подають апеляційні та касаційні скарги, заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами;

- у межах повноважень беруть участь у судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами;

- вивчають кримінальні провадження та дають у них вказівки, готують висновки;

- у встановленому порядку проводять слідчі (розшукові) дії у кримінальних провадженнях, беруть участь у їх проведенні за власною ініціативою або доручають їх проведення, надають іншу практичну та методичну допомогу детективам, що здійснюють досудове розслідування;

- у встановленому порядку приймають рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, перевіряють законність їх проведення;

- перевіряють законність закриття кримінальних проваджень, зупинення досудового розслідування та інших процесуальних рішень, додержання конституційних прав громадян під час досудового розслідування, обґрунтованість клопотань про продовження строку досудового розслідування, вживають заходів щодо усунення порушень закону;

- скасовують незаконні постанови про закриття кримінальних проваджень;

- готують проекти вмотивованих постанов про доручення здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення

іншому органу досудового розслідування, якщо під час здійснення Національним антикорупційним бюро України досудового розслідування встановлено, що таке кримінальне правопорушення не віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

- у разі виявлення безпосередньо або з іншого джерела фактів, що мають ознаки кримінального правопорушення, складають рапорт та доповідають керівництву Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, розпочинають досудове розслідування;

- беруть участь у розгляді слідчими суддями клопотань детективів Національного антикорупційного бюро України, готують апеляції на ухвали слідчих суддів у кримінальних провадженнях на стадії досудового розслідування, беруть участь у їх розгляді в судах;

- пред'являють цивільні позови у кримінальних провадженнях, що розслідуються Національним антикорупційним бюро України;

- забезпечують інформування підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, підозрюваного - про право на угоду про визнання винуватості, роз'яснюють механізм реалізації цих прав;

- за дорученням керівництва розглядають звернення громадян, звернення і запити народних депутатів України, скарги на дії та рішення детективів у кримінальних провадженнях, запити на інформацію з питань, що належать до компетенції відділу;

- беруть участь у судовому розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність прокурорів та детективів Національного антикорупційного бюро України;

- за матеріалами кримінальних проваджень, розслідуваних Національним антикорупційним бюро України, складають протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172^{-4} - 172^{-9} КУпАП (до початку діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції);

- беруть участь у розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172^{-4} - 172^{-9} КУпАП, за протоколами, складеними прокурорами відділів;

- в межах компетенції складають протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 185^{-4}, 185^{-8}, 185^{-11} КУпАП;

- вносять відомості про результати роботи до інформаційно-аналітичної системи "Облік та статистика органів прокуратури", Єдиного реєстру досудових розслідувань;

- вживають заходів для встановлення наявності підстав для представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках,

передбачених Законом України "Про прокуратуру" і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями; готують проекти відповідних позовів (заяв) та беруть участь у їх розгляді судом;

- беруть участь у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справі, в якій Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді;

- виконують інші завдання та доручення керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, управління, відділу.

6.6.2. Прокурор аналітично-статистичного відділу, окрім зазначених у пункті 6.6 повноважень, у межах компетенції також:

- забезпечує підготовку зведеного статистичного звіту про результати роботи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- вносить пропозиції щодо удосконалення контролю, зміцнення виконавської дисципліни у структурних підрозділах Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, ініціює питання про вжиття заходів, спрямованих на усунення порушень виконавської дисципліни та виявлених недоліків в організації роботи;

- вивчає стан аналітичної та методичної роботи у відділах, вживає заходів щодо підвищення її ефективності;

- веде облік проведеної роботи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- виконує інші завдання та доручення керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, відділу.

6.7. Головні спеціалісти:

- здійснюють ведення діловодства у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі згідно з вимогами Інструкції з діловодства в органах прокуратури України, Регламенту Генеральної прокуратури України, наказів Генеральної прокуратури України з питань діловодства;

- беруть участь у виконанні організаційних, програмних і технічних завдань;

- приймають вхідну та внутрішню кореспонденцію, реєструють у відповідних книгах обліку та передають керівництву Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, управління, відділів, прокурорам для розгляду і виконання;

- приймають вихідну кореспонденцію, реєструють її у книзі обліку та надсилають адресатам;

- реєструють та ведуть облік документів з грифом обмеження доступу "Для службового користування", які надійшли на розгляд до Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, управління, відділу;

- вносять до бази автоматизованої системи електронного документообігу Генеральної прокуратури України необхідні дані щодо документів, які перебувають на розгляді у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі;

- стежать за строками виконання контрольних документів, завчасно інформують начальників підрозділів про наближення строків їх виконання;

- спільно з керівництвом відділів складають номенклатуру справ;

- формують справи та наглядові провадження, оформляють і передають їх до архівного відділу управління документального забезпечення Генеральної прокуратури України;

- за дорученням керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури знайомлять з документами керівників підрозділів цієї прокуратури, працівників відділів, вручають їх під підпис для службового користування та виконання;

- друкують і тиражують службову документацію, забезпечують оперативний підбір, передачу та збереження документів, роблять відмітки щодо їх руху;

- складають зведені дані про документообіг, здійснюють облік використання робочого часу працівниками підрозділів;

- виконують інші завдання та доручення керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, управління, відділу та їх працівників з питань ведення діловодства.

7. Відповідальність працівників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури:

7.1. Заступник Генерального прокурора України - керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури відповідає за належну організацію роботи з виконання покладених на Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру завдань.

7.2. Перший заступник та заступник керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, начальник управління та начальники відділів відповідають за належне виконання підлеглими працівниками службових обов'язків.

7.3. Прокурори відділів та головні спеціалісти відповідають за належне виконання функціональних обов'язків, своєчасне та якісне виконання доручень керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, управління та відділів.

7.4. Працівники Спеціалізованої антикорупційної прокуратури несуть відповідальність за порушення Присяги прокурора, Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури, службової та трудової дисципліни, а також в інших випадках згідно з Дисциплінарним статутом прокуратури України, Законами України "Про прокуратуру", "Про державну службу", "Про запобігання корупції", законодавством про працю.

Спеціалізована антикорупційна
прокуратура Генеральної
/прокуратури України

https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0149900-16

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про Державне бюро розслідувань

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55)

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 889-VIII від 10.12.2015, ВВР, 2016, № 4, ст.43
№ 1355-VIII від 12.05.2016, ВВР, 2016, № 22, ст.453
№ 1774-VIII від 06.12.2016, ВВР, 2017, № 2, ст.25
№ 1798-VIII від 21.12.2016, ВВР, 2017, № 7-8, ст.50
№ 2475-VIII від 03.07.2018, ВВР, 2018, № 36, ст.272
№ 2720-VIII від 16.05.2019, ВВР, 2019, № 22, ст.84}

{У тексті Закону слова "Генеральний прокурор України" в усіх відмінках замінено словами "Генеральний прокурор" у відповідному відмінку згідно із Законом № 1798-VIII від 21.12.2016}

Цей Закон визначає правові основи організації та діяльності Державного бюро розслідувань.

Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Державне бюро розслідувань

1. Державне бюро розслідувань є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання,

виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції.

Стаття 2. Правові засади діяльності Державного бюро розслідувань

1. Державне бюро розслідувань у своїй діяльності керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, а також іншими нормативно-правовими актами, прийнятими на їх основі.

2. Дія Закону України "Про центральні органи виконавчої влади" та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів виконавчої влади, поширюється на Державне бюро розслідувань у частині, що не суперечить цьому Закону.

Стаття 3. Основні засади організації та діяльності Державного бюро розслідувань

1. Державне бюро розслідувань організовується і діє на засадах:

1) верховенства права, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави;

2) законності;

3) справедливості;

4) неупередженості;

5) незалежності і персональної відповідальності кожного працівника Державного бюро розслідувань;

6) відкритості та прозорості діяльності Державного бюро розслідувань для суспільства та демократичного цивільного контролю, підзвітності і підконтрольності визначеним законом державним органам. Державне бюро розслідувань діє гласно тією мірою, що не порушує права і свободи людини і громадянина, не суперечить вимогам кримінального процесуального законодавства та законодавства про державну таємницю;

7) політичної нейтральності і позапартійності. Використання Державного бюро розслідувань у партійних, групових чи особистих інтересах не допускається. Діяльність політичних партій у Державному бюро розслідувань забороняється;

8) єдиноначальності у поєднанні з колективним способом реалізації окремих повноважень Державного бюро розслідувань. Принцип єдиноначальності не заперечує принципу процесуальної самостійності слідчого органу Державного бюро розслідувань.

Стаття 4. Гарантії незалежності Державного бюро розслідувань

1. Незалежність Державного бюро розслідувань від незаконного втручання у його діяльність гарантується, зокрема, визначеними цим та іншими законами:

1) спеціальним статусом Державного бюро розслідувань, особливим порядком визначення його загальної структури, фінансування та організаційного забезпечення діяльності;

2) особливим порядком добору, призначення та звільнення Директора Державного бюро розслідувань, першого заступника Директора Державного бюро розслідувань і заступника Директора Державного бюро розслідувань, а також вичерпним, визначеним законом, переліком підстав для припинення їхніх повноважень;

3) порядком здійснення повноважень Державним бюро розслідувань та його працівниками;

4) колегіальним прийняттям найбільш важливих рішень керівництвом Державного бюро розслідувань;

5) забороною незаконного втручання у здійснення повноважень працівників Державного бюро розслідувань;

6) належною оплатою праці працівників Державного бюро розслідувань і соціальними гарантіями;

7) правовим захистом і забезпеченням особистої безпеки працівників Державного бюро розслідувань, їхніх близьких родичів.

2. Забороняється незаконне втручання державних органів, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, політичних партій, громадських об'єднань, інших фізичних або юридичних осіб у діяльність Державного бюро розслідувань.

Будь-які вказівки, пропозиції, вимоги, доручення, спрямовані до Державного бюро розслідувань та його працівників, що стосуються питань досудового розслідування в конкретних кримінальних провадженнях, є неправомірними і не підлягають виконанню. У разі отримання такої вказівки, вимоги, доручення тощо працівник Державного бюро розслідувань невідкладно інформує про це в письмовій формі Директора Державного бюро розслідувань.

Стаття 5. Завдання Державного бюро розслідувань

1. Державне бюро розслідувань вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України "Про державну службу", особами, посади яких віднесено

до першої - третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України.

Розділ II
ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Стаття 6. Повноваження Державного бюро розслідувань

1. Державне бюро розслідувань відповідно до покладених на нього завдань та у межах своєї компетенції:

1) бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, вносить відповідні пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України;

2) здійснює інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань, вживає заходів до їх усунення;

3) припиняє і розкриває злочини, розслідування яких віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань;

4) здійснює оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, на підставах та в порядку, встановлених законом;

5) здійснює розшук осіб, які переховуються від слідства та суду за злочини, розслідування яких віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань;

6) використовує гласних і негласних штатних та позаштатних працівників на підставах та в порядку, встановлених законом, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності цих відносин,

матеріально і морально заохочує осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

7) розробляє і затверджує методику розслідування окремих видів злочинів;

8) вживає заходів щодо відшкодування завданих державі збитків і шкоди, забезпечує можливості для конфіскації коштів та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення злочинів, у порядку, визначеному законодавством;

9) вживає заходів для повернення в Україну з-за кордону коштів та іншого майна, одержаних внаслідок вчинення злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

10) виключно з метою здійснення своїх повноважень має доступ як користувач до інформаційних систем органів державної влади, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України, самостійно створює інформаційні системи та веде оперативний облік в обсязі і порядку, що визначаються завданнями, покладеними на Державне бюро розслідувань, із дотриманням законодавства про захист персональних даних;

11) організовує забезпечення особистої безпеки осіб рядового і начальницького складу, державних службовців Державного бюро розслідувань та інших визначених законом осіб, а також захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від протиправних посягань;

12) забезпечує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників Державного бюро розслідувань, бере участь у формуванні державного замовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у відповідних сферах;

13) здійснює виконання запитів про надання правової допомоги, які надійшли від компетентних органів іноземних держав;

14) розробляє пропозиції до проектів міжнародних договорів України та забезпечує дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України;

15) здійснює співробітництво з поліцейськими та іншими відповідними органами іноземних держав відповідно до законів та міжнародних договорів України;

16) забезпечує відповідно до законодавства додержання режиму захищеної законом таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, а також визначеного законом порядку оприлюднення та надання доступу до публічної інформації;

17) звітує про свою діяльність у порядку, визначеному цим Законом, та інформує суспільство про результати своєї роботи;

18) здійснює інші повноваження, передбачені цим Законом.

Стаття 7. Реалізація повноважень Державного бюро розслідувань

1. Державне бюро розслідувань та його уповноважені посадові особи з метою виконання покладених на них завдань:

1) здійснюють на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові, оперативно-розшукову діяльність, слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

{Пункт 1 частини першої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

2) безоплатно одержують в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, за письмовими запитами Директора Державного бюро розслідувань, його уповноваженого заступника, директорів територіальних органів Державного бюро розслідувань або їхніх уповноважених заступників інформацію, необхідну у справах про злочини, що знаходяться у провадженні Державного бюро розслідувань, у тому числі з автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є органи державної влади або органи місцевого самоврядування, у тому числі інформацію з обмеженим доступом. Використання цієї інформації здійснюється Державним бюро розслідувань з дотриманням законодавства про захист персональних даних. Суб'єкти, яким адресовано відповідний запит, зобов'язані протягом трьох днів, а в разі неможливості - не пізніше 10-денного строку, надати відповідну інформацію або повідомити про причини, що перешкоджають її наданню;

3) вживають заходів для припинення фізичними та юридичними особами протиправних діянь, що перешкоджають здійсненню повноважень Державного бюро розслідувань, перевіряють у зв'язку з цим документи, що посвідчують особу;

4) проводять фотографування, аудіо- і відеозйомку, дактилоскопію осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину, взятих під варту;

5) використовують у невідкладних випадках, з подальшим відшкодуванням завданих збитків, транспортні засоби, що належать фізичним та юридичним особам (крім транспортних засобів дипломатичних,

консульських та інших представництв іноземних держав і організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, припинення злочину, переслідування та затримання осіб, які підозрюються у його вчиненні, доставлення до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують екстреної медичної допомоги;

6) здійснюють співпрацю з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності цих відносин, матеріально та морально заохочують осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

7) у цілях оперативно-розшукової та слідчої діяльності створюють інформаційні системи та ведуть оперативний облік в обсязі і порядку, передбачених законодавством;

8) у випадках, передбачених цим Законом, на підставі та в порядку, визначених Законом України "Про Національну поліцію", зберігають, носять та застосовують вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовують заходи фізичного впливу;

9) скликають наради, проводять конференції та семінари, інші наукові та науково-практичні заходи;

10) вживають заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, що можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у злочинах, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, провадять діяльність із зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт.

2. На працівників Державного бюро розслідувань, які здійснюють покладені на них обов'язки у складі слідчих чи оперативних підрозділів, поширюються також права та обов'язки, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність".

Стаття 8. Особливості одержання заяв і повідомлень про злочини, віднесені до підслідності Державного бюро розслідувань

1. Для одержання заяв і повідомлень про злочини, віднесені до підслідності Державного бюро розслідувань, створюється спеціальна телефонна лінія, а також забезпечується можливість подання таких заяв і повідомлень, у тому числі без зазначення прізвища, імені, по батькові (найменування) потерпілого або заявника, через офіційний веб-сайт Державного бюро розслідувань та засобами електронного зв'язку.

Усі отримані із заяв і повідомлень, а також виявлені з інших джерел відомості про обставини, що можуть свідчити про вчинення злочину, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

2. Заяви чи повідомлення про злочини, в яких не зазначені прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника, розглядаються за умови, що відповідна інформація стосується конкретної особи або містить фактичні дані про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, які можуть бути перевірені.

3. Інші органи державної влади, отримавши інформацію про злочин, віднесений до підслідності Державного бюро розслідувань, зобов'язані невідкладно внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та негайно повідомити про це начальника (керівника) територіального управління Державного бюро розслідувань.

Стаття 9. Структура і чисельність Державного бюро розслідувань

1. Систему Державного бюро розслідувань складають центральний апарат, територіальні органи, спеціальні підрозділи, навчальні заклади та науково-дослідні установи. У складі Державного бюро розслідувань діють слідчі, оперативні та інші підрозділи. Організаційну структуру Державного бюро розслідувань затверджує Директор Державного бюро розслідувань за погодженням із Кабінетом Міністрів України.

2. Гранична чисельність центрального апарату та територіальних управлінь Державного бюро розслідувань становить 1 тисяча 500 осіб.

3. Державне бюро розслідувань є юридичною особою публічного права та здійснює свої повноваження безпосередньо і через територіальні органи.

4. Для забезпечення виконання завдань Державного бюро розслідувань утворюються такі його територіальні управління:

1) територіальне управління, розташоване у місті Львові, що поширює свою діяльність на Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську області;

2) територіальне управління, розташоване у місті Хмельницькому, що поширює свою діяльність на Вінницьку, Житомирську, Рівненську, Хмельницьку, Чернівецьку області;

3) територіальне управління, розташоване у місті Миколаєві, що поширює свою діяльність на Кіровоградську, Миколаївську, Одеську області;

4) територіальне управління, розташоване у місті Мелітополі, що поширює свою діяльність на Автономну Республіку Крим, Запорізьку, Херсонську області, місто Севастополь;

5) територіальне управління, розташоване у місті Полтаві, що поширює свою діяльність на Дніпропетровську, Полтавську, Сумську, Харківську області;

6) територіальне управління, розташоване у місті Краматорську, що поширює свою діяльність на Донецьку і Луганську області;

7) територіальне управління, розташоване у місті Києві, що поширює свою діяльність на місто Київ, Київську, Черкаську та Чернігівську області.

5. Територіальні органи Державного бюро розслідувань є юридичними особами публічного права, мають самостійний баланс, рахунки в органах Державної казначейської служби України, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

{Частина п'ята статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

6. Територіальні органи Державного бюро розслідувань діють на підставі положень, що затверджуються Директором Державного бюро розслідувань в порядку, передбаченому частиною другою статті 12 цього Закону.

Стаття 10. Директор Державного бюро розслідувань та його заступники

1. Керівництво діяльністю Державного бюро розслідувань здійснює його Директор, який частину своїх повноважень реалізує спільно із першим заступником Директора Державного бюро розслідувань і заступником Директора Державного бюро розслідувань відповідно до частини другої статті 12 цього Закону.

2. Директором Державного бюро розслідувань, першим заступником Директора Державного бюро розслідувань і заступником Директора Державного бюро розслідувань може бути громадянин України, не молодший 35 років, який:

1) має вищу юридичну освіту;

2) має стаж роботи в галузі права не менше десяти років (після здобуття вищої юридичної освіти);

3) має досвід роботи на керівних посадах не менше п’яти років;

4) володіє державною мовою;

5) не є членом жодної політичної партії;

6) не є і не був членом організації, забороненої законом або судом;

7) має високі моральні якості та бездоганну репутацію;

8) за станом здоров'я спроможний виконувати відповідні службові обов'язки.

Не може бути призначена на посади Директора Державного бюро розслідувань, першого заступника Директора Державного бюро розслідувань і заступника Директора Державного бюро розслідувань особа, яка підпадає під обмеження, встановлені статтею 15 цього Закону.

Не може бути призначена на посаду Директора Державного бюро розслідувань, першого заступника Директора Державного бюро розслідувань і заступника Директора Державного бюро розслідувань особа, яка має заборгованість зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання.

{Частину другу статті 10 доповнено абзацом одинадцятим згідно із Законом № 2475-VIII від 03.07.2018}

3. Директор Державного бюро розслідувань, перший заступник Директора Державного бюро розслідувань і заступник Директора Державного бюро розслідувань призначаються строком на п'ять років. Одна і та сама особа не може обіймати ці посади більше двох строків підряд.

4. Повноваження Директора Державного бюро розслідувань, першого заступника Директора Державного бюро розслідувань і заступника Директора Державного бюро розслідувань припиняються у зв'язку із закінченням строку повноважень або у разі:

1) подання письмової заяви про припинення повноважень за власним бажанням;

2) призначення чи обрання на іншу посаду за його згодою;

3) досягнення 65 років;

4) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я відповідно до висновку медичної комісії, що утворюється за рішенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;

5) набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним або про обмеження його цивільної дієздатності, про визнання його безвісно відсутнім чи про оголошення його померлим;

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього у зв'язку із вчиненням злочину чи кримінального проступку

(крім необережного кримінального проступку) або притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією;

7) припинення ним громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України;

8) смерті;

9) встановлення за результатами перевірки його декларації уповноваженою особою недостовірних відомостей щодо майнового стану та доходів;

10) набуття громадянства іншої держави;

11) наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання.

{Частину четверту статті 10 доповнено пунктом 11 згідно із Законом № 2475-VIII від 03.07.2018}

Стаття 11. Порядок призначення Директора Державного бюро розслідувань та його заступників

1. Директор Державного бюро розслідувань призначається на посаду Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України відповідно до подання комісії з проведення конкурсу (далі - Конкурсна комісія) на зайняття посади Директора Державного бюро розслідувань; перший заступник Директора Державного бюро розслідувань та заступник Директора Державного бюро розслідувань призначаються на посаду та звільняються з посади Директором Державного бюро розслідувань за поданням Конкурсної комісії в порядку, передбаченому частинами другою - одинадцятою статті 11 цього Закону.

2. Організацію та проведення конкурсу здійснює Конкурсна комісія відповідно до цього Закону.

{Положення частини другої статті 11 набирають чинності з 01.01.2016 - див. пункт 1розділу VI цього Закону}

3. До складу Конкурсної комісії входять:

1) три особи, визначені Президентом України;

2) три особи, визначені Верховною Радою України за поданням комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого належать організація та діяльність органів досудового розслідування;

3) три особи, визначені Кабінетом Міністрів України.

Членами Конкурсної комісії можуть бути особи, які мають бездоганну ділову репутацію, вищу юридичну освіту, високі професійні і

моральні якості, суспільний авторитет. Не може бути членом Конкурсної комісії особа, якщо вона:

1) за рішенням суду визнана недієздатною або обмежена у цивільній дієздатності;

2) має судимість за вчинення злочину, не погашену або не зняту в установленому законом порядку (крім реабілітованої особи), або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення, або яка притягалася судом до відповідальності за вчинення умисного злочину;

3) відповідно до вироку суду, що набрав законної сили, позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати певні посади.

Конкурсна комісія вважається повноважною у разі затвердження в її складі не менше шести осіб.

{Положення частини третьої статті 11 набирають чинності з 01.01.2016 - див. пункт 1розділу VI цього Закону}

4. Рішення Конкурсної комісії вважається прийнятим, якщо за нього на засіданні Конкурсної комісії проголосували не менше п'яти членів Конкурсної комісії.

5. Голова та секретар Конкурсної комісії обираються з числа членів Конкурсної комісії.

6. Засідання Конкурсної комісії відкриті для представників засобів масової інформації і журналістів, забезпечуються відео- та аудіофіксація і трансляція в режимі реального часу засідань Конкурсної комісії на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України.

Інформація про час та місце проведення засідання Конкурсної комісії оприлюднюється на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України не пізніше ніж за 24 години до його початку.

7. Роботу Конкурсної комісії забезпечує Секретаріат Кабінету Міністрів України.

8. Конкурсна комісія:

1) визначає регламент своєї роботи;

2) розміщує оголошення про умови та строки проведення конкурсу;

3) розглядає документи, подані особами для участі в конкурсі;

4) відбирає із загального числа кандидатів осіб, з якими проводить на своєму засіданні співбесіду, та осіб, щодо яких проводиться спеціальна перевірка, передбачена Законом України"Про запобігання корупції", і перевірка, передбачена Законом України "Про очищення влади";

5) відбирає шляхом відкритого голосування з числа кандидатів, які пройшли співбесіду, одного кандидата, що відповідає вимогам до Директора Державного бюро розслідувань та, згідно з обґрунтованим рішенням Конкурсної комісії, має найкращі професійний досвід, знання і якості для виконання службових обов'язків на цій посаді; відбирає шляхом відкритого голосування з числа кандидатів, які пройшли співбесіду, двох кандидатів, що відповідають вимогам до першого заступника і заступника Директора Державного бюро розслідувань, мають найкращі професійний досвід, знання і якості для виконання службових обов'язків на цих посадах;

6) оприлюднює інформацію про кандидатів, які подали заяву на участь у конкурсі, а також інформацію про трьох кандидатів, відібраних для проходження співбесіди в Конкурсній комісії, про кандидатів, відібраних Конкурсною комісією для призначення на посади Директора Державного бюро розслідувань, першого заступника і заступника Директора Державного бюро розслідувань;

7) проводить повторний конкурс у разі відхилення всіх кандидатів у зв'язку з їх невідповідністю встановленим вимогам або непроходженням спеціальної перевірки, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", чи перевірки, передбаченої Законом України "Про очищення влади".

9. Рішення Конкурсної комісії можуть бути оскаржені до суду лише з питань додержання встановленого цим Законом порядку організації та проведення конкурсу на зайняття посади Директора Державного бюро розслідувань.

10. Не пізніше ніж за два місяці до завершення строку повноважень Директора Державного бюро розслідувань, першого заступника Директора Державного бюро розслідувань і заступника Директора Державного бюро розслідувань або упродовж 14 днів з дня дострокового припинення повноважень однієї з цих посадових осіб у порядку, встановленому цим Законом, формується Конкурсна комісія.

Конкурсна комісія розміщує оголошення про умови та строки проведення конкурсу на зайняття посади Директора Державного бюро розслідувань в загальнонаціональних друкованих засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України.

11. Особа, яка претендує на участь у конкурсі, подає у зазначений в оголошенні строк такі документи:

1) заяву про участь у конкурсі з наданням згоди на проведення спеціальної перевірки відповідно до Закону України "Про запобігання

корупції" та на обробку персональних даних відповідно до Закону України "Про захист персональних даних";

2) автобіографію, що містить прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), число, місяць, рік і місце народження, громадянство, відомості про освіту, трудову діяльність, посаду (заняття), місце роботи, громадську роботу (у тому числі на виборних посадах), членство в політичних партіях, у тому числі в минулому, наявність трудових або будь-яких інших договірних відносин з політичною партією упродовж року, що передує поданню заяви (незалежно від тривалості), контактний номер телефону та адресу електронної пошти, а також відомості про наявність чи відсутність судимості;

3) декларацію за рік, що передує року, в якому оприлюднено оголошення про конкурс, в порядку, встановленому законом;

3^{-1}) заяву про відсутність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;

{Частину одинадцяту статті 11 доповнено пунктом 3^{-1} згідно із Законом № 2475-VIII від 03.07.2018}

4) інші документи, передбачені законами України "Про державну службу" і "Про запобігання корупції".

Відомості з поданих відповідно до цієї частини документів підлягають оприлюдненню упродовж трьох робочих днів після закінчення строку подання заяв на конкурс на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України, крім відомостей, які відповідно до Закону України "Про запобігання корупції" віднесені до інформації з обмеженим доступом, та відомостей про контактний номер телефону і адресу електронної пошти кандидата.

Стаття 12. Повноваження Директора Державного бюро розслідувань

1. Директор Державного бюро розслідувань:

1) несе відповідальність за діяльність Державного бюро розслідувань, зокрема законність здійснюваних Державним бюро розслідувань оперативно-розшукових заходів, досудового розслідування, додержання прав і свобод людини і громадянина;

2) організовує роботу Державного бюро розслідувань, визначає обов'язки першого заступника і заступників Директора Державного бюро розслідувань;

3) координує і контролює діяльність центрального апарату та територіальних органів Державного бюро розслідувань;

4) затверджує структуру та штатну чисельність центрального апарату та територіальних органів Державного бюро розслідувань;

5) визначає відповідно до законодавства в межах граничної чисельності переліки посад у центральному апараті та територіальних органах Державного бюро розслідувань, що підлягають заміщенню особами рядового та начальницького складу, граничних спеціальних звань за цими посадами;

6) вносить на розгляд Президента України подання про відзначення державними нагородами України осіб рядового та начальницького складу, державних службовців та інших працівників Державного бюро розслідувань, а також осіб, які сприяють у виконанні покладених на нього завдань;

7) затверджує Положення про відомчі нагороди (медалі, нагрудні знаки, почесні грамоти тощо) для нагородження осіб рядового та начальницького складу, державних службовців та інших працівників Державного бюро розслідувань, а також осіб, які сприяють у виконанні покладених на нього завдань;

8) видає у межах повноважень накази і розпорядження, дає доручення, які є обов'язковими для виконання працівниками Державного бюро розслідувань;

9) призначає на посади та звільняє з посад працівників центрального апарату Державного бюро розслідувань, директорів та заступників директорів територіальних органів Державного бюро розслідувань;

10) приймає рішення про розподіл бюджетних коштів, головним розпорядником яких є Державне бюро розслідувань, та затверджує звіт про виконання цих рішень;

11) затверджує перспективні, поточні та оперативні плани роботи Державного бюро розслідувань;

12) встановлює порядок реєстрації, оброблення, зберігання та знищення відповідно до законодавства отриманої Державним бюро розслідувань інформації; вживає заходів із запобігання несанкціонованому доступу до інформації з обмеженим доступом, а також забезпечує додержання законодавства про доступ до публічної інформації, розпорядником якої є Державне бюро розслідувань;

13) вирішує питання про заохочення працівників Державного бюро розслідувань;

14) присвоює у встановленому законодавством порядку ранги державних службовців працівникам Державного бюро розслідувань та спеціальні звання особам рядового і начальницького складу;

15) вносить на розгляд Президенту України подання про присвоєння спеціальних звань вищого начальницького складу Державного бюро розслідувань;

16) представляє Державне бюро розслідувань у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, а також органами іноземних держав, міжнародними організаціями тощо;

17) має право бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, її комітетів, тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій, а також брати участь з правом дорадчого голосу у засіданнях Кабінету Міністрів України;

18) забезпечує відкритість та прозорість діяльності Державного бюро розслідувань відповідно до цього Закону, звітує про діяльність Державного бюро розслідувань в порядку, визначеному цим Законом;

19) надає дозвіл на використання коштів фонду спеціальних оперативно-розшукових та слідчих дій Державного бюро розслідувань;

20) здійснює інші повноваження, передбачені цим та іншими законами, у тому числі має право в межах своєї компетенції особисто реалізовувати повноваження Державного бюро розслідувань, визначені цим Законом.

2. Повноваження з питань, передбачених пунктами 2, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 19 частини першої цієї статті, Директор Державного бюро розслідувань реалізовує за погодженням із першим заступником та заступником Директора Державного бюро розслідувань, а рішення з питань діяльності територіальних органів, передбачених пунктами 4 і 5 частини першої цієї статті, також за поданням директорів територіальних органів Державного бюро розслідувань.

3. Після призначення на посаду Директор Державного бюро розслідувань зобов'язаний не пізніше 30 днів з дня призначення на посаду підготувати стратегічну (на п'ять років) програму діяльності Державного бюро розслідувань.

Програма діяльності Державного бюро розслідувань повинна містити, серед іншого:

1) завдання, які необхідно виконати;

2) обсяг і послідовність реалізації завдань Державного бюро розслідувань;

3) заходи співпраці з громадськістю;

4) пріоритети роботи;

5) критерії виконання/невиконання визначених завдань і пріоритетів.

Щорічно Директор Державного бюро розслідувань готує звіт про діяльність Державного бюро розслідувань. Звіт повинен містити результати, строки і стан виконання програми діяльності Державного бюро розслідувань, іншу інформацію, передбачену статтею 23 цього Закону.

Після затвердження програми і звіту вони розміщуються на офіційному веб-порталі Державного бюро розслідувань.

4. У разі звільнення Директора Державного бюро розслідувань з посади, його смерті або відсутності відомостей про місце його перебування повноваження Директора Державного бюро розслідувань протягом 60 днів виконує його перший заступник, а в подальшому - заступник і знову перший заступник з ротацією кожні 60 днів до того часу, доки не буде призначено нового Директора Державного бюро розслідувань у порядку, передбаченому цим Законом. Строк виконання повноважень розпочинається відповідно з дня, наступного за днем звільнення Директора Державного бюро розслідувань, або з дня, наступного за днем його смерті, або з дня, наступного за останнім днем, коли місце перебування Директора Державного бюро розслідувань було відомо.

Стаття 13. Директори територіальних органів і керівники підрозділів центрального апарату Державного бюро розслідувань та їхні заступники

1. Директори територіальних органів, керівники підрозділів центрального апарату Державного бюро розслідувань призначаються на посаду та звільняються з посади Директором Державного бюро розслідувань за поданням Конкурсної комісії в порядку, передбаченому частинами другою - одинадцятою статті 11 цього Закону.

Директором територіального органу Державного бюро розслідувань може бути громадянин України, який:

має вищу юридичну освіту;

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

має стаж роботи в галузі права не менше семи років (після здобуття вищої освіти);

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

має досвід роботи на керівних посадах не менше трьох років;

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

вільно володіє державною мовою.

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

Керівником підрозділу центрального апарату Державного бюро розслідувань може бути громадянин України, який:

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

має вищу освіту відповідно до напряму діяльності підрозділу;

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

має стаж роботи у відповідній сфері не менше семи років;

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

має досвід роботи на керівних посадах не менше трьох років;

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

вільно володіє державною мовою.

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

Не може бути призначена на посади директора територіального органу, керівника підрозділу центрального апарату Державного бюро розслідувань особа, яка підпадає під обмеження, встановлені статтею 15 цього Закону.

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

2. Після призначення на посаду директор територіального органу Державного бюро розслідувань зобов'язаний не пізніше 30 днів з дня призначення на посаду підготувати річну програму діяльності територіального органу Державного бюро розслідувань.

Програма діяльності територіального органу Державного бюро розслідувань повинна містити, серед іншого:

1) завдання, які необхідно виконати;

2) обсяг і послідовність реалізації завдань територіального органу Державного бюро розслідувань;

3) заходи співпраці з громадськістю;

4) пріоритети роботи;

5) критерії виконання/невиконання визначених завдань і пріоритетів.

Наступна річна програма приймається не пізніше 30 днів до дня завершення дії попередньої річної програми.

Одночасно із річною програмою діяльності територіального органу Державного бюро розслідувань його директор готує звіт про діяльність територіального органу Державного бюро розслідувань. Звіт повинен містити результати, строки і стан виконання програми діяльності Державного бюро розслідувань, іншу інформацію, передбачену статтею 23 цього Закону.

Відповідні програми і звіти директор територіального органу Державного бюро розслідувань вносить на затвердження Директора Державного бюро розслідувань. Директор Державного бюро розслідувань затверджує стратегічну програму разом з річною програмою.

Після затвердження програми і звіти розміщуються на офіційному веб-порталі територіального органу Державного бюро розслідувань.

3. Директор територіального органу Державного бюро розслідувань:

1) організовує роботу відповідного територіального органу щодо виконання повноважень Державного бюро розслідувань, наказів і розпоряджень Директора Державного бюро розслідувань;

2) призначає на посади та звільняє з посад працівників відповідного територіального органу, крім тих, які призначаються Директором Державного бюро розслідувань відповідно до статті 12 цього Закону;

{Пункт 2 частини третьої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

3) вносить Директору Державного бюро розслідувань подання про присвоєння у встановленому законодавством порядку спеціальних звань особам рядового і начальницького складу та рангів державних службовців працівникам відповідного територіального органу;

4) вносить Директору Державного бюро розслідувань пропозиції щодо структури та штатної чисельності відповідного територіального органу;

5) видає у межах своїх повноважень накази і розпорядження;

6) здійснює інші повноваження, передбачені цим та іншими законами, у тому числі має право в межах своєї компетенції особисто реалізовувати повноваження Державного бюро розслідувань, визначені цим Законом.

4. Керівник підрозділу центрального апарату Державного бюро розслідувань:

1) організовує роботу відповідного територіального органу, підрозділу центрального апарату щодо виконання повноважень Державного

бюро розслідувань, наказів і розпоряджень Директора Державного бюро розслідувань;

2) вносить Директору Державного бюро розслідувань пропозиції щодо штатного розпису підрозділу (органу), а також проект положення про відповідний підрозділ для його затвердження;

3) здійснює контроль за збереженням державної таємниці в підрозділі (органі), вживає заходів для запобігання несанкціонованому доступу до іншої інформації з обмеженим доступом;

4) вносить Директору Державного бюро розслідувань подання про заохочення підлеглих, про присвоєння їм спеціальних звань або рангів державних службовців чи присвоює ранги підлеглим державним службовцям відповідно до закону;

5) вносить Директору Державного бюро розслідувань пропозиції про представлення підлеглих службовців до відзначення державними нагородами України, а осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, до заохочення;

6) несе відповідальність за роботу підрозділу (органу), зокрема за законність здійснюваних оперативно-розшукових заходів і досудового слідства, додержання прав і свобод людини та громадянина;

7) здійснює інші повноваження, передбачені цим та іншими законами, у тому числі має право в межах своєї компетенції особисто реалізовувати повноваження Державного бюро розслідувань, визначені цим Законом.

5. У разі відсутності керівника підрозділу центрального апарату (директора територіального органу) Державного бюро розслідувань або тимчасової неможливості здійснення ним своїх повноважень його обов'язки виконує заступник, а за наявності двох заступників - найстарший за віком заступник.

У разі відсутності заступника обов'язки керівника підрозділу центрального апарату (директора територіального органу) Державного бюро розслідувань виконує найстарший за віком керівник підрозділу (органу), що входить до складу цього підрозділу (органу), а за відсутності у структурі підрозділу (органу) інших підрозділів - найстарший за віком службовець підрозділу (органу).

Стаття 14. Працівники Державного бюро розслідувань

1. До працівників Державного бюро розслідувань належать особи рядового і начальницького складу, державні службовці, працівники, які уклали трудовий договір із Державним бюро розслідувань.

2. Служба в Державному бюро розслідувань є державною службою особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України. Час проходження служби в Державному бюро розслідувань зараховується до страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби відповідно до закону.

3. На службу до Державного бюро розслідувань приймаються на конкурсній основі в добровільному порядку (за контрактом) громадяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Кваліфікаційні вимоги та критерії професійної придатності для зайняття посад у цих підрозділах затверджуються Директором Державного бюро розслідувань. Призначення на посади у Державному бюро розслідувань, крім посад, визначених у частині першій статті 10, частині першій статті 13 та частині першій статті 24 цього Закону, здійснюється за результатами відкритого конкурсу, що проводиться конкурсною комісією з проведення конкурсу на зайняття посад працівників Державного бюро розслідувань, положення про яку затверджує Директор Державного бюро розслідувань. Конкурс проводиться у порядку, затвердженому Директором Державного бюро розслідувань на основі Типового порядку проведення відкритого конкурсу, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

{Частина третя статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

4. Порядок присвоєння спеціальних звань начальницького складу Державного бюро розслідувань та їх співвідношення з іншими спеціальними, а також військовими званнями і рангами державних службовців затверджується Кабінетом Міністрів України.

5. Трудові відносини працівників Державного бюро розслідувань регулюються законодавством про працю, державну службу та укладеними трудовими договорами (контрактами). На державних службовців Державного бюро розслідувань поширюється дія Закону України "Про державну службу". Посади державних службовців Державного бюро розслідувань відносяться до відповідних категорій посад державної служби в порядку, встановленому законодавством.

6. Працівники Державного бюро розслідувань регулярно, але не рідше одного разу на два роки, проходять обов'язкове підвищення кваліфікації.

Працівники Державного бюро розслідувань, до повноважень яких входять виявлення, розкриття і розслідування злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, проходять перепідготовку або підвищення кваліфікації за спеціальними програмами, у тому числі за кордоном.

Стаття 14^{-1}. Присяга осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань

1. Особи, які вперше призначаються на посади рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань та у відповідних випадках пройшли встановлений строк стажування, складають присягу такого змісту:

"Я, (прізвище, ім'я та по батькові), вступаючи на службу до Державного бюро розслідувань, усвідомлюючи свою високу відповідальність, клянуся завжди залишатися відданим Українському народові, неухильно додержуватися Конституції та законів України, поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини і громадянина, честь держави, бути чесним, сумлінним і дисциплінованим, зберігати державну та іншу охоронювану законом таємницю".

2. Особа рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань підписує текст присяги, що зберігається в її особовій справі. Порядок складення присяги встановлює Директор Державного бюро розслідувань.

{Закон доповнено статтею 14^{-1} згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

Стаття 14^{-2}. Спеціальні звання осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань

1. Установлюються такі спеціальні звання осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань:

1) спеціальне звання рядового складу - рядовий Державного бюро розслідувань;

2) спеціальні звання молодшого начальницького складу:
капрал Державного бюро розслідувань;
сержант Державного бюро розслідувань;
старший сержант Державного бюро розслідувань;

3) спеціальні звання середнього начальницького складу:
молодший лейтенант Державного бюро розслідувань;
лейтенант Державного бюро розслідувань;
старший лейтенант Державного бюро розслідувань;
капітан Державного бюро розслідувань;

4) спеціальні звання старшого начальницького складу:

майор Державного бюро розслідувань;

підполковник Державного бюро розслідувань;

полковник Державного бюро розслідувань;

5) спеціальне звання вищого начальницького складу - генерал-майор Державного бюро розслідувань.

2. Присвоєння і позбавлення спеціальних звань, а також пониження і поновлення у спеціальному званні здійснюються в установленому порядку.

{Закон доповнено статтею 14[-2] згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

Стаття 15. Обмеження щодо працівників Державного бюро розслідувань

1. Особа не може бути призначена на посаду в Державному бюро розслідувань, якщо вона:

1) за рішенням суду визнана недієздатною або обмежена у цивільній дієздатності;

2) має судимість за вчинення злочину, не погашену або не зняту в установленому законом порядку (крім реабілітованої особи), або протягом останнього року притягувалася до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією;

3) у разі призначення матиме у прямому підпорядкуванні близьких їй осіб або буде прямо підпорядкована у зв'язку з виконанням повноважень близьким їй особам;

4) не пройшла спеціальну перевірку.

2. Працівники Державного бюро розслідувань не мають права:

1) бути членами і брати участь у створенні чи діяльності політичних партій;

2) бути повіреними третіх осіб у справах Державного бюро розслідувань;

3) використовувати Державне бюро розслідувань, його працівників та майно у партійних, групових чи особистих інтересах.

На працівників Державного бюро розслідувань поширюються інші обмеження та вимоги, встановлені Законом України "Про запобігання корупції".

При призначенні на посаду у Державне бюро розслідувань особа повідомляється про можливість проведення щодо неї перевірки на доброчесність та моніторингу способу життя.

3. У разі виникнення у працівника Державного бюро розслідувань конфлікту інтересів під час виконання службових повноважень він повинен негайно повідомити про це свого безпосереднього керівника. Такий керівник зобов'язаний вжити всіх необхідних заходів, спрямованих на запобігання чи усунення конфлікту інтересів, шляхом доручення виконання відповідного службового завдання іншому працівнику Державного бюро розслідувань, особистого виконання цього завдання чи в інший спосіб, передбачений законодавством.

Примітка. Терміни "близькі особи" та "конфлікт інтересів" у цій статті вживаються у значеннях, наведених у Законі України "Про запобігання корупції".

Стаття 16. Стажування працівників Державного бюро розслідувань

1. Особи, які не мають досвіду практичної роботи за спеціальністю, проходять обов'язкове стажування в Державному бюро розслідувань строком від шести місяців до одного року. Порядок стажування визначається Директором Державного бюро розслідувань.

2. Особа може бути звільнена з посади у Державному бюро розслідувань за підсумками стажування, якщо вона не відповідає вимогам до працівників Державного бюро розслідувань, визначеним у частині третій статті 14, частині першій статті 15 цього Закону.

Стаття 17. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення Державного бюро розслідувань

1. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення Державного бюро розслідувань здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Фінансування Державного бюро розслідувань за рахунок будь-яких інших джерел забороняється, крім випадків, передбачених міжнародними договорами України або проектами міжнародної технічної допомоги, зареєстрованими в установленому порядку.

2. Забезпечення Державного бюро розслідувань необхідними матеріальними засобами, технікою, обладнанням, іншим майном для службової діяльності здійснюється Кабінетом Міністрів України.

3. Гарантується повне і своєчасне фінансування Державного бюро розслідувань в обсязі, достатньому для його належної діяльності.

4. У кошторисі Державного бюро розслідувань передбачається створення фонду для проведення оперативно-розшукових (негласних слідчих) дій.

{Текст статті 17 в редакції Закону № 2720-VIII від 16.05.2019}

Розділ III
СОЦІАЛЬНИЙ, ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Стаття 18. Правовий захист працівників Державного бюро розслідувань

1. Працівники Державного бюро розслідувань під час виконання покладених на них обов'язків є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом. Ніхто, за винятком уповноважених посадових осіб державних органів у передбачених законами випадках, не має права втручатися в їхню законну діяльність.

В інтересах забезпечення особистої безпеки працівників Державного бюро розслідувань та членів їхніх сімей не допускається розголошення в засобах масової інформації відомостей про місце проживання цих осіб. Відомості про проходження служби працівниками Державного бюро розслідувань надаються з дозволу Директора Державного бюро розслідувань або його заступника.

У разі затримання працівника Державного бюро розслідувань або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою його тримають в установах для попереднього ув'язнення окремо від інших осіб.

2. Для забезпечення безпеки працівників Державного бюро розслідувань, їх захисту від протиправних посягань, пов'язаних з виконанням ними службових обов'язків, у складі Державного бюро розслідувань діє спеціальний підрозділ фізичного захисту, працівникам якого надається право зберігати, носити та застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовувати заходи фізичного впливу на підставах і в порядку, передбачених Законом України "Про Національну поліцію".

3. Під захистом держави перебувають особи, які добровільно, у тому числі на договірних засадах, надають допомогу Державному бюро розслідувань у виконанні покладених на нього завдань. Незаконне розголошення відомостей про таких осіб, а також інші правопорушення щодо цих осіб та їхніх близьких осіб, вчинені у зв'язку з відносинами з Державним бюро розслідувань, тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом.

4. Працівник Державного бюро розслідувань, який відповідно до цього Закону повідомив про протиправні дії чи бездіяльність іншого працівника Державного бюро розслідувань, не може бути звільнений

з посади або бути змушений до звільнення, притягнутий до відповідальності чи іншим чином переслідуватися за таке повідомлення, крім випадку притягнення до відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину. Посадовим особам Державного бюро розслідувань забороняється розголошувати відомості про працівників Державного бюро розслідувань, які повідомили про протиправні дії чи бездіяльність іншого працівника Державного бюро розслідувань.

Стаття 19. Соціальний захист та пенсійне забезпечення працівників Державного бюро розслідувань

1. Держава забезпечує соціальний захист працівників Державного бюро розслідувань відповідно до Конституції України, цього Закону та інших актів законодавства.

2. Особи рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань користуються соціальними гарантіями відповідно до Закону України "Про Національну поліцію" та інших законів України з урахуванням положень, встановлених цим Законом.

3. Пенсійне забезпечення осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань здійснюється в порядку та на умовах, передбачених Законом України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб".

4. Пенсійне забезпечення працівників Державного бюро розслідувань, які є державними службовцями, здійснюється в порядку та на умовах, передбачених Законом України "Про державну службу". Пенсійне забезпечення інших працівників Державного бюро розслідувань здійснюється на підставах та в порядку, встановлених законодавством.

Стаття 20. Грошове забезпечення та оплата праці працівників Державного бюро розслідувань

1. Умови грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу та оплата праці державних службовців Державного бюро розслідувань повинні забезпечувати достатні матеріальні умови для належного виконання ними службових обов’язків з урахуванням специфіки, інтенсивності та особливого характеру роботи, забезпечувати добір до Державного бюро розслідувань висококваліфікованих кадрів, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності, компенсувати фізичні та інтелектуальні затрати працівників.

2. На осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань поширюються умови грошового забезпечення, передбачені для працівників Національної поліції, з урахуванням особливостей, визначених цим Законом. Умови оплати праці працівників Державного бюро розслідувань, які є державними службовцями, визначаються законодавством про державну службу з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

Умови оплати праці осіб, які працюють у Державному бюро розслідувань за трудовими договорами, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

3. Заробітна плата працівників Державного бюро розслідувань складається з:

1) посадового окладу;

2) доплати за вислугу років;

3) доплати за роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці;

4) доплати за спеціальне звання або ранг державного службовця;

5) доплати за науковий ступінь.

Розмір премії не може перевищувати 30 відсотків посадового окладу працівника Державного бюро розслідувань.

{Частина третя статті 20 в редакції Закону № 2720-VIII від 16.05.2019}

4. Установлюються такі посадові оклади працівників Державного бюро розслідувань відповідно до розміру прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року:

{Абзац перший частини четвертої статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1774-VIII від 06.12.2016}

1) Директор Державного бюро розслідувань - 30;

2) перший заступник, заступник Директора Державного бюро розслідувань - 28;

3) керівник територіального управління, керівник управління центрального апарату Державного бюро розслідувань - 26;

4) начальник відділу центрального апарату Державного бюро розслідувань - 24;

5) начальник відділу територіального управління Державного бюро розслідувань - 22;

6) слідчий, оперуповноважений органу Державного бюро розслідувань - 20;

{Пункт 6 частини четвертої статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

7) інші працівники Державного бюро розслідувань - сума, що дорівнює трьом розмірам посадового окладу, встановленого Кабінетом Міністрів України для працівників, які займають відповідні посади в центральних органах виконавчої влади.

5. Посадові оклади відповідних заступників керівників управлінь (начальників відділів) Державного бюро розслідувань встановлюються з понижуючим коефіцієнтом 1,1.

Посадові оклади працівників Державного бюро розслідувань, які проходять стажування, встановлюються з понижуючим коефіцієнтом 1,5.

6. Працівникам Державного бюро розслідувань виплачується щомісячна доплата за вислугу років у розмірі: за наявності стажу роботи до 5 років – 10 відсотків, більше 5 років - 15 відсотків, більше 10 років - 20 відсотків, більше 15 років - 25 відсотків, більше 20 років - 30 відсотків, більше 25 років - 35 відсотків, більше 30 років - 40 відсотків, більше 35 років - 45 відсотків посадового окладу.

7. Працівникам Державного бюро розслідувань виплачується щомісячна доплата за роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці, у розмірі залежно від ступеня секретності інформації: відомості та їх носії, що мають ступінь секретності "особливої важливості" або "цілком таємно", - 10 відсотків посадового окладу; відомості та їх носії, що мають ступінь секретності "таємно", - 5 відсотків посадового окладу.

8. Доплати за спеціальне звання, почесне звання, науковий ступінь та ранг державного службовця здійснюються в порядку і розмірах, визначених Кабінетом Міністрів України.

{Частина восьма статті 20 в редакції Закону № 2720-VIII від 16.05.2019}

Стаття 21. Відповідальність працівників Державного бюро розслідувань

1. Працівники Державного бюро розслідувань самостійно приймають рішення в межах своїх повноважень, визначених цим та іншими законами, і за свої протиправні дії чи бездіяльність несуть відповідальність згідно із законом.

2. У разі порушення працівником Державного бюро розслідувань під час виконання ним своїх службових обов’язків прав чи свобод людини або громадянина Державне бюро розслідувань у межах своєї компетенції вживає заходів із поновлення цих прав чи свобод, відшкодування завданої матеріальної і моральної шкоди та притягнення винних до відповідальності.

Розділ IV
ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ З ІНШИМИ ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ

Стаття 22. Взаємодія Державного бюро розслідувань з іншими державними органами

1. З метою забезпечення взаємодії Державного бюро розслідувань з органами прокуратури, внутрішніх справ, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму (далі - спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу), у штатних розписах центральних апаратів зазначених органів передбачаються посади осіб, до функціональних обов'язків яких належить здійснення взаємодії з Державним бюро розслідувань.

2. Обмін оперативною інформацією між Державним бюро розслідувань та Національним антикорупційним бюро України, органами внутрішніх справ, органами Національної поліції, Службою безпеки України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, щодо спільних заходів та з іншими державними органами, які відповідно до закону здійснюють оперативно-розшукову діяльність, здійснюється за письмовим розпорядженням керівників відповідних підрозділів.

3. Умови і порядок обміну інформацією між Державним бюро розслідувань та іншими державними органами регулюються спільними нормативно-правовими актами.

4. Передача оперативної інформації Державного бюро розслідувань іншим державним органам дозволяється тільки за письмовим розпорядженням начальника відповідного підрозділу Державного бюро розслідувань.

5. Державне бюро розслідувань взаємодіє з Національним банком України, Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України, органами Державної прикордонної служби та іншими державними органами. Державне бюро розслідувань може укладати з окремими державними органами угоди (меморандуми) про співпрацю та обмін інформацією.

6. Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, орган державного фінансового контролю в Україні, а також інші державні органи, що здійснюють державний контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії злочинам, віднесеним до підслідності Державного бюро розслідувань, зобов'язані:

1) під час здійснення у межах своєї компетенції контрольних функцій з'ясовувати дії фізичних та юридичних осіб, що можуть свідчити про відповідні злочини або створювати умови для їх вчинення;

2) передавати Державному бюро розслідувань одержані під час здійснення контрольних функцій та аналізу інформації, що надходить, відомості, що можуть свідчити про злочини або використовуватися для запобігання, виявлення, припинення і розслідування злочинів, віднесених законом до підслідності Державного бюро розслідувань.

7. Державне бюро розслідувань та Державна пенітенціарна служба України взаємодіють з питань обміну інформацією про осіб, притягнутих до відповідальності за злочини, віднесені до підслідності Державного бюро розслідувань.

Розділ V
ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Стаття 23. Контроль за діяльністю Державного бюро розслідувань

1. Контроль за діяльністю Державного бюро розслідувань здійснюється в порядку, визначеному Конституцією України, Законом України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави", цим та іншими законами України.

2. Директор Державного бюро розслідувань:

1) інформує Президента України, Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України з основних питань діяльності Державного бюро розслідувань та його підрозділів, про виконання покладених на них завдань, додержання законодавства, прав і свобод людини і громадянина;

2) щороку до 1 квітня подає Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України письмовий звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за попередній рік.

3. Письмовий звіт про діяльність Державного бюро розслідувань повинен містити інформацію про:

1) статистичні дані про результати діяльності з обов'язковим зазначенням таких відомостей:

а) кількість зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини, віднесені до підслідності Державного бюро розслідувань;

б) кількість оперативно-розшукових справ, заведених Державним бюро розслідувань, та їх результативність;

в) кількість осіб, стосовно яких складено обвинувальні акти щодо вчинення ними злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

г) кількість осіб, стосовно яких набрав законної сили обвинувальний вирок суду щодо вчинення ними злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

ґ) кількість осіб, стосовно яких набрав законної сили виправдувальний вирок суду щодо вчинення ними відповідних злочинів;

д) відомості про розмір збитків і шкоди, завданих злочинами, віднесеними до підслідності Державного бюро розслідувань, стан та обсяги їх відшкодування;

е) відомості про кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, конфісковані за рішенням суду, а також кошти у розмірі вартості незаконно одержаних послуг чи пільг, стягнені на користь держави, та розпорядження ними;

є) відомості про кошти та інше майно, одержані внаслідок злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, які було повернуто в Україну з-за кордону, та розпорядження ними;

ж) відомості про арешт майна, конфіскацію предметів та доходів від злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, та розпорядження ними;

2) взаємодію з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями;

3) співпрацю з державними органами, неурядовими організаціями іноземних держав та міжнародними організаціями в межах своєї компетенції;

4) штат Державного бюро розслідувань, кваліфікацію та досвід його працівників, підвищення їхньої кваліфікації;

5) діяльність підрозділу внутрішнього контролю Державного бюро розслідувань, кількість повідомлень про вчинення правопорушень працівниками Державного бюро розслідувань, результати їх розгляду, притягнення працівників Державного бюро розслідувань до відповідальності;

6) кошторис Державного бюро розслідувань та його виконання;

7) інші відомості щодо результатів діяльності Державного бюро розслідувань та виконання покладених на нього обов'язків.

4. Звіт Державного бюро розслідувань надається для висновку Раді громадського контролю при Державному бюро розслідувань, яка розглядає його упродовж 10 днів з дня надання. Звіт Державного бюро розслідувань подається до відповідних державних органів та оприлюднюється разом із висновком Ради громадського контролю у разі його затвердження у встановлений строк.

5. Комітет Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, не рідше одного разу на рік проводить відкриті для громадськості слухання на тему діяльності Державного бюро розслідувань, виконання покладених на Державне бюро розслідувань завдань, додержання ним законодавства, прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 24. Підрозділи внутрішнього контролю Державного бюро розслідувань

1. З метою запобігання і виявлення правопорушень у діяльності працівників Державного бюро розслідувань в його складі діють підрозділи внутрішнього контролю, що підпорядковуються безпосередньо Директору Державного бюро розслідувань. Підрозділи внутрішнього контролю діють у складі центрального апарату та територіальних органів Державного бюро розслідувань.

Керівники та працівники підрозділів внутрішнього контролю центрального апарату та територіальних органів Державного бюро розслідувань призначаються на посаду та звільняються з посади Директором Державного бюро розслідувань за поданням Конкурсної комісії в порядку, передбаченому частинами другою - одинадцятою статті 11 цього Закону.

Кваліфікаційні вимоги та критерії професійної придатності для зайняття посади керівника підрозділу внутрішнього контролю центрального апарату та територіальних органів Державного бюро розслідувань визначаються абзацами сьомим – дванадцятим частини першої статті 13 цього Закону.

{Частину першу статті 24 доповнено абзацом згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

2. Підрозділ внутрішнього контролю Державного бюро розслідувань має такі обов'язки:

1) запобігання вчиненню правопорушень працівниками Державного бюро розслідувань згідно з вимогами законів України "Про запобігання корупції" та "Про державну службу";

2) здійснення контролю за дотриманням працівниками Державного бюро розслідувань правил етичної поведінки, вимог щодо недопущення виникнення конфлікту інтересів;

3) проведення перевірок працівниками Державного бюро розслідувань на доброчесність та моніторингу способу їх життя;

4) проведення з особами психофізіологічних інтерв'ю із застосуванням поліграфа під час вступу на службу та проходження служби в Державному бюро розслідувань;

5) перевірка інформації, що міститься у зверненнях фізичних та юридичних осіб, засобах масової інформації, інших джерелах, у тому числі отриманої через спеціальну телефонну лінію, сторінку в мережі Інтернет, засоби електронного зв'язку Державного бюро розслідувань, щодо причетності працівників Державного бюро розслідувань до вчинення правопорушень;

6) проведення службового розслідування стосовно працівників Державного бюро розслідувань;

7) проведення спеціальної перевірки щодо осіб, які претендують на призначення на посади в Державному бюро розслідувань;

8) вжиття заходів щодо захисту працівників Державного бюро розслідувань, які повідомляють про вчинення протиправних дій чи бездіяльність інших працівників Державного бюро розслідувань;

9) консультування працівників Державного бюро розслідувань щодо правил етичної поведінки, конфлікту інтересів, декларування майна, доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру.

3. Працівник Державного бюро розслідувань, якому стала відома інформація про протиправні дії чи бездіяльність іншого працівника Державного бюро розслідувань, зобов'язаний негайно повідомити про це Директора Державного бюро розслідувань та підрозділ внутрішнього контролю Державного бюро розслідувань.

4. У разі виявлення інформації про можливе вчинення працівником Державного бюро розслідувань злочину підрозділ внутрішнього контролю Державного бюро розслідувань негайно повідомляє про це Генерального прокурора чи його заступника.

5. Порядок діяльності та повноваження підрозділів внутрішнього контролю Державного бюро розслідувань визначаються положенням, яке затверджує Директор Державного бюро розслідувань.

Стаття 25. Дисциплінарна комісія Державного бюро розслідувань

1. Для розгляду питань застосування дисциплінарних стягнень до працівників Державного бюро розслідувань утворюється Дисциплінарна комісія у складі п'яти осіб. До складу Дисциплінарної комісії входять три особи, визначені Радою громадського контролю при Державному бюро розслідувань.

Склад та положення про Дисциплінарну комісію Державного бюро розслідувань затверджуються Директором Державного бюро розслідувань.

{Абзац другий частини першої статті 25 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

2. Дисциплінарна комісія на підставі службового розслідування, що проводиться підрозділом внутрішнього контролю, складає висновок про наявність чи відсутність у діях працівника Державного бюро розслідувань дисциплінарного проступку та підстав для його притягнення до дисциплінарної відповідальності з визначенням рекомендованого виду дисциплінарного стягнення.

3. Рішення про застосування дисциплінарного стягнення приймає Дисциплінарна комісія. Зазначене рішення може бути оскаржено до суду.

Стаття 26. Проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа

1. До вступу на службу до Державного бюро розслідувань, а також не рідше одного разу на рік під час проходження служби в Державному бюро розслідувань працівники Державного бюро розслідувань проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа.

Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа полягає у нешкідливому для життя і здоров'я людини опитуванні з використанням комп'ютерного технічного засобу, призначеного для реєстрації психофізіологічних реакцій, під час якого здійснюється аналіз динаміки зазначених реакцій опитуваної особи у відповідь на психологічні стимули, задані у вигляді варіантів відповідей, предметів, схем, фото тощо, що дозволяє виявити симуляцію і представити зареєстровані результати в аналоговій та/або цифровій формі.

Метою проведення дослідження є виявлення можливих правопорушень, вчинених у минулому особою, яка претендує на зайняття посади в Державному бюро розслідувань або проходить у ньому службу.

2. Результати психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа не є підставою для прийняття рішення про відмову особі у зайнятті посади, а використовуються під час проведення співбесіди з нею виключно як інформація ймовірного характеру, яка сприяє формуванню оцінки працівника.

Відмова кандидата на зайняття посади в Державному бюро розслідувань від участі в психофізіологічному дослідженні із застосуванням поліграфа є підставою для відмови в розгляді його кандидатури.

3. Результати психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа не можуть бути підставою для ініціювання кримінального провадження або провадження у справі про адміністративне правопорушення.

4. Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа проводять спеціалісти підрозділів внутрішнього контролю Державного бюро розслідувань.

Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфазатверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 27. Забезпечення прозорості в діяльності Державного бюро розслідувань

1. Державне бюро розслідувань через засоби масової інформації, на своєму офіційному веб-сайті та в інших формах регулярно інформує суспільство про свою діяльність.

2. Державне бюро розслідувань:

1) готує та оприлюднює не пізніше 1 квітня в загальнодержавних друкованих засобах масової інформації та на своєму офіційному веб-сайті звіт про свою діяльність за минулий рік, передбачений статтею 23 цього Закону;

2) оприлюднює та надає інформацію на запити в порядку, передбаченому Законом України"Про доступ до публічної інформації";

3) оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті звіти за конкретними запитами, у тому числі із зазначенням причин, через які певні заходи не були вжиті;

4) оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті інформацію про призначення та звільнення працівників Державного бюро розслідувань;

5) оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті інформацію про хід розслідування проваджень, у тому числі інформацію про оголошення про підозру, спрямування провадження до суду чи його закриття тощо.

3. Не може бути обмежено доступ до інформації щодо загального кошторису Державного бюро розслідувань, його компетенції та основних напрямів діяльності, а також щодо притягнення до відповідальності за вчинення правопорушень працівників Державного бюро розслідувань.

Стаття 28. Рада громадського контролю при Державному бюро розслідувань

1. З метою забезпечення прозорості та цивільного контролю за діяльністю при Державному бюро розслідувань утворюється Рада громадського контролю у складі 15 осіб, яка формується на засадах відкритого та прозорого конкурсу.

До складу Ради громадського контролю при Державному бюро розслідувань не можуть входити:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) особи, які були працівниками правоохоронних органів упродовж попередніх двох років (незалежно від тривалості);

3) особи, близькі особи яких були працівниками Державного бюро розслідувань упродовж попередніх двох років (незалежно від тривалості).

2. Положення про Раду громадського контролю та порядок її формування затверджуються Кабінетом Міністрів України.

3. Рада громадського контролю при Державному бюро розслідувань:

1) заслуховує інформацію про діяльність, виконання планів і завдань Державного бюро розслідувань;

2) розглядає звіти Державного бюро розслідувань і затверджує свій висновок щодо них;

3) обирає з її членів трьох представників, які входять до складу Дисциплінарної комісії Державного бюро розслідувань;

4) має інші права, передбачені Положенням про Раду громадського контролю.

Стаття 29. Прокурорський нагляд

1. Нагляд за додержанням Державним бюро розслідувань законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності і досудового розслідування здійснює Генеральний прокурор безпосередньо та через уповноважених ним прокурорів.

Стаття 30. Посвідчення працівника Державного бюро розслідувань

1. Працівники Державного бюро розслідувань мають службове посвідчення.

2. Положення про службове посвідчення працівника Державного бюро розслідувань та його зразок затверджує Директор Державного бюро розслідувань.

Стаття 31. Печатка Державного бюро розслідувань

1. Державне бюро розслідувань є юридичною особою публічного права і має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

{Розділ V доповнено статтею 31 згідно із Законом № 2720-VIII від 16.05.2019}

Розділ VI
ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня утворення Кабінетом Міністрів України Державного бюро розслідувань, але не пізніше 1 березня 2016 року, крім положень частин другої та третьоїстатті 11 цього Закону (щодо формування Конкурсної комісії), які набирають чинності з 1 січня 2016 року.

2. До приведення у відповідність із цим Законом закони України, інші нормативно-правові акти діють в частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Рекомендувати Кабінету Міністрів України утворити Державне бюро розслідувань за рахунок штатної чисельності слідчих підрозділів Генеральної прокуратури України, відповідних підрозділів Національної поліції та інших органів державної влади, що протидіють злочинності, і сформувати Конкурсну комісію відповідно до цього Закону.

Під час початкового формування підрозділів Державного бюро розслідувань встановлюються і повинні бути дотримані квоти, згідно з якими:

1) формування слідчих підрозділів Державного бюро розслідувань забезпечується за рахунок:

а) осіб, які протягом останнього року обіймали посади слідчих прокурорів, - не більш як на 30 відсотків;

б) осіб, які протягом останнього року обіймали посади слідчих в інших органах державної влади, - не більш як на 19 відсотків;

в) інших осіб, які мають відповідний стаж роботи в галузі права, - не менш як на 51 відсоток;

2) формування оперативно-розшукових підрозділів, а також підрозділу внутрішньої безпеки Державного бюро розслідувань забезпечується за рахунок:

а) осіб, які протягом останнього року обіймали посади в оперативно-розшукових підрозділах, - не більш як на 40 відсотків;

б) інших осіб, які мають відповідний стаж роботи в галузі права, - не менш як на 60 відсотків.

4. Заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, подані до органів внутрішніх справ, органів Національної поліції до набрання чинності цим Законом і відомості щодо яких не внесені до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань, але які відповідно до цього Закону підслідні Державному бюро розслідувань, передаються протягом 24 годин до відповідного підрозділу (органу) Державного бюро розслідувань для їх внесення до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань згідно із статтею 214 Кримінального процесуального кодексу України.

Матеріали кримінального провадження, які на день набрання чинності цим Законом перебувають в іншому органі досудового розслідування на стадії досудового розслідування, але відповідно до цього Закону підслідні Державному бюро розслідувань, у тримісячний строк після початку здійснення Державним бюро розслідувань функції досудового розслідування передаються до відповідного підрозділу (органу) Державного бюро розслідувань для продовження провадження. Кримінальні провадження, які до початку діяльності Державного бюро розслідувань розпочаті слідчими органів прокуратури і перебувають на стадії досудового розслідування, продовжують здійснюватися слідчими органів прокуратури до закінчення досудового розслідування, але не довше двох років.

{Абзац другий пункту 4 розділу VI із змінами, внесеними згідно із Законом № 1355-VIII від 12.05.2016}

Заяви та повідомлення, звернення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, фізичних та юридичних осіб, подані до органів внутрішніх справ, органів Національної поліції до набрання чинності цим Законом і щодо яких не прийнято рішення, але які відповідно до цього Закону підслідні Державному бюро розслідувань, протягом 24 годин повертаються заявникам або передаються до відповідного підрозділу (органу) Державного бюро розслідувань для їх внесення до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань згідно із статтею 214 Кримінального процесуального кодексу України.

5. Внести зміни до таких законів України:

1) у Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність" (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 22, ст. 303 із наступними змінами):

а) статтю 3 після слів "Національне антикорупційне бюро України" доповнити словами "Державне бюро розслідувань";

б) частину першу статті 5 після абзацу другого доповнити новим абзацом такого змісту:

"Державного бюро розслідувань - внутрішньої безпеки, забезпечення особистої безпеки".

У зв'язку з цим абзаци третій - одинадцятий вважати відповідно абзацами четвертим - дванадцятим;

в) частину четверту статті 7 після слів "Оперативні підрозділи" доповнити словами "Державного бюро розслідувань";

г) частину першу статті 8 доповнити пунктом 7^{-1} такого змісту:

"7^{-1}) з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364^{-1}, 365^{-2}, 368, 368^{-3}, 368^{-4}, 369, 369^{-2} Кримінального кодексу України, проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України";

г) у статті 9:

частину першу після слів "органу Служби безпеки України" доповнити словами "оперативного підрозділу органу Державного бюро розслідувань";

частину другу після слів "Службою безпеки України" доповнити словами "Державним бюро розслідувань";

частину третю після слів "органу Служби безпеки України" доповнити словами "Директором Державного бюро розслідувань";

частину восьму після слів "Служба безпеки України" доповнити словами "Державне бюро розслідувань";

д) у статті 9^{-1}:

частину другу після слів "Центрального управління Служби безпеки України" доповнити словами "Директором Державного бюро розслідувань";

частину третю після слів "Головою Служби безпеки України" доповнити словами "Директором Державного бюро розслідувань";

2) у частині другій статті 8 Закону України "Про попереднє ув'язнення" (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 35, ст. 360 із наступними змінами):

абзац четвертий після слів "розвідувальних органів України" доповнити словами "працівників Державного бюро розслідувань";

абзац десятий після слова "юстиції" доповнити словами "Державному бюро розслідувань";

{Підпункт 3 пункту 5 розділу VI втратив чинність на підставі Закону № 889-VIII від 10.12.2015}

4) у Законі України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів"(Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 11, ст. 50 із наступними змінами):

а) статтю 4 після слів "Про Службу безпеки України" доповнити словами "Про Національне антикорупційне бюро України", "Про Державне бюро розслідувань";

б) статтю 14 доповнити пунктом "з" такого змісту:

"з) Директор Державного бюро розслідувань та його заступники - щодо захисту службовців Державного бюро розслідувань та їхніх близьких родичів";

в) у статті 15:

частину першу доповнити пунктом "д$^{-1}$" такого змісту:

"д$^{-1}$) щодо працівників Державного бюро розслідувань - на органи Державного бюро розслідувань";

доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. Безпеку працівників суду, правоохоронних органів та їхніх близьких родичів, якщо вони взяті під захист, у разі якщо їх тримають в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальне провадження";

5) частину третю статті 3 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 11, ст. 51; 2003 р., № 16, ст. 124; 2009 р., № 36-37, ст. 511; 2015 р., № 40-41, ст. 379) викласти в такій редакції:

"3. Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпеку осіб, яких беруть під захист, якщо кримінальні провадження знаходяться у провадженні податкової міліції або суду, забезпечує за їх рішенням відповідно орган служби безпеки, Державного бюро розслідувань, орган внутрішніх справ, орган Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України або орган чи установа виконання покарань, слідчий ізолятор. Безпеку особи, взятої під захист, якщо її тримають в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи

чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальне провадження";

6) статтю 15 Закону України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду" (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 1, ст. 1 із наступними змінами) після слів "працівникам Національного антикорупційного бюро України" доповнити словами "Державного бюро розслідувань";

7) пункт 3 частини першої статті 62 Закону України "Про банки і банківську діяльність" (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 5-6, ст. 30; 2004 р., № 13, ст. 181; 2014 р., № 47, ст. 2051) після слів "Служби безпеки України" доповнити словами "Державному бюро розслідувань";

8) у Законі України "Про телекомунікації" (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 12, ст. 155 із наступними змінами):

а) частину сьому статті 27 після слів "Національному антикорупційному бюро України" доповнити словами "Державному бюро розслідувань";

б) частину другу статті 38 після слів "Служби безпеки України" доповнити словами "Державного бюро розслідувань";

в) пункт 9 частини першої статті 39 після слів "Служби безпеки України" доповнити словами "Державного бюро розслідувань";

9) у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції" (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 49, ст. 2056; 2015 р., № 17, ст. 118, № 35, ст. 343):

підпункт "д" після слів "підрозділів цивільного захисту" доповнити словами "Державного бюро розслідувань";

підпункт "е" після слів "Служби безпеки України" доповнити словами "Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України".

Президент України П. ПОРОШЕНКО
м. Київ,
12 листопада 2015 року
№ 794-VIII

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19/print

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №146/2017

Про заходи, пов'язані із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України

У зв'язку із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України, що свідчить про значний поступ у процесі європейської інтеграції України, з метою забезпечення належних умов для ефективного та в повному обсязі використання громадянами України можливостей та переваг безвізового режиму постановляю:

1. Кабінету Міністрів України:

1) невідкладно разом із обласними, Київською міською державними адміністраціями вжити в установленому порядку заходів щодо:

а) забезпечення належної організації оформлення та видачі документів, що дають право громадянину України на виїзд за кордон та містять безконтактний електронний носій, а саме:

поліпшити якість надання адміністративних послуг з оформлення та видачі зазначених документів, зокрема збільшити у разі потреби кількість годин прийому, забезпечити доступність, належні умови у приміщеннях, призначених для прийому громадян, з урахуванням потреб осіб з інвалідністю, інших маломобільних груп, осіб з малолітніми дітьми;

забезпечити фінансування оснащення територіальних органів Державної міграційної служби України, центрів надання адміністративних послуг спеціалізованим технічним обладнанням, програмним забезпеченням, необхідним для оформлення документів, що дають право громадянину України на виїзд за кордон та містять безконтактний електронний носій;

опрацювати питання щодо перегляду граничних тарифів за послуги конфіденційного зв'язку з метою зменшення їх вартості для надання адміністративних послуг, пов'язаних з оформленням документів, що дають право громадянину України на виїзд за кордон та містять безконтактний електронний носій;

забезпечити належну матеріально-технічну базу для персоналізації документів з метою збільшення потужностей для оформлення документів, що посвідчують особу і підтверджують громадянство України та містять безконтактний електронний носій;

б) розвитку міжнародного транспортного сполучення з державами - членами Європейського Союзу для збільшення обсягів пасажирських перевезень, здешевлення вартості транспортних послуг, зокрема:

активізувати переговорний процес із державами - членами Європейського Союзу щодо лібералізації умов повітряних перевезень, відкриття нових маршрутів міжнародного транспортного сполучення;

збільшити кількість авіарейсів до аеропортів держав - членів Європейського Союзу, у тому числі із залученням авіаперевізників, що працюють за моделлю «лоу-кост»;

сприяти за участю органів місцевого самоврядування розробленню ефективних інструментів стимулювання авіаперевізників до виконання рейсів з аеропортів, що перебувають у комунальній власності, до аеропортів держав - членів Європейського Союзу, у тому числі аеропортів, до яких рейси раніше не здійснювалися;

в) створення зручних умов для перетину державного кордону України, зокрема:

забезпечити реконструкцію та належне облаштування пунктів пропуску через державний кордон України для підвищення пропускної спроможності, ритмічності, безперебійності їх роботи, у тому числі розглянути питання щодо збільшення кількості смуг руху для осіб та смуг руху для автомобільних транспортних засобів;

вжити заходів для відкриття нових пунктів пропуску через державний кордон України із суміжними державами - членами Європейського Союзу;

сприяти розвитку інфраструктури поблизу пунктів пропуску через державний кордон України, будівництву, реконструкції, ремонту під'їзних автомобільних шляхів до таких пунктів;

опрацювати питання щодо можливості розмежування смуг руху для автомобільних транспортних засобів у пунктах пропуску через державний кордон України, де здійснюється малий прикордонний рух, для скорочення часу проходження прикордонного контролю;

вжити заходів щодо поширення практики здійснення спільного прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон України з Республікою Польща, Словацькою Республікою, Угорщиною та Румунією;

опрацювати з уповноваженими органами держав - членів Європейського Союзу, які мають спільний з Україною державний кордон, питання щодо підвищення спроможності пропуску осіб, транспортних засобів, вантажів, які прямують з території України, через пункти пропуску таких держав;

г) оптимізації та удосконалення процедур контролю в пунктах пропуску через державний кордон України, зокрема, забезпечити:

розвиток та модернізацію підсистем з функціями оброблення інформації про осіб, які перетинають державний кордон, та їх паспортних документів із використанням електронних носіїв інформації, зокрема з функцією біометричного контролю;

запровадження в пунктах пропуску через державний кордон України апробованих у пункті пропуску «Нові Яриловичі» новацій щодо здійснення прикордонного та митного контролю, обміну даними між інформаційними системами органів, що здійснюють такий контроль;

оснащення міжнародних пунктів пропуску для автомобільного сполучення через державний кордон України сучасними технічними системами та засобами митного контролю, зокрема, скануючими системами та системами інтелектуального відеоспостереження;

скорочення під час пасажирських перевезень у міжнародному залізничному сполученні часу стоянки потягів для проведення прикордонного контролю та здійснення в подальшому такого контролю під час руху потягів;

проведення попереднього документального контролю товарів, що переміщуються через митний кордон України, у пунктах пропуску через державний кордон України виключно органами доходів і зборів та залучення ними інших державних органів, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарно-санітарний, фітосанітарний, екологічний контроль, лише у випадках, визначених законом;

гармонізацію митного законодавства України із відповідним законодавством Європейського Союзу щодо обміну даними про товари, які переміщуються через митний кордон;

д) удосконалення діяльності закордонних дипломатичних установ України щодо захисту прав та інтересів громадян України під час їх перебування на території держав - членів Європейського Союзу;

2) забезпечити розроблення та внесення в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекту щодо внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік», в якому передбачити збільшення видатків на виконання заходів, пов'язаних із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України;

3) вжити заходів для невідкладного врегулювання ситуації, що склалася внаслідок недодержання вимог митного законодавства при

використанні на території України транспортних засобів, які зареєстровані відповідними органами іноземних держав;

4) вжити заходів щодо удосконалення законодавства України, яке регулює питання тимчасового ввезення транспортних засобів на митну територію України, їх транзиту територією України, з урахуванням вимог законодавства Європейського Союзу та міжнародних договорів України;

5) забезпечувати активну інформаційну кампанію про можливості та переваги у зв'язку із запровадженням безвізового режиму з державами - членами Європейського Союзу, про правила перетину державного кордону України, правила перебування в державах - членах Європейського Союзу;

6) здійснювати всебічну підтримку ініціатив молоді, представників бізнесу, громадських об'єднань, що сприяють інтеграції України в європейський простір, їх участі у програмах та заходах в економічній, освітній, науковій, культурній сферах з метою популяризації України як європейської держави;

7) вжити додаткових заходів щодо забезпечення охорони громадського порядку, громадської безпеки та контролю за дотриманням правил та безпеки дорожнього руху в прикордонних районах.

2. Міністерству закордонних справ України:

активізувати переговорний процес щодо лібералізації візового режиму України з державами, громадяни яких відповідно до законодавства Європейського Союзу перетинають зовнішні кордони держав - членів Європейського Союзу без віз;

запровадити електронний сервіс для інформаційної підтримки громадян України під час перебування за кордоном.

3. Запропонувати Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, опрацювати в установленому порядку питання щодо зменшення плати за послуги міжнародного роумінгу засобами рухомого (мобільного) зв'язку під час перебування громадян України на території держав - членів Європейського Союзу.

4. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України П. ПОРОШЕНКО
26 травня 2017 року

https://www.president.gov.ua/documents/1462017-21970

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про Вищий антикорупційний суд

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 24, ст.212)

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 2509-VIII від 12.07.2018, ВВР, 2018, № 35, ст.267
№ 100-IX від 18.09.2019}

Цей Закон визначає засади організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальні вимоги до суддів цього суду та гарантії їх діяльності.

Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Статус Вищого антикорупційного суду

1. Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України.

2. Вищий антикорупційний суд є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

3. Місцезнаходженням Вищого антикорупційного суду є місто Київ.

Стаття 2. Правова основа діяльності Вищого антикорупційного суду

1. Правову основу діяльності Вищого антикорупційного суду становлять Конституція України, Закон України "Про судоустрій і статус суддів", цей та інші закони України, чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

2. Зміни до цього Закону можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Закону України "Про Вищий антикорупційний суд".

Стаття 3. Завдання Вищого антикорупційного суду

1. Завданням Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Розділ ІІ
ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

Стаття 4. Повноваження Вищого антикорупційного суду

1. Вищий антикорупційний суд:

здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях;

аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику у кримінальних провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції до висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті.

2. Територіальна юрисдикція (підсудність) Вищого антикорупційного суду поширюється на всю територію України.

Стаття 5. Склад Вищого антикорупційного суду

1. Кількість суддів Вищого антикорупційного суду визначається відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" у межах видатків, передбачених у Державному бюджеті України на утримання цього суду, та із окремим встановленням, у межах кількості суддів Вищого антикорупційного суду, кількості суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду.

2. Для здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, з числа суддів цього суду обираються слідчі судді строком на один рік без права переобрання слідчим суддею два роки поспіль.

3. Не може бути обраний слідчим суддею суддя Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду.

4. Визначення кількості слідчих суддів у Вищому антикорупційному суді, їх обрання, виконання обов’язків судді першої інстанції у Вищому антикорупційному суді здійснюються в порядку, передбаченому Законом України "Про судоустрій і статус суддів" для визначення кількості слідчих суддів, їх обрання та виконання обов’язків судді у місцевих судах.

Стаття 6. Голова Вищого антикорупційного суду, його заступник, Голова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду

1. Голова Вищого антикорупційного суду здійснює адміністративні повноваження, передбачені Законом України "Про судоустрій і статус суддів" та цим Законом.

2. Голова Вищого антикорупційного суду має одного заступника, який здійснює адміністративні повноваження, визначені Головою Вищого антикорупційного суду.

3. Перебування судді Вищого антикорупційного суду на посадах Голови чи заступника Голови Вищого антикорупційного суду не звільняє його від здійснення повноважень судді, передбачених законом, та не припиняє його роботи у відповідній судовій палаті чи здійснення повноважень секретаря судової палати Вищого антикорупційного суду.

4. Голова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду обирається в порядку та здійснює повноваження, що передбачені Законом України "Про судоустрій і статус суддів".

Розділ ІІІ
ПОРЯДОК ЗАЙНЯТТЯ ПОСАДИ СУДДІ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

Стаття 7. Спеціальні вимоги до судді Вищого антикорупційного суду

1. Суддею Вищого антикорупційного суду може бути особа, яка відповідає визначеним Конституцією України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів" вимогам до кандидатів на посаду судді, а також додатковим спеціальним вимогам, встановленим цією статтею.

2. На посаду судді Вищого антикорупційного суду громадянин України може бути призначений, якщо він відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, передбаченим Законом України "Про судоустрій і статус суддів", а також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов’язаних з корупцією, та відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше п’яти років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, у тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років;

4) має сукупний стаж (досвід) зазначеної у пунктах 1-3 цієї частини роботи (професійної діяльності) щонайменше сім років.

3. Для цілей частини другої цієї статті терміни "стаж професійної діяльності у сфері права", "науковий ступінь", "стаж наукової роботи" вживаються у значенні, наведеному у частині шостій статті 69 Закону України "Про судоустрій і статус суддів".

4. Не може бути призначена суддею Вищого антикорупційного суду особа:

1) яка упродовж десяти років, що передують призначенню:

працювала (проходила службу) в органах прокуратури України, внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державному бюро розслідувань, інших правоохоронних органах (органах правопорядку), податковій міліції, Службі безпеки України, митних органах, Національному антикорупційному бюро України, Національному агентстві з питань запобігання корупції, Національному агентстві України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Антимонопольному комітеті України, Рахунковій палаті, центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

обіймала політичні посади, мала представницький мандат;

2) яка упродовж останніх п’яти років входила до складу керівних органів політичної партії або перебувала у трудових чи інших договірних відносинах з політичною партією;

3) відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов’язані з корупцією правопорушення;

4) яка входила до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов’язані з корупцією правопорушення;

5) яка була членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції до набрання чинності Законом України "Про відновлення довіри до судової влади в Україні";

6) яка входила до складу Міжвідомчої комісії з питань державних закупівель до створення електронної системи закупівель відповідно до Закону України "Про публічні закупівлі";

7) яка відповідно до вироку суду, що набрав законної сили, була позбавлена права обіймати посади або займатися діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (крім осіб, які були реабілітовані), незалежно від зняття чи погашення такої судимості, або яка мала судимість за вчинення будь-якого умисного злочину, незалежно від зняття чи погашення такої судимості.

Стаття 8. Конкурс на зайняття посади судді Вищого антикорупційного суду

1. Конкурс на зайняття посади судді Вищого антикорупційного суду здійснюється в порядку, визначеному Конституцією України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів", з урахуванням передбачених цією статтею особливостей.

2. Переведення на посади суддів Вищого антикорупційного суду суддів інших судів без проведення конкурсу або в порядку застосування дисциплінарного стягнення, відрядження суддів до Вищого антикорупційного суду не допускається.

3. З метою допуску до проходження кваліфікаційного оцінювання для участі у конкурсі на зайняття посади судді Вищого антикорупційного суду за спеціальною процедурою кандидат на посаду судді подає до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України крім документів, визначених Законом України "Про судоустрій і статус суддів", також документи, які підтверджують дотримання вимог, передбачених частиною другою статті 7 цього Закону, а також заяву про відсутність обставин, зазначених у частині четвертій статті 7 цього Закону.

4. З метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні для цілей кваліфікаційного оцінювання відповідності кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду критеріям доброчесності (моралі, чесності, непідкупності), а саме щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата його статусу, наявності знань та практичних навичок для розгляду справ, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, утворюється Громадська рада міжнародних експертів. Громадська рада доброчесності, що утворена і здійснює діяльність відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів", на час діяльності Громадської ради міжнародних експертів не залучається до встановлення відповідності кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду передбаченим законом критеріям для цілей кваліфікаційного оцінювання.

5. За ініціативою не менше трьох членів Громадської ради міжнародних експертів питання відповідності будь-якого кандидата на посаду судді Вищого антикорупційного суду критеріям, зазначеним в частині четвертій цієї статті, розглядається на спеціальному спільному засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Громадської ради міжнародних експертів. Рішення щодо відповідності такого кандидата цим критеріям ухвалюється більшістю від спільного складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та членів Громадської ради міжнародних експертів, за умови, що за нього проголосували не менше половини членів Громадської ради міжнародних експертів. У разі неприйняття такого рішення кандидат вважається таким, що припинив участь у конкурсі. Таке спеціальне спільне засідання проводиться не пізніше ніж на тридцятий день з дня оголошення результатів іспиту, що складається кандидатами для встановлення відповідності кандидата на посаду судді критерію професійної компетентності.

За запитом не менш як трьох членів Громадської ради міжнародних експертів перед спеціальним спільним засіданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Громадської ради міжнародних експертів може проводитись попередня співбесіда із кандидатами на посаду судді Вищого антикорупційного суду, в якій повинні взяти участь не менше шести членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

6. У разі однакової позиції за рейтингом, визначеним за результатами кваліфікаційного оцінювання для участі у конкурсі на зайняття посади судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, перевага надається учаснику, який набрав більшу кількість балів із виконаного під час іспиту, проведеного в межах процедури кваліфікаційного оцінювання, практичного завдання, а за однакової кількості балів - як правило, учаснику, який має більший стаж роботи на посаді судді в судах апеляційної, касаційної інстанцій. У разі якщо учасники, які беруть участь у конкурсі на зайняття посади судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, мають однаковий стаж роботи на посаді судді в судах апеляційної, касаційної інстанцій або не мають такого стажу, перевага надається учаснику, який має більший стаж роботи на посаді судді, а за наявності в учасників однакового стажу на посаді судді - учаснику, який має науковий ступінь, а за наявності в обох учасників наукового ступеня або відсутності в обох учасників наукового ступеня - більший стаж професійної діяльності у сфері права.

У разі однакової позиції за рейтингом, визначеним за результатами кваліфікаційного оцінювання для участі у конкурсі на зайняття посад інших суддів Вищого антикорупційного суду, перевага надається учаснику, який набрав більшу кількість балів із виконаного під час іспиту, проведеного в межах процедури кваліфікаційного оцінювання, практичного завдання, а за однакової кількості балів - як правило, учаснику, який має більший стаж роботи на посаді судді. У разі якщо учасники такого конкурсу мають однаковий стаж роботи на посаді судді або не мають такого стажу, перевага надається учаснику, який має науковий ступінь, а за наявності в обох учасників наукового ступеня або відсутності в обох учасників наукового ступеня - більший стаж професійної діяльності у сфері права.

7. На кожному етапі кваліфікаційного оцінювання кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду та під час оцінювання результатів такого кваліфікаційного оцінювання секретаріатом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України забезпечується відео- та аудіофіксація і трансляція у режимі реального часу відповідних засідань Вищої кваліфікаційної комісії суддів України на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а Громадської ради міжнародних експертів - на офіційному веб-сайті Державної судової адміністрації України.

8. Під час розгляду Вищою радою правосуддя питання про внесення Президентові України подання про призначення судді Вищого антикорупційного суду та прийняття рішення Вищої ради правосуддя щодо кандидата на посаду судді Вищого антикорупційного суду здійснюється відео- та аудіофіксація і трансляція у режимі реального часу відповідних засідань Вищої ради правосуддя на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя, що забезпечується секретаріатом Вищої ради правосуддя.

Стаття 9. Громадська рада міжнародних експертів

1. Громадська рада міжнародних експертів утворюється строком на шість років Вищою кваліфікаційною комісією суддів України для сприяння їй у підготовці рішень з питань призначення на посади суддів Вищого антикорупційного суду та є її допоміжним органом.

2. Громадська рада міжнародних експертів виконує свої повноваження у складі шести членів, які призначаються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України виключно на підставі пропозицій міжнародних організацій, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України.

Кожна така міжнародна організація може запропонувати Вищій кваліфікаційній комісії суддів України не менше двох кандидатів до складу Громадської ради міжнародних експертів.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України приймає рішення про призначення членів Громадської ради міжнародних експертів якщо кількість запропонованих кандидатів до складу Громадської ради міжнародних експертів щонайменше вдвічі перевищує кількість вакантних місць.

Рішення про призначення членів Громадської ради міжнародних експертів приймається на засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яке є відкритим.

3. Членами Громадської ради міжнародних експертів можуть бути призначені громадяни України чи іноземці, які мають бездоганну ділову репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет, мають досвід роботи в інших країнах не менше ніж п'ять років із здійснення процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення в суді чи здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією.

4. Членами Громадської ради міжнародних експертів не можуть бути призначені особи, які є суб'єктами, на яких поширюється дія Закону України "Про запобігання корупції" або які не відповідають вимогам, передбаченим частиною четвертою статті 7 цього Закону.

5. Члени Громадської ради міжнародних експертів призначаються строком на два роки і не можуть бути призначені повторно.

6. На час участі членів Громадської ради міжнародних експертів у процедурах відбору кандидатів на зайняття посади суддів Вищого антикорупційного суду їм встановлюється винагорода у розмірі посадового окладу судді Верховного Суду. Члени Громадської ради міжнародних експертів, які постійно не проживають на території України, мають право на компенсацію витрат на проживання в Україні та переїзд.

7. Повноваження члена Громадської ради міжнародних експертів припиняються достроково у разі:

1) подання особистої заяви про припинення повноважень члена Громадської ради міжнародних експертів;

2) внесення Громадською радою міжнародних експертів пропозиції про дострокове припинення повноважень її члена;

3) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;

4) визнання його недієздатним або безвісно відсутнім;

5) виявлення невідповідності члена Громадської ради міжнародних експертів критеріям, визначеним цим Законом;

6) його смерті;

7) закінчення строку, визначеного частиною п'ятою цієї статті.

8. Рішення про дострокове припинення повноважень члена Громадської ради міжнародних експертів приймається Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, яка у десятиденний строк після прийняття такого рішення вживає заходів для призначення нового члена Громадської ради міжнародних експертів.

9. Громадська рада міжнародних експертів:

1) збирає, перевіряє та аналізує інформацію щодо кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду;

2) надає Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду;

3) бере участь у спеціальному спільному засіданні у передбачених цим Законом випадках;

4) вживає заходів до захисту персональних даних, інформації з обмеженим доступом, які стали відомі Громадській раді міжнародних експертів, її членам у зв'язку із здійсненням їх повноважень.

10. Для здійснення повноважень, визначених цією статтею, членам Громадської ради міжнародних експертів надається право безоплатного доступу до відкритих державних реєстрів.

11. Член Громадської ради міжнародних експертів зобов'язаний:

1) брати участь у її роботі особисто без права делегування своїх повноважень іншим особам, у тому числі іншим членам Громадської ради міжнародних експертів;

2) не використовувати в цілях інших, ніж для виконання своїх обов'язків як члена Громадської ради міжнародних експертів, персональні дані та іншу інформацію, що стала йому відома у зв'язку з участю в роботі Громадської ради міжнародних експертів. Порушення цієї вимоги тягне відповідальність, передбачену законом;

3) відмовитися від участі у зборі інформації про кандидата, розгляді питання про відповідність кандидата на посаду судді Вищого антикорупційного суду критеріям, зазначеним у частині четвертій статті 8 цього Закону, якщо член Громадської ради міжнародних експертів перебуває чи перебував в особистих чи ділових стосунках із

кандидатом на посаду судді Вищого антикорупційного суду, причетний до справ, які розглядав чи розглядає суддя, який є кандидатом на посаду судді Вищого антикорупційного суду, та/або у разі наявності іншого конфлікту інтересів або обставин, що можуть вплинути на об'єктивність чи неупередженість під час прийняття членом Громадської ради міжнародних експертів рішення щодо кандидата на посаду судді Вищого антикорупційного суду.

12. Організаційно-технічне забезпечення діяльності Громадської ради міжнародних експертів здійснює Державна судова адміністрація України. Фінансування діяльності Громадської ради міжнародних експертів може здійснюватися із залученням міжнародної технічної допомоги.

Розділ IV
ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ СУДДІВ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

Стаття 10. Додаткові гарантії безпеки суддів Вищого антикорупційного суду

1. Суддям Вищого антикорупційного суду у зв'язку із здійсненням правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних та пов'язаних з корупцією злочинів надаються, поряд із визначеними Конституцією України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів" гарантіями, додаткові гарантії забезпечення їх особистої безпеки та особистої безпеки членів їхніх сімей та збереження їхнього майна.

2. Судді Вищого антикорупційного суду, а у разі потреби за його заявою також членам його сім'ї, надається цілодобова охорона. За заявою судді Вищого антикорупційного суду здійснюється цілодобова охорона особистого або службового житла судді.

3. Житло судді Вищого антикорупційного суду оснащується охоронною сигналізацією та кнопками тривожної сигналізації.

4. Охорону судді Вищого антикорупційного суду, членів його сім'ї, а також охорону житла судді забезпечує Служба судової охорони.

5. У разі загрози життю чи здоров'ю судді Вищого антикорупційного суду, членів його сім'ї за заявою судді Служба судової охорони забезпечує тимчасове розміщення таких осіб у місцях, що гарантують їхню безпеку.

6. Службові приміщення Вищого антикорупційного суду оснащуються сучасними засобами безпеки, що гарантують особисту безпеку суддів, збереження документації Вищого антикорупційного суду, недопущення незаконного проникнення до приміщень цього суду.

7. Для цілей цієї статті термін "член сім'ї" вживається у значенні, наведеному у частині першій статті 1 Закону України "Про запобігання корупції".

Стаття 11. Моніторинг доброчесності суддів Вищого антикорупційного суду

1. З метою моніторингу доброчесності, відповідності рівня життя судді Вищого антикорупційного суду та наявного у нього і членів його сім'ї майна одержаним ними доходам, перевірки на наявність у судді Вищого антикорупційного суду конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення проводяться:

1) повна перевірка в порядку, встановленому Законом України "Про запобігання корупції", всіх декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що подані суддями Вищого антикорупційного суду, результати якої включаються до суддівського досьє судді Вищого антикорупційного суду;

2) моніторинг у порядку, встановленому Законом України "Про запобігання корупції", способу життя суддів Вищого антикорупційного суду та членів їхніх сімей на вимогу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя, Громадської ради доброчесності, а також на підставі інформації, отриманої від фізичних та юридичних осіб, із засобів масової інформації та інших відкритих джерел інформації, що містить відомості про невідповідність рівня життя суб'єктів декларування задекларованим ними майну і доходам;

3) інші заходи фінансового та іншого контролю, моніторингу за додержанням законодавства у сфері запобігання корупції, передбачені законом.

Стаття 12. Підвищення рівня професійної компетентності судді Вищого антикорупційного суду

1. Суддям Вищого антикорупційного суду, поряд із передбаченими Законом України "Про судоустрій і статус суддів" заходами підтримання кваліфікації суддів, створюються умови для задоволення індивідуальних потреб в особистому професійному зростанні, підвищенні рівня професійної компетентності з питань судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією, новітніх міжнародних антикорупційних стандартів і світових практик у сфері протидії та боротьби з корупцією.

2. Суддя Вищого антикорупційного суду регулярно, але не рідше одного разу на рік, проходить обов'язкове підвищення кваліфікації з питань судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією.

3. Національна школа суддів України систематично організовує навчання суддів Вищого антикорупційного суду для закріплення та оновлення необхідних знань, вмінь та навичок, тренінги з вивчення новітнього міжнародного досвіду судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією, у тому числі із залученням представників міжнародних організацій, іноземних навчальних закладів.

Стаття 13. Забезпечення житлових умов судді Вищого антикорупційного суду

1. Суддя Вищого антикорупційного суду, не забезпечений житлом, забезпечується державою службовим житлом на час перебування на посаді.

2. Службові житлові приміщення, призначені для заселення суддями Вищого антикорупційного суду, перебувають у державній власності. Виключення житлових приміщень, що надаються суддям Вищого антикорупційного суду на час перебування на посаді, з числа службових та їх відчуження не допускається.

Розділ V
ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

Стаття 14. Фінансове забезпечення діяльності Вищого антикорупційного суду

1. Вищий антикорупційний суд є головним розпорядником коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення його діяльності.

2. Видатки на утримання Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду визначаються у Державному бюджеті України окремим рядком.

Стаття 15. Вимоги до розміщення Вищого антикорупційного суду

1. Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду та судові палати Вищого антикорупційного суду для здійснення правосуддя в першій інстанції не можуть розміщуватися в одній будівлі.

2. Вищий антикорупційний суд, його палати та апарат не можуть розміщуватися в одній будівлі разом з іншими судами, державними органами, їх територіальними, структурними підрозділами, представництвами, органами місцевого самоврядування, установами, організаціями.

Стаття 16. Організаційне забезпечення роботи Вищого антикорупційного суду

1. Організаційне забезпечення роботи Вищого антикорупційного суду здійснюється апаратом Вищого антикорупційного суду відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів".

2. В апараті Вищого антикорупційного суду утворюється самостійний структурний підрозділ для організаційного забезпечення роботи Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду.

3. Голова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду контролює ефективність діяльності самостійного структурного підрозділу, який здійснює організаційне забезпечення роботи Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, вносить пропозиції про призначення на посаду керівника цього підрозділу та погоджує його звільнення з посади, вносить подання про заохочення або накладення на нього дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства, погоджує проект положення про такий структурний підрозділ та зміни до цього положення.

Розділ VI
ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім підпункту 3 пункту 2 цього розділу, який набирає чинності з дня початку роботи Вищого антикорупційного суду.

2. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у статті 172^{-8} Кодексу України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122):

у назві та абзаці першому частини першої слова "у зв’язку з виконанням службових повноважень" замінити словами "у зв’язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень";

примітку після слів і цифри "зазначені у пункті 1" доповнити словами і цифрою "та підпункті "в" пункту 2";

2) у статті 343 Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131):

назву після слів "правоохоронного органу" доповнити словами "судового експерта";

частину першу після слів "правоохоронного органу" доповнити словами "судового експерта", а після слів "службових обов’язків" - словами "здійсненню судово-експертної діяльності";

3) у Кримінальному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., №№ 9-13, ст. 88):

а) пункти 20, 22 і 23 частини першої статті 3 викласти в такій редакції:

"20) суд апеляційної інстанції - відповідний апеляційний суд, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судове рішення, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду - стосовно судових рішень Вищого антикорупційного суду, ухвалених як судом першої інстанції, а також стосовно судових рішень інших судів першої інстанції, ухвалених до початку роботи Вищого антикорупційного суду в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених цим Кодексом до підсудності Вищого антикорупційного суду";

"22) суд першої інстанції - місцевий загальний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження, а також Вищий антикорупційний суд у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його підсудності цим Кодексом, а також апеляційний суд у випадку, передбаченому цим Кодексом;

23) суддя - голова, заступник голови, суддя Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, апеляційного суду, місцевих загальних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний";

{Підпункт "а" підпункту 3 пункту 2 розділу VI в редакції Закону № 2509-VIII від 12.07.2018}

б) у статті 31:

у частині п’ятій слова "Кримінального касаційного суду" замінити словами "Касаційного кримінального суду";

частину дванадцяту викласти в такій редакції:

"12. Кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді здійснюється:

1) в суді першої інстанції - колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п’яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав;

2) в апеляційному порядку - колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п’яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав.

Кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею одноособово, а в разі оскарження його ухвал в апеляційному порядку - колегіально судом у складі не менше трьох суддів";

частину тринадцяту після слів "має здійснювати кримінальне провадження" доповнити словами "(крім Вищого антикорупційного суду)";

в) у статті 32:

у частині першій:

абзац перший доповнити четвертим реченням такого змісту: "Дія цього абзацу не поширюється на кримінальні провадження, що віднесені до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду згідно з правилами статті 33^{-1} цього Кодексу";

доповнити абзацом другим такого змісту:

"Кримінальні провадження щодо злочинів, що вчинені на території України і віднесені до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду, здійснює Вищий антикорупційний суд";

частину третю після слів "досудове розслідування якого проводилося територіальним управлінням Національного антикорупційного бюро України" доповнити словами "(крім злочинів, які цим Кодексом віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду)";

г) частини першу та другу статті 33 викласти в такій редакції:

"1. Кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють місцеві загальні суди, а також Вищий антикорупційний суд.

2. Кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснюють відповідні апеляційні суди, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду";

ґ) доповнити статтею 33^{-1} такого змісту:

"**Стаття 33^{-1}.** Предметна підсудність Вищого антикорупційного суду

1. Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних злочинів, передбачених в примітці статті 45 Кримінального кодексу України, статтями 206^{-2}, 209, 211, 366^{-1} Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених пунктами 1-3 частини п'ятої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

2. Слідчі судді Вищого антикорупційного суду здійснюють судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду відповідно до частини першої цієї статті.

3. Інші суди, визначені цим Кодексом, не можуть розглядати кримінальні провадження щодо злочинів, які віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду (крім випадку, передбаченого абзацом сьомим частини першої статті 34 цього Кодексу)";

д) у статті 34:

у частині першій:

у пункті 1 слово "територіальної" виключити;

абзац шостий після слів "у виняткових випадках кримінальне провадження" доповнити словами "(крім кримінальних проваджень, що надійшли на розгляд Вищого антикорупційного суду)";

доповнити абзацом сьомим такого змісту:

"У разі якщо обвинувачений чи потерпілий є або був суддею чи працівником апарату Вищого антикорупційного суду і кримінальне провадження належить до підсудності цього суду, таке кримінальне провадження у першій інстанції здійснює апеляційний суд, юрисдикція якого поширюється на місто Київ, і в такому разі ухвалені судові рішення оскаржуються в апеляційному порядку до апеляційного суду, який визначається колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду";

у частині третій:

в абзаці першому слова "колегією суддів Верховного Суду" замінити словами "колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду";

доповнити абзацом другим такого змісту:

"Питання про направлення кримінального провадження з Вищого антикорупційного суду до іншого суду вирішується колегією у складі п’яти суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду за поданням складу суду, визначеного для розгляду кримінального провадження, або за клопотанням сторін не пізніше п’яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала";

е) частину другу статті 65 доповнити пунктом 11 такого змісту:

"11) експерти - щодо роз’яснення наданих ними висновків";

є) у пункті 2 частини п’ятої статті 69 слова "слідчого, прокурора" виключити;

ж) частину третю статті 95 викласти в такій редакції:

"3. Свідок зобов’язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду, а експерт - слідчому судді та суду в установленому цим Кодексом порядку";

з) частину сьому статті 100 після слів "в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування" доповнити словами "а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до слідчого судді Вищого антикорупційного суду";

и) частину другу статті 132 викласти в такій редакції:

"2. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається:

1) до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, якщо інше не передбачено пунктом 2 цієї частини;

2) у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до Вищого антикорупційного суду";

і) абзац перший частини першої статті 184 після слів "в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування" доповнити словами "а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до Вищого антикорупційного суду";

ї) частину першу статті 192 доповнити реченням такого змісту: "У разі затримання без ухвали про дозвіл на затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, віднесеного до підсудності Вищого антикорупційного суду, зазначене клопотання подається до Вищого антикорупційного суду";

й) частину другу статті 199 доповнити словами "а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до Вищого антикорупційного суду";

к) частину першу статті 201 після слів "в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування" доповнити словами "а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до Вищого антикорупційного суду";

л) абзац п’ятий пункту 1 частини п’ятої статті 216 викласти в такій редакції:

"суддею (крім суддів Вищого антикорупційного суду), суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов’язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України";

м) частину третю статті 244 після слів "в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування" доповнити словами "а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду";

н) у статті 247:

частину першу викласти в такій редакції:

"1. Розгляд клопотань, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду";

у частині другій:

абзац перший доповнити словами "а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, здійснюється слідчим суддею Вищого антикорупційного суду (крім випадку, передбаченого абзацом сьомим частини першої статті 34 цього Кодексу)";

абзац другий викласти в такій редакції:

"У такому разі слідчий, прокурор звертаються з клопотаннями про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій до слідчого судді відповідного апеляційного суду, найбільш територіально наближеного до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, або Вищого антикорупційного суду (а у випадку, передбаченому абзацом сьомим частини першої статті 34 цього Кодексу, - до апеляційного суду, зазначеного в абзаці сьомому частини першої статті 34 цього Кодексу)";

о) частину десяту статті 290 після слів "в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування" доповнити словами "а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду";

п) частину першу статті 306 після слів "розглядаються слідчим суддею місцевого суду" доповнити словами "а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду";

р) у частині другій статті 334 слова "місцевого суду" замінити словами "суду першої інстанції";

с) пункт 2 частини першої статті 480 після слів "Конституційного Суду України" доповнити словами "судді Вищого антикорупційного суду";

т) доповнити статтею 480^{-1} такого змісту:

"**Стаття 480^{-1}.** Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддею Вищого антикорупційного суду

1. Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) у порядку, встановленому цим Кодексом.

2. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту внесення таких відомостей, повідомити Верховний Суд про початок досудового розслідування";

у) частину першу статті 481 доповнити пунктом 3^{-1} такого змісту:

"3^{-1}) судді Вищого антикорупційного суду - Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора)";

ф) доповнити статтею 482^{-1} такого змісту:

"**Стаття 482^{-1}.** Кримінальне провадження стосовно суддів Вищого антикорупційного суду

1. Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду клопотання учасників кримінального провадження розглядає слідчий суддя, визначений пунктом 18 частини першої статті 3 цього Кодексу, в порядку, визначеному цим Кодексом";

х) розділ XI "Перехідні положення" доповнити пунктом 20^{-2} такого змісту:

"20^{-2}. Підсудність Вищого антикорупційного суду, передбачена цим Кодексом як суду першої інстанції, суду апеляційної інстанції та слідчих суддів, поширюється на кримінальні провадження, відомості за якими про кримінальне правопорушення внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань:

1) з дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду";

2) до дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду", якщо досудове розслідування здійснюється або здійснювалося Національним антикорупційним бюро України та закінчено прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

З дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду" у кримінальних провадженнях, досудове розслідування яких здійснюється Національним антикорупційним бюро України або досудове розслідування яких здійснювалося Національним антикорупційним бюро України та закінчено прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури:

1) слідчі судді (крім слідчих суддів Вищого антикорупційного суду) припиняють приймати до розгляду клопотання та скарги у кримінальних провадженнях, а суди першої інстанції (крім Вищого антикорупційного суду) - обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та про звільнення від кримінальної відповідальності у таких кримінальних провадженнях. Такі клопотання та обвинувальні акти подаються в установленому порядку відповідно до слідчих суддів Вищого антикорупційного суду, Вищого антикорупційного суду;

2) суди апеляційної інстанції (крім Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду) припиняють приймати до розгляду апеляційні скарги;

3) клопотання та скарги, які надійшли до слідчих суддів і не розглянуті до дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду", передаються до Вищого антикорупційного суду для розгляду в установленому порядку слідчими суддями цього суду;

4) у разі якщо судовий розгляд у судах першої та апеляційної інстанцій не закінчено до дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду", такі кримінальні провадження передаються до Вищого антикорупційного суду для розгляду в установленому цим Кодексом порядку;

5) оскарження судових рішень, ухвалених до дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду", здійснюється за правилами підсудності, передбаченими цим Кодексом;

6) заяви про перегляд за нововиявленими обставинами судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій до дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду", подаються до Вищого антикорупційного суду та розглядаються ним у встановленому порядку.

У разі об'єднання в одному провадженні матеріалів досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, серед яких є кримінальні провадження, підсудні Вищому антикорупційному суду, судове провадження здійснює Вищий антикорупційний суд, якщо виділення в окреме провадження матеріалів кримінального провадження, які не віднесені до підсудності цього суду, може негативно вплинути на повноту судового розгляду.

У разі зміни обвинувачення в суді під час розгляду справи Вищим антикорупційним судом таке кримінальне провадження продовжує розглядати Вищий антикорупційний суд. У разі якщо Вищий антикорупційний суд вийде за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, в порядку та у випадках, визначених частиною третьою статті 337 цього Кодексу, відповідне кримінальне провадження продовжує розглядатися як таке, що підсудне Вищому антикорупційному суду. У випадках, передбачених цим абзацом, кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснює Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду".

{Підпункт "х" підпункту 3 пункту 2 розділу VI в редакції Законів № 2509-VIII від 12.07.2018, № 100-IX від 18.09.2019}

ц) у тексті Кодексу слова "Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, апеляційний суд області, міст Києва та Севастополя" в усіх відмінках замінити словами "відповідний апеляційний суд" у відповідному відмінку;

4) у тексті Кодексу адміністративного судочинства України (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 48, ст. 436) слова "Київський апеляційний адміністративний суд" в усіх відмінках замінити словами "апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає місто Київ" у відповідному відмінку;

5) у Законі України "Про Вищу раду правосуддя" (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 7-8, ст. 50):

а) абзац другий частини восьмої статті 30 доповнити словами "якщо інше не передбачено законом";

б) перше речення частини другої статті 58 доповнити словами "а стосовно судді Вищого антикорупційного суду таке подання вноситься Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора)";

в) частину другу статті 59 доповнити абзацами другим та третім такого змісту:

"Розгляд подання про надання згоди на затримання судді Вищого антикорупційного суду, утримання його під вартою чи арештом здійснюється Вищою радою правосуддя з обов'язковою участю судді або його представника. Повідомлення про дату, час і місце розгляду відповідного клопотання направляється невідкладно Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора) та судді Вищого антикорупційного суду.

У разі неявки судді Вищого антикорупційного суду або його представника на засідання Вищої ради правосуддя розгляд подання здійснюється без їх участі";

г) частину першу статті 60 доповнити реченням такого змісту: "Стосовно судді Вищого антикорупційного суду таке рішення негайно вручається Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора)";

ґ) у статті 63:

перше речення частини першої доповнити словами "а стосовно судді Вищого антикорупційного суду на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора)";

частину четверту після слів "на вручення судді" доповнити словами "крім судді Вищого антикорупційного суду";

д) частину другу статті 64 після слів "Генеральним прокурором або його заступником" доповнити словами "а стосовно судді Вищого антикорупційного суду - Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора)".

3. Протягом дванадцяти місяців з дня набрання чинності цим Законом:

1) формується Вищий антикорупційний суд у порядку та у складі, що визначені цим Законом;

2) оголошується та відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та цього Закону проводиться конкурс на посади суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду та на посади інших суддів Вищого антикорупційного суду, за результатами проведеного конкурсу призначаються судді Вищого антикорупційного суду.

4. День початку роботи Вищого антикорупційного суду у складі, визначеному цим Законом, визначається рішенням зборів цього суду, що публікується на веб-порталі судової влади та в газеті "Голос України".

5. Вищий антикорупційний суд розпочинає роботу за умови призначення за результатами конкурсу, проведеного відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та цього Закону, щонайменше тридцяти п'яти суддів Вищого антикорупційного суду, у тому числі щонайменше десять із яких мають бути суддями Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду.

6. Не пізніше ніж через тридцять календарних днів з дня призначення суддів Вищого антикорупційного суду у кількості, зазначеній у пункті 5 цього розділу, найстарший за віком суддя Вищого антикорупційного суду скликає збори суддів Вищого антикорупційного суду для вирішення питання про визначення дня початку роботи Вищого антикорупційного суду, вирішення організаційних питань діяльності суду та обрання слідчих суддів.

У разі якщо до дня початку роботи Вищого антикорупційного суду слідчих суддів не буде обрано, їх повноваження виконують троє суддів Вищого антикорупційного суду, які визначаються жеребкуванням на зборах суддів Вищого антикорупційного суду. Судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду участі у такому жеребкуванні не беруть.

7. Запропонувати Президентові України внести в установленому порядку проект Закону про утворення Вищого антикорупційного суду.

Президент України П. ПОРОШЕНКО
м. Київ
7 червня 2018 року
№ 2447-VIII

https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2447-19

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»

Відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 Конституції України, статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Верховна Рада України **постановляє:**

1. Затвердити Указ Президента України від 26 листопада 2018 року № 393 «Про введення воєнного стану в Україні» з таким застереженням:

воєнний стан вводиться в Вінницькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Харківській, Чернігівській, а також Донецькій, Запорізькій, Херсонській областях та внутрішніх водах України Азово-Керченської акваторії.

2. У період дії воєнного стану, введеного зазначеним Указом Президента України, часткова мобілізація оголошується Президентом України у строки і в обсягах відповідно до загроз національній безпеці і обороні України.

3. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України П. ПОРОШЕНКО.
м. Київ
26 листопада 2018 року.
№ 2630-VIII.

http://www.golos.com.ua/article/310658

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 1, ст.2)

Зважаючи на збройну агресію Російської Федерації проти України, що становить істотне порушення Російською Федерацією Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, учиненого 31 травня 1997 року в м. Києві та ратифікованого Верховною Радою України 14 січня 1998 року, яке має істотне значення для здійснення об'єкта і цілей цього Договору,

виходячи з положень статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, статті 24 Закону України "Про міжнародні договори України" та

відповідно до статті 40 Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Припинити з 1 квітня 2019 року дію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, учиненого 31 травня 1997 року в м. Києві та ратифікованого Верховною Радою України 14 січня 1998 року (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., № 20, ст. 103).

2. Припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією звільняє Україну від будь-якого зобов'язання щодо його виконання і не впливає на права, зобов'язання чи правове становище України, що виникли в результаті виконання зазначеного Договору до припинення його дії, відповідно до статті 70 Віденської конвенції про право міжнародних договорів.

3. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Президент України П. ПОРОШЕНКО
м. Київ
6 грудня 2018 року
№ 2643-VIII

https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2643-19

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 40, ст.212)

Цей Закон відповідно до статей 85, 108, 111, 151 Конституції України визначає правові та організаційні засади притягнення Президента України до конституційної відповідальності шляхом усунення з поста в порядку імпічменту.

Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Загальні засади дострокового припинення повноважень Президента України у разі усунення з поста в порядку імпічменту

1. Усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (далі - імпічмент) є способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності. Імпічмент є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого Верховна Рада України у разі вчинення державної зради або іншого злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста.

2. Імпічмент регулюється Конституцією України, цим Законом, Регламентом Верховної Ради України, а у випадках, передбачених цим Законом, - іншими законами України.

Стаття 2. Правові підстави та принципи імпічменту

1. Верховна Рада України може усунути Президента України з поста в порядку імпічменту виключно у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

2. Імпічмент здійснюється на принципах:

1) верховенства права;

2) додержання Конституції України;

3) законності;

4) рівності перед законом;

5) поваги до людської гідності;

6) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність;

7) презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини;

8) свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;

9) забезпечення права на захист;

10) свободи в поданні доказів та доведенні їх переконливості;

11) гласності та відкритості;

12) публічності;

13) розумності строків.

Розділ ІІ
ІНІЦІЮВАННЯ ІМПІЧМЕНТУ, ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТИМЧАСОВОЇ СЛІДЧОЇ КОМІСІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Стаття 3. Ініціювання імпічменту

1. Підставою для ініціювання імпічменту є письмове подання, підписане більшістю народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, підписи яких не відкликаються.

2. Внесене на розгляд Верховної Ради України письмове подання про ініціювання імпічменту повинно містити правове обґрунтування необхідності утворення спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України (далі - спеціальна тимчасова слідча комісія). До подання можуть додаватися документи і матеріали, що стосуються цього питання, або їх копії, засвідчені належним чином.

3. Письмове подання, передбачене частиною першою цієї статті, без прийняття окремого рішення про включення до порядку денного пленарного засідання Верховної Ради України обговорюється за процедурою повного обговорення в порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України, на черговому після дня його внесення пленарному засіданні Верховної Ради України.

4. Верховна Рада України більшістю голосів народних депутатів України від її конституційного складу приймає рішення щодо ініціювання імпічменту та включення його до порядку денного сесії Верховної Ради України як невідкладного.

Про прийняття такого рішення Голова Верховної Ради України терміново повідомляє Президента України і Голову Конституційного Суду України.

Стаття 4. Порядок створення спеціальної тимчасової слідчої комісії, обрання спеціального прокурора та спеціальних слідчих

1. У разі включення до порядку денного сесії Верховної Ради України питання про ініціювання імпічменту Верховна Рада України для проведення розслідування наявності факту та обставин вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину створює спеціальну тимчасову слідчу комісію відповідно до цього Закону.

2. До складу спеціальної тимчасової слідчої комісії входять народні депутати України з урахуванням принципу пропорційного представництва депутатських фракцій (депутатських груп), а також включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. У разі обрання спеціальним прокурором та спеціальним слідчим народного депутата України враховується принцип пропорційного представництва депутатської фракції (депутатської групи) у спеціальній тимчасовій слідчій комісії.

3. Кандидатуру спеціального прокурора до складу спеціальної тимчасової слідчої комісії вносять ініціатори розгляду питання про імпічмент.

4. Кандидатури спеціальних слідчих до складу спеціальної тимчасової слідчої комісії вносять депутатські фракції (депутатські групи).

5. На посади спеціального прокурора, спеціальних слідчих може бути обрана лише особа, яка відповідає таким вимогам:

1) є громадянином України, який проживає на її території не менше десяти років;

2) вільно володіє державною мовою;

3) має вищу юридичну освіту;

4) має не менш як десятирічний стаж роботи на посаді прокурора та/або слідчого;

5) не має судимості.

6. Кандидат на посаду спеціального прокурора чи спеціального слідчого подає до Верховної Ради України особову картку, декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік в порядку, визначеному Законом України "Про запобігання корупції".

Особа, яка не виконала вимоги цієї частини, не може бути обрана на посаду спеціального прокурора чи спеціального слідчого.

7. Кандидатури спеціального прокурора, спеціальних слідчих попередньо розглядаються на засіданні комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого належить таке питання, який надає Верховній Раді України висновки щодо кожної кандидатури.

8. Народні депутати України можуть бути обрані спеціальним прокурором чи спеціальними слідчими, якщо вони відповідають вимогам, встановленим частиною п’ятою цієї статті.

Не може бути обраною до складу спеціальної тимчасової слідчої комісії особа, у якої в разі обрання виникне реальний чи потенційний

конфлікт інтересів у зв'язку з проведенням розслідування, для проведення якого утворюється така комісія. Особа, кандидатура якої запропонована депутатською фракцією (депутатською групою) до складу спеціальної тимчасової слідчої комісії, зобов'язана повідомити відповідний комітет Верховної Ради України та Верховну Раду України про неможливість брати участь у роботі спеціальної тимчасової слідчої комісії за наявності зазначеної підстави.

9. Особи, які не є народними депутатами України і обрані спеціальним прокурором, спеціальними слідчими, відряджаються до Верховної Ради України на час роботи спеціальної тимчасової слідчої комісії та здійснюють свої службові повноваження у її складі лише відповідно до наданих їм на законних підставах доручень спеціальної тимчасової слідчої комісії.

10. Не пізніш як за три дні до дня розгляду питання про створення спеціальної тимчасової слідчої комісії матеріали і висновки відповідного комітету Верховної Ради України щодо запропонованих кандидатур для обрання спеціальним прокурором та спеціальними слідчими надаються народним депутатам України.

11. Кандидат для обрання спеціальним прокурором, спеціальним слідчим може в будь-який час до початку голосування зняти свою кандидатуру. У цьому випадку нові кандидатури спеціального прокурора, спеціального слідчого вносяться у порядку, визначеному цим Законом, протягом трьох днів.

12. Спеціальна тимчасова слідча комісія створюється протягом тридцяти днів з дня ініціювання імпічменту. Про створення спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховна Рада України більшістю від її конституційного складу приймає постанову.

13. У разі виникнення обґрунтованих сумнівів щодо наявності реального чи потенційного конфлікту інтересів у кандидатів до складу спеціальної тимчасової слідчої комісії народні депутати України до розгляду питання щодо формування спеціальної тимчасової слідчої комісії мають право заявити про їх відвід. Питання про відвід кандидата до спеціальної тимчасової слідчої комісії розглядається невідкладно, але не пізніше моменту розгляду питання про формування спеціальної тимчасової слідчої комісії.

14. Спеціальна тимчасова слідча комісія на своєму засіданні обирає голову, заступника голови та секретаря, які не можуть бути членами однієї депутатської фракції (депутатської групи).

15. Засідання спеціальної тимчасової слідчої комісії вважається повноважним, якщо в ньому бере участь більше половини затвердженого Верховною Радою України складу такої комісії.

16. Рішення спеціальної тимчасової слідчої комісії вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини затвердженого Верховною Радою України складу такої комісії.

Примітка. Терміни "потенційний конфлікт інтересів", "реальний конфлікт інтересів" у цій статті вживаються у значенні, наведеному у Законі України "Про запобігання корупції".

Стаття 5. Порядок діяльності та повноваження спеціальної тимчасової слідчої комісії

1. Спеціальна тимчасова слідча комісія діє на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим та іншими законами України. Державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, посадові, службові та інші особи зобов'язані виконувати законні вимоги спеціальної тимчасової слідчої комісії.

2. Спеціальна тимчасова слідча комісія:

1) проводить розслідування наявності факту та обставин вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину;

2) перевіряє наявність, повноту та обґрунтованість доказів вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину;

3) готує пропозиції щодо проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України.

3. З метою забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розслідування спеціальна тимчасова слідча комісія має право:

1) заслуховувати з питань, що стосуються розслідування, Президента України та захисника (захисників) його прав з дотриманням вимог статей 62 та 63 Конституції України;

2) витребовувати необхідні документи, матеріали та інші відомості, що стосуються розслідування, від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб;

3) у разі потреби у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, вирішувати питання про проведення експертизи та залучати спеціалістів для дослідження і оцінки доказів, визначати двох або більше представників від спеціальної тимчасової слідчої комісії і доручати їм бути присутніми під час проведення зазначених експертиз і досліджень та встановлення їх результатів;

4) запрошувати і заслуховувати у якості свідків в порядку, встановленому цим Законом, будь-яких осіб із числа громадян України (крім суддів та суддів Конституційного Суду України), які можуть повідомити про обставини, що стали підставою для ініціювання імпічменту.

4. Спеціальна тимчасова слідча комісія зобов'язана:

1) підготувати за результатами проведеного розслідування щодо наявності в діях Президента України ознак державної зради чи іншого злочину висновки і пропозиції для їх розгляду на засіданні Верховної Ради України. Такі висновки і пропозиції мають бути підготовлені спеціальною тимчасовою слідчою комісією не пізніше шестимісячного строку з дня прийняття Верховною Радою України рішення про її утворення;

2) вести протоколи та стенограми засідань;

3) проводити збір інформації, показань, пояснень, документів і матеріалів, здійснювати їх дослідження;

4) вести у встановленому порядку облік вхідних та вихідних документів.

5. Посадові особи (крім Президента України та захисника (захисників) його прав), службові особи, експерти та інші особи, запрошені спеціальною тимчасовою слідчою комісією у якості свідків, експертів чи перекладачів, попереджаються в письмовій формі про визначену Кримінальним кодексом України відповідальність за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків під час розслідування, що проводиться спеціальною тимчасовою слідчою комісією, а також надання завідомо неправдивих показань, завідомо неправдивого висновку експерта, завідомо неправильного перекладу, здійсненого перекладачем.

6. У разі вчинення посадовими особами (крім Президента України та захисника (захисників) його прав), службовими особами, експертами та іншими особами, запрошеними спеціальною тимчасовою слідчою комісією, дій, передбачених частиною п'ятою цієї статті, спеціальна тимчасова слідча комісія направляє відповідні матеріали до органів досудового розслідування для здійснення досудового розслідування.

Стаття 6. Повноваження спеціального прокурора спеціальної тимчасової слідчої комісії

1. Спеціальний прокурор є повноправним членом спеціальної тимчасової слідчої комісії.

2. Спеціальний прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення спеціальною тимчасовою слідчою комісією розслідування наявності факту та обставин вчинення Президентом України державної зради чи іншого злочину.

3. Спеціальний прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення спеціальною тимчасовою слідчою комісією розслідування наявності факту та обставин вчинення Президентом України державної зради чи іншого злочину, уповноважений:

1) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються розслідування;

2) доручати спеціальним слідчим проведення у встановлений спеціальною тимчасовою слідчою комісією строк слідчих дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, або особисто проводити слідчі та інші процесуальні дії;

3) зупиняти незаконні дії та рішення спеціальної тимчасової слідчої комісії, спеціальних слідчих, інших членів спеціальної тимчасової слідчої комісії;

4) погоджувати, а в разі невідповідності законам України - відмовляти у погодженні клопотань спеціальних слідчих про проведення слідчих дій, інших процесуальних дій;

5) перевіряти одержаний від спеціальних слідчих проект висновку спеціальної тимчасової слідчої комісії, схвалювати його і вносити на розгляд цієї комісії або повертати із своїми письмовими зауваженнями і пропозиціями для доопрацювання та/або провадження додаткових слідчих дій, інших процесуальних дій.

Стаття 7. Повноваження спеціальних слідчих спеціальної тимчасової слідчої комісії

1. Спеціальний слідчий є повноправним членом спеціальної тимчасової слідчої комісії.

2. Спеціальний слідчий при проведенні розслідування факту та обставин вчинення Президентом України державної зради чи іншого злочину провадить необхідні дії для перевірки та встановлення факту та обставин, що є предметом розслідування спеціальної тимчасової слідчої комісії. Спеціальний слідчий користується повноваженнями слідчого, які встановлені Кримінальним процесуальним кодексом України (крім повноважень щодо внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку розслідування, затримання підозрюваного, застосування запобіжного заходу, повідомлення особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення, складання обвинувального акта).

3. За результатами проведеного розслідування спеціальні слідчі складають проект висновку спеціальної тимчасової слідчої комісії та подають його на схвалення спеціальному прокурору.

Стаття 8. Захисник (захисники) прав Президента України

1. Президент України може мати захисника (захисників у кількості, не більше п'яти), який (які) забезпечує (забезпечують) захист його прав, свобод і законних інтересів у процедурі імпічменту.

Стаття 9. Забезпечення роботи спеціальної тимчасової слідчої комісії

1. Організаційно-інформаційне, консультативно-правове, методичне, фінансове забезпечення діяльності спеціальної тимчасової слідчої комісії здійснюється Апаратом Верховної Ради України у межах кошторису видатків, передбачених на здійснення повноважень Верховної Ради України.

Розділ III
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТИМЧАСОВОЇ СЛІДЧОЇ КОМІСІЇ, РОЗГЛЯД ЇХ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ЗВИНУВАЧЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ АБО ПРИПИНЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ІМПІЧМЕНТУ

Стаття 10. Висновки і пропозиції спеціальної тимчасової слідчої комісії

1. Спеціальна тимчасова слідча комісія готує висновки і пропозиції за дослідженими обставинами щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину, розглядає їх на своєму засіданні та приймає рішення щодо них.

2. Висновки і пропозиції мають містити:

1) факти та обставини, які стали підставою для проведення розслідування;

2) відомості та обставини, встановлені спеціальною тимчасовою слідчою комісією, а також докази, якими вони підтверджуються;

3) відомості та обставини, що не підтвердилися;

4) факти та обставини, які не були перевірені, причини цього;

5) факти та обставини, що підтверджують або спростовують наявність у діяннях Президента України ознак державної зради або іншого злочину.

3. Спеціальна тимчасова слідча комісія за наявності відповідних підстав готує висновок про звинувачення Президента України з

урахуванням вимог до обвинувального акта, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України. Висновок підписують спеціальний прокурор, спеціальні слідчі, голова і секретар спеціальної тимчасової слідчої комісії.

4. Разом з висновками і пропозиціями члени спеціальної тимчасової слідчої комісії - народні депутати України вносять на розгляд Верховної Ради України проект відповідної постанови Верховної Ради України.

Стаття 11. Надання для ознайомлення висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії

1. Висновки і пропозиції спеціальної тимчасової слідчої комісії надаються Голові Верховної Ради України, а в разі його відсутності - Першому заступнику чи заступнику Голови Верховної Ради України, який з урахуванням пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії щодо ступеня секретності наданих документів приймає рішення стосовно встановлення спеціального режиму користування ними та ознайомлення з ними народних депутатів України відповідно до правил поводження з документами та інформацією, що становлять державну або іншу охоронювану законом таємницю.

2. Питання про висновки і пропозиції спеціальної тимчасової слідчої комісії включаються до порядку денного пленарних засідань Верховної Ради України без голосування і розглядаються невідкладно після їх надання Президентові України та народним депутатам України.

3. Не пізніш як за три дні до початку розгляду питання на пленарному засіданні Верховної Ради України висновки і пропозиції та інші матеріали вручаються урядовим фельд'єгерським зв'язком Президенту України або захиснику (захисникам) його прав з одночасним запрошенням його на пленарне засідання Верховної Ради України та у зазначений строк надаються народним депутатам України.

Стаття 12. Підготовка та початок розгляду Верховною Радою України висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії

1. Пленарне засідання Верховної Ради України, на якому відбувається розгляд висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії, є відкритим, крім випадку, передбаченого частиною другою цієї статті.

2. Закрите пленарне засідання проводиться за рішенням Верховної Ради України у разі, якщо висновки і пропозиції спеціальної тимчасової слідчої комісії або додані до них документи і матеріали містять інформацію, що становить державну або іншу охоронювану законом таємницю.

3. Голова Верховної Ради України урядовим фельд'єгерським зв'язком запрошує на пленарне засідання Верховної Ради України Президента України, Голову Конституційного Суду України та суддів Конституційного Суду України, Голову Верховного Суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Генерального прокурора, спеціального прокурора та спеціальних слідчих. Таке запрошення надсилається не пізніш як за два дні до дати пленарного засідання Верховної Ради України.

4. Пленарне засідання Верховної Ради України розпочинається з інформації головуючого на пленарному засіданні про зміст висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії щодо звинувачення Президента України.

5. У разі внесення народними депутатами України - членами спеціальної тимчасової слідчої комісії проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України головуючий на пленарному засіданні Верховної Ради України запитує у Президента України, чи погоджується він із пунктами звинувачення, що містяться в такому проекті постанови.

6. Якщо Президент України погоджується з усіма пунктами звинувачення, а народні депутати України, які внесли подання про ініціювання імпічменту, не заперечують проти цих пунктів звинувачення і не мають до них доповнень, обговорення з цього питання не проводиться, головуючий на пленарному засіданні оголошує про перехід до таємного голосування по пунктах звинувачення та здійснення подальших процедур.

7. Якщо Президент України погоджується лише з окремими пунктами звинувачення або не погоджується з жодним із пунктів звинувачення, викладених у проекті постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України, внесеному народними депутатами України - членами спеціальної тимчасової слідчої комісії, подальше обговорення проводиться щодо тих пунктів звинувачення, з якими Президент України не погодився, а також тих, які не знайшли відображення у запропонованому проекті постанови Верховної Ради України.

8. У разі якщо Президент України не з'явився без поважних причин на пленарне засідання Верховної Ради України або відмовляється особисто давати пояснення, відповідати на запитання, Верховна Рада України проводить розгляд висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії про звинувачення Президента України в порядку, передбаченому частинами четвертою, шостою, сьомою цієї статті, без його участі.

Стаття 13. Обговорення висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії

1. Перед початком обговорення висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії головуючий на пленарному засіданні з'ясовує у промовців, зазначених у частині другійцієї статті, про час, необхідний їм для виступів, і Верховна Рада України приймає відповідне процедурне рішення. Час, який відводиться на заслуховування згідно з пунктами 2, 3 частини другої цієї статті, має бути однаковим і становити не менше 90 хвилин.

2. Під час обговорення висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховна Рада України заслуховує:

1) доповідь голови спеціальної тимчасової слідчої комісії або іншого доповідача - члена комісії, визначеного рішенням спеціальної тимчасової слідчої комісії, про проведене розслідування та його результати; відповіді доповідача на запитання народних депутатів України, що внесли подання про ініціювання імпічменту; відповіді доповідача на запитання Президента України та захисника (захисників) його прав; відповіді доповідача на запитання народних депутатів України;

2) пояснення народних депутатів України, які внесли подання про ініціювання імпічменту, щодо заперечуваних ними (за наявності) положень висновків спеціальної тимчасової слідчої комісії та проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України, їхні зауваження щодо законності, повноти, всебічності та об'єктивності дослідження зазначеною комісією тих чи інших обставин розслідування; їхні клопотання про заслуховування Верховною Радою України свідків, експертів або про необхідність проведення додаткового розслідування тих чи інших обставин спеціальною тимчасовою слідчою комісією; їхні відповіді на запитання Президента України та захисника (захисників) його прав, доповідача спеціальної тимчасової слідчої комісії, спеціального прокурора та спеціальних слідчих, народних депутатів України;

3) пояснення Президента України про заперечення або визнання ним висунутого проти нього звинувачення, зауваження Президента України та захисника (захисників) його прав щодо законності, повноти, всебічності та об'єктивності дослідження відповідних обставин спеціальною тимчасовою слідчою комісією; клопотання Президента України та захисника (захисників) його прав про заслуховування Верховною Радою

України свідків та експертів або про необхідність проведення додаткового розслідування тих чи інших обставин спеціальною тимчасовою слідчою комісією; відповіді Президента України на запитання захисника (захисників) його прав; народних депутатів України, які внесли подання про ініціювання імпічменту; відповіді на запитання доповідача від спеціальної тимчасової слідчої комісії, спеціального прокурора та спеціальних слідчих, народних депутатів України;

4) уточнення промовцями, зазначеними в пунктах 2, 3, 1 цієї частини, із збереженням відповідної черговості, їхніх клопотань щодо надання народним депутатам України тих чи інших матеріалів, проведення експертиз, заслуховування Верховною Радою України свідків, експертів із зазначенням того, що саме має бути досліджено і доведено на підставі їхніх свідчень, повідомлень, а також щодо необхідності проведення додаткового розслідування спеціальною тимчасовою слідчою комісією та предмета такого розслідування.

3. За наявності скарг, заяв про неправомірні дії спеціальної тимчасової слідчої комісії, про оскарження її рішень, прийнятих за результатами розгляду скарг і заяв, промовці, зазначені в пунктах 2, 3 частини другої цієї статті, повідомляють Верховну Раду України про них і порушують відповідні клопотання про усунення порушень, пов'язаних з неправомірними діями та рішеннями спеціальної тимчасової слідчої комісії.

4. Верховна Рада України може прийняти відповідно до Регламенту Верховної Ради України процедурне рішення про заслуховування спеціального прокурора, спеціальних слідчих, а також інших осіб, про оголошення повідомлень та зачитування документів.

Стаття 14. Рішення за результатами обговорення висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії

1. За результатами обговорення висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховна Рада України може прийняти рішення про:

1) заслуховування свідків та експертів, щодо яких було заявлено клопотання промовців, та їхніх відповідей на запитання;

2) необхідність проведення додаткового розслідування тих чи інших обставин, що можуть мати значення для прийняття Верховною Радою України рішення про звинувачення Президента України;

3) припинення обговорення висновків та перехід до обговорення проектів постанов Верховної Ради України про звинувачення Президента України.

2. У разі прийняття Верховною Радою України рішення, передбаченого пунктом 1 частини першої цієї статті, Верховна Рада України переходить до заслуховування свідків та експертів, щодо яких було заявлено клопотання промовців, та їхніх відповідей на запитання.

3. У разі прийняття Верховною Радою України рішення, передбаченого пунктом 2 частини першої цієї статті, Верховна Рада України визначає строки проведення додаткового розслідування.

Стаття 15. Порядок заслуховування свідків та експертів

1. Свідків та експертів, про запрошення яких заявляли клопотання промовці, зазначені у пунктах 2, 3, 1 частини другої статті 13 цього Закону, Верховна Рада України заслуховує у відповідній послідовності, якщо їхніх показань немає в матеріалах розслідування та висновках спеціальної тимчасової слідчої комісії або якщо ці показання є недостатніми чи суперечливими. Час, який відводиться на заслуховування свідків та експертів, має бути однаковим і становити не менше 30 хвилин.

2. Свідки та експерти відповідно до послідовності їх заслуховування відповідають на запитання:

1) осіб, які заявляли клопотання про їх запрошення; Президента України та/або захисника (захисників) його прав; доповідача від спеціальної тимчасової слідчої комісії; спеціального прокурора, спеціальних слідчих; народних депутатів України - до свідків, експертів, запрошених за клопотанням промовців, зазначених у пункті 2 частини другої статті 13 цього Закону;

2) Президента України та/або захисника (захисників) його прав; промовців, зазначених у пунктах 2, 1 частини другої статті 13 цього Закону; спеціального прокурора та спеціальних слідчих - до свідків, експертів, запрошених за клопотанням Президента України та захисника (захисників) його прав;

3) доповідача від спеціальної тимчасової слідчої комісії; промовців, зазначених у пунктах 2, 3 частини другої статті 13 цього Закону; спеціального прокурора та спеціальних слідчих - до свідків, експертів, запрошених за клопотанням доповідача від спеціальної тимчасової слідчої комісії.

3. Запитання і відповіді мають бути чіткими і стислими. Головуючий на пленарному засіданні Верховної Ради України має право зняти запитання, які не стосуються обставин справи або поставлені в образливій формі. У разі виникнення заперечень щодо запитання

Верховна Рада України може прийняти процедурне рішення про заслуховування відповіді і на таке запитання. Для уточнення відповіді особа, яка поставила запитання, має право поставити ще одне уточнююче запитання.

4. Свідки заслуховуються окремо і за відсутності інших свідків. Апарат Верховної Ради України вживає заходів, щоб під час пленарного засідання Верховної Ради України інші свідки не чули того, що відбувається на засіданні, і не спілкувалися між собою, шляхом їх розміщення в окремих приміщеннях.

5. Перед заслуховуванням свідка, експерта головуючий на пленарному засіданні Верховної Ради України попереджає кожного з них про адміністративну, кримінальну відповідальність згідно із законом за відмову від давання показань, а також за надання завідомо неправдивих показань, завідомо неправдивого висновку експерта.

6. Верховна Рада України може прийняти процедурне рішення про заслуховування й інших осіб, оголошення документів.

Стаття 16. Заслуховування заключного слова

1. Після завершення обговорення висновків спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховна Рада України заслуховує заключне слово:

1) представника народних депутатів України, які внесли подання про ініціювання імпічменту;

2) доповідача від спеціальної тимчасової слідчої комісії;

3) Президента України та/або захисника (захисників) його прав.

2. Час, який відводиться для заслуховування заключного слова кожного промовця, не може становити менше 10 хвилин.

Стаття 17. Обговорення проектів постанов Верховної Ради України про звинувачення Президента України

1. Після закінчення обговорення висновку спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховна Рада України переходить до розгляду внесеного народними депутатами України - членами спеціальної тимчасової слідчої комісії проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України чи проекту постанови Верховної Ради України про припинення розгляду питання про імпічмент.

2. На закритому пленарному засіданні Верховної Ради України мають право бути присутніми Президент України та захисник (захисники) його прав, спеціальний прокурор та спеціальні слідчі, включені до складу спеціальної тимчасової слідчої комісії. Запрошуються особи, зазначені у частині третій статті 12 цього Закону.

3. Обговорення проектів постанов Верховної Ради України здійснюється за процедурою повного обговорення в порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України. Доповідачем і співдоповідачами виступають відповідно представник від спеціальної тимчасової слідчої комісії та ініціатори внесення пропозицій (у разі їх внесення) про внесення змін до проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України. В обговоренні беруть участь лише народні депутати України. Іншим особам, зазначеним у частині другій цієї статті, слово надається головуючим на пленарному засіданні Верховної Ради України за їхнім зверненням для повідомлення фактичних довідок, зауважень тощо з питань їхньої компетенції. Слово надається також Президенту України та захиснику (захисникам) його прав для повідомлення фактичних довідок.

4. Після закінчення обговорення головуючий на пленарному засіданні Верховної Ради України оголошує про перехід до голосування щодо тексту проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України, який буде включатися до бюлетеня для таємного голосування.

Стаття 18. Вимоги до проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України

1. Проект постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України, внесений народними депутатами України - членами спеціальної тимчасової слідчої комісії, має ґрунтуватися лише на відомостях, які містяться у висновках і пропозиціях спеціальної тимчасової слідчої комісії. Звинувачення Президента України викладається у проекті постанови Верховної Ради України по пунктах, окремо щодо кожного діяння, що містить ознаки злочину.

2. За результатами обговорення Верховною Радою України висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії, пропозицій народних депутатів України, які внесли подання про ініціювання імпічменту, народні депутати України - члени спеціальної тимчасової слідчої комісії мають право внести свій уточнений проект постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України з урахуванням таких пропозицій.

3. У разі якщо до внесеного народними депутатами України - членами спеціальної тимчасової слідчої комісії проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України включено пропозиції народних депутатів України, які внесли подання про

ініціювання імпічменту, Верховна Рада України проводить голосування щодо кожної пропозиції, додатково включеної до проекту постанови Верховної Ради України. Пропозиція вважається включеною до уточненого проекту постанови про звинувачення Президента України, якщо вона отримає на підтримку більшість голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

4. У разі якщо пропозиція, яка включена до проекту постанови Верховної Ради України, не отримає необхідної для її прийняття кількості голосів народних депутатів України, текст проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України залишається без змін і включається до бюлетеня для таємного голосування.

Стаття 19. Порядок прийняття рішення про звинувачення Президента України

1. Рішення Верховної Ради України про звинувачення Президента України приймається таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів у порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України, з урахуванням особливостей, визначених цією статтею. До бюлетеня для таємного голосування щодо проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України включається один із проектів відповідної постанови, передбачений частинами третьою, четвертою статті 18 цього Закону.

2. Таємне голосування щодо проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України, включеного до бюлетеня для таємного голосування, проводиться окремо щодо кожного пункту звинувачення. Постанова Верховної Ради України про звинувачення Президента України вважається прийнятою в цілому з тими пунктами звинувачення, за які відповідно до частини п’ятої статті 111 Конституції України проголосувало не менш як дві третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

3. У разі прийняття постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України Верховна Рада України більшістю голосів народних депутатів України від її конституційного складу також приймає постанову про звернення до:

1) Конституційного Суду України для перевірки справи та отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент;

2) Верховного Суду для отримання його висновку про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

4. У разі неприйняття рішення Верховної Ради України про звинувачення Президента України головуючий на пленарному засіданні Верховної Ради України оголошує про припинення процедури імпічменту і вчиняє інші дії, передбачені статтею 22 цього Закону.

Стаття 20. Розгляд Верховною Радою України висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду

1. Після отримання відповідних висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду ці висновки невідкладно оголошуються головуючим на найближчому пленарному засіданні Верховної Ради України і надаються народним депутатам України.

2. Якщо відповідно до висновку Верховного Суду діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину, а відповідно до висновку Конституційного Суду України додержано конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент, народні депутати України - члени спеціальної тимчасової слідчої комісії невідкладно готують і вносять на розгляд Верховної Ради України проект постанови Верховної Ради України про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

3. Проект постанови Верховної Ради України про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту має містити посилання на пункти звинувачення прийнятої Верховною Радою України постанови про звинувачення Президента України.

4. Проект постанови Верховної Ради України про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту надається народним депутатам України, вручається Президенту України або захиснику (захисникам) його прав і розглядається на пленарному засіданні Верховної Ради України не пізніш як через два дні після оголошення головуючим на пленарному засіданні Верховної Ради України висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду.

5. Якщо відповідно до висновку Верховного Суду діяння, в яких звинувачується Президент України, не містять ознак державної зради або іншого злочину, Верховна Рада України приймає постанову про припинення процедури імпічменту.

6. Якщо у висновку Конституційного Суду України містяться положення про порушення конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент, Верховна Рада України приймає відповідні рішення, спрямовані на усунення виявлених порушень:

1) про невключення до проекту постанови Верховної Ради України про імпічмент тих положень чи посилань на пункти звинувачення, яких стосуються виявлені порушення конституційної процедури;

2) про виконання тих чи інших слідчих дій чи процедур розслідування спеціальною тимчасовою слідчою комісією з можливим переглядом прийнятих раніше рішень;

3) про повторне, додаткове розслідування фактів чи обставин, з яких почалися порушення, зазначені у висновку Конституційного Суду України.

7. Для проведення повторного, додаткового розслідування фактів чи обставин, викладених у висновку Конституційного Суду України, Верховна Рада України може змінити персональний склад спеціальної тимчасової слідчої комісії.

8. Після проведення дій, спрямованих на усунення порушень конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент, Верховна Рада України приймає постанову про звернення до Конституційного Суду України для одержання нового висновку.

9. За наслідками проведення повторного, додаткового розслідування Верховна Рада України може внести зміни до постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України.

10. Постанова про внесення змін до постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України приймається двома третинами голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів у порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України.

11. У разі внесення змін до постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України, якими змінено пункти звинувачення Президента України, Верховна Рада України приймає постанову про звернення до Верховного Суду для одержання нового висновку.

Розділ IV
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО УСУНЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ З ПОСТА В ПОРЯДКУ ІМПІЧМЕНТУ. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ УСУНЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ З ПОСТА В ПОРЯДКУ ІМПІЧМЕНТУ

Стаття 21. Прийняття рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту

1. У разі одержання висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду відповідно про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент і про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної

зради або іншого злочину, Верховна Рада України таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів приймає постанову про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

2. Обговорення проекту постанови Верховної Ради України про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту здійснюється за процедурою повного обговорення в порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України.

3. Текст проекту постанови Верховної Ради України про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту включається до бюлетеня для таємного голосування.

4. Таємне голосування в цілому щодо проекту постанови Верховної Ради України про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту проводиться в порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України.

5. Постанова Верховної Ради України про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту вважається прийнятою, якщо за неї проголосувало не менш як три чверті народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

6. Доповідь Лічильної комісії про результати голосування заслуховується на відкритому пленарному засіданні Верховної Ради України з прямою трансляцією по радіо і телебаченню.

7. Постанова Верховної Ради України про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту набирає чинності з моменту оголошення головуючим на пленарному засіданні Верховної Ради України про її прийняття.

8. З моменту оголошення головуючим на пленарному засіданні Верховної Ради України про дострокове припинення повноважень Президента України у зв'язку з усуненням його з поста в порядку імпічменту на період до обрання і вступу на пост нового Президента України обов'язки Президента України виконує Голова Верховної Ради України відповідно до положень статті 112 Конституції України.

9. Про усунення Президента України Верховною Радою України з поста в порядку імпічменту Голова Верховної Ради України офіційно повідомляє Президента України, Прем'єр-міністра України, Голову Конституційного Суду України, Голову Верховного Суду та негайно оприлюднює відповідний акт Верховної Ради України через засоби масової інформації.

Стаття 22. Наслідки неприйняття Верховною Радою України рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту

1. У разі неприйняття Верховною Радою України постанови про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту головуючий на пленарному засіданні Верховної Ради України:

1) оголошує про припинення процедури імпічменту і дає доручення щодо публікації про це в газеті "Голос України";

2) оголошує про припинення повноважень спеціальної тимчасової слідчої комісії;

3) від імені Верховної Ради України у письмовій формі вибачається перед Президентом України.

Розділ V
ПРИПИНЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ІМПІЧМЕНТУ

Стаття 23. Припинення процедури імпічменту

1. Відставка за власним бажанням Президента України, стосовно якого ініційовано імпічмент, є підставою для припинення процедури імпічменту на будь-якій стадії, а також для закриття відповідних проваджень у Конституційному Суді України та Верховному Суді.

2. Після проголошення Президентом України заяви про відставку матеріали щодо ініціювання імпічменту, висновки і пропозиції спеціальної тимчасової слідчої комісії, документи, матеріали, результати експертиз та інші відомості, що стосуються розслідування, направляються головою або заступником голови спеціальної тимчасової слідчої комісії до органів досудового розслідування для здійснення досудового розслідування.

Розділ VI
ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131):

а) абзац перший частини другої статті 351 викласти в такій редакції:

"2. Невиконання службовою особою законних вимог комітетів Верховної Ради України, тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України чи спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, створення штучних перешкод у їх роботі, надання недостовірної інформації";

б) абзац перший частини першої статті 385 після слів "тимчасовою слідчою комісією" доповнити словами "чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією";

2) у Регламенті Верховної Ради України, затвердженому Законом України "Про Регламент Верховної Ради України" (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., №№ 14-17, ст. 133 із наступними змінами):

а) частину першу статті 49 викласти в такій редакції:

"1. Верховна Рада може прийняти рішення з процедурних питань (далі - процедурне рішення), зазначених у цьому Регламенті (частина третя статті 6, частина четверта статті 9, частина третя статті 10, пункт 2 частини першої статті 28, частина третя статті 32, частина друга статті 34, частина третя статті 36, частина п'ята статті 37, частина перша статті 41, частина шоста статті 45, частина третя статті 74, частина четверта статті 96, частина друга статті 113, частини друга, третя статті 119, частина четверта статті 134, частина перша статті 154, частина друга статті 157, частина сьома статті 161, частина третя статті 162, частина шоста статті 205) та Законі України "Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)" (частини перша, четверта статті 13, частини третя, шоста статті 15), без підготовки в комітетах та включення до порядку денного. Такі рішення приймаються відразу після скороченого обговорення однією третиною голосів народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради";

б) статтю 171 викласти в такій редакції:

"**Стаття 171.** Порядок дострокового припинення повноважень Президента України у разі усунення Президента України з поста в порядку імпічменту

1. Порядок дострокового припинення повноважень Президента України у разі усунення Президента України з поста в порядку імпічменту визначається Конституцією України, Законом України "Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)", іншими законами України та цим Регламентом";

в) статті 172-188 виключити.

Президент України В. ЗЕЛЕНСЬКИЙ
м. Київ, 10 вересня 2019 року
№ 39-IX

https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/39-20

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування

Верховна Рада України **постановляє**:

І. Внести зміни до таких законів України:

1. У Законі України "Про судоустрій і статус суддів" (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 31, ст. 545 із наступними змінами):

1) у частині першій статті 37 слова "не більше двохсот" замінити словами "не більше ста";

2) частину першу статті 92 викласти в такій редакції:

"1. Вища кваліфікаційна комісія суддів України є державним колегіальним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України";

3) у частині першій статті 93:

пункт 6 викласти в такій редакції:

"6) затверджує за погодженням з Вищою радою правосуддя форму і зміст заяви про участь у доборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді, порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді";

доповнити пунктом 6^{-1} такого змісту:

"6^{-1}) розробляє та подає на затвердження Вищій раді правосуддя проекти порядку складення відбіркового іспиту та методики оцінювання його результатів, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання кандидатів, положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядку та методології кваліфікаційного оцінювання, порядку формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді)";

4) статті 94 і 95 викласти в такій редакції:

"**Стаття 94.** Члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

1. До складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України входять дванадцять членів, які призначаються Вищою радою правосуддя за результатами конкурсу строком на чотири роки.

2. На посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України може бути призначений громадянин України, який володіє державною мовою, має повну вищу юридичну освіту та стаж професійної діяльності у сфері права не менше п’ятнадцяти років, належить до правничої професії та відповідає критерію політичної нейтральності.

Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не може належати до політичних партій, професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності.

3. За членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, який є суддею або державним службовцем, на час здійснення повноважень зберігаються посада, статус і місце роботи. Такі члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України на час здійснення повноважень відряджаються до Комісії.

Члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, які є адвокатами, на час виконання повноважень членів Комісії повинні зупинити адвокатську діяльність та участь в органах адвокатського самоврядування.

4. Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не має права суміщати свою посаду з будь-якою посадою в органі державної влади або органі місцевого самоврядування, органі суддівського, адвокатського чи прокурорського самоврядування, із статусом народного депутата України, депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, з підприємницькою діяльністю, обіймати будь-яку іншу оплачувану посаду, виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу або отримувати іншу винагороду, крім винагороди члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (за винятком здійснення викладацької, наукової чи творчої діяльності та отримання винагороди за неї), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, що має на меті одержання прибутку.

5. На членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України поширюються вимоги та обмеження, встановлені законодавством у сфері запобігання корупції.

6. Особа, яка є власником акцій або володіє іншими корпоративними правами чи має інші майнові права або інший майновий інтерес у діяльності будь-якої юридичної особи, що має на меті отримання прибутку, зобов'язана передати такі акції (корпоративні права) або інші відповідні права в управління незалежній третій особі (без права надання інструкцій такій особі щодо розпорядження такими акціями, корпоративними або іншими правами чи щодо реалізації прав, які з них виникають) на час перебування на посаді члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України може отримувати відсотки, дивіденди та інші пасивні доходи від майна, власником якого він є.

7. До складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не можуть бути призначені народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, голови судів, їх заступники, секретарі, голови судових палат, їх заступники, члени Ради суддів України, Вищої ради правосуддя, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

До складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не можуть бути призначені особи, які притягалися до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення.

8. Не можуть бути членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України:

1) особи, визнані судом недієздатними або обмежено дієздатними;

2) особи, які мають судимість, не погашену або не зняту в установленому законом порядку;

3) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією;

4) особи, які були членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради юстиції, Вищої ради правосуддя;

5) особи, які обіймають адміністративні посади в судах та органах судової влади;

6) особи, які не відповідають вимогам цього Закону щодо несумісності з іншими видами діяльності та не усунули таку невідповідність протягом розумного строку, але не більш як протягом тридцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності.

9. Члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України повинні у своїй діяльності та поза її межами дотримуватися найвищих стандартів етичної поведінки, у тому числі принципів та правил етики, які застосовуються до суддів.

10. Перебування особи на посаді члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України також несумісне з наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному Законом України "Про очищення влади".

Стаття 95. Порядок призначення на посади членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

1. Призначення на посади членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснюється Вищою радою правосуддя за результатами конкурсу в порядку, передбаченому цим Законом.

2. Конкурс на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України проводить Вища рада правосуддя на основі принципів верховенства права, публічності та політичної нейтральності в порядку, визначеному цим Законом.

3. Особа, яка відповідає вимогам, визначеним цим Законом до члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, та має намір бути призначеною членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, звертається до секретаріату Вищої ради правосуддя із заявою.

Форма заяви затверджується Вищою радою правосуддя.

4. Разом із заявою про намір бути призначеною членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідна особа подає:

1) автобіографію;

2) мотиваційний лист, в якому викладаються мотиви для призначення членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

3) копію документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України;

4) копію трудової книжки (за наявності);

5) декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

6) копії документів про освіту, вчені звання та наукові ступені;

7) довідку медичної установи про стан здоров'я кандидата з висновком щодо його придатності до роботи на посаді, пов'язаній з виконанням функцій держави;

8) копію військового квитка (для військовослужбовців або військовозобов'язаних);

9) письмову згоду на обробку персональних даних та оприлюднення копій документів, визначених цією статтею (крім копій документів, передбачених пунктами 3, 7, 8 цієї частини);

10) письмову заяву про відсутність обмежень щодо членства у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, а також про відповідність вимогам щодо несумісності або зобов'язання виконувати вимоги щодо несумісності у разі призначення членом Комісії;

11) заяву про проведення перевірки, визначеної Законом України "Про очищення влади";

12) згоду на проведення спеціальної перевірки відповідно до закону.

5. Секретаріат Вищої ради правосуддя приймає документи у хронологічному порядку надходження заяв та не пізніше наступного робочого дня оприлюднює отриману інформацію разом із копіями поданих документів (крім документів, передбачених пунктами 3, 7, 8 частини четвертої цієї статті) на своєму офіційному веб-сайті.

6. Прийом документів завершується о 24 годині останнього дня строку, визначеного Вищою радою правосуддя для подання документів.

Секретаріат Вищої ради правосуддя не має права відмовити у прийнятті документів з інших підстав, ніж закінчення зазначеного строку.

7. Не пізніше наступного дня після завершення прийому документів секретаріат Вищої ради правосуддя формує перелік кандидатів, який невідкладно оприлюднюється на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя.

8. Повідомлення про час і місце проведення конкурсу публікується у газеті "Голос України" та оприлюднюється на веб-сайті Вищої ради правосуддя не пізніше ніж за 10 днів до початку конкурсу.

9. Секретаріат Вищої ради правосуддя забезпечує проведення спеціальної перевірки стосовно кандидатів, щодо яких конкурсною комісією прийнято таке рішення";

5) доповнити статтею 95^{-1} такого змісту:

"**Стаття 95^{-1}.** Конкурсна комісія для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

1. Вищою радою правосуддя для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України утворюється конкурсна комісія та затверджується її персональний склад.

До складу конкурсної комісії входять:

1) три особи, обрані Радою суддів України з числа її членів;

2) три особи з числа міжнародних експертів, запропонованих міжнародними та іноземними організаціями, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України, до складу Громадської ради міжнародних експертів, утвореної відповідно до Закону України "Про Вищий антикорупційний суд".

Порядок отримання Вищою радою правосуддя пропозицій від міжнародних та іноземних організацій щодо осіб із числа міжнародних експертів визначається положенням про конкурс.

2. Положення про конкурс затверджує Вища рада правосуддя.

Регламент роботи конкурсної комісії ухвалюється членами комісії на її першому засіданні.

3. Рішення конкурсної комісії вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість від присутніх членів конкурсної комісії, за умови що три особи з числа тих, які проголосували за це рішення, є міжнародними експертами.

Член конкурсної комісії має право брати участь у засіданнях і прийнятті рішень Комісії у віддаленому режимі з використанням електронних засобів зв'язку.

4. Конкурсна комісія має право:

1) збирати, перевіряти та аналізувати інформацію щодо кандидатів на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

2) надавати Вищій раді правосуддя і запитувати у неї інформацію щодо кандидатів на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

3) вживати заходів щодо захисту персональних даних, інформації з обмеженим доступом, які стали відомі членам конкурсної комісії у зв'язку із здійсненням ними своїх повноважень.

5. Член конкурсної комісії зобов'язаний:

1) брати участь у її роботі особисто, без права делегування своїх повноважень іншим особам;

2) не використовувати інакше, ніж для виконання своїх обов'язків, персональні дані та іншу інформацію, що стала відома у зв'язку з участю в роботі конкурсної комісії;

3) відмовитися від участі у зборі інформації про кандидата, розгляді питання про відповідність кандидата на посаду, якщо член конкурсної комісії перебуває чи перебував в особистих чи ділових стосунках із кандидатом та/або у разі наявності іншого конфлікту інтересів або обставин, що можуть вплинути на об'єктивність чи неупередженість під час прийняття членом комісії рішення щодо зайняття кандидатом посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

6. Організаційно-технічне забезпечення діяльності конкурсної комісії здійснює Вища рада правосуддя.

Фінансування діяльності конкурсної комісії може здійснюватися із залученням міжнародної технічної допомоги.

Члени конкурсної комісії, які постійно не проживають на території України, мають право на компенсацію витрат на проживання в Україні та переїзд.

7. Конкурсна комісія:

1) розглядає документи, подані кандидатами на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

2) відбирає із загальної кількості кандидатів тих, які згідно з обґрунтованим рішенням конкурсної комісії мають найкращі професійний досвід, знання і якості для виконання обов'язків члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та відповідають вимогам закону;

3) оприлюднює на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя інформацію про кандидатів, відібраних для проходження співбесіди з конкурсною комісією;

4) проводить на своєму засіданні співбесіду з відібраними кандидатами, відбирає шляхом відкритого голосування з числа кандидатів, які пройшли співбесіду, на кожну вакантну посаду одного кандидата, який відповідає вимогам до члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та згідно з обґрунтованим рішенням конкурсної комісії має найкращі професійний досвід, знання і якості для виконання обов'язків члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

8. Члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України призначаються шляхом прийняття рішення Вищою радою правосуддя на її засіданні на підставі протоколу конкурсної комісії, підписаного усіма її членами, які були присутні на відповідному засіданні конкурсної комісії під час складення такого протоколу.

9. У разі дострокового припинення повноважень члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Вища рада правосуддя упродовж десяти днів розміщує оголошення про умови та строки проведення конкурсу на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя";

6) статтю 96 викласти в такій редакції:

"**Стаття 96.** Звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з посади

1. Підставами для звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з посади є:

1) подання заяви про звільнення з посади члена Комісії за власним бажанням;

2) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я (за наявності медичного висновку);

3) виявлення обставин щодо його невідповідності вимогам, установленим цим Законом;

4) порушення вимог, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;

5) неучасть у роботі Комісії протягом одного календарного місяця поспіль без поважних причин або неодноразова відмова без поважних причин від голосування з питань, що розглядаються;

6) грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним із статусом члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або виявило його невідповідність займаній посаді, допущення іншої

поведінки, що підриває авторитет та суспільну довіру до правосуддя і судової влади, у тому числі недотримання етичних стандартів судді як складової професійної етики члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

2. Рішення про звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України ухвалює Вища рада правосуддя на своєму засіданні більшістю голосів від її складу, визначеного Законом України "Про Вищу раду правосуддя".

3. Рішення про звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з посади з підстав, визначених пунктами 1 і 2 частини першої цієї статті, ухвалює Вища рада правосуддя на найближчому засіданні після отримання заяви.

4. Рішення про звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з посади з підстав, визначених пунктами 3-6 частини першої цієї статті, ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі подання Комісії з питань доброчесності та етики, утвореної відповідно до Закону України "Про Вищу раду правосуддя". З дня внесення зазначеного подання такий член Комісії відсторонюється від посади.

5. У разі встановлення підстав для звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з посади, визначених пунктами 3-6 частини першої цієї статті, Вища кваліфікаційна комісія суддів України може своїм рішенням внести до Вищої ради правосуддя подання про звільнення з посади відповідного члена Комісії. З дня ухвалення рішення Комісії про внесення зазначеного подання такий член Комісії відсторонюється від посади, а його повноваження зупиняються до прийняття рішення Вищою радою правосуддя.

6. Процедура розгляду та ухвалення рішення про звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснюється відповідно до вимог Регламенту Вищої ради правосуддя";

7) пункт 6 частини першої статті 97 виключити;

8) частину четверту статті 98 доповнити словами "членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та працівниками секретаріату";

9) у статті 102:

частину першу доповнити абзацом другим такого змісту:

"Секретаріат очолює його керівник, який призначається на посаду за результатами конкурсу з урахуванням положень цього Закону та Закону України "Про державну службу";

частини третю - п’яту викласти в такій редакції:

"3. Для здійснення членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України своїх повноважень у складі секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України діє служба інспекторів у кількості, визначеній Вищою радою правосуддя.

4. Гранична чисельність працівників Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з урахуванням визначеної кількості членів Комісії та інспекторів затверджується Вищою радою правосуддя за поданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

5. Працівники секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України призначаються на посади та звільняються з посад у порядку, встановленому законодавством про державну службу";

в абзаці першому частини сьомої слова і цифри "судді Верховного Суду з коефіцієнтом 1,5" замінити словами "судді вищого спеціалізованого суду";

10) пункт 13 частини першої статті 106 доповнити словами "у тому числі недодержання встановлених законом строків надання інформації";

11) у статті 107:

частину першу викласти в такій редакції:

"1. Право на звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді, з повідомленням про вчинення дисциплінарного проступку суддею (дисциплінарною скаргою) має будь-яка особа. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи - через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування - через своїх керівників або представників, Комісія з питань доброчесності та етики - через її голову або членів Комісії";

частину восьму виключити;

12) у пункті 6 частини четвертої статті 126 слова "та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України" виключити;

13) пункт 6 частини другої статті 129 виключити;

14) у частині сьомій статті 130 слова "або Вищої кваліфікаційної комісії суддів України" виключити;

15) у пункті 3 частини третьої статті 135 цифри "75" замінити цифрами "55";

16) пункти 22 і 23 розділу XII "Прикінцеві та перехідні положення" виключити.

2. У Законі України "Про Вищу раду правосуддя" (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 7-8, ст. 50 із наступними змінами):

1) частину першу статті 3 доповнити пунктами 13^{-1}, 20^{-1}, 20^{-2} такого змісту:

"13^{-1}) затверджує порядок складення відбіркового іспиту та методику оцінювання його результатів, порядок складення каліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів, положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, порядок формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді)";

"20^{-1}) призначає та звільняє з посад членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

20^{-2}) приймає рішення про звільнення членів Вищої ради правосуддя";

2) у статті 20:

у частині шостій:

у першому реченні слово і цифри "пунктами 3-5" замінити словом і цифрами "пунктами 3-6", а слова "чотирьох місяців" - словами "двох місяців";

у другому реченні слова "проголосувало не менше чотирнадцяти членів Вищої ради правосуддя" замінити словами "проголосувала більшість членів Вищої ради правосуддя від її складу";

доповнити частиною сьомою такого змісту:

"7. Члени Вищої ради правосуддя у своїй діяльності та поза її межами повинні дотримуватися встановлених для судді етичних стандартів як складової професійної етики члена Вищої ради правосуддя";

3) в абзацах першому і другому частини другої статті 21 слова і цифри "з коефіцієнтом 1,5" виключити;

4) у статті 24:

пункт 3 частини першої доповнити словами "у тому числі недотримання етичних стандартів судді як складової професійної етики члена Вищої ради правосуддя";

частину третю викласти в такій редакції:

"3. Рішення про звільнення з посади члена Вищої ради правосуддя з підстав, зазначених у пунктах 3-6 частини першої цієї статті, приймається за поданням Комісії з доброчесності та етики на спільному засіданні Вищої ради правосуддя і Комісії з питань доброчесності та етики протягом п’яти днів після надходження подання.

Рішення про звільнення члена Вищої ради правосуддя вважається прийнятим, якщо подання не буде відхилене на спільному засіданні

Вищої ради правосуддя та Комісії з питань доброчесності та етики більшістю голосів учасників засідання за умови, що за це проголосувало принаймні два міжнародні експерти - члени Комісії з питань доброчесності та етики";

5) доповнити статтею 28^{-1} такого змісту:

"**Стаття 28^{-1}.** Комісія з питань доброчесності та етики

1. Комісія з питань доброчесності та етики (далі - Комісія) є колегіальним органом, який діє при Вищій раді правосуддя та утворюється з метою забезпечення прозорості і підзвітності членів Вищої ради правосуддя та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

2. До складу Комісії входять:

1) три члени Вищої ради правосуддя;

2) три особи з числа міжнародних експертів, запропонованих міжнародними та іноземними організаціями, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України, до складу Громадської ради міжнародних експертів, утвореної відповідно до Закону України "Про Вищий антикорупційний суд".

Пропозиції від міжнародних та іноземних організацій щодо міжнародних експертів надсилаються до Вищої ради правосуддя протягом двадцяти днів з моменту набрання чинності цим Законом.

Участь міжнародних експертів у Комісії з питань доброчесності та етики закінчується через шість років з дня набрання чинності цим Законом. Кожен міжнародний експерт призначається на два роки з можливістю повторного призначення.

3. Порядок обрання членів Вищої ради правосуддя до складу Комісії та затвердження осіб з числа міжнародних експертів визначається регламентом Вищої ради правосуддя.

4. Рішення з питань, що належать до компетенції Комісії, приймається, якщо більшість її членів, що беруть участь у засіданні, проголосували за таке рішення.

5. У разі однакової кількості голосів за і проти, відповідно до цієї статті, перевага надається голосам/рішенню трьох міжнародних експертів.

6. Комісія діє на підставі Положення про Комісію з питань доброчесності та етики, яке схвалюється на її першому засіданні.

7. Комісія провадить свою діяльність на засадах верховенства права, законності і гласності, неупередженості, вільного волевиявлення та рівноправності членів, відкритості для суспільства.

8. Основними завданнями Комісії є:

1) оцінка відповідності члена або кандидата (під час спеціальної перевірки) до складу Вищої ради правосуддя та Вищої каліфікаційної комісії суддів України принципам добросовісності та етичних норм судді, які є невід'ємною складовою професійної етики члена Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та контролю за прозорістю діяльності Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

2) затвердження висновків про невідповідність встановленим законом вимогам кандидатів на посаду члена Вищої ради правосуддя до обрання (призначення) їх на посаду, що перешкоджає призначенню їх на відповідну посаду;

3) внесення подання щодо звільнення члена Вищої ради правосуддя з посади з підстав, визначених пунктами 3-6 частини першої статті 24 цього Закону;

4) внесення подання щодо звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з підстав, визначених пунктами 3-6 частини першої статті 96 Закону України "Про судоустрій і статус суддів";

5) сприяння врахуванню членами Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України громадської думки під час виконання покладених на них завдань;

6) здійснення моніторингу інформації про суддів Верховного Суду з метою виявлення дисциплінарних порушень, грубого або систематичного нехтування суддею своїми обов'язками, його несумісності зі статусом судді чи його невідповідності займаній посаді, порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

9. Комісія, включаючи працівників секретаріату, має право:

1) збирати, перевіряти та аналізувати інформацію, включаючи конфіденційну та особисту інформацію, про членів Вищої ради правосуддя, отримувати інформацію від інших державних установ та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, необхідну для виконання її завдань, крім інформації, яка згідно із законом визначена як таємниця/конфіденційна інформація;

2) робити запит на отримання від кандидатів та членів Вищої ради правосуддя, членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а також будь-якої іншої юридичної особи чи особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, роз'яснень, документів чи інформації для цілей перевірки кандидатів та членів Вищої ради правосуддя, членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

3) на безоплатний доступ до державних реєстрів та баз даних, повний доступ до суддівських досьє і досьє кандидатів на посаду судді.

Члени Комісії, включаючи працівників секретаріату:

не використовують для інших цілей, крім виконання своїх обов'язків як члена Комісії, персональні дані та іншу інформацію, яка стала їм відома в рамках роботи Комісії;

не беруть участі у зборі інформації про члена або номінованого кандидата (під час спеціальної перевірки) до Вищої ради правосуддя та члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, якщо член Комісії має або мав особисті або ділові стосунки з кандидатом та/або за наявності іншого конфлікту інтересів або обставин, які можуть вплинути на об'єктивність або неупередженість члена Комісії;

вживає заходів щодо захисту персональних даних, конфіденційної інформації, які стали відомими членам Комісії під час виконання своїх обов'язків.

10. Рішення про затвердження персонального складу Комісії Вища рада правосуддя ухвалює на своєму засіданні на підставі та в межах пропозицій суб'єктів формування Комісії, зазначених у частині другій цієї статті.

11. До складу Комісії не може входити Голова Вищої ради правосуддя.

12. Засідання Комісії проводяться відкрито, оголошення про їх проведення, порядок денний, протоколи таких засідань та висновки Комісії оприлюднюються на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя.

13. Організаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Комісії здійснюється секретаріатом Вищої ради правосуддя";

6) у частині першій статті 30:

у другому реченні слова "законом для проведення закритих судових засідань або" виключити;

третє речення виключити;

7) у статті 31:

після частини сьомої доповнити новою частиною такого змісту:

"8. Матеріали судової справи (їх копії), пояснення від суддів чи прокурорів щодо судових справ надаються невідкладно, однак не пізніше трьох днів з дня отримання запиту".

У зв'язку з цим частини восьму - одинадцяту вважати відповідно частинами дев'ятою - дванадцятою;

частину десяту після слів "на їх запит" доповнити словами "у тому числі недодержання встановлених законом строків";

8) частину третю статті 34 викласти в такій редакції:

"3. Рішення Вищої ради правосуддя, її органів ухвалюється на засіданні Вищої ради правосуддя, її органів, якщо інше не визначено цим Законом.

У спеціальному приміщенні (нарадчій кімнаті) рішення Вищої ради правосуддя, її органів ухвалюється:

якщо здійснення розгляду у відкритому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;

для запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб, які беруть участь у розгляді дисциплінарної справи.

У спеціальному приміщенні (нарадчій кімнаті) не можуть бути присутніми інші особи, крім членів Вищої ради правосуддя, які мають право голосу при ухваленні рішення";

9) статтю 42 викласти в такій редакції:

"**Стаття 42.** Дисциплінарне провадження

1. Дисциплінарне провадження розпочинається після отримання відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" скарги щодо дисциплінарного проступку судді, повідомлення про вчинення дисциплінарного проступку суддею або після самостійного виявлення членами Вищої ради правосуддя з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення суддею дисциплінарного проступку, або за ініціативою Дисциплінарної палати, Комісії з питань доброчесності та етики чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у випадках, визначених законом (дисциплінарна скарга).

2. Дисциплінарні провадження щодо суддів здійснюють Дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя.

3. Дисциплінарне провадження включає:

1) попереднє вивчення матеріалів, що мають ознаки вчинення суддею дисциплінарного проступку, та прийняття рішення про відкриття дисциплінарної справи або відмову у її відкритті;

2) розгляд дисциплінарної скарги та ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності.

4. Дисциплінарне провадження здійснюється у розумний строк. Строк здійснення дисциплінарного провадження не повинен перевищувати більше ніж шістдесят днів з моменту отримання дисциплінарної скарги";

10) у частині першій статті 43:

у пункті 1 слова "та наявність підстав для залишення без розгляду дисциплінарної скарги чи відмови у відкритті дисциплінарної справи" виключити;

у пункті 3 слова "чи частиною другою" виключити;

у пункті 4 слова "збирає у разі необхідності інформацію, документи, інші матеріали для перевірки викладених у скарзі обставин та складає вмотивований висновок" замінити словами "готує матеріали у строки, встановлені регламентом";

11) у статті 44:

у пункті 1 частини першої слова "або не підписана чи не містить прізвища, імені, по батькові скаржника або судді, місця проживання (місця перебування, місцезнаходження) скаржника" виключити;

частину другу виключити;

12) статтю 47 доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. У разі відсутності судді, скаржника розгляд дисциплінарної справи здійснюється Дисциплінарною палатою без їх участі за виключенням випадків, коли суддя не був повідомлений або повідомлений з порушенням частини четвертої статті 48 цього Закону";

13) у статті 48:

у частині першій слова "зокрема запитує та збирає додаткову інформацію і документи, матеріали, пояснення судді та скаржника, ознайомлюється з суддівським досьє" виключити;

частину другу виключити;

у частині четвертій слова "сім днів" замінити словами "три дні";

14) у статті 49:

частину другу викласти в такій редакції:

"2. Розгляд дисциплінарної справи у закритому засіданні Дисциплінарної палати відбувається:

якщо здійснення розгляду у відкритому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;

для запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб, які беруть участь у розгляді дисциплінарної справи";

частини третю та четверту виключити;

15) у статті 50:

частину першу виключити;

у частині десятій слова "у семиденний строк" замінити словами "у триденний строк";

16) у статті 51:

у частині другій слова "тридцяти днів" замінити словами "десяти днів";

частину четверту виключити;

у частині сьомій:

у першому реченні слова "шістдесяти днів" замінити словами "тридцяти днів";

друге речення виключити;

у частині одинадцятій слова "у семиденний строк" замінити словами "у триденний строк".

ІІ. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім підпункту 16 пункту 1 розділу І цього Закону, який набирає чинності з 1 січня 2020 року.

2. З дня набрання чинності цим Законом повноваження членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України припиняються, а керівник секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України призначається за результатами конкурсу з урахуванням вимог закону.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України протягом двох місяців з дня формування її нового складу завершує процедуру добору кандидатів на посаду судді місцевого суду, оголошеного рішенням Комісії від 3 квітня 2017 року № 28/зп-17. Інші процедури, які були розпочаті Вищою кваліфікаційною комісією суддів України відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" до набрання чинності цим Законом, продовжуються новим складом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, утвореної відповідно до цього Закону.

3. Вища рада правосуддя протягом 90 днів з дня набрання чинності цим Законом:

формує за результатами конкурсу склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів";

ухвалює рішення про затвердження персонального складу Комісії з питань доброчесності та етики на підставі та в межах пропозицій суб'єктів формування такої Комісії, зазначених у частині другій статті 28^{-1} Закону України "Про Вищу раду правосуддя".

4. Кількість посад у кожному з касаційних судів у складі Верховного Суду визначається з урахуванням вимог цього Закону щодо палат, які обов'язково створюються у касаційному суді, порядку формування Великої Палати Верховного Суду та з урахуванням інших визначених законом вимог.

5. Вища кваліфікаційна комісія суддів України протягом двох місяців з дня формування її нового складу проводить відбір суддів до касаційних судів у складі Верховного Суду із числа суддів відповідних касаційних судів Верховного Суду за критеріями професійної компетентності, етики та доброчесності.

Порядок проведення відбору суддів до касаційних судів у складі Верховного Суду затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за погодженням із Вищою радою правосуддя.

6. Судді касаційних судів у складі Верховного Суду продовжують здійснювати правосуддя у межах повноважень, визначених процесуальним законом, до моменту прийняття відповідного рішення Вищою радою правосуддя.

Останнім днем роботи судді касаційного суду у складі Верховного Суду, який не пройшов процедуру відбору, передбачену пунктом 5 цього розділу, є дата, зазначена у рішенні Вищої ради правосуддя.

7. Судді Верховного Суду, які не пройшли процедуру відбору, передбачену пунктом 5 цього розділу, можуть бути переведені до відповідних апеляційних судів з урахуванням рейтингу, сформованого за результатами відбору.

8. Процедури, які були розпочаті Вищою кваліфікаційною комісією суддів України відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" до набрання чинності цим Законом, продовжуються згідно з рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, утвореної відповідно до цього Закону.

9. Протягом шести років з дня набрання чинності цим Законом Комісія з питань доброчесності та етики уповноважена притягувати суддю Верховного Суду до відповідальності за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубого чи систематичного нехтування обов’язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, порушення обов’язку підтвердити законність джерела походження майна. При цьому Комісія керується правилами статей 48, 49 Закону України "Про Вищу раду правосуддя" і користується повноваженнями Дисциплінарної палати.

Якщо щодо фактів, які перевіряє Комісія з питань доброчесності та етики, здійснюється дисциплінарне провадження Дисциплінарною палатою Вищої ради правосуддя, то вона припиняє дисциплінарне провадження та передає зібрані до цього часу матеріали Комісії з питань доброчесності та етики.

Встановивши зазначені факти, Комісія з питань доброчесності та етики вносить до Вищої ради правосуддя подання про звільнення судді з посади. З дня внесення подання про звільнення такий суддя відсторонюється від посади до прийняття рішення.

9.Комісія з питань доброчесності та етики протягом 30 днів з дня її утворення перевіряє членів Вищої ради правосуддя (крім Голови Верховного Суду), призначених (обраних) на посаду до набрання чинності цим Законом, на відповідність критеріям доброчесності, етичних стандартів судді як складової професійної етики члена Вищої ради правосуддя, за результатом чого може ухвалити рішення про звільнення члена Вищої ради правосуддя.

10.

Президент України В. ЗЕЛЕНСЬКИЙ
м. Київ
16 жовтня 2019 року
№ 193-IX

https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/193-IX

БІОГРАФІЧНІ ДАНІ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ

Кравчук Леонід Макарович

Народився 10 січня 1934 р. у селі Великий Житин Волинського воєводства Польщі (тепер Рівненська область України).

Закінчив у 1958 р. Київський державний університет, у 1970 р. – Академію суспільних наук при ЦК КПРС. Кандидат економічних наук.

1958–1960 рр. – викладав у Чернівецькому фінансовому технікумі.

1960–1967 рр. – консультант-методист Будинку політпросвіти, лектор, помічник секретаря, завідувач відділу агітації та пропаганди Чернівецького обкому КПУ.

1967–1970 рр. – аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС.

1970–1988 рр. – завідувач сектору, інспектор, помічник секретаря ЦК, перший заступник завідувача відділу, завідувач відділу агітації та пропаганди ЦК КПУ.

1988–1990 рр. – завідувач ідеологічного відділу, секретар ЦК КПУ, 1990 р. – другий секретар ЦК КПУ. 1989–1990 рр. – кандидат у члени Політбюро, 1990–1991 рр. – член Політбюро ЦК КПУ.

Народний депутат України X–XIV (I–IV) скликань. 1990–1991 рр. – Голова Верховної Ради України.

У серпні 1991 р. Кравчук залишив лави КПУ і балотувався на посаду президента як безпартійний. Водночас його підтримали як активісти забороненої на той час компартії, так і частина націонал-демократів, які рекламували голову Верховної Ради як «батька незалежності».

1991–1994 рр. – Президент України. У 1993 р. погодився на дострокові вибори глави держави (призначені на липень 1994 р.). У першому турі набрав найбільшу кількість голосів серед інших кандидатів, але в другому програв Леоніду Кучмі.

Обраний народним депутатом у 1994 р. – на довиборах в одному з мажоритарних округів на Тернопільщині. 1998 р., залишаючись безпартійним, очолив виборчий список Соціал-демократичної партії України (об'єднаної). Напередодні голосування вступив до СДПУ(о) і привів її до Верховної Ради.

З жовтня 1998 р. – член Політбюро і Політради СДПУ(о). 2002–2006 рр. очолював фракцію СДПУ(о) у Верховній Раді України.

2006 р. очолив список опозиційного блоку «Не так». Але за підсумками виборів той не подолав 3-відсотковий бар'єр.

Герой України (2001 р.).

Леонід Кравчук підтримав Революцію Гідності і проведення АТО на Сході України і виступає за вступ України до НАТО.

Кучма Леонід Данилович

Народився 9 серпня 1938 р. у селі Чайкине Чернігівської області. Батько – Данило Прокопович Кучма загинув на фронті у 1944 р. Мати – Параска Трохимівна Кучма, колгоспниця.

1960 р. здобув освіту інженера-механіка у галузі ракетної техніки на фізико-технічному факультеті Дніпропетровського університету.

1960–1982 рр. – інженер, старший інженер, провідний конструктор, помічник головного конструктора, технічний керівник випробувань ракетно-космічних комплексів космодрому Байконур (Казахстан).

З 1982 по 1986 р. – перший заступник генерального конструктора КБ «Південне», а з 1986 по 1992 р. – генеральний директор ВО «Південний».

1990–1992 рр. – народний депутат УРСР, пізніше – Верховної Ради України першого скликання.

Жовтень 1992 р. – вересень 1993 р. – прем'єр-міністр України.

З грудня 1993 р. – президент Ради промисловців та підприємців України. Березень 1994 р. – серпень 1994 р. – народний депутат України.

10 липня 1994 р. – обраний на посаду Президента України.

14 листопада 1999 р. вдруге обраний на посаду Президента України. У 1-му турі набрав 9.598.672 голосів (36,49 %), перше місце з 13 претендентів. У 2-му турі набрав 15.870.722 голосів (56,25 %).

Незадовго до початку президентської передвиборної кампанії 2004 р. Конституційний суд України надав Кучмі право балотуватися на посаду голови держави втретє, але той відмовився. У грудні 2004 р. новим президентом України був вибраний Віктор Ющенко.

Після відставки Леонід Кучма не брав участь в активних політичних проектах, лише зрідка виступав публічно з коментарями щодо поточної ситуації.

Проте бурхливі події, пов’язані із агресією Росії на Сході України, зумовили активізацію його політичної діяльності: так, 2 лютого 2015 Президент Петро Порошенко призначив Леоніда Кучму офіційним представником України у тристоронній групі щодо врегулювання конфлікту на Донбасі (2 жовтня 2018 року він відмовився від участі у роботі тристоронньої контактної групи).

Ющенко Віктор Андрійович

Народився 23 лютого 1954 р. у селі Хоружівка Сумської області у родині вчителів.

1975 р. закінчив Тернопільський фінансово-економічний інститут. Після інституту рік відслужив у лавах Радянської армії, строкову службу проходив у прикордонних військах на радянсько-турецькому кордоні недалеко від м. Ленінакан (Гюмрі, Вірменія).

З 1975 р. – помічник головного бухгалтера колгоспу «40-річчя Жовтня» в селі Яворів Косівського району Івано-Франківської області.

З грудня 1976 р. влаштувався у районному відділенні Держбанку СРСР у смт Улянівка Білопольського району Сумської області. В 1977 р., у віці 23 років, вступає до КПРС. З липня 1985 р. працював у відділі кредитування і фінансування сільського господарства Держбанку СРСР. У грудні 1987 р. на запрошення Вадима Гетьмана перейшов у київське відділення Агропромбанку СРСР.

З 1992 р. – перший заступник голови правління акціонерного комерційного агропромислового банку «Україна».

З січня 1993 р. до грудня 1999 р. – голова правління Національного банку України. Під його керівництвом в Україні успішно провели грошову реформу, створили Державну скарбницю, почали будівництво Банкнотно-монетного двору, було успішно подолано фінансову кризу 1998 р.

З 22 грудня 1999 р. до травня 2001 р. – прем'єр-міністр України. Реалізація урядової програми «Реформи заради добробуту» дозволила Кабінету Міністрів Ющенка домогтися позитивної динаміки в економіці. Вперше за роки незалежності Україна отримала приріст ВВП.

Звільнено з посади прем'єр-міністра 29 травня 2001 р. у зв'язку з резолюцією Верховної Ради України про недовіру Кабінетові міністрів України. Продовжував виконувати обов'язки прем'єр-міністра до затвердження на цю посаду Анатолія Кінаха.

У січні 2002 р. було сформовано опозиційний до влади виборчий блок «Наша Україна», який очолив Віктор Ющенко. До

складу блоку увійшли 10 партій правоцентристської орієнтації. На парламентських виборах у березні 2002 р. у багатомандатному окрузі блок отримав 24,7 % голосів виборців і сформував найбільшу фракцію у Верховній Раді.

Був кандидатом від опозиційних сил на посаду Президента України на чергових виборах Президента України 2004 р., хоча формально йшов на вибори як самовисуванець.

Визнаний Центральною виборчою комісією переможцем повторного туру голосування 26 грудня 2004 р. Після рішення Верховного Суду України від 20 січня 2005 р. офіційно оголошений третім Президентом України.

Кандидат економічних наук, захистив дисертацію на тему «Розвиток попиту та пропозиції на гроші в Україні» в 1998 р. в Українській академії банківської справи (м. Суми).

Після поразки на президентських виборах у 2010 році В. Ющенко відійшов від активної політичної діяльності і займається переважно громадською. З квітня 2011 є співголовою Ради з питань розвитку Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал».

Янукович Віктор Федорович

Президент України з 25 лютого 2010 р. Віктор Янукович народився 9 липня 1950 р. у місті Єнакієве Донецької області. Батько Федір Володимирович (1923–1991) – металург; мати Ольга Семенівна (1925–1952) – медсестра. Дружина Людмила Олександрівна (1949 р.) – пенсіонер; син Олександр (1973 р.) – за фахом лікар-стоматолог; син Віктор (1981 р.) – народний депутат України.

Віктор Федорович має вищу освіту, у 1980 р. закінчив Донецький політехнічний інститут за спеціальністю інженер-механік, «Автомобілі та автомобільне господарство», у 2001 р. закінчив Українську академію зовнішньої торгівлі, магістр міжнародного права. В. Ф. Янукович – доктор економічних наук, професор, дійсний член Академії економічних наук України, член Президії Національної академії наук України.

1972–1976 рр. – автоелектрик, механік, Єнакіївське АТП № 04113; 1976–1987 рр. – директор автобази, ВО «Орджонікідзевугілля», ВО «Донбастрансремонт».

1987–1989 рр. – заступник директора з автотранспорту, заступник відділу матеріально-технічного забезпечення та транспорту, 1991–1994 рр. – генеральний директор об'єднання підприємств «Донбастрансремонт», 1994 р. – генеральний директор об'єднання промислового транспорту вугільної промисловості «Укрвуглепромтранс»,1994–1996 рр. – генеральний директор Донецького територіально-виробничого об'єднання автомобільного транспорту «Донецькавтотранс», 1996–2002 рр. – заступник Голови, перший заступник Голови, Голова облдержадміністрації та Голова Донецької облради. 21 листопада 2002 р. – 5 січня 2005 р. – Прем'єр-міністр України, Член Ради Національної безпеки і оборони України, 2010 р. – обраний Президентом України.

Віктор Федорович є автором (співавтором) близько 30 наукових праць.

Має багато нагород:

Орден «За заслуги» III ступеня (1998), II ступеня (2000), I ступеня (2002); Знак «Шахтарська доблесть» III, II, I ступеня; Знак «Шахтарська слава» III, II, I ступеня; Почесна грамота

Кабінету Міністрів України (липень 2000); Орден Святого преподобного Нестора-Літописця Києво-Печерського (1998); Орден Святого князя Володимира (1998); Орден Святого Даниїла Московського; Золота медаль Міжнародної Федерації хокею (2003); Олімпійський орден МОК (2007).

Заслужений працівник транспорту України (1995); Почесний громадянин міста Димитрова Донецької області (2006).

22 лютого 2014 року визнаний Верховною Радою України таким, що у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень та не виконує свої обов'язки.

24 лютого 2014 року виконувач обов'язків міністра внутрішніх справ України Арсен Аваков заявив, що Януковича та ряд інших посадових осіб України оголошено в розшук у рамках кримінальної справи за масові вбивства мирних громадян.

24 січня 2019 року визнаний винним у державній зраді, посібництві у веденні агресивної війни, за що нині засуджений на 13 років позбавлення волі.

Порошенко Петро Олексійович

Народився 26.09.1965 у м. Болград Одеської області.

Громадянин України. Мешкає на території України з дня народження, в т.ч. протягом останніх 23-х років з дня проголошення Незалежності України.

Освіта вища: 1982–1989 рр. – Київський університет ім. Т. Шевченка. Факультет міжнародних відносин і міжнародного права, спеціалізація: міжнародні економічні відносини.

1984–1986 рр. – служба в армії.

1989–1992 рр. – аспірант-асистент Кафедри міжнародних економічних відносин Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

1993–1998 рр. – генеральний директор Концерну «Укрпромінвест».

1998–2002 рр. – народний депутат України III скликання.

2000–2004 рр. – заступник Голови Ради Національного Банку України.

2002–2005 рр. – народний депутат України IV скликання. Голова Комітету ВРУ з питань бюджету.

2002 р. – захистив наукову дисертацію «Правове регулювання управління державними корпоративними правами в Україні». Кандидат юридичних наук.

08.02.2005–08.09.2005 рр. – Секретар Ради Національної безпеки і оборони України.

2006–2007 рр. – народний депутат України V скликання, Голова Комітету ВРУ з питань фінансів і банківської діяльності.

2009–2010 рр – Міністр закордонних справ України.

2012 р. – Міністр економічного розвитку і торгівлі України.

2012 р. – народний депутат України VII скликання, співголова Комітету парламентського співробітництва Україна-ЄС.

1998–2003 рр. – член Координаційної ради з питань функціонування ринку цінних паперів в Україні.

У 1998 р. заснував іменний Благодійний фонд, який здійснює благодійні проекти у різних сферах суспільного життя.

2000–2002 рр. – керівник фракції «Солідарність» у ВРУ III скликання.

2007–2012 рр. – Голова Ради НБУ.

Заслужений економіст України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат міжнародної премії імені П. Орлика, нагороджений Орденом «За громадянські заслуги» ступені Великого Хреста Королівства Іспанії.

Позапартійний.

Одружений. Дружина – Порошенко Марина Анатоліївна, сини – Олексій (1985 р.н.) і Михайло (2001 р.н.), доньки – Євгенія і Олександра (2000 р.н.)

25 травня 2014 року на позачергових виборах Президента України був обраний Президентом України. 7 червня 2014 року склав присягу перед Українським народом як Глава держави.

Зеленський Володимир Олександрович

Народився 25 січня 1978 року в місті Кривий Ріг Дніпропетровської області.

Громадянин України. Проживає в Україні, зокрема протягом останніх десяти років до дня виборів.

Освіта вища. У 1995–2000 рр. навчався у Київському національному економічному університеті за спеціальністю «Правознавство», здобув кваліфікацію юриста.

1997–2003 рр. – актор, сценарист, художній керівник команди Клубу веселих і кмітливих «Квартал 95».

2003–2011 рр. – художній керівник у товаристві з обмеженою відповідальністю «Студія «Квартал 95».

2011–2012 рр. – генеральний продюсер у приватному акціонерному товаристві «Телеканал «Інтер».

2013–2019 рр. – художній керівник у товаристві з обмеженою відповідальністю «Студія «Квартал 95».

Засновник ГО «Молодіжний центр «Ліга сміху». На виборних посадах не перебував.

У творчому доробку має 10 повнометражних ігрових фільмів. Володар понад 30 нагород Національної телевізійної премії України «Телетріумф». Є також володарем премій і лауреатом багатьох міжнародних кіно-, телефестивалів і медіафорумів.

Зіграв головну роль у серіалі «Слуга народу», який став лауреатом міжнародної кінопремії WorldFest Remi Award (США, 2016) та потрапив до четвірки фіналістів у категорії комедійних фільмів на Seoul International Drama Awards (Південна Корея). Також «Слуга народу» був удостоєний нагороди Intermedia Globe SILVER у категорії «Розважальні телевізійні серіали» на міжнародному фестивалі медіаконтенту WorldMediaFestival у Гамбурзі (Німеччина).

Від самого початку бойових дій на Донбасі разом зі студією «Квартал 95» допомагав армії. Актори передавали бійцям кошти, техніку, відвідували з концертами передову та різні військові частини.

Безпартійний.

Одружений. Дружина – Олена Володимирівна Зеленська. Має дочку Олександру та сина Кирила.

Судимості, не погашеної та не знятої в установленому законом порядку, не має.

21 квітня 2019 року був обраний Президентом України на чергових виборах, здобувши підтримку 73,22% виборців. 20 травня склав присягу перед народом України як Глава держави.

КОРОТКА ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

VII–III ст. до н. е.	існування у Північному Причорномор'ї Скіфської держави
Кінець V – 40-і роки IV ст. до н.е.	існування Скіфської держави царя Атея
III ст. до н. е. – III ст. н. е.	існування Скіфської держави у Криму
III ст. до н. е. – III ст. н. е.	домінування у Північному Причорномор'ї сарматських племінних союзів
VII ст. до н. е. – IV ст. н. е.	існування у Північному Причорномор'ї античних міст-держав
80-і роки V ст. до н. е.	заснування Боспорського царства
V ст. до н. е. – IV ст. н. е.	існування Боспорського царства
З I ст. до н. е.	поступовий перехід античних міст-держав у залежність від Римської імперії
Кінець IV–VII ст.	існування у східних слов'ян союзів племен і «воєнної демократії»
VI–VII ст.	формування у східних слов'ян державних утворень
VIII–IX ст.	утворення у Середньому Придніпров'ї державного об'єднання «Руська земля» з центром у Києві
882 р.	утворення держави — Київської Русі
Кінець IX – перша третина XII ст.	існування єдиної держави – Київської Русі
907, 911, 944, 971 рр.	договори Київської Русі зі Східною Римською імперією (Візантією)

988 р.	запровадження в Київській Русі християнства
Кінець X ст.	укладення церковного Статуту Володимира
10–30-ті роки XI ст.	укладення «Правди Ярослава»
Перша половина XI ст.	укладення церковного Статуту Ярослава
50–70 роки XI ст.	укладення «Правди Ярославичів»
70-і роки – кінець XI ст.	укладення «Суду Ярослава Володимировича»
1113 р.	укладення «Статуту Володимира Всеволодовича»
Друга третина XII – перша половина XIV ст.	період роздробленості Київської Русі
1199–1340 рр.	існування Галицько-Волинського князівства
XIII ст.	загарбання угорськими феодалами Закарпаття
1349 р.	приєднання до Польського королівства Галичини
Друга половина XIV ст.	приєднання до Великого князівства Литовського основної частини українських земель
1356 р.	надання м. Львову Магдебурзького права
1359 р.	встановлення залежності Північної Буковини від Молдавії
1377 р.	приєднання до Польського королівства Західної Волині

1385 р.	укладення Кревської унії між Польським королівством і Великим князівством Литовським
1413 р.	укладення Городельської унії між Польським королівством і Великим князівством Литовським
1434 р.	утворення у Галичині Руського воєводства
1438 р.	надання м. Кремінець Магдебурзького права
1444 р.	надання м. Житомиру Магдебурзького права
Друга половина XV ст.	виникнення козацтва як стану
1447 р.	видання привілею Казимира Ягайловича феодалам Великого Литовського князівства (Віленський привілей)
1452 р.	ліквідація Волинського князівства
1468 р.	видання Судебника Казимира IV
1471 р.	ліквідація Київського князівства
1494–1497 рр.	надання Києву Магдебурзького права
1497 р.	надання м. Луцьку Магдебурзького права
1529 р.	видання першої редакції Литовського Статуту (Старий)
1557 р.	прийняття «Устава на волоки» Сигізмунда II Августа
1564–1566 рр.	реорганізація місцевого управління на українських землях (Віленський сейм)

1566 р.	видання другої редакції Литовського Статуту (Волинського)
1569 р.	підписання Люблінської унії між Польським королівством і Великим князівством Литовським та офіційне утворення Речі Посполитої
1572 р.	прийняття Генрікових артикулів
1572 р.	формування козацького реєстрового війська, яке мало захищати південні кордони Речі Посполитої
1588 р.	видання третьої редакції Литовського Статуту (Новий)
1591–1593 рр.	козацько-селянське повстання під керівництвом К. Косинського
15941–596 рр.	козацько-селянське повстання під проводом С. Наливайка та Г. Лободи
1596 р.	укладення Берестейської церковної унії та утворення греко-католицької церкви
1634 р.	приєднання до Речі Посполитої Смоленщини і Чернігово-Сіверщини за умовами Полянівського мирного договору з Московією
1637–1638 рр.	козацько-селянське повстання під проводом Я. Остряниці
1638 р.	видання «Ординації війська Запорозького реєстрового»
1648–1657 рр.	національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького

1648 р., 21 січня	початок національно-визвольної війни на чолі з Б. Хмельницьким
1648 р., 5–6 травня	перемога козацького війська під Жовтими Водами
1648 р., 16 травня	перемога козацького війська під Корсунем та проголошення Б. Хмельницького гетьманом усієї України
1648 р., червень	прийняття «Статуту про устрій Війська Запорозького»
1648 р., 13 вересня	перемога козацького війська під Пилявцями
1649 р., 5–6 серпня	перемога козацького війська під Зборовом
1649 р., 8 серпня	підписання Зборівського мирного договору
1651 р., лютий	зібрання Земського собору в Москві та прийняття ним рішення про прийняття України «під високу руку» московського царя
1651 р., 18–30 червня	поразка козацько-селянської армії у битві під Берестечком
1651 р., 18 вересня	підписання Білоцерківського мирного договору
1652–1709 рр.	період існування Чортомлинської Січі
1652 р., 22–23 травня	перемога козацького війська під Батогом
1653 р., 1 жовтня	рішення Земського собору у Москві про прийняття України «під високу руку» московського царя
1654 р., 8 січня	прийняття на Переяславській раді рішення про входження України під протекторат Московії

1654 р., березень	укладення Березневих статей
1654–1667 рр.	війна Московії з Річчю Посполитою
1658 р.	укладення Гадяцького трактату
1659 р., жовтень	укладення Переяславських статей Ю. Хмельницького
1660 р.	укладення Слободищенського пакту Ю. Хмельницького
1663–1722 рр.	діяльність Малоросійського приказу
1665 р.	підписання Московських статей І. Брюховецького
1667 р.	укладення Андрусівського перемир'я між Московією і Річчю Посполитою
1669 р.	підписання Глухівських статей Д. Многогрішного
1669 р.	укладення договору Д. Дорошенка з Туреччиною
1674 р.	підписання Конотопських статей І. Самойловича
1685 р.	підпорядкування православної Київської митрополії Московському патріарху
1686 р.	укладення «Вічного миру» між Московією та Річчю Посполитою
1687 р.	укладення Коломацьких статей І. Мазепи
1699 р.	скасування козацтва як стану на Правобережжі
1709 р.	зруйнування російськими військами Запорозької Січі

1709 р.	підписання Решетилівських статей І. Скоропадського
1709 р.	призначення царського резидента при гетьманському уряді
1710 р.	укладення акта конституційно-правового характеру «Пакти і Конституція прав і вольностей Запорізького війська» (Конституція П. Орлика)
1728 р., 22 серпня	підписання «Решительных (конформированных) пунктов» Д. Апостола
1722–1727 рр.	діяльність І Малоросійської колегії
1734 р.	ліквідація гетьманства; заснування Нової Січі (Базавлуцької); видання «Процесу короткого приказного»
1734–1750 рр.	діяльність «Правління гетьманського уряду» на Лівобережній Україні
1743 р.	видання збірника «Права, по которым судится малороссийский народ»
1750–1758 рр.	створення збірника Ф. Чуйкевича «Суд и расправа в правах малороссийских»
1754 р.	скасування внутрішніх митних кордонів між Україною і Російською імперією
1760 р., 22 квітня	видання універсалу гетьмана К. Розумовського про обмеження переходів селян на Лівобережжі
1760 р., 17 листопада	видання гетьманського універсалу про реформування Генерального військового суду
1763 р.	проведення судової реформи у Лівобережній Україні

1764 р.	ліквідація царатом посади гетьмана і Генеральної військової канцелярії; упорядкування збірника В. Кондратьєва «Книга Статут и прочие права малороссийские»
1764–1786 рр.	діяльність II Малоросійської колегії
1765 р.	видання Маніфесту Катерини II про ліквідацію полкового устрою у Слобідській Україні; створення Слобідсько-Української губернії
1765–1783 рр.	ліквідація козацького війська, переведення козаків до гусарських, пікінерських та карабінерських полків
1767 р.	видання збірника «Экстракт малороссийских прав»
1769 р., 11 листопада	юридичне оформлення кріпацтва у Північній Буковині
1772 р.	перший поділ Польщі, приєднання до Австрії Галичини
1774 р.	створення Галичанської надвірної канцелярії
1775 р., 3 серпня	видання Маніфесту Катерини II про ліквідацію Запорозької Січі; заснування Задунайської Січі; заснування галицького станового сейму
1781 р.	ліквідація полково-сотенного устрою у Лівобережній Україні
1782–1783, 1796 рр.	введення в Лівобережній Україні губернського адміністративно-територіального устрою

1783 р., 8 квітня	видання Указу Катерини ІІ про включення Криму до складу Російської імперії
1783 р., 3 травня	видання Указу Катерини ІІ про заборону переходів селян у Лівобережній Україні (остаточне юридичне закріпачення селян)
1785 р.	видання «Жалуваної грамоти дворянству», згідно з якою козацька старшина зрівнювалася в правах з російським дворянством
1786 р.	видання збірника «Экстракт из указов, инструкций и учреждений Правительствующего Сената»; скасування Магдебурзького права у Львові
1787 р.	прийняття нового австрійського кримінального кодексу (Йосифіна)
1793 р., січень	другий поділ Польщі, приєднання до Російської імперії частини Правобережної України
1795 р.	третій поділ Польщі, приєднання до Російської імперії Західної Волині
1796 р., 3 листопада	видання Указу Павла І «О восстановлении в Малороссии правления и судопроизводства сообразно тамошним правам и пружним обрядам», поновлення у Лівобережній Україні українського судочинства, у Правобережній Україні – польського.
1796 р.	набуття чинності у Західній Галичині австрійського цивільно-процесуального кодексу (у Східній Галичині – з 1807 р.)

1796–1797 рр.	набуття чинності у Галичині нового австрійського кримінального кодексу
1797 р.	затвердження і поширення на територію Галичини нового австрійського Цивільного кодексу
1802 р., 27 лютого	видання указу про поділ Малоросійського генерал-губернаторства на Чернігівську і Полтавську губернії
1802 р., 8 жовтня	видання указу про реорганізацію Новоросійської губернії і утворення трьох нових губерній: Катеринославської, Таврійської, Миколаївської
1803 р.	створення в Одесі, Херсоні та Феодосії градоначальств
1807 р.	видання збірника «Собрание малороссийских прав»
1808 р.	заснування комерційних судів
1811 р.	видання «Литовского Статута российской редакции»
1812 р., 1 січня	введення в дію нового австрійського Цивільного кодексу (у Північній Буковині – з 1лютого 1816 р.)
1822, 11 травня	видання указу про створення з Херсонської, Таврійської і Катеринославської губерній Новоросійського генерал-губернаторства
1826 р., 3 липня	видання указу про створення III відділення імператорської канцелярії
1831 р.	скасування Магдебурзького права в усіх містах України, крім Києва

1834 р., 23 грудня	скасування Магдебурзького права у м. Києві
1835 р.	видання указу «О Малороссийских чинах, дающих право на действительное или потомственное дворянство»
1837–1841 рр.	проведення реформи управління, надання державним селянам права створювати органи самоврядування
1837 р.	видання «Свода местных законов Западных губерний»
1840–1842 рр.	поширення на територію України Зводу законів Російської імперії
1842 р.	офіційне скасування дії Литовського Статуту
1845 р.	видання «Уложения о наказаниях уголовных и исправительных».
1847–1848 рр.	запровадження на Правобережній Україні «Інвентарних правил»
1848 р., 27 березня, 15 травня, 9 серпня	ліквідація кріпосного права на Закарпатті, у Галичині та Північній Буковині
1849 р.	проведення в Австро-Угорщині судової буржуазно-демократичної реформи
1849 р., 4 березня	проголошення в Австрії Конституції, проведення на західноукраїнських землях адміністративно-територіальної реформи
1852 р.	прийняття нового австрійського Кримінального кодексу

1861 р., 19 лютого	затвердження Маніфесту про скасування кріпосного права, «Загального положення про селян, звільнених від кріпосної залежності», трьох Місцевих положень для губерній України: Катеринославської, Таврійської, Херсонської, частини Харківської; Чернігівської, Полтавської, частини Харківської; Київської, Подільської та Волинської
1861 р., 31 березня	затвердження тимчасових «Правил про наймання робітників»
1861 р.	створення у Галичині та у Північній Буковині крайових сеймів
60–70-ті рр. XIX ст.	проведення в Російській імперії поліцейської реформи
1863 р., 26 червня	прийняття Положення про удільних селян
1863 р.	прийняття циркуляру міністра внутрішніх справ Валуєва про обмеження видання книг та викладання в школах українською мовою
1864 р., 1 січня	ухвалення царським урядом Положення про губернські та повітові земські установи
1864 р., 20 листопада	затвердження царем судових (цивільного та кримінального судочинства, про покарання, що накладаються мировими суддями) статутів, проведення судової реформи
1864–1874 рр.	проведення військової реформи
1865 р.	проведення цензурної реформи
1866 р., 18 січня, 24 листопада	опублікування законів, що стосувались державних селян

1866 р.	видання нової редакції Уложення про покарання кримінальні і виправні; опублікування галицького крайового закону про громади
1867 р.	прийняття Положення про корпус жандармів; прийняття австрійської Конституції
1870 р., 16 червня	ухвалення царським урядом Міського положення
1875 р.	прийняття Військового статуту про покарання
1876 р.	видання Емського указу Олександра II про заборону друку і видання книг українською мовою
1879 р.	прийняття угорського кримінального кодексу
1880–1883 рр.	реорганізація центрального апарату політичної поліції
1881 р., 14 серпня	видання Положення про заходи з охорони державного порядку і громадського спокою
1882 р., 1 червня	прийняття закону щодо працюючих неповнолітніх
1885 р., 3 червня	видання закону щодо заборони нічної праці неповнолітнім і жінкам
1885 р.	видання нової редакції Уложення про покарання кримінальні і виправні
1886 р., 3 червня	прийняття «Правил про наймання робітників на фабрики, заводи і мануфактури»
1889 р., 12 липня	введення Закону про земських дільничих начальників

1889 р., 29 грудня	затвердження царським урядом Правил про провадження судових справ, підвідомчих земським начальникам та міським суддям
1890 р.	проведення земської контрреформи
1892 р.	проведення міської контрреформи
1898 р.	набуття чинності у західноукраїнських землях нового цивільного процесуального кодексу Австро-Угорської імперії
1903 р.	видання нового збірника кримінальних законів Російської імперії «Кримінальне уложення»
1903–1906 рр.	видання правових актів, що полегшували правове становище селян (скасування кругової поруки, право переселення до Сибіру, заборона тілесних покарань, відміна викупних платежів, вільний вибір місця проживання)
1905 р., 6 серпня	прийняття закону щодо створення Державної Думи
1905 р., 17 жовтня	видання царського Маніфесту «Про удосконалення державного порядку»
1905 р., 24 листопада	прийняття Тимчасових правил про періодичні видання (з доповненнями і змінами у редакції від 18 березня 1906 р.)
1906 р., 4 березня	прийняття Тимчасових правил про товариства та спілки
1906 р., 23 квітня	прийняття «Основних державних законів Російської імперії»
1906 р., 19 серпня	видання указу про створення воєнно-польових судів

1906 р., 9 листопада	видання указу «Про доповнення деяких постанов чинного закону щодо селянського землевласництва і землекористування», початок Столипінської аграрної реформи
1907 р., 3 червня	прийняття царського маніфесту про розпуск Державної думи і зміну виборчого закону
1910 р., 14 червня	видання Закону «Про зміни і доповнення деяких постанов про селянське землевласництво»
1911 р., 29 травня	прийняття Закону «Про землеустрій»
1912 р., 15 червня	прийняття Закону «Про перетворення місцевого суду», яким відновлювався інститут мирових суддів
1914 р., 14 лютого	затвердження галицьким сеймом нового виборчого закону
1917 р., 23–27 лютого	Лютнева революція в Петрограді
1917 р., 2 березня	утворення у Петрограді Тимчасового уряду
1917 р., березень–квітень	утворення в Україні Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів
1917 р., 25 квітня – 6 травня	проведення у м. Харкові І обласного з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів Донецького і Криворізького басейнів
1917 р., 3–4 березня	утворення Центральної Ради
1917 р., 6–8 квітня	проведення Всеукраїнського національного конгресу
1917 р., 5 травня	прийняття «Наказу Українській Центральній Раді»

1917 р., 5–8 травня	проведення І Всеукраїнського військового з'їзду
1917 р., 28 травня 2 червня	проведення І Всеукраїнського селянського з'їзду
1917 р., 10 червня	проголошення Центральною Радою І Універсалу
1917 р., 15 червня	утворення Генерального Секретаріату Української Центральної Ради
1917 р., 3 липня	проголошення Центральною Радою ІІ Універсалу
1917 р., 11–14 липня	проведення Українського робітничого з'їзду
1917 р., 16 липня	затвердження «Статуту Генерального Секретаріату»
1917 р., 4 серпня	затвердження Тимчасовим урядом «Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріату»
1917 р., 21–28 вересня	проведення у м. Києві «З'їзду народів»
1917 р., 6 листопада	ухвалення Закону «Про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки»
1917 р., 7 листопада	проголошення Центральною Радою ІІІ Універсалу та Української Народної Республіки
1917 р., 19 листопада	прийняття закону Центральної Ради про амністію
1917 р., 25 листопада	прийняття закону про утримання Центральної Ради за державний кошт та закону про порядок видання нових законів; ухвала Генерального Секретаріату про Друкування грошей УНР

1917 р., 2 грудня	прийняття закону про утворення Генерального суду УНР
1917 р., 3 грудня	висунення РНК Радянської Росії ультиматуму до Центральної Ради («Маніфест Раднаркому до українського народу»)
1917 р., 9 грудня	прийняття законів про державні кошти УНР; про Головну скарбницю та Державний банк; про скасування Дворянського та Селянського банків та повернення зиску з цукрової монополії на користь УНР
1917 р., 11–12 грудня	проведення у м. Харків І Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів; прийняття резолюцій «Про організацію влади на Україні» та «Про самовизначення України»; проголошення Української Радянської Республіки
1917 р., 17 грудня	утворення ЦВК Рад України уряду – Народного Секретаріату
1917 р., 23 грудня	прийняття законів УНР «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і Апеляційного судів» та «Про упорядження прокураторського нагляду на Україні»
1918 р., 3 січня	прийняття Закону УНР «Про утворення добровільного війська (армії)»
1918 р., 4 січня	прийняття постанови Народного Секретаріату України «Про введення Народного суду»
1918 р., 9 січня	проголошення Центральною Радою IV Універсалу та повної самостійності УНР; прийняття Закону «Про національно-персональну автономію»

1918 р., 20 січня	прийняття декрету Народного Секретаріату про утворення Червоного козацтва
1918 р., 23 січня	видання Положення про революційні трибунали
1918 р., 30 січня	прийняття закону УНР про землю
1918 р., 9 лютого	укладення Брестського миру між УНР і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією
1918 р., лютий–березень	окупація України австро-німецькими військами
1918 р., початок березня	проведення реформи органів виконавчої влади УНР і перетворення Генерального Секретаріату на Раду Міністрів
1918 р., 2 березня	прийняття Закону УНР «Про громадянство»
1918 р., 6 березня	прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій УНР
1918 р., 17–19 березня	проведення ІІ Всеукраїнського з'їзду Рад; обрання ВУЦВК; прийняття «Тимчасового положення про соціалізацію землі»
1918 р., 16 квітня	прийняття закону про недоторканість членів Центральної Ради та Українських Установчих зборів
1918 р., 29 квітня	ухвалення Конституції УНР
1918 р., 29 квітня	проведення державного перевороту в Україні і перехід до П. Скоропадського; видання «Грамоти до всього українського народу» і «Законів про тимчасовий державний устрій України»

1918 р., травень	утворення антигетьманського Національно-державного союзу (у серпні перетворено на Український національний союз)
1918 р., 18 травня	видання Закону Української держави «Про Державну варту»
1918 р., 20 травня	утворення за наказом гетьмана «Комісії для перегляду заведення Генерального та Апеляційного судів»
1918 р., 25 травня	затвердження гетьманом «Положення про Малу Раду Міністрів»
1918 р., 27 травня	видання Закону «Про право на врожай 1918 р. на території Української держави»
1918 р., 2 червня	прийняття законів Української держави про повноваження Генерального Суду та «Про порядок складання законопроектів, внесення їх до Ради Міністрів, обговорення, затвердження їх і про форму і порядок оголошення законів»
1918 р., 21червня	видання Закону Української держави «Про організацію військово-судових установ та їх компетенції»
1918 р., 1 липня	ухвалення гетьманом закону про українське громадянство
1918 р., 8 липня	затвердження гетьманом Закону «Про Державний Сенат» та Тимчасового закону «Про заходи боротьби з розладнанням сільського господарства»
1918 р., 9 липня	скасування Закону Центральної Ради про національно-персональну автономію
1918 р., 15 липня	ухвалення гетьманом Закону «Про передачу хліба врожаю 1918 р. у розпорядження держави»

1918 р., 24 липня	прийняття Закону Української держави про загальний військовий обов'язок
1918 р., 1 серпня	прийняття «Тимчасового закону про верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами держави Ясновельможного пана Гетьмана всієї України»; прийняття Закону «Про політично-правове становище службовців військового відомства»
1918 р., 2 серпня	ухвалення гетьманом законодавства про утворення фонду Національної бібліотеки
1918 р., 5 вересня	прийняття закону про вибори до земств
1918 р., 16 жовтня	видання Універсалу гетьмана про відновлення козацтва
1918 р., 18 жовтня	утворення у м. Львові Української Національної Ради; затвердження її статуту
1918 р., 19 жовтня	видання Українською Національною Радою Маніфесту
1918 р., 1 листопада	захоплення українськими частинами м. Львова
1918 р., 9 листопада	утворення Українською Національною Радою Державного секретаріату – уряду ЗУНР
1918 р., 13 листопада	прийняття Українською Національною Радою «Тимчасового Основного закону»
1918 р., 16 листопада	видання Закону «Про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки»
1918 р., 28 листопада	утворення більшовиками Тимчасового робітничо-селянського уряду України

1918 р., кінець листопада	видання Тимчасовим робітничо-селянським урядом Декрету «Про організацію влади на місцях»
1918 р., 30 листопада	прийняття Закону Української держави «Про зміну, доповнення та скасування діючих узаконень про волосні, повітові і губерніальні установи по управлінню сільськими місцевостями»
1918 р., 14 листопада	видання грамоти гетьмана П. Скоропадського про федерацію з Росією
1918 р., 13–14 листопада	утворення Директорії УНР
1918 р., 21 листопада	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про тимчасову організацію судів і судової влади»
1918 р., 27 листопада	прийняття Закону УНР «Про мобілізацію»
1918 р., 30 листопада	утворення на території ЗУНР військово-польових судів
1918 р., листопад	створення Українською Національною Радою жандармерії
1918 р., 3 грудня	прийняття декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду «Про організацію Всеукраїнської Надзвичайної Комісії»
1918 р., 14 грудня	зречення Гетьмана П. Скоропадського від влади; скасування Директорією законів гетьманського уряду у сфері робітничого законодавства; підписання Вступного (прелімінарного) договору між Українською Національною Радою і Директорією УНР про об'єднання
1918р., 26 грудня	проголошення Декларації Директорії УНР

1918 р., 27 грудня	прийняття Тимчасовим робітничо-селянським урядом Положення про Робітничо-Селянську Червону Армію України
1919 р., 2 січня	1920затвердження Директорією Закону «Про поновлення діяльності Генерального Суду»
1919 р., 4 січня	прийняття законів ЗУНР про створення Президії і Виділу Української Національної Ради; про право депутатської недоторканості
1919 р., 6 січня	ухвалення Закону УНР «Про Державну Українську Грошову Одиницю»
1919 р., 11 січня	прийняття декрету УСРР «Про порядок націоналізації підприємств»
1919 р., 22 січня	проголошення Акта соборності (злуки) України між УНР та ЗУНР; прийняття Декрету УСРР «Про націоналізацію банків»
1919 р., 24 січня	поновлення Директорією діяльності апеляційних судів; поновлення Закону УНР від 9 січня 1918 р. «Про національно-персональну автономію»
1919 р., 28 січня	прийняття Конгресом трудового народу України Закону «Про форми влади в Україні»; затвердження Директорією Закону «Про надзвичайні військові суди»
1919 р., лютий	видання декретів УСРР «Про організацію відділів записів актів громадянського стану», «Про громадянський шлюб та ведення книг актів громадянського стану», «Про розлучення»
1919 р., 5 лютого	прийняття декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду про будівництво міліції

1919 р., 8 лютого	прийняття постанови Раднаркому УСРР «Про організацію місцевих органів Радянської влади та порядок управління»
1919 р., 11 лютого	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про утворення у повітах трибуналів І інстанції»
1919 р., 14 лютого	прийняття Директорією тимчасового Закону «Про порядок внесення і затвердження законів в Українській Народній Республіці»
1919 р., 15 лютого	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про державну мову»
1919 р., 19 лютого	ухвалення Директорією Закону «Про вибори і призначення мирових суддів»
1919 р., 20 лютого	прийняття «Тимчасового положення про народні суди і революційні трибунали УСРР»
1919 р., березень	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про скликання Сейму Західно-Української Народної Республіки»; прийняття Декрету УСРР «Про скасування спадкування»
1919 р., 6–10 березня	проведення ІІІ Всеукраїнського з'їзду Рад; прийняття Конституції УСРР
1919 р., кінець березня	укладення угоди між ВРНГ РСФРР та РНГ України про проведення єдиної економічної політики
1919 р., квітень	прийняття Українською Національною Радою виборчого закону
1919 р., 8 квітня	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців»

1919 р., 12 квітня	прийняття декрету РНК УСРР про хлібну розкладку
1919 р., 14 квітня	прийняття Українською Національною Радою земельного закону
1919 р., 16 квітня	прийняття декрету Раднаркому УСРР «Про утворення Верховного Касаційного Суду»
1919 р., 26 травня	прийняття декрету ВУЦВК «Про соціалістичний землеустрій та про перехідні заходи до соціалістичного землекористування»
1919 р., 30 травня	затвердження ВУЦВК Положення про Всеукраїнську та місцеві надзвичайні комісії
1919 р., 1 червня	прийняття Декрету ВЦВК «Про об'єднання Радянських соціалістичних республік: Росії, України, Литви, Латвії, Білорусі для боротьби зі світовим імперіалізмом», укладення військово-політичного і господарського союзу радянських республік
1919 р., 12 серпня	прийняття Радою народних міністрів УНР нової Декларації
1919 р., 2 грудня	підписання Декларації між УНР і Польщею про відмову УНР від Галичини на користь Польщі
1919 р., 3 грудня	прийняття Декрету «Про організацію Всеукраїнської Надзвичайної Комісії»
1919 р., 11 грудня	створення Всеукраїнського революційного комітету
1919 р., 22 грудня	затвердження Всеукраїнським революційним комітетом «Тимчасового положення про організацію Радянської влади на Україні»

1920 р., 27 січня	прийняття Всеукрревкомом Постанови «Про об'єднання діяльності УСРР та РСФРР»
1920 р., 5 лютого	прийняття Всеукрревкомом Закону про землю
1920 р., 14 лютого	прийняття урядом УНР нового «Тимчасового закону про державний устрій і порядок законодавства УНР»
1920 р., 21–23 квітня	укладення Варшавського договору між УНР та Польщею
1920 р., 30 квітня	ухвалення постанови про створення комітетів незаможних селян
1920 р., 8 липня	створення тимчасового радянського уряду Східної Галичини – Галицький революційний комітет; проголошення Галицької радянської соціалістичної республіки
1920 р., 4 серпня	офіційне введення в дію на території УСРР «Керівних начал з кримінального права РСФРР»
1920 р., 26 жовтня	прийняття Раднаркомом УСРР Положення «Про народний суд»
1920 р., 12 листопада	затвердження С. Петлюрою законів «Про тимчасове верховне управління і порядок законодавства в УНР» та «Про Державну Народну Раду УНР»
1920 р., 28 грудня	укладення договору про військовий і господарський союз між РСФСР і УСРР
1921 р., 27 березня	прийняття Постанови ВУЦВК «Про заміну продовольчої розкладки натуральним податком»
1921 р., березень – травень	прийняття Раднаркомом УСРР постанов про запровадження натурального податку

1921 р., 21 вересня	прийняття Раднаркомом УСРР Кодексу законів про працю малолітніх і підлітків
1922–1929 рр.	проведення першої кодифікації законодавства Радянської України і створення кодексів: 1922 р. – Цивільного, Земельного, Кримінального, Кримінально-процесуального, Про працю, Про народну освіту; 1923 р. – закон про ліси; 1924 р. – Цивільно-процесуального, тимчасових будівельних правил; 1925 р. – Ветеринарного, Виправно-трудового; 1926 р. – Про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану; 1927 р. – адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального; 1928 р. – статуту цивільного будівництва, гірничого; 1929 р. – цивільно-процесуального
1922 р., 1 лютого	прийняття Постанови ВУЦВК «Про адміністративно-територіальний поділ України»
1922 р., 22 березня	видання ВУЦВК постанови про скасування Української надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією, спекуляцією та злочинами за посадою
1922 р., 28 червня	затвердження ВУЦВК Положення «Про прокурорський нагляд»
1922 р., 26 липня	прийняття постанови ВУЦВК «Про основні приватні майнові права, що визнаються УСРР, охороняються її законами і захищаються судами УСРР»
1922 р., 2 жовтня	затвердження ВУЦВК Положення «Про адвокатуру»
1922 р., 16 грудня	затвердження ВУЦВК Положення про судоустрій УСРР

1922 р., 30 грудня	відкриття І Всесоюзного з'їзду Рад; затвердження Декларації про утворення СРСР і Союзного договору
1923 р., 3 січня	прийняття постанови ВУЦВК «Про обов'язкову військову службу»
1923 р., 12 квітня	прийняття Постанови ВУЦВК «Про новий адміністративно-територіальний поділ України»
1923 р., 19 травня	прийняття декрету ВУЦВК та Раднаркому УСРР про запровадження єдиного сільськогосподарського податку і перехід від натурального податку до грошового
1923 р., 2 липня	видання Декрету ВУЦВК «Про державні промислові підприємства, які діють на засадах комерційного розрахунку (трести)»
1923 р., 27 липня	видання Декрету Раднаркому УСРР «Про заходи у справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ»
1923 р., 1 серпня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про заходи забезпечення рівноправності мов та про допомогу розвитку української мови»
1924 р., 31 січня	затвердження ІІ з'їздом Рад Союзу РСР Конституції СРСР
1924 р., 13 серпня	затвердження ВУЦВК та Раднаркомом УСРР нового Положення про Державне Політичне Керування (ДПК) УСРР
1924 р., 12 жовтня	прийняття Постанови ВУЦВК «Про утворення Автономної Молдавської СРР»; прийняття нового Положення про Раднарком УСРР, Загального положення про народні комісаріати УСРР

1924 р., 31 жовтня	прийняття ЦВК СРСР «Основних засад кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» та Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік
1925 р., 30 квітня	Постанова ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про заходи термінового проведення повної українізації радянського апарату»
1925 р., 10 травня	затвердження IX Всеукраїнським з'їздом Рад Конституції Молдавської АСРР
1925 р., 23 жовтня	прийняття Постанови ВУЦВК «Про надання чинності Положенню про судоустрій УСРР»
1925 р., 16 листопада	прийняття Декрету ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про комітети незаможних селян УСРР»
1926 р., лютий	затвердження ВУЦВК і Раднаркомом УСРР Положення про дисциплінарні суди (скасовані у 1927 р.)
1926 р.	ухвалення ЦВК і Раднаркомом СРСР Положення про військові трибунали і військову прокуратуру
1927 р.	затвердження ВУЦВК положень про сільські, селищні та міські ради
1928 р., 4 липня	прийняття «Положення про державні промислові трести УСРР»
1929 р., січень	проведення у м. Відень конгресу ОУН
1929 р., 6 лютого	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про авторське право»
1929 р., 11 вересня	затвердження ВУЦВК і Раднаркомом УСРР нового Положення про судоустрій УСРР

1929 р., 7–15 травня	проведення XI Всеукраїнського з'їзду Рад; прийняття Конституції УСРР
1930 р., 5 січня	прийняття Постанови ЦК ВКП(б) «Про темпи колективізації і заходи допомоги колгоспному будівництву»
1930 р., 30 січня	прийняття Постанови ЦВК і Раднаркому СРСР «Про проведення кредитної реформи»
1930 р., лютий	запровадження в обласних центрах УСРР «трійок»
1930 р., 1 лютого	видання Постанови ЦВК і Раднаркому СРСР «Про заходи щодо зміцнення соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації і щодо боротьби з куркульством»
1930 р., 5 квітня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про заборону орендувати землю і застосовувати найману працю в одноосібних селянських господарствах у районах суцільної колективізації»
1930 р., 2 серпня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про ліквідацію округів та перехід на двоступеневу систему управління»
1930 р., 15 грудня	ліквідація НКВС УСРР
1932 р., лютий	прийняття Постанови ВУЦВК про перехід на триступеневу адміністративно-територіальну систему управління
1932 р., травень	ліквідація міжрайонних судів і встановлення нової триступеневої судової системи

1932 р., 26 червня	прийняття Постанови Раднаркому УСРР «Про порядок розірвання та зміни договорів, укладених між підприємствами і організаціями республіканського та місцевого значення»
1932 р., 7 серпня	прийняття Закону СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності»
1932 р., 22 листопада	прийняття постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР про посилення трудової дисципліни і боротьбу із прогулами
1932 р.	утворення Харківської, Київської, Дніпропетровської, Вінницької, Одеської, Чернігівської та Донецької областей
1933 р., 20 червня	утворення Прокуратури СРСР як самостійного органу
1933 р., 17 грудня	затвердження ЦВК і РНК СРСР Положення «Про Прокуратуру СРСР»
1933–1934 рр.	централізація судової системи та посилення керівної ролі Верховного Суду СРСР щодо верховних судів союзних республік
1934 р., 7 квітня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про реорганізацію народних комісаріатів та центральних установ УСРР»
1934 р., 10 липня	прийняття Постанови ЦВК СРСР «Про утворення загальносоюзного народного комісаріату внутрішніх справ»
1934 р., 20 липня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР про доповнення КК УСРР статтями про зраду Батьківщини

1934 р., 5 листопада	прийняття Постанови ЦВК і Раднаркому СРСР «Про особливу нараду при НКВС СРСР»
1934 р., 1 грудня	прийняття Постанови ЦВК СРСР «Про виключний порядок судочинства у справах про терористичні акти»
1935 р., 17 лютого	затвердження Раднаркомом СРСР і ЦК ВКП (б) Зразкового статуту сільськогосподарської артілі
1935 р., 7 квітня	прийняття закону, яким знижувався вік кримінальної відповідальності (до 12 років)
1936 р., 8 серпня	прийняття закону, яким вводилося тюремне ув'язнення
1937 р., 30 січня	затвердження XIV Всеукраїнським з'їздом Рад Конституції УРСР
1937 р., вересень	запровадження в УРСР «двійок»
1938 р., 16 серпня	прийняття Закону СРСР «Про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік»
1938 р., 11 жовтня	надання автономії Карпатській Україні
1939 р.	проведення в УРСР військової реформи
1939 р., 15 березня	проголошення незалежності Карпатської України
1939 р., 28 травня	видання постанови Раднаркомом СРСР і ЦК ВКП (б) «Про заходи охорони громадських земель колгоспів від розбазарювання»
1939 р., 23 серпня	укладення між Німеччиною і СРСР договору про ненапад

1939 р., 1 вересня	напад Німеччини на Польщу і початок Другої світової війни
1939 р., 17 вересня	напад радянських військ на Польщу
1939 р., 28 вересня	укладення радянсько-німецького договору «Про дружбу і кордони»
1939 р., 1 листопада	прийняття Закону СРСР «Про приєднання Західної України до складу Союзу РСР з об'єднанням її з УРСР»
1939 р., 15 листопада	прийняття Верховною Радою УРСР рішення «Про прийняття Західної України до складу УРСР»
1939 р., грудень	утворення у Західній Україні Станіславської, Тернопільської, Волинської, Львівської, Дрогобицької та Рівненської областей
1940 р., 26 червня	видання указу Президії Верховної Ради СРСР «Про збільшення робочого дня до 8 год. і переведення підприємств та установ на 7-денний робочий тиждень»
1940 р., 28–30 червня	вторгнення радянських військ до Румунії
1940 р., 2 серпня	прийняття Закону СРСР «Про включення північної частини Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії в склад Української Радянської Соціалістичної Республіки»
1940 р., серпень	утворення Чернівецької та Акерманської (з грудня 1940 р. – Ізмаїльська) областей
1940 р., 2 жовтня	видання Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про державні трудові резерви»

1941 р., 22 червня	напад нацистської Німеччини на СРСР; видання Президією Верховної Ради СРСР Указу «Про воєнний стан» та Положення про військові трибунали в місцевостях, оголошених на воєнному стані і в районах воєнних дій; проголошення у м. Краків утворення Українського Національного Комітету
1941 р., 23 червня	створення Ставки Головного командування Збройних сил СРСР (з 10 липня – Ставка Верховного командування)
1941 р., 30 червня	утворення Державного Комітету Оборони (ДКО); проголошення у м. Львів Національним зібранням Акта відновлення Української держави
1941 р., червень	створення штабу оборони м. Києва
1941 р., 6 липня	видання Указу «Про відповідальність за поширення у воєнний час брехливих чуток, які викликають тривогу серед населення»; створення у Західній Україні Ради сеньйорів (30 липня вона була перейменована на Українську національну раду)
1941 р., 17 липня	прийняття Постанови ДКО «Про об'єднання НКВС і НКДБ СРСР в НКВС СРСР»
1941 р., 1 серпня	створення окупантами «дистрикту Галичина»
1941 р., 16 серпня	видання наказу міністра оборони СРСР № 160 про повноваження «загороджувальних загонів»
1941 р., 20 серпня	утворення нацистами рейхскомісаріату «Україна»

1941 р., 5 жовтня	засідання в Києві Установчих зборів і утворення Української національної ради
1941 р., 22 жовтня	прийняття постанови ДКО про створення міських комітетів оборони
1941 р., 17 листопада	заборона окупаційним режимом Української національної ради
1942 р., 20 червня	створення Українського штабу партизанського руху
1942 р., 14 жовтня	створення Української повстанської армії (УПА)
1943 р., травень	створення Головної команди УПА
1943 р., 28 липня	видання наказу міністра оборони СРСР № 227 про повноваження «загороджувальних загонів»
1943 р., 28 вересня	прийняття постанови Раднаркому УРСР «Про порядок одліку і використання націоналізованого, конфіскованого, вимороченого і безгосподарного майна»
1944 р., 1 квітня	прийняття постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про керівні органи місцевих Рад депутатів трудящих»
1944 р., липень	створення в Карпатах поблизу Самбора Української Головної Визвольної Ради (УГВР); прийняття Тимчасового устрою УГВР, Політичної платформи і Декларації принципів
1944 р., 26 листопада	проведення І з'їзду Народних комітетів Закарпатської України; прийняття Маніфесту, яким проголошувалось об'єднання Закарпатської України з УРСР
1945 р., березень	початок ліквідації у Західній Україні Української греко-католицької церкви

1945 р., 29 червня	укладення договору між СРСР і Чехословаччиною про приєднання Закарпатської України до УРСР
1945 р., 1 липня	відновлення відпусток
1945 р., 6 серпня	укладення договору між СРСР і Польщею; встановлення нового кордону між УРСР і Польщею
1945 р., 4 вересня	скасування ДКО
1945 р., вересень	скасування широкої юрисдикції воєнних трибуналів
1946 р., 22 січня	утворення Закарпатської області
1946 р., весна	скасування воєнного стану
1946 р., березень	перетворення Раднаркому УРСР на Раду Міністрів УРСР, а народних комісаріатів – на міністерства
1947 р., 26 травня	видання указу Президії Верховної Ради СРСР «Про скасування смертної кари»
1947 р., 14 грудня	прийняття постанови Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) «Про проведення грошової реформи, скасування карткової системи та комерційної торгівлі і введення відкритої торгівлі за єдиними державними цінами»
1948 р., 26 серпня	видання указу Президії ВР СРСР «Про право громадян на купівлю та будівництво індивідуальних жилих будинків»
1950 р., 12 січня	видання указу Президії Верховної Ради СРСР «Про застосування смертної кари до зрадників Батьківщини, шпигунів, підривників-диверсантів»

1951 р., 12 березня	прийняття Закону «Про захист миру»
1953 р., осінь	ліквідація трибуналів військ МВС та «особливих нарад»; початок реабілітації невинно засуджених у ході масових сталінських репресій 1934–1953 рр.
1954 р., 19 лютого	видання указу Президії Верховної Ради СРСР «Про передачу Криму Україні»
1955 р., 4 травня	видання постанови Ради Міністрів СРСР «Про зміну порядку державного планування та фінансування господарства союзних республік»
1955 р., 24 травня	затвердження Положення про прокурорський нагляд у СРСР
1956 р., травень	скасування Міністерства юстиції СРСР і утворення Міністерства юстиції УРСР
1956 р., 30 червня	прийняття Постанови ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків»
1956 р., 14 липня	прийняття Закону СРСР «Про державні пенсії»
1957 р., лютий	прийняття Положення про Верховний Суд СРСР
1957 р., 11 лютого	прийняття закону СРСР про передачу союзним республікам (у тому числі і УРСР) права самостійно вирішувати економічні питання; відновлення положення Конституції СРСР 1924 р. про віднесення до відання союзних республік законодавства про їхній судоустрій, про прийняття цивільного, кримінального та процесуального кодексів

1957 р., травень	прийняття закону УРСР про подальше удосконалення організації управління промисловістю і будівництвом
1958 р.	надання права Україні мати свого постійного представника в ООН; прийняття Основ законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік; Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік; Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік
1958 р., 1 січня	звільнення господарств колгоспників від обов'язкових поставок державі продуктів сільського господарства
1959 р.	прийняття закону УРСР про відкликання депутатів Верховної Ради та депутатів Рад інших рівнів, що не виправдали довіру виборців; Закону «Про судоустрій УРСР»
1960 р.	ліквідація МВС СРСР та передача його функцій МВС союзних республік
1960 р., 30 червня	прийняття закону про судоустрій УРСР
1961 р.	прийняття Основ цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік
1961 р., 1 квітня	набуття чинності Кримінального кодексу УРСР та Кримінально-процесуального кодексу УРСР
1961 р., грудень	прийняття Основ цивільного законодавства Союзу РСР; Основ цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік
1964 р., 1 січня	набуття чинності Цивільного кодексу УРСР та Цивільно-процесуального кодексу УРСР

1965 р.	скасування політики створення раднаргоспів
1965 р., 2 жовтня	прийняття Закону СРСР «Про зміну системи органів управління промисловістю країни»
1968 р., 27 червня	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік «Про шлюб і сім'ю»
1968 р., 2 липня	прийняття законів УРСР про сільські і селищні Ради депутатів трудящих
1969 р., 20 червня	прийняття Кодексу Про шлюб та сім'ю УРСР
1969 р., 11 липня	прийняття Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік
1969 р., 13 грудня	прийняття Основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік
1970 р.	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю
1970 р., 8 липня	прийняття Земельного кодексу УРСР
1970 р., грудень	прийняття Основ водного законодавства Союзу РСР і союзних республік
1970 р., 23 грудня	прийняття Виправно-трудового кодексу УРСР
1971 р., 15 липня	прийняття законів УРСР про міські, районні, районні в містах Ради депутатів трудящих
1971 р., 10 грудня	прийняття Кодексу законів про працю УРСР

1972 р., 9 червня	прийняття Водного кодексу УРСР
1972 р., 20 вересня	прийняття Закону СРСР «Про статус депутатів Рад депутатів трудящих в СРСР»
1974 р., 15 грудня	прийняття Закону УРСР «Про державний нотаріат»
1975 р., 9 липня	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про надра
1977 р.	прийняття Основ лісового законодавства Союзу РСР і союзних республік
1978 р., 20 квітня	прийняття на VII сесії Верховної Ради УРСР Конституції УРСР
1979 р.	прийняття законів УРСР про правовий статус міських, районних, районних у містах, сільських, селищних Рад народних депутатів
1979 р., 30 листопада	прийняття законів СРСР «Про Верховний суд СРСР»; «Про державний арбітраж СРСР»; «Про прокуратуру СРСР»; «Про адвокатуру СРСР»
1980 р.	прийняття законів УРСР про правовий статус обласних Рад народних депутатів
1980 р., 25 червня	затвердження нової редакції Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій в СРСР; прийняття закону СРСР «Про охорону атмосферного повітря та про охорону і використання тваринного світу
1980 р., 1 жовтня	затвердження ВР УРСР Положення про адвокатуру УРСР
1980 р., 13 жовтня	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення

1981 р.	прийняття законів УРСР про вибори районних (міських) народних суддів УРСР, про судоустрій УРСР; прийняття Основ житлового законодавства Союзу РСР і союзних республік
1983 р., 30 червня	прийняття Житлового кодексу УРСР
1984 р., 7 грудня	прийняття Кодексу УРСР «Про адміністративні правопорушення»
1985 р., квітень	проголошення на пленумі ЦК КПРС курсу на перебудову
1987 р., 30 червня	прийняття Закону СРСР «Про державне підприємство (об'єднання)»
1989 р., 20 червня	прийняття Закону СРСР «Про статус суддів в СРСР»
1989 р., вересень	утворення Народного Руху України за перебудову
1989 р., 27 жовтня	прийняття законів УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного закону) Української РСР»; «Про вибори народних депутатів Української РСР»; «Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР»
1989 р., 28 жовтня	прийняття Закону УРСР «Про мови в Українській РСР»
1989 р., 13 листопада	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій
1989 р., 23 листопада	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про оренду
1990 р., 28 лютого	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про землю

1990 р., 9 квітня	прийняття Закону СРСР «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР»
1990 р., 26 квітня	прийняття Закону СРСР «Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації»
1990 р., 16 липня	прийняття Декларації «Про державний суверенітет України»
1990 р., 3 серпня	прийняття Закону УРСР «Про економічну самостійність Української РСР»
1990 р., 7 грудня	прийняття Закону УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування»
1990 р., 20 грудня	прийняття Закону УРСР «Про міліцію»
1991 р., 7 лютого	прийняття законів УРСР «Про власність»; «Про підприємництво»
1991 р., 1 березня	прийняття Закону УРСР «Про зайнятість населення»
1991 р., 27 березня	прийняття Закону УРСР «Про підприємства в Україні»
1991 р., травень	прийняття Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік
1991 р., 2 липня	прийняття Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік
1991 р., 3 липня	прийняття Закону УРСР «Про всеукраїнський і місцеві референдуми»
1991 р., 19–24 серпня	спроба державного перевороту в СРСР (ДКНС)
1991 р., 24 серпня	проголошення Верховною Радою УРСР Акта незалежності України

1991 р., 12 вересня	прийняття Закону України «Про правонаступництво України»
1991 р., 18 вересня	прийняття Закону України «Про інвестиційну діяльність»
1991 р., 8 жовтня	прийняття Закону України «Про громадянство України»
1991 р., 4 листопада	прийняття Закону України «Про Національну гвардію»
1991 р., 5 листопада	прийняття законів України «Про пенсійне забезпечення»; «Про прокуратуру»
1991 р., 6 листопада	прийняття Господарського процесуального кодексу України
1991 р., 1 грудня	проведення референдуму про незалежність України
1991 р., 6 грудня	прийняття законів України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України»
1991 р., 7–8 грудня	підписання Угоди про створення СНД
1992 р., березень	прийняття Закону України «Про місцеві Ради народних депутатів, місцеве і регіональне самоврядування»
1992 р., 25 березня	прийняття Закону України «Про Службу безпеки України»
1992 р., 28 квітня	прийняття ВР України Концепції судово-правової реформи
1992 р, 3 червня	прийняття Закону України «Про Конституційний суд України»
1992 р., 25 червня	прийняття Закону України «Про національні меншини в Україні»
1992 р., 17 листопада	прийняття Закону України «Про статус народного депутата України»

1992 р., 19 листопада	прийняття Основ законодавства України про охорону здоров'я
1992 р., 15 грудня	прийняття Закону України «Про статус суддів»
1992 р., 19 грудня	прийняття Закону України «Про адвокатуру»
1993 р., 14 травня	прийняття Повітряного кодексу України
1993 р., 30 червня	прийняття Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»
1994 р.	прийняття Закону України «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад»
1994 р., 3 лютого	прийняття Закону України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування»
1994 р., 5 грудня	Підписання Будапештського меморандуму між Україною, Російською Федерацією, Великобританією та Сполученими Штатами Америки про ліквідацію Україною на своїй території ядерної зброї
1995 р., 8 червня	підписання Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України
1995 р., 9 листопада	Україна стала членом Ради Європи
1996 р., 28 червня	прийняття ВР України Конституції України
1996 р., 16 жовтня	прийняття Закону України «Про Конституційний Суд України»

1997 р., 19 лютого	прийняття Закону України «Про приватизацію державного майна»
1997 р., 21 травня	прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»
1997 р., липень	підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО
1998 р., 14 січня	прийняття Закону України «Про вибори депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів»
1999 р., 9 квітня	прийняття Закону України «Про місцеві державні адміністрації»
1999 р., 20 травня	прийняття Закону України «Про Національний банк України»
2000 р., 16 березня	прийняття Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»
2000 р., 7 грудня	прийняття Закону України «Про банки і банківську діяльність»
2001 р., 18 січня	прийняття Закону України «Про громадянство України»
2001 р., 5 квітня	прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні»
2001 р., 5 квітня	прийняття Кримінального кодексу України
2001 р., 21 червня	прийняття Бюджетного кодексу України
2001р., 25 жовтня	прийняття Земельного кодексу України
2002р., 10 січня	прийняття Сімейного кодексу України
2002 р., 7 лютого	прийняття Закону України «Про судоустрій України»
2002р., 11 липня	прийняття Митного кодексу України

2003р., 16 січня	прийняття Цивільного кодексу України
2003 р., 16 січня	прийняття Господарського кодексу України
2003р.,11 липня	прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України
2004р.	прийняття Закону України «Про третейські суди»
2004 р., 18 березня	прийняття Цивільного процесуального кодексу України
2004 р., 6 квітня	прийняття Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради АР Крим, місцевих рад і сільських, селищних, міських голів»
2004 р., листопад – грудень 2004 р.	Помаранчева революція
2004 р., 8 грудня	прийняття ВР України конституційної реформи; Україна стає парламентсько-президентською республікою
2005 р., 6 липня	прийняття Кодексу адміністративного судочинства України
2005 р., 7 липня	прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України»
2007 р., 22 лютого	прийняття Закону України «Про Кабінет Міністрів України»
2007 р., 30 версеня	перші в Україні позачергові парламентські вибори
2008 р., 16 травня	Україна стає членом Світової організації торгівлі (СОТ)

2010 р., 25 лютого	обрання Януковича В.Ф. Президентом України
2010 р., 21 квітня	підписання Харківських угод про продовження перебування на території України ЧФ Російської Федерації до 2042 року
2010 р., 30 вересня	визнання Конституційним судом України Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року незаконним; Україна стає президентсько-парламентською республікою
2011–2013 роки	прийняття Верховною Радою України низки антиконституційних і неправових законів у сфері регулювання конституційно-правових відносин, посилення президентської вертикалі управління
2012 р., 3 липня	ВР України прийнято Закон України «Про засади державної мовної політики»
Кінець 2013 – початок 2014 року	Революція Гідності в Україні і усунення від влади Януковича В. Ф. та «маріонеток Кремля»
2014 рік, 16 січня	прийняття Верховною Радою України неправових, «диктаторських» законів, спрямованих на суттєве обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні
2014 рік, 21 лютого	відновлення ВР України дії окремих положень Конституції України у редакції 8 грудня 2004 року; Україна знову стала на шлях парламентсько-президентської республіки
2014 рік, лютий – березень	анексія Російською Федерацією АР Крим

2014 рік, березень – квітень	початок неоголошеної («гібридної») війни Росії проти України в Донецькій і Луганській областях
2014 рік, 27 червня	підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом
2014 рік, 5 вересня	підписання у Мінську протоколу про тимчасове перемир'я у війні на Сході України
2014 р., 14 жовтня	Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Національне антикорупційне бюро України»
2015 рік, 11–12 лютого	підписання Другої Мінської угоди у форматі «нормандської четвірки»
2015 р., 22 вересня	в структурі Генеральної прокуратури України утворено Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру.
2015 р., 12 листопада	ВР України прийнято Закон України «Про Державне бюро розслідувань»
2016 рік	правова система України має вже 22 кодекси, які регулюють суспільні відносини у всіх сферах життєдіяльності людини і громадянина
2017 рік, 11 червня	оголошення безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом
2017 рік, 1 вересня	офіційно набула чинності Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом
2018 р., 7 червня	Президент України П. Порошенко підписав Закону України «Про вищий антикорупційний суд»

2018 рік, кінець листопада	посилення напруженості у взаємовідносинах між Україною і РФ, оголошення воєнного стану в Україні 28 листопада
2018 рік, 6 грудня	Верховна Рада України ухвалила Закон «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією». Законом припиняється дія згаданого договору з 1 квітня 2019 року
2019 рік, 6 січня	Вселенський патріарх Варфоломій надав Україні томос про автокефалію. Томос є патріаршою та синодальною грамотою про надання автокефалії (незалежності) українській православній церкві та визнання її рівною серед інших 14-ти помісних православних церков, чим, фактично, визнано незалежність української православної церкви від Москви
2019 рік, 31 березня, 21 квітня	чергові вибори Президента України і перемога В. О. Зеленського
2019 р., 25 квітня	ВР України прийняла Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної»
2019 р., 21 липня	чергові вибори до парламенту України; вперше перемога однієї політичної сили, яка змогла зформувати парламентську більшість за рахунок голосів своєї фракції («Слуги народу»)
2019 р., 3 вересня	ВР України прийняла законопроект про зняття недоторканості із народних депутатів

2019 р., вересень	Президент України В. О. Зеленський підписав ряд законопроектів: «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади»; «Про особливу процедуру усунення президента України з поста»; «Про внесення змін до Закону України «Про оборону України» щодо організації оборони держави»
2019 р., 1 жовтня	погодження Президентом України тексту «формули Штанмайєра», який полягає в теоретичному варіанті врегулювання Війни на сході України шляхом проведення місцевих виборів під наглядом ОБСЄ, надання тимчасового особливого статусу окремим територіям Донбасу, а потім – після доповіді представників ОБСЄ за підсумками виборів на непідконтрольній Україні території – надання постійного особливого статусу цим територіям
2019 р., 16 жовтня	Президент України В. О. Зеленський підписав Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування»
2019 р., 18 листопада	передача Російською Федерацією Україні незаконно захоплених нею у листопаді 2018 року військових кораблів
2019 р.. 9 грудня	зустріч президентів України, Франції, Росії та Німеччини у «нормандському форматі»

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основний

1. Актуальні проблеми теорії держави і права: навчальний посібник / Шевченко А. Є., Топчій В. В., Кудін С .В., Старостюк А. В., Талах А. М. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2016. 200 с.

2. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посібник [для студ. ВНЗ]. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 903 с.

3. Боярська З. І. Історія держави і права України: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2001. 280 с.

4. Історія держави і права України : практикум / М. Ю. Бурдін, О. А. Гавриленко, І. Д. Коцан та ін. ; за ред. М. Ю. Бурдіна. Харків : ФОП Бровін О.В., 2017. 444 с.

5. Гавриленко О. А. Історія держави і права України: стародавня доба : навчальний посібник. Харків : ХНУВС, 2011. 64 с.

6. Гончаренко В. Д. Історія держави і права України: підручник. – Київ : Атіка, 2013. 704 с.

7. Заруба В. М. Історія держави і права України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Істина, 2006. 416 с.

8. Іванов В. М. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с.

9. Іванов В. М. Практикум з історії держави і права України : навч. посібник. Київ : МАУП, 2008. 724 с.

10. Історія держави і права України : підруч. / А. С. Чайковський, В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев та ін. ; за ред. А. С. Чайковського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 512 с.

11. Історія держави і права України : підруч. за ред. : О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2018. 640 с.

12. Історія держави і права України : навч. посіб. / сост. : И. Тетарчук, Т. Дякив. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 214 с.

13. Історія держави і права України : підруч. у 2-х т. / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін.; за ред. : В. Я. Тація та ін. Т. 1-2. Київ : Ін Юре, 2003. 656 с.

14. Історія держави і права України : курс лекцій / В. М. Щербатюк, П. П. Захарченко, О. В. Кузьминець та ін.; за ред. В. М. Щербатюка. Київ, Вид-во «Фенікс», 2018. 496 с.

15. Історія держави та права України : словник термінів і понять / В. В. Щукін, Н. В. Сугацька, А. М. Павлюк ; під ред. М. М. Шитюка. Київ : Кондор, 2011. 284 с.

16. Історія держави і права України : підручник / О. І. Нелін. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. 719 с.

17. Історія держави і права України: практикум / А. Є. Шевченко, Л. І. Суюсанов, Г. В. Мухіна, С. В. Кудін, Н. П. Свиридюк; За ред. А. Є. Шевченка. Донецьк: ПП «ВД «Кальміус», 2012. 248 с.

18. Історія держави і права України: навчальний посібник / В. М. Калашні ков, Г. Г. Кривчик, К. А. Марков; за ред. В. М. Калашнікова. Дніпропетровськ, НГУ, 2012. 256 с.

19. Історія держави і права України: підручник / С. Гусарєв, В. Антошкіна, О. Сердюк та ін. ; за ред. В. В. Соловйової. Донецьк: Юго-Восток, 2014. 535 с.

20. Історія українського права : навч. посіб. / І. А. Безклубий, І. С. Гриценко, О. О. Шевченко та ін. ; за ред. І. А. Безклубого. Київ : Грамота, 2010. 334 с.

21. Історія українського права : курс лекцій / за ред. О. О. Шевченка. Київ : Олан, 2001. 214 с.

22. Капелюшний В. П. Історія держави і права України : навч. посіб. в схемах, таблицях і визначеннях основних термінів / В. П. Капелюшний, С. В. Кудін. Київ : Олан, 2010. 224 с.

23. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. (До 15-річчя Конституції України і до 20-ї річниці незалежності України) / Упоряд.: І. О. Кресіна, О. В. Батанов ; від. ред. Ю. С. Шемшученко. 3-є вид. Київ : Юридична думка, 2011. 328 с.

24. Копиленко О. Л. Досвід децентралізації у країнах Європи: зб. документів. Пер. з іноз. мов / Заг. ред. В. Б. Гройсмана. Київ, 2015. 768 с.

25. Копиленко О. Л. Свято об'єднання України / Вступне слово В.Б. Гройсмана, Голови Верховної Ради України; упоряд.: О. Л. Копиленко, Є. Р. Бершеда, І. М. Мищак; Інститут законодавства Верховної Ради України. Репринт. вид. Друге видання, доповнене. Київ: Парлам. вид-во, 2015. 112 с. (Серія: Із першоджерел. Вип. І).

26. Копиленко О. Л. Вступ до європейського парламентського права. Заг. ред. В. О. Зайчука. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 476 с. (керівник колективу упорядників).

27. Копиленко О. Л. The Issue of Power Decentralisation in the Context of Constitutional Reform in Ukraine / Olexander Kopylenko, Olexander Kostylyev // Ukraine after the Euromaidan: Challenges and Hopes / V. Stepanenko, Y. Pylynskyi eds. – Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2015. – P. 137–144. [Копиленко О. Питання децентралізації влади у контексті конституційної реформи в Україні / Олександр Копиленко, Олександр Костилєв. Україна після Євромайдану: виклики та надії. За ред. В. Степаненка, Я. Пилинського. Берн: Пітер Ланг, 2015. С. 137–144.].

28. Кудін С. В. Історія держави і права України: навч.-метод. посіб. для студ. вищих. навч. закл. Київ: Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2010. 240 с.

29. Кузьминець О. Історія держави і права України : навч. посіб. / О. Кузьминець, В. Калиновський. 2-е вид. допов. Київ : Україна, 2005. 448 с.

30. Кульчицький В. С. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. Київ : Ін Юре, 2008. 624 с.

31. Орленко В. І. Історія держави і права України : посіб. для підготов. до іспитів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. 3-є вид., доповн. та перероб. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. 164 с.

32. Середа А. М. Історія держави і права України: навчальний посібник. Частина І. Суми: Університетська книга, 2014. 332 с.

33. Тищик Б. Й. Історія держави і права України : акад. курс / Б. Й Тищик, І. Й Бойко. Київ : Ін Юре, 2015. 808 с.

34. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2011. 944 с.

35. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : Вид. 4-те, зі змінами. Київ: Видавничий дім «КОНДОР», 2018. – 772 с.

36. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 568 с.

Основні праці авторів з проблем історії держави і права України

1. Кудін С. В. Правовий статус адвоката у литовсько-польський період. Збірник матеріалів Всеукр. круглого столу «Адвокатура України: історія та сучасність (на пошану адвоката, президента УНР в екзилі С. П. Витвицького). Київ: КВІЦ, 2015. С. 52–56.

2. Кудін С. В. Поняття «адвокат» та «адвокатська діяльність» за правовими пам'ятками українських земель та Московської держави XV–XVII ст. *Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України»*. Вип. 2. Київ: КВІЦ, 2016. С. 39–54.

3. Kydin S. V. Treaties of Kievan Rus (X–XIII Centuries): Cognition of the «Common» and the «Different» in the Law of States. Jus Gentium. Journal of International Legal History. – 2016. – Vol. 1, No. 2. – July. S. 573–579.

4. Кудін С. В. Джерела кримінального права України у X – першій чверті XII ст.: історіографічні аспекти дослідження. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування». Ірпінь, 2018. С. 77–81.

5. Шевченко А. Є. Незалежність України: ретроспективний аналіз, сучасність, перспектива. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. № 8. 016. С. 6–8.

6. Шевченко А. Є. Старостюк А. В. Актуалізація цінності інтегративного праворозуміння в умовах пошуку теоретичних засад єдності оптимального визначення права «Innovations in science and education: challenges of our time» / [collection of scientific papers; edited by Marina Dei, Olha Rudenko]. London: IASHE, 2016. 196 c. C.157–160.

7. Шевченко А. Є. Питання методології історії діяльності органів внутрішніх справ України (частина І) // *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. №1 (3). Ірпінь, 2016. 221 с. С. 205–211.

8. Шевченко А. Є. Старостюк А. В. Ціннісні детермінанти пізнання права як складова правового прогресу. *Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах // Науково-практичний юридичний журнал*. Випуск 7. Київ: ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2016. 448 с. С. 44–47.

9. Шевченко А. Є. Питання методології історії діяльності органів внутрішніх справ України (частина ІІ). *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. № 2 (4). Ірпінь, 2016. 221 с. С. 240–246.

10. Шевченко А. Є. Formation of unitarianism in Poland and Italy (comparative and legal analysis) Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, Volume 26, Number 2, 2018. Co-publisher: Accent graphics communications. Hamilton, ON, Ontario, L8N 3x3 Canada. 2018. P. 48–53.

11. Шевченко А. Є. Organizational actions of the soviet government for development and safety of functioning of the motor transport in the 20-30th years of the 20th century // *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика) Серія : право. збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. Випуск 3–4 (12–13). Ірпінь, 2018. 308 с. С. 6–14.

12. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Цивільний кодекс УРСР 1963. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 1 : Історія держави і права України. Харків: Право, 2016. С. 796–798.

13. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1963. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 1 : Історія держави і права України. Харків: Право, 2016. С. 800–802.

14. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Цивільний процесуальний кодекс УСРР 1924. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 1 : Історія держави і права України. Харків: Право, 2016. С. 802–803.

15. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1929. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 1 : Історія держави і права України. Харків: Право, 2016. С. 803–805.

16. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Розвиток системи законодавства у період існування УНР (1917–1918 рр.) // Збірник наукових статей та тез повідомлень Міжнародної наукової конференції «Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення УНР). Харків, 2017. С. 79–83.

17. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Джерела права у період існування Української Народної Республіки. *Право України*. 2017. № 11. С. 101–108.

18. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Історико-правовий аналіз джерел права Української Народної Республіки (1917–1918 рр.). *Альманах права* (Правова аналітика: доктринальні підходи та галузеві виміри). Київ, 2018. Вип. 9. С. 91–95.

19. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Правова система ЗУНР: порівняльно-історичні засади її дослідження. Західно-Українська Народна Республіка та її місце в історії українського державотворення (до 100-річчя проголошення) : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції. Львів, 2018. С. 93–97.

20. Концепції держави і права : історико-теоретичний аналіз : монографія / А. Є. Шевченко, С. В. Кудін ; за заг. ред. професора Шевченка А. Є. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018.

21. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Філософсько-правові аспекти усвідомлення цінності людини в Україні в XI–XVIII ст. Закарпатські правові читання : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород, 2019. Т. 1. С. 113–120.

Допоміжний

1. Августин Волошин: життя і помисли президента Карпатської України / М. М. Вегеш, М. І. Кляп, В. Ю. Тарасюк, М. Ю. Токар. 2-ге вид., доповн. Ужгород: Карпати, 2009. 481 с.

2. Адамчук І. Боротьба за державно-територіальний статус Північної Буковини, Акерманського, Ізмаїловського і Хотинського повітів Бессарабії, острова Зміїного та Закарпатської України у 1917–1947 рр. Історико-правове дослідження: моногр. Київ : Атіка, 2007. 160 с.

3. Актуальні проблеми історії держави та права : матеріали наук. конф., присвяченої 20-річчю незалежності України та 90-річчю НАВС (19 квіт. 2011 р.) / Редкол. : В. В. Коваленко, В. І. Шакун, А. С. Чайковський та ін. Київ, 2011. 147 с.

4. Алексєєв Ю. М. Україна на зламі історичних епох (державотворчий процес 1985–1999 рр.) : навч. посібник / Ю. М. Алексєєв, С. В. Кульчицький, А. Г.Слюсаренко. Київ : ЕксОб, 2000. 296 с.

5. Аніщук Н. Правове становище українських жінок в історичному минулому. *Право України*. 2002. № 3. С. 155–157.

6. Атаманова Н. В. Литовські статути як історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1. Т. 1. С 22–25.

7. Атаманова Н. В. Історико-правове підґрунтя правового порядку доби Запорозької Січі // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. С. 10–14.

8. Бандурка О. М. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII ст. – 1917 р.) : монографія / О. М. Бандурка, В. А. Греченко, О. Н. Ярмиш. Харків: Золота миля, 2012. 616 с.

9. Бедрій М. М. Історико-правовий огляд джерел права Київської Русі. *Молодий вчений*. 2014. № 8 (11). С. 179–184.

10. Бедрій М. Козацьке право як історичний тип українського звичаєвого права (XVI ст. – 40 рр. XIX ст.) // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 78–86.

11. Бедрій М. Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст.: історико-правове дослідження. Львів: Галицький друкар, 2014. 264 с.

12. Бєлік А. В. Аграрне питання за доби Директорії УНР // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. XXXV. С. 106–109.

13. Білоконь М. В. Органи державного управління та місцевого самоврядування в Російській імперії у другій половині XIX ст. (на матеріалах Лівобережної України): історико-правове дослідження. Харків : НУВС, 2003. 257 с.

14. Бланчуца А. Правові основи шляхетського землеволодіння за Другим Литовським Статутом 1566 р. *Україна в Центрально-Східній Європі*. Київ, 2003. С. 129–138.

15. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.). Львів: В-во ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 408 с.

16. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349–1569 рр.) : монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 628 с.

17. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX ст.). Київ: Атіка, 2012. 348 с.

18. Влада і суспільство в Україні. Історичний контекст / В. Верстюк, В. Горобець, С. Кульчицький та ін. ; відп. ред. В. Смолій; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України, 2013. 506 с.

19. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / М. М. Вегеш, М. В. Делеган, О. Д. Довганич та ін. ; відп. ред. М. М. Вегеш. Ужгород: Карпати, 2002. 709 с.

20. Гавриленко О. А. Органи влади та управління античних держав Північного Причорномор'я з республіканською формою правління. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 4. С. 26–34.

21. Гай-Нижник П. П. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник, Л. І. Залізняк, І. Краснодемська та ін. Київ: «МП Леся», 2016. 586 с. С. 192–422.

22. Гай-Нижник П. П. Пошук державної моделі УНР: ідея і крах «трудового принципу» (грудень 1918 р. – липень 1919 р.). *УІЖ*. 2016. № 1. С. 79–97.

23. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання і спроби знищення / П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізняк, І. Й. Краснодемська та ін. Київ: «МП Леся», 2016. 332 с.

24. Голобудський В. Запорозьке козацтво. Київ: Наук. думка, 1994. 539 с.

25. Головко О. Б. Держава Романовичів та Золота Орда. *УІЖ*. 2004. № 6. С. 3 – 16.

26. Головко О. Б. Русь у міжнародному житті Європи IX–X ст. Київ, 1994. 30 с.

27. Головко О. М. Апарат управління фінансами Російської імперії на окупованих територіях Західної України у роки Першої світової війни. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. – 2004. – Вип. 26. – С. 186–192.

28. Гончаренко В. Законодавчі органи в Українській Народній Республіці // *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 2 (45). С. 61–71.

29. Горелов М. Цивілізаційна історія України (нариси) / М. Горєлов, О. Моця, О. Рафальський. Київ: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. 632 с.

30. Горобець В. Політичний устрій українських земель другої половини XVII–XVIII століть. Київ: Інститут історії України НАН України, 2000. 96 с.

31. Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.). Львів: Афіша, 2002. 255 с.

32. Грицак В. Адміністративно-територіальний устрій на теренах українських земель: Галицько-Волинське князівство // *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 3 (15). С. 94–102.

33. Грозовський І. Козацьке право. *Право України*. 1997. № 6. С. 76 – 80.

34. Грозовський І. Право власності на землю в Запорізькій Січі. *Право України*. 1997. № 8. С. 62–65.

35. Губар С.В. Кримінальна юстиція в Україні. 1927–1939 роки: монографія. Київ: «Хай-Тек Прес», 2009. 352 с.

36. Гурбик А. Копні суди на українських землях у XIV–XVI ст. *УІЖ*. 1990. № 10. С. 110–116.

37. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст. : кордони, населення, право. Київ: Основи, 1996. 223 с.

38. Довбня В. А. Органи внутрішніх справ УНР часів Української Центральної Ради: організаційно-правові засади діяльності / В. А. Довбня, Є. С. Дурнов, О. М. Калюк; за заг. ред. О. М. Джужи; Київський національний ун-т внутрішніх справ. Дніпропетровськ : ІМА-Прес, 2008. 144 с.

39. Дорошко М. Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917–1938 рр.): монографія. Київ: Ніка-Центр, 2008. 368 с.

40. Захаренко В. О. Історико-правовий аналіз становлення зовнішньополітичної діяльності України // *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 29–33.

41. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII – початок XIVст.). Київ: Істина, 2007. 128 с.

42. Іванова А. Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка в період Центральної Ради, Гетьманату П.П. Скоропадського та Директорії. Київ : Наук. думка, 2011. 221 с.

43. Івановська О. П. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: навч. посібник. – Київ : ЕксОб, 2002. 263 с.

44. Іванченко Р. П. Українська державність в 20–90-х рр. Київ : МІЛП, 2000. 255 с.

45. Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. 1999. Нова Зоря, 1999. 320 с.

46. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналіт. доповідь / за заг. ред. А. Баровської. Київ: НІСД, 2016. 109 с.

47. Кириченко Ю. М. Поширення Магдебурзького права та його особливості в містах України. *Форум права*. 2011. № 4. С. 361–366.

48. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): Історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 2008. 406 с.

49. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ : Вид. дім «Альтернативи», 1999. 336 с.

50. Конституційно-правові засади становлення української державності / В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Г. Данильян та ін.; За ред. акад. НАН України В. Я. Тація, акад. АПрН України Ю. М. Тодики. Харків: Право, 2003. 328 с.

51. Копиленко О. Л, Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917–1920 : навч. посібник. Київ : Либідь, 1997. 208 с.

52. Корновенко С. В. Аграрне законодавство П. Скоропадського у контексті вітчизняного та європейського досвіду вирішення земельного питання (1918–1921 рр.). *УІЖ*. 2008. № 4. С. 72–81.

53. Косик В. Міжнародні взаємини України-Руси від IX до XIV ст. *Науковий конгрес у 1000-ліття хрещення Руси-України*. Мюнхен, 1988/1989. 1002 с.

54. Котляр М. Ф. Історія суспільного життя Русі: нариси. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 288 с.

55. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. Львів, 1990. 408 с.

56. Кульчицький С. Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні. Київ : В-во Ін-ту історії України НАН України, 2001. 160 с.

57. Лепісевич П. М. Державотворчі процеси та зовнішньополітична діяльність Карпатської України (1938–1939 рр.) / П. М. Лепісевич, М. Д. Хром'як // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 1. С. 27–36.

58. Лісна І. С. Правовий статус судових органів в Українській Державі Павла Скоропадського. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 30–33.

59. Лісова К. С. Звичаєве право : курс лекцій. Київ : ДП «Видавничий Дім «Персонал», 2012. 94 с.

60. Лисенко С. І. Природа Литовсько-Руської державності в сучасних підручниках та посібниках з історії України для вищої школи. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2013. Вип. 36. С. 165–176.

61. Лукашевич О. А., Манжул К. В. Конституція Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка XVIII ст. Харків: Основа, 1996. 52 с.

62. Малик Я. Історія української державності: навч. посіб. / Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна. Львів: Світ, 1995. 248 с.

63. Михайличенко Д. Ю. Селянський повстанський рух в Україні та проблема його політичної реалізації (січень–серпень 1919 р.) : *збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»*. Харків, 2002. Вип. 9. С. 111–120.

64. Михайловський В. М. Юрій II, Юрій-Болеслав Тройденович. *Енциклопедія історії України*: У 10т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Т. 10 : Т-Я. Київ: В-во «Наук, думка», 2013. С. 705–706.

65. Моця О. П. «Внутрішня» Русь у контексті уточнення меж. *Археологія*. 2015. № 1. С. 51–60.

66. Нелин А. Собрание малороссийских прав 1807 года, его содержание и значение. Киев, 1990.

67. Ніколаєв І. Законодавче забезпечення процесу утвердження однопартійної системи в УСРР (1919–1929). *Мандрівець*. 2013. № 2. С. 34–38.

68. Новікова Н. А. Показання свідків в цивільних справах у часи Київської Русі // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип. 41. Т. 1. Ужгород, 2016. С. 121–123.

69. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні: Монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 132 с.

70. Орленко В. І. Історія держави і права України: посіб. для підготов. до іспитів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 164 с.

71. Падох Я. Суди і судовий процес старої України. – Нью-Йорк; Львів, 1990. 125 с.

72. Паламарчук Н. І. Литовсько-польський період в Українській історії державотворення. *Сторінки історії: зб. наук, праць*. – Вип. 31. Київ: ІВЦ «Політехніка», 2009. С. 12–21.

73. Паламарчук Н. І. Протодержавні об'єднання слов'ян. *Сторінки історії: зб. наук, праць*. Вип. 31. Київ: ІВЦ «Політехніка», 2010. С. 5–13.

74. Панашенко В.В. Полкове управління в Україні (середина XVII–XVIII ст.). Київ., 1997. 74 с.

75. Панюк А., Рожик М. Історія становлення української державності. Львів: Центр Європи, 1995. 166 с.

76. Парахонський Б. О. Системна криза міжнародної безпеки: Близькосхідно-Чорноморський простір: аналіт. доповідь / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська / за заг. ред. К. А. Кононенка. Київ: НІСД, 2016. 52 с.

77. Патлачук О. В. Інститут злочину в праві українських земель Великого князівства Литовського XIV – першої половини XV ст. *Херсонський державний університет // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2014. Вип. 5. Т. 1. С. 57–62.

78. Перегуда Є. В. Взаємодія виконавчих органів влади України в радянський період. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Вип. 10. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2013. С. 28–42.

79. Пиріг Р. Я. Українська гетьманська держава 1918 року: історичні нариси / Р. Я. Пиріг; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2011. 336 с.

80. Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.) / І. Б. Усенко, В. Д. Бабкін, І. В. Музика та ін. ; відп. ред. І. Б. Усенко. Київ : Наукова думка, 2006. 280 с.

81. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929–1941). Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 220 с.

82. Радько П. Г. Козацька державність в сучасній історичній літературі. *Історична пам'ять: наук. зб. Полтавського національного педагогічного ун-ту ім. В. Г. Короленка*. Вип. 13. Полтава, 2015. С. 125–133.

83. Реєнт О.П. Україна між світовими війнами (1914–1939): події, люди, документи: нариси історії: навчальний посібник / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. Київ : Школа, 2004. 542 с.

84. Ричка В. М. «Вся королівська рать» (Влада Київської Русі). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2009. 180 с.

85. Святун О. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї / Олексій Святун, Олена Святун. *Віче*. 2014. № 20. С. 15–20.

86. Сеньків М. В. Акт злуки УНР і ЗУНР – знакова подія української історії. *Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. Вип. 9–10. С. 65–70.

87. Сидоренко А. Військова політика Української Держави Т. І. Скоропадського // *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія»*. 2015. Вип. 10. С. 140–153.

88. Скальський В. Стан органів влади в Українській Народній Республіці. *Магістеріум: Історичні студії*. Київ : НаУКМА, 2010. Вип. 41. С. 22–28.

89. Сокур Ю. В. Правові основи торговельно-транспортного підприємництва в Україні (на матеріалах чумацького промислу XVII–XIX ст.). Київ : Фейвор, 2009. 202 с.

90. Стецюк Б. Р. Інститут оскарження судових рішень у правовій системі Гетьманщини. *Право і безпека*. 2014. № 1 (52). С. 16–20.

91. Стецюк Б. Р. Функціонування судового процесу в Київській Русі // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: зб. наук, праць. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 405–411.

92. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку: монографія / В. С. Бігун, І. Й. Бойко, К. А. Вислобоков та ін. ; за ред. І. Б. Усенка. Київ: Наук, думка, 2014. 502 с.

93. Сухонос В. В. Організація і діяльність прокуратури в Україні. Історія і сучасність. Суми : Університетська кн., 2004. 348 с.

94. Тараненко М. Г. Запорозька Січ – зародок Української козацької держави // *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук, праць*. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2013. № 3. С. 112–122.

95. Терлюк І. Я. Окупаційний режим в Україні 1941–1944 рр. і проблеми творення української національної державності: історія держави і права. Львів: Каменяр, 2009. 128 с.

96. Тимченко Р. Земельна реформа ЗУНР (ЗОУНР) 1919 р. // *Український історичний збірник*. 2012. Вип. 15. С. 105–118.

97. Тищик Б. Й., Вівчаренко Б. А. Суспільно-політичний лад і право України у складі Речі Посполитої та Литовської держави. Львів, 1996.

98. Тищик Б. Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923): історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.

99. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України. Київ, 1968.

100. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 256 с.

101. Томенчук Х. Б. Формування і становлення вищих представницьких органів влади ЗУНР за доби парламентської демократії (жовтень 1918 р. – червень 1919 р.): історико-політологічний аналіз. *Панорама політологічних студій // Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне: РДГУ, 2012. Вип. 9. С. 178–188.

102. Чабан А. Ю. Середнє Подніпров'я: в 2-х кн. Черкаси: ЧДУ, 1999.

103. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України (від найдавніших часі до наших днів) / Л. Д. Чекаленко, С. Г. Федуняк; за заг. ред. Л. Д. Чекаленко. Київ : ДП «Вид. дім "Персонал"», 2010. 464 с.

104. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2003. 518 с.

105. Усенко І. Б. Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність. Харків, 1995. 74 с.

106. Шевченко А. В. Формування системи державного управління у Київській Русі // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. С. 107–113.

107. Щербатюк В. М. Зародження протодержавних і державних об'єднань на теренах України / В. М. Щербатюк, Ю. В. Сокур // *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 138–151.

Навчальне видання

Шевченко Анатолій Євгенійович,
Кудін Сергій Володимирович

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 10.01.2020
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 43. Умов. друк. арк. 40.
Обл.-вид. арк. 30,3.
Наклад 300 прим. Зам. № 10528.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець та виготовлювач ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.
Тел.: (0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua
http://www.tvoru.com.ua